

HİLAFET ve ŞİA ÜZERİNE BİR İNCELEME
(VII.-VIII. YY.)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ayşe TUNÇ

Danışman

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

ELAZIĞ-2014

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

HİLAFET ve ŞİA ÜZERİNE BİR İNCELEME
(VII.-VIII. YY.)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ayşe TUNÇ

Danışman

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

ELAZIĞ-2014

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

HİLAFET ve ŞİA ÜZERİNE BİR İNCELEME
(VII. -VIII. YY.)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

HAZIRLAYAN

Ayşe TUNÇ

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN**
2. **Doç. Dr. Murat SONKAR**
3. **Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY**
4. **Doç.Dr. Füsun KARA**
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek lisans Tezi****HİLAFET ve ŞİA ÜZERİNE BİR İNCELEME****(VII. -VIII. YY.)****Ayşe TUNÇ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Bilim Dalı****Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı****ELAZIĞ – 2014****Sayfa: XI+183**

Din anlayışındaki farklılaşmaların bir tezahürü olarak karşımıza çıkan mezheplerin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için İslam Düşüncesinin teşekkül dönemi olarak nitelendirilen yaklaşık ilk üç yüz yıllık süreç büyük bir öneme sahiptir. Hz. Peygamberin vefatının hemen akabinde başlayan ve umumiyetle imamet/hilafet çerçevesi etrafında cerayan eden hadiseler Müslümanlar arasında ciddi ihtilaflara neden olmuştur. Şüphesiz başlangıçta siyasi bir niteliğe sahip olan bu ihtilafların doğurduğu fikirler tarihi süreç içerisinde itikadi bir yapıya bürünerek mezhep şeklinde karşımıza çıkmıştır.

İlk plânda Haricilik, Şia, Mürcie ve Mutezile olarak tasnif edebileceğimiz bu dini-siyasi oluşumlar daha sonra kendilerine ait birer kültürel yapı oluşturmuşlardır. Belli prensipler çerçevesinde kendini ifade eden bu mezhepler, yine büyük oranda siyasi tutum farklılıklarından dolayı kendi alt gruplarını üretmeye devam etmişlerdir. İslam fikir ve siyaset tarihinde önemli yere sahip olan mezheplerden birisi de Şia mezhebidir.

Şia'nın ortaya çıkmasını sağlayan olayların başlangıcı ve kökeni ile ilgili birçok rivayet vardır. İslam alimleri ve Şii alimler arasında bu hususta anlaşmazlıklar vardır. İhtilafların çok olması Ehl-i Sünnet alimlerinin ve Şii alimlerinin konuya bakışlarının ve fikirlerinin farklı olmasının yanı sıra tarihi olayların belirsizliği ve belli bir fikri

ispatlamak adına uydurma hadislerin, rivayetlerin ortaya atılmasında bu konudaki karışıklığı arttıran nedenlerin başında gelmektedir.

Şii müelliflerden bazıları Şia'nın varlığını Hz. Peygamber'in hayatta olduğu döneme kadar götürmeye çalışsalar da Şia'nın erken dönemde Hz. Ali taraftarlığı şeklinde ortaya çıkması Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan olaylar ve Hz. Ali'nin döneminde de bu faktörün ileri sürülmesi ile oluşan savaşlar neticesinde olmuştur. Ancak bu dönemdeki şia daha çok bir taraf olma şeklindedir. Daha sonrasında Hz. Hüseyin'in şehadeti ile sonrasındaki olaylar neticesinde Şia imamet fikri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Şia'nın siyasi ve itikadi bir mezhep oluşturması ve islam toplumu içerisinde ayrı bir fırka olması ise kaynakların verdiği üzere hicri birinci asrın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bu tarihten itibaren artık şia kendi başına siyasi temele dayanan itikadi bir mezhep olmuştur.

Anahtar Kelime; Şia, İmamet-Hilafet, Zeydiyye

ABSTRACT**Master Thesis****A STUDY ON CALIPHATE and SHI'A****(VII.-VIII. YY.)****Ayşe TUNÇ****The University Of Firat****The Institute Of Social Science****History of Science****Department of General Turkish History**

A process of the first three hundred years of the Islam being characterized as the formation period of the Islamic thought is of great importance so that the sects showing us their faces as a result of the differentiations on the understandings of the religion can be understood healthfully. The events starting just after the death of the Prophet Muhammed and usually taking place about the imamate/caliphate have caused serious conflicts among the Moslems. There is no doubt that the thoughts burst out by these conflicts having a political character at the beginning have showed us their faces as sects within the historical period.

These religious-political formations that we can classify as the Kharijite, the Shi'a, Murcia and Mutezile at first have formed a cultural structure belonging to themselves later on. These sects expressing themselves under certain principles have continued to form their sub-groups mostly because of the political attitude differentiations. One of the sects having an important place within the history of the Islamic thought and politics is the Shi'a sect.

There are a lot of rumours about the start and origin of the events providing the existance of the Shi'a. There are disagreements on that issue among the Islam and Shi'a scholars. In addition to the abundance of the conflicts originated from the variety of the view-points and thoughts of the Sunneh and Shi'a scholars, the uncertainty of the historical events and the voicing of the make-up hadith and narratives in the name of proving a certain thought is the leading reason increasing the confusion on thst issue.

Eventhough some of the Shi'a authors try to take the existance of Shi'a back to the period when Prophet Muhammed was alive, it has existed with the apperance of the Shi'a as the advocacy of Ali at an early period, with the events starting with the martyrization of Osman and with the occurance of the wars outbreaking with the assertion of that factor during Ali's period. However, the Shi'a at that period is in the form of supportance. Later, the thought of the Shi'a imamate has appeared much more with the martyrization of Hussein and the events happened afterterwards. The Shi'a's forming a political and theological sect and being a different party within the Islamic society go back to the end of the first hijri age. Since that date, the Shi'a has become a theological sect basing on its political basis.

Key Words: The Shi'a, Imamate-Caliphate, Zeydiyye

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	IX
KONU VE KAYNAKLAR	XI
GİRİŞ	1
1.1. Mezhepleri Oluşturan Başlıca Sebepler	1
1.1.1. Mezheplerin Oluşmasında İnsan Unsuru	1
1.2. Mezhepleri Oluşturan Görüşlerin Sınıflandırılması.....	5
1.2.1. Tepkisel-Kabilevi Din Anlayışı	5
1.2.2. Akılcı-Hadari Din Anlayışı.....	6
1.2.3. Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışı	7
1.2.4. Politik-Karizmatik Liderci Din Anlayışı	8
1.3. Müslümanlar Arasında Mezheplerin Oluşmasına Etki Eden Sebepler	9
1.3.1. Dini Metinlerin Anlaşılması.....	10
1.3.2 Sosyal Nedenler.....	13
1.3.2.1. Asabiyet.....	15
1.3.2.2. Eski Kültür ve Medeniyetler.....	19
1.3.2.3. Fetih Hareketleri	20
1.3.3. Siyasi Sebepler	23
BİRİNCİ BÖLÜM	25
HİLAFET- İMAMET	25
1. HİLAFET- İMAMET MESELESİ	25
1.1. Hilafet- İmamet Meselesi	25
1.1.2. Ehli Sünnet’e Göre Halifeliğin Şartları	30
1.1.3. Şiilere Göre İmamet ve Hilafet	31
1.2 Hz. Ebu Bekir’in Halifeliğe Seçilmesi.....	38
1.2.1 Hz. Ebu Bekir’in Nesebi.....	38
1.2.2. Hz. Ebu Bekir’in Halifeliği.....	51
1.3 Hz. Ömer’in Halifeliğe Seçilmesi.....	51

1.3.1. Hz. Ömer'in Nesebi.....	53
1.3.2. Hz. Ömer'in Halifeliği.....	55
1.4. Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi	58
1.4.1. Hz. Osman'ın Nesebi.....	66
1.4.2.Hz. Osman'ın Halifeliği.....	67
1.5. Hz. Ali'nin Halifeliğe Seçilmesi.....	80
1.5.1. Hz. Ali'nin Nesebi.....	83
1.5.2. Hz. Ali'nin Halifeliği.....	85
1.5.2.1. Cemel Vakası.....	89
1.5.2.2. Sıffin Vakası	96
1.6. Hz. Ali'nin Vefatından Sonra Hilafet	104
1.6.1. Hz. Hasan'ın Hilafeti.....	105
1.6.2. Hz. Muaviye'nin Halifeliği.....	106
1.6.2.1 Yezid b. Muaviye'nin Veliht Tayini	107
1.6.2.2 Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Vefatı.....	110
1.6.3.Kerbela Olayı	111
İKİNCİ BÖLÜM	115
ŞİA	115
2.1. Şia'nın Anlamı.....	115
2.2. Şia'nın Doğuşu	116
2.3. Şia'nın Kökeni Konusundaki İddialar.....	120
2.4. Şia'nın Hz. Ali'nin Resulullah'ın Halifesi Olduğuna Dair Saydığı Deliller.....	121
2.4.1. Gadir-u Hum Olayı.....	122
2.4.2. Kırtas Olayı.....	125
2.4.3. Ali b. Ebi Talib'in İmameti İçin Delil Olarak Gösterilen Bazı Ayetler	126
2.4.4 Ali b. Ebi Talib'in İmameti İçin Delil Gösterilen Bazı Hadisler	127
2.5.Şia'nın Fırkaları	135
2.5.1. Zeydiyye;	138
2.5.1.2. Zeydiyye'yi Oluşturan Olaylar	139
2.5.1.3. Zeydiyye'nin Siyasi ve İtikadi Esasları.....	145
2.5.1.4.Zeydiyye'nin Tali Fırkaları	148
2.5.1.5. Zeydiyye'nin Ayrılık Noktaları;	149

2.5.2 İsmailiyye.....	152
2.5.2.1. İsmailiyye'nin Görüşleri;.....	155
2.5.3 İmamiyye – İsnâaşeriyye	157
2.5.3.1. İmamiyye'nin İtikadi Görüşleri;	162
2.5.4 Gulat-ı Şia	170
SONUÇ	173
KAYNAKLAR	177
ÖZGEÇMİŞ.....	183

ÖNSÖZ

İslam, insanın doğumundan ölümüne dek, yaşayış süresince inancına, ibadetine, insanlarla muamelesine ait en küçük, hatta en önemsiz her şeyini bir nizam altına alan; insanı, hayvani sıfatından, ferdiyetinden kurtarıp topluma veren, ferdin toplum içinde ve toplumla bir ve eşit saadetini, selametini sağlayan bir dindir.

Ancak İslamın bütün bu üstün vasıflarına rağmen; Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in vefatının ardından hilafet-imamet üzerinde tarafların farklı iddiaları ve niyetleri ile toplumda ilk ciddi ihtilaflar yaşanmıştır. Bu ihtilaflar İslam toplumunu çeşitli yönlerden etkilemiştir örneğin; islam toplumunu fırkalara ayırmış, bu uğurda taraflar arasında çeşitli savaşların çıkmasına sebep olmuş ve en son olarak itikadi manada farklılaşmayla beraber çeşitli aşırı grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bizde çalışmamızda islam toplumunda yaşanan ilk ihtilafların izini sürmeye ve bu ihtilafların sonucu olarak meydana gelen Şia ve hilafet fikirlerini betimleyici bir tarzda incelemeye ve dilimiz döndüğünce ifade etmeye gayret ettik.

Bu araştırmayı yapmam hususunda beni teşvik eden ve çalışmalarımın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN'a teşekkürü borç bilirim.

Ayşe TUNÇ

Elazığ-2014

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı Geçen Eser
Ank.	: Ankara
A.Ü.İ.F.D	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.Ü.İ.F.D	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ç.Ü.İ.F.D	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.	: Dergisi
d.	: Doğum
D.E.Ü.İ.F.D	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakülte
h.	: Hicri
hak.	: Hakkında
H.z.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.	: Sayı
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trz.	: Tarihsiz
U.Ü.İ.F.D	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ünv.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
yrz.	: Yayın yeri yok

KONU VE KAYNAKLAR

İslam düşüncesinin teşekkülü sürecinde Hz. Ali'ye ayrılan yer ve onun adı etrafında oluşturulan anlayış büyük bir yekun tutmaktadır. Zaman içinde gelişen bu tefekkür büyük bir tarihi sürecin ürünü olarak doğmuş ve çoğu zaman gerçek olan kimliğinden uzak noktalara ulaştırılarak, ortaya birbirinden farklı pek çok Ali figürü çıkmış ve onun bu figürü altında toplanan taraftarlar oluşmuştur.

Bizde çalışmamızda kaynağını Hz. Ali'nin vasiliği ve imameti fikrinden alan Şia mezhebini incelemeye ve tarihi süreç içerisindeki firkalaşma seyrini tespit etmeye çalıştık. Bunu tespit ederken de Şia'nın, ilk olarak siyasi bağlamdaki iddialar doğrultusunda ortaya çıktığı ve Hz. Ali'nin hakkı olan imamet ilk üç halife tarafından gasp edildiği fikrini savunması üzerine ilk üç halifenin seçilmesi sırasındaki durumu anlatmayı gerekli bulduk. Pek tabiki konunun girişinde bir mezhebi anlatacağımız için ilk olarak İslam toplumunda bu mezhebi ortaya çıkaran hususlardan da kısaca bahsetmenin konunun çerçevesini belirlemek adına gerekli gördük.

Çalışmamızda başlıca kullandığımız kaynaklarımıza değinmek gerekirse bunlar; Tarih-i Taberi, İbn Kesir; Büyük İslam Tarihi, İbnü'l Esir; İslam Tarihi, mezhepler konusunda Şehristani, Bağdadi, Eşari, Muhammed Ebu Zehra, Montgomery Watt, Julius Wellhausen, Nevbahti, Kummi, Fahreddin Razi. Çağımızdaki mezhep tarihi uzmanlarından ise; Ethem Ruhi Fıçlalı başlıca olmak üzere Hasan Onat, Mustafa Öz, Abdalbaki Gölpınarlı, Hüseyin Atay, Sönmez Kutlu gibi yazarlardan yararlandık.

GİRİŞ

1.1. Mezhepleri Oluşturan Başlıca Sebepler

Arapça mezheb kelimesi bir yerden bir yere gitmek anlamındaki zhb kökünden gelmektedir. Bu sayede mezheb kelimesi lügat anlamıyla gidilecek yer ve zaman anlamını ifade eder. Bir dini terim olarak kullanılan mezheb ise; dinlerin inanç, ibadet ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen sistemler içinde birbirinden farklı düşünceleri ve bu düşünceleri benimseyen fertleri ve sosyal grupları ifade etmektedir. Yani dinin ihtilafsız ve kesin olan esasları dışında kalan, itikadi, siyasi ve fıkhi konularda yoruma açık olan hususlar üzerinde ortaya çeşitli dayanaklardan deliller koyarak geliştirilen yorumlar, düşünceler, yöneliş ve anlayışlar mezheb olarak isimlendirilmektedir.

Bunun yanında bazı islam alimlerinin itikadi ve siyasi konularda ana bünyeden ayrılan grubları ifade etmek için fırka veya bazende nihal¹ terimlerini kullandıkları da görülmektedir.

Buna ek olarak İman esaslarını konu edinen mezheplere itikadî mezhepler, dinin fer'i yani ibadet ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen mezheplere de fikhî-ameli mezhepler denmektedir. Siyasi mezhepler ise; Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam toplumunda kimin halife olacağı, İslam toplumunu kimin yöneteceği hususunda değişik fikirler öne sürülmesi ile bu konuda değişik fikirlerin ve grupların ortaya çıkması sonucunda oluşan mezheplere denir.

1.1.1. Mezheplerin Oluşmasında İnsan Unsuru

Bilindiği gibi şia mezhebi, İslam toplumunda siyasi temele dayalı bir takım düşüncelerin üretilmesi ile meydana gelen siyasi bir mezheptir. Zaman içinde bu hareket siyasi bir mezheb olmasının yanı sıra itikadi manada da farklılaşmalar göstermiştir. Şia mezhebinin başlangıcı ve fırkalarına geçmeden önce ilk olarak İslam toplumunun yapısından ve bir mezhebin oluşmasına sebep teşkil eden durumlardan bahsetmenin konuyu kavramak açısından önemli olduğu kanaatindeyim.

Nitekim şunu belirtmemiz gereklidir ki hangi amaçla ortaya çıkmış olursa olsun, bir mezhebi içine doğduğu ve vücut bulduğu coğrafi, tarihi, siyasi, iktisadi,

¹ Bkz. Şehristani *El-Milel ve Ve'n-Nihal.* BAĞDADI, Abdulkahir; *Mezhepler Arasındaki Farklar*

sosyal, kültürel, şartlardan ayırarak incelemek hadiselerdeki derinliği görmemize engel olmasının yanında bizleri yanlış kanaatlere dahi ulaştırabilir.

Şöyle izah etmek gerekirse; her fikri hareketin belli bir özü ve üzerinde şekillendiği çeşitli esasları vardır. Bu tıpkı bir bitkinin tohum halinden başlayıp yeşerip büyümesi ile ilgi olan durum gibidir. Nasıl ki o bitkiyi tarif edebilmek için hangi toprakta, nasıl bir iklimde yetiştiğini bilmek gerekiyorsa, siyasi bir temele dayalı Şia fikrinde oluşturan hususların incelenmesi onu daha iyi analiz etmemize fayda sağlar.

Bu hususlarla baktığımızda mezheplerin oluşumunda birinci derecede etkin unsur insandır. Çünkü dini anlayan da yaşamaya çalışanda insandır. Her bireyin olguları ve olayları algılaması ve değerlendirmesi farklıdır. Anlama konusu din olunca soyut şeylerden oluştuğu için farklı algılamalar kaçınılmazdır. Bu sebeple itikadi-siyasi ve fıkhi-ameli konularda birçok mezhep görülmektedir. Kısaca şöyle diyebiliriz ki İster itikadi-siyasi, isterse fıkhi-ameli olsun bütün mezhepler beşeri oluşumlardır. İnsanın olduğu her yerde dini, fikri ve siyasi yaklaşım farklılıkları söz konusu olacaktır; çünkü her bir insan kendine özgü bir varlıktır.

Bu farklılıklar insanın doğuştan getirdiği bir takım karakteristik özelliklerinin yanı sıra bu özellikleriyle gelişme çağlarında şekillenen şahsiyetinden ve toplum içindeki ilişkilerinden veya toplumların birbirileriyle ilişkilerinden de kaynaklandığını unutmamız gerekmektedir.

Bu konu üzerinde yapılan bazı araştırmalar, her bir insanın ilgi, alaka, hal, tutum, davranış, huy, mizaç, zeka, muhayyile ve akıl konusunda diğerlerinden farklı olduğunu ve onun tabiatındaki bu farklılıklar dolayısıyla dini grupların ve mezheplerin dini hayat ve din anlayışlarında görülen farklılığın ilahi bir tercihten çok beşeri eğilimlerin farklılıklarıyla meşruiyet kazandığını, sosyal ve pratik hayatta karşılaştıkları dini problemler için bu farklılıklara göre çözümler ürettiklerini, kendi mizaç ve tabiatlarına uygun dini hareketlere yöneldiklerini açıkça ortaya koymaktadır².

Yani bu farklılıkların oluşmasında insanın üzerinde hem psikolojik hem de sosyolojik faktörlerin payı vardır. Psikolojik olarak; İnsana doğuştan verilen ben duygusu, zeka şuur gibi bazı fitri kabiliyetler, karşılaştıkları problemleri algılama, anlama ve çözme sürecinde karşımıza çıkan etken faktörlerdir. Farklı zekalarda, değişik

² Kutlu, Sönmez; *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem yay./ İst. 2008/ Ünal, A. Bülent; “ İslam ve Siyaset Üzerine Düşünceler”, D.E.Ü.İ.F.D, s.13, İzmir 2001

huy ve mizaçlar içinde yaratılan insanların çeşitli meselelere karşı farklı tepki vermelerinden daha tabii bir şey olamaz. Çünkü hadiselerle tek tip tepki vermek ancak programlanan ve mekanik olarak hareket eden robotlara veya ilahi yaratılışla iyiliklere yönlendirilmiş meleklerle has bir olgudur.

Dolayısıyla ile insanın gelişme çağı boyunca formal ve informal eğitim sürecinde gerek fitri kabiliyetlerine bağlı tavırlar, gerekse karşılaştığı olaylara verdiği sevinç, neşe, acı, keder, şüphe gibi psikolojik tepkiler büyük ölçüde inanç dünyasına yansır. Özellikle insanın öne geçme, lider olma, başkalarına hükmetme duygusu kimilerinin pek çok insanı yönlendirmelerine, kendi etrafında yeni gruplar oluşturmalarına yol açmaktadır. Bazı insanlarda bunun aksine hep kendisini yönlendirecek, kendisinin güvenip bağlanabileceği kendisinden üstün vasıfları olduğuna inandığı karizmatik şahsiyetler ararlar. Kısaca insanın ruh alemi ve bunun dışına yansıyan boyutları onların dini hayatlarını oluşturma süreçlerinde önemli rol oynar³.

Bu faktörlerin diğer kısmını oluşturan sosyolojik unsura bakarsak; sosyolojik olarak insan doğuştan bazı fitri kabiliyetlere sahip olmakla birlikte, diğer canlılardan farklı olarak doğuştan itibaren hemcinslerine muhtaçtır. Bu ihtiyaç olgusu onun topluluklar halinde yaşamasını ve fert olarak içinde yaşadığı toplumla ilişki kurmasını gerektirir⁴.

Fitrat hadisinde de belirtildiği üzere; “Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra ebeveynleri onu ya Yahudi ya Hristiyan ya da Mecusi yapar.” Belirtildiği gibi toplumla insan arasındaki ilişki insanın inançlarına doğrudan yansır ve insan içinde yaşadığı toplumun kültürel yapısına göre bir dünya görüşüne sahip olur. Bu sayede çoğu kere, insan yaşadığı toplumun geleneklerine bağlı olarak, kendisinden önce gelen atalarını taklit ederek hayatını şekillendirir dini fikirlerini de bu çerçevede oluşturur. Örneğin Şiiilik, uzun süre yarı ilahi (karizmatik) krallarla yönetilmiş olan Fars asıllıların ve Sasani kültürünün izlerini yansıtmaktadır.

Diğer yandan ise insanın dini anlama ve yaşama hususundaki farklılaşmaları din kurucusu veya tebliğcisinden ana kaynaklardan uzaklaştıkça diğer tesirlerinde beraberinde önemli boyutlara ulaşır ve sosyolojide dini ikaz ve protesto hareketleri

³ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yay./İst.2009/ Bozkuş, Metin, “İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, C.Ü.İ.F.D, s.1/Sivas 2002

⁴ Ünver, Günay; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay./İst. 2002

denilen mezhep ve benzeri olguları doğurur. Bu süreçte bazen cemiyet halinde örgütlü sosyal gruplara tesadüf edileceği gibi cemaat tipi sosyal gruplara da rastlanır⁵.

İnsan, doğuştan sosyal bir varlık olması, hayatını diğer insanlarla bir arada sürdürmek durumunda kalması ister istemez çeşitli alanlarda işbirliği yapma arzusunu beraberinde getirmekte ve gruplaşmalara yol açmaktadır. Sosyal hayatın tabii akışı içerisinde, zaman zaman din, geleneklerle bütünleşebilmektedir. Böylece dinin kendine özgü dinamizmi kaybolmakta, katı kurallar ön plana çıkmakta ve yine sağlıksız bir oluşum başlamaktadır. Dini nitelikli zümreleşme faaliyetlerinin ve anlayışla ilgili karşımıza çıkan farklılaşmaların arka planında da bu sosyal gerçeklik yatmaktadır. Birtakım siyasi amaçların gerçekleşmesi açısından, dini motiflerin ne derece etkin olduğu bu türden mezheplerde açıkça görülmektedir.

Diğer yandan şunu da belirtmek gerekir ki sosyal hayatın da kendine özgü bir dinamizmi vardır; sürekli değişir, gelişir ve yenilenir. Bu süreç içerisinde, dini toplumsal veya dini-politik hareketler de değişir, dönüşür veya tarihe karışarak yerini yeni hareketlere bırakır⁶. Yani toplum bünyesinde yaşayan her fikir içtimai bir vakıa her içtimai vakıa önceden tasavvur edilmiş bir fikir veya düşüncenin mahsulüdür; var oluş, gelişme ve yok oluşları insanlara bağlıdır⁷.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki insan sosyo-psikolojik temele dayalı bir varlık olarak çeşitli konu ve alanlarda diğerlerinden ayrı düşünebilmektedir. Bunun yanında toplumda insanı kendi değer yargılarına göre şekillendirmektedir. Sosyal hayatın kendine özgü dinamikleri, zaman zaman bireyin din anlayışında da farklılaşmalara sebep olmaktadır. Sosyal yapının tesiri altında oluşan bu farklılaşmalar, dinin anlaşılma biçimi olan mezheplerin doğuşunu doğrudan etkileyebilmektedir.

Şöyle tarif edebiliriz ki insan hem etkileyen hemde etkilenen bir varlıktır. Tıpkı su gibi içine girdiği kabın şeklini alabildiği gibi sızılması en zor yerlere dahi incecik damarlar halinde girerek varlığını da hissettirebilmektedirler. Dolayısıyla insanlar, içinde yetiştiği toplumun bir parçası olduklarından bu etkilenmenin dışında kalamazlar.

⁵ *A.g.e*

⁶ Kutlu, Sönmez; *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem yay./ İst. 2008

⁷ Hizmetli, Sabri; "İtikadi İslam Mezheplerinin Doğuşuna İçtimai Hadiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme" *A.Ü. İ. F. D.*, Ankara, 1983, c.26

1.2. Mezhepleri Oluşturan Görüşlerin Sınıflandırılması

Mezhepleri oluşmasında insan unsurundan ve onun algılama farklılıklarına sebep olabilecek çeşitli unsurlarından kısaca bahsettikten sonra bütün bunların bir özeti sayılacak olan insan anlayışındaki farklar neticesinde oluşmuş mezhep tipolojilerinden⁸ de kısaca bahsetmek istiyorum.

İnsanlar arasındaki tutum, duygu, davranış ve düşünce farklılığı içinde yaşadıkları toplumsal yapıyla birleşince onların dini hayatlarının farklı biçimlenmesine sebep olmuştur. Aynı kültürel, siyasi, ekonomik ve dini ortamlarda yetişen iki kişi arasında dahi, dini anlama, algılama, anlamlandırma ve yaşayış biçimleri bakımından farklılıklar görülebilmektedir. Dolayısıyla insanların dini anlama, açıklama, yorumlama ve yaşama tecrübelerinde görülen farklılıklar ve dini tipolojiler, temelde insanın tabiatında bulunan tipolojiler ve toplumsal yapıyla yakından ilişkilidir. Bunun sonucunda İslam Tarihi' inde onlarca itikadi-siyasi ve fikhî-ameli mezhep ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak; İslam düşüncesini oluşturan itikadi ve siyasi, fikhî-ameli, mistik ve felsefi düşünce ekolleri, farklı zihniyetlerin din anlayışına yansımaları olarak analiz edildiğinde veya birer zihniyet olarak yapısal analize tabi tutulduğunda dört farklı din anlayışı ve dine yaklaşım biçimi ortaya çıkmaktadır.

1.2.1. Tepkisel-Kabilevi Din Anlayışı

İnsanlardaki karşı çıkma, protesto etme, şiddet, kızgınlık, gazap ve kavgacılık duygusu, asabiyet ve kabilecilik ruhunun yoğun olduğu kabile toplumlarında ya da bedevi toplumlarda, büyük ve değişimlerin yaşandığı dönemlerde, güçlenerek bir kitle hareketine dönüşebilir. Bu tepkisel-kabileci ruh, her bir dinde ve toplumda farklı şekillerde tezahür eder; ancak temelinde, toplumsal alanda yaşanan köklü değişime tepki göstermek vardır. Hızlı değişim, asabiyet ve katı dindarlık dini taassup bir araya geldiğinde, bu tepkinin tehlikeli politik-dini bir doktrine dönüşmesi kaçınılmazdır. Bunun yansımalarından en önemlisi, geçmişte yaşadığı hayatı hatırlayarak daha iyi bir hayat arayışı içine girmektir. Değişime karşı tepki gösterme ve şiddet eğilimi, bu gibi ortamlarda, bir toplumun zihniyeti haline gelebilir ve başta dinle ilgili anlayışları olmak üzere bütün alanlara yansırabilir.

⁸ Kutlu, Sönmez; *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem yay./ İst. 2008

Yerleşik hayata geçmemiş kimseler veya topluluklar, kitabi kültürden ve sistematik düşünceden yoksun oldukları için olayları derinlemesine değil, yüzeysel ve basit bir şekilde analiz ederler. Bu yüzden farklı fikirlere, eleştirilere tahammülleri yoktur ve kendi fikirlerini başkalarına karşı delilleriyle savunmak yerine şiddet ve baskı yoluyla benimsetmek eğilimindedirler. Özellikle geleneğe sahip, yerleşik hayata geçmemiş toplumlarda yetişen insanlarda bu eğilim son derece güçlüdür.

İslam düşüncesinde tepkisel din söyleminin ya da kabilevi zihniyetin en tipik temsilcileri Hariciler ve kısmen Vahhabilerdir, çünkü Haricilerin çoğunluğu bedevi hayattan gelmedir. Aralarında şehrili olan çok az kişi vardır. Bu yüzden Harici fikirler, genelde yerleşik hayata geçmemiş veya yeni geçmekte olan toplumlara cazip gelmiştir.

Bu zihniyete göre din yararlı şeyleri yapmak, günah işleyeni tekfir etmek ve zulmeden otoriteye isyan etmek olarak anlaşıldı. Sonuç olarak tepkisel-kabilevi din söyleminin veya zihniyetinin, medeni hayata uyumsuzluk, katı, sert ve şiddet yanlısı dünya görüşü, sistematik düşünceden yoksunluk, katı ve mutaassıp bir dindarlık, nasları zahiri ve literal okuma, dışlayıcılık ve tekfir etme, farklı görüşlere ve anlayışlara tahammülsüzlük, karizmatik toplum anlayışı siyasi otoriteyi tanımama, sürekli bölünme, mutlak doğruluk iddiası gibi temel özellikleri bulunmaktadır.

1.2.2. Akılcı-Hadari Din Anlayışı

İnsan, akıl sahibi, düşünen, anlayan, sorgulayan ve olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini araştıran bir varlıktır. Bütün insanlar akıl yetisine ve düşünme gücüne sahip olmakla beraber bunu tam olarak işletebilmeyi ve verimli bir şekilde kullanmayı başarabilenlerin sayısı sınırlıdır. Bazı insanlar, eşyayla ilişkilerinde, dini metinlerle diyalogda, gerçeği, hakikati elde etmede, sezgi, duyular, karizmatik bir şahsiyet veya geleneğe başvurmak yerine, akla ve tutarlı mantıki temellendirmelere öncelik verirler. Bu kimseler, fikirleri, olguları ve onlara tekabül eden kavramları sorgulamak ister ve akıl süzgecinden geçirdikten sonra kabul etmeyi tercih ederler. Akılcı zihniyet\yapı, aldığı eğitim ve siyasal ideolojiler sayesinde, dini, sosyal, ekonomik ve politik alanlara yansıyabilir.

Akılcı, özgürlükçü, eleştirel ve sorgulayıcı bu zihniyet, insanlık tarihinde özellikle, yerleşik hayata geçmiş hadari\medeni toplumlarda, site devletlerinde ve demokratik sivil toplumlarda daha güçlüdür. İstikrar içinde değişime açık bu zihniyet,

bu gibi ortamlarda, bireylerde hakim zihniyet haline gelebilir ve başta dinle ilgili anlayışları olmak üzere hayatın bütün alanlarına yansiyabilir. Diğer taraftan, bu eğilim, köklü değişimlere sebep olan evrensel dinlerin rasyonelleşme ve diğer medeniyetlerle yüzleşmesi sürecinde meşruiyet kazanabilir.

İslam düşüncesinde akılcı-hadari din anlayışının, tezahürleri farklı olmakla beraber, tipik temsilcileri arasında Mürcie, Rey taraftarları (Hanefiler), Mu'tezile, Maturidiler, Meşşai filozoflar ve Meşşailikten etkilendiği ölçüde Eş'arilik sayılabilir. Özellikle Mu'tezile, Maturidiler ve Mürcie gibi doktrinler topluluklar ve meşşai filozoflar, dinin rasyonelleşmesi sürecinde ve ahlaki, siyasi, felsefi ve itikadi konularda kutsal metinlerin sistematik bir biçimde yorumlanmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Akılcı zihniyet, genelde Arap olmayan entellektüel çevrelerce sistemleştirilmiştir. Akla ve akıl yürütmelere büyük önem veren bu zihniyet mensupları, yabancı din ve kültürlerle karşı islam'ın savunmasını yapmış ve bu konuda yüzlerce eser yazmışlardır. İslam düşüncesinde, özgün ve akılcı bir kelim geliştirmişlerdir.

1.2.3. Gelenekçi-Muhafazakar Din Anlayışı

İnsanlar alışık oldukları hayatın devam etmesini ve değişmemesini isterler. Düzen ve istikrardan yana olan insan tabiatı istikrarsızlığa ve kaosa karşıdır. Bu sebeple çoğu kere, zorunlu ve haklı da olsa yapılan bazı değişikliklere karşı çıkar ve geleneklerinde ısrar eder. Bu durum onu, muhafazakar ve gelenekçi olmaya zorlar.

Psikolojik araştırmalar, bu gerçeği şu şekilde tespit etmiştir. İnsan tabiatının en önemli özelliklerinden birisi, uzun süre önce yaşanmış olan altın çağa geri dönme veya o çağı yeniden yaşama arzusudur. Bu bireysel zihnin bir vasfıdır, öyle ki daima hayatının ilk yıllarını bütün hayatının en güzel yılları olarak anımsar. Bu beşeri hususiyet, geçmiş tarihin kazanımlarını tekrar elde etmeyi arzulamaktadır.

Bu duygu zaman zaman, insanlık tarihinde köklü ve ani sosyal siyasi ve dini değişimlerin yaşandığı dönemlerde, toplumsal muhafazakarlığa ve gelenekçiliğe dönüşebilir. Özellikle gelenek bir peygamber ve ona yakın nesillerin dini tecrübeleriyle oluşmuşsa ve dini geleneklerden büyük sapmalar söz konusuysa bu tavır daha katı bir şekilde geçmişin bütünüyle kutsallaştırılmasına, siyasi, hukuki, sosyal, ahlaki ve dini alanlarda tekrar bu döneme dönüş taleplerinin yükselmesine sebep olabilir.

İslam düşüncesinde gelenekçi din söyleminin en tipik temsilcileri hadis taraftarları ve selefilikle onların alt grupları olan Şafilik, Malikilik, Hanbelilik ve Zahirilik olmuştur. Bu anlayışın veya zihniyetin, Asr-ı saadet'in yüceltilmesi, selefîn\ilk üç neslin görüşlerinin kutsallaştırılması, sünnet\asar merkezli din ve dünya anlayışı, rey düşmanlığı, kelam ve felsefe düşmanlığı yeniliklere (bidat) ve yaratıcılığa karşı olma, Arapçılık, kurtuluşa ermişlik iddiası, zahiri ve literal yorum, teville karşı olma, sanat ve musikiye hoş bakmama, katı ve mutaassıp bir dindarlık, yabancılaşma, dogmatizm, dışlayıcılık ve tekfir etme farklı görüşlere ve anlayışlara tahammülsüzlük, mutlak doğruluk iddiası gibi temel özellikleri bulunmaktadır.

1.2.4. Politik-Karizmatik Liderci Din Anlayışı

İnsanlarda hükmetme ve egemen olma duygusu vardır. Bazı kimseler, diğer insanlara hakim olmak ve onları yönetmek ister. Bu hakimiyet arzusu bazen onu iktidarı ele geçirmeye ve bu yönde siyasi ve fikri çabalar içerisine girmeye sevk edebilir. Bu amaçla içinde doğup büyüdüğü siyasi ve dini kültürden kendini meşrulaştıracak deliller ve motifler bulmaya çalışır.

Diğer yandan da özgürlükleri ellerinden alınan, zulüm ve baskı gören bazı insanlar kendi fikirleriyle ve eylemleriyle politik sosyal, dini, ekonomik olumsuzlukları değiştirmede başarısız, yetersiz, aciz ve zayıf kaldıklarına inanmaları halinde, yaşadıkları olumsuz toplumsal yapıyı değiştirmek ve gerçeği hakikati elde etmek için kendi dışında manevi güçler aramaya veya mesih ve mehdi misyonu üstlenmiş otorite kabul edilen karizmatik liderler ve kurtarıcılar üreterek onlardan medet beklemeye başlarlar. Böyle insanlar ezilmişlik psikolojisi içerisinde sağlıklı düşünemezler ve başkalarının liderliğine ve onları yönetme veya yönlendirmesine ihtiyaç duyarlar. Bazı insanlar, geçmişe bakıp daha önce yaşadığı başarılı ve verimli günleri hatırlayarak onunla nasıl övünüyorlarsa, böyle bir hayatı yaşayamamış veya önceden yaşamış, fakat daha sonra kaybederek büyük zulüm ve haksızlıklara maruz kalmış kimseler ve toplumlar da daha iyi bir gelecek beklentisi içerisine girerler. Buna güçleri yetmediği durumlarda karizmatik kişi ve soylu ailelerden kurtarıcılar (imam\mehdi\mesih) arayıp bulurlar.

Toplumsal bunalımların ve siyasi iktidar mücadelelerinin yaşadığı toplumlarda, mevcut meselelerin çözümünde manevi desteğe ve beşer üstü özelliklere sahip olduğuna

inanılan bir kurtarıcı beklenmesi, beşeri, siyasi, kültürel, tarihi ve dini bir olgudur, ancak kurtarıcı ve karizmatik lider arayışı, öncelikle beşeridir. Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve İslamiyet ve diğer bazı dinlerin mensupları, bu beşeri psikolojik tutumu, dini alana taşıyarak meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Yahudilerin kurtarıcı olarak Mesih'i, Hristiyanların İsa'yı bazı Müslümanların Haşimi soyundan veya Ali'nin Fatıma'dan devam eden soyundan Mehdi veya mehdiler beklemesi, bu fikrin en tipik tezahürleridir.

İslam tarihinde dini insan veya insanlara itaat etmek ya da imama itaat etmek olarak algılayan karizmatik liderci veya kurtarıcı bekleme şeklindeki politik din anlayışının pek çok tezahürüne rastlamak mümkündür. Bunların başında aşırı şii hareketler, Oniki imamiyye şiası, İsmaililik-Hasan Sabbah fedaileri, Batınlık, Karmatiler, Zeydilik, Dürzilik, Nusayrilik, Kadıyanilik, Babilik-Bahailik olduklarını savundukları sürece Kızılbaşlık ve Alevilik ve benzeri ekoller gelmektedir.

Politik-karizmatik din söyleminin merkezinde masum imam, Mehdi, mehdiye açılan kapı ve mesih fikri bulunmaktadır. Bunların kaldırılması durumunda, bu fırkaların varlık sebepleri ortadan kalkmış olur.

Sonuç olarak politik-karizmatik liderci din söyleminin ya da zihniyetin, siyasi iktidarın ilahiliği ve naslar tarafından belirlenmişliği, velayete iman, zamanın imamına beyat, imama imamlara mutlak itaat, imamların günahsızlığı, mehdi kurtarıcı beklemek Ali ve soyuna kutsallık atfetmek, islamın siyasallaştırılması, Kur'an'ın batını yorumunu savunmak gibi temel özellikleri bulunmaktadır⁹.

1.3. Müslümanlar Arasında Mezheplerin Oluşmasına Etki Eden Sebepler

Dinler tarihine bakarsak bütün evrensel dinlerde bir tür mezhepleşme ve cemaatleşme olgusunun varlığını görebiliriz. Hiçbir evrensel din bu ilkenin dışında kalamamıştır. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki herhangi bir dine bağlı olan fertler arasındaki ayrılık ve ihtilafların o dinin Peygamber'inin vefatından sonra gerçekleşmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in hayatta olduğu süre içinde Müslümanlar arasında herhangi bir ayrılıktan söz edilemez.

⁹ Kutlu, Sönmez; *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yay./ İst. 2008 (Mezhepleri oluşturan bakış açılarındaki dört başlık bu kaynaktan alınmıştır.)

Müslümanlar arasındaki ihtilaflar ise itikat, siyaset ve fıkıh konusunda olmuştur. Bu ihtilafların sonucu da iki şekilde tezahür etmiştir. Bunlardan ilki ibadetlerin uygulanması gibi fer'i konularda ortaya konan ve sadece görüş ayrılığına sebep olanlardır. Bu tür ihtilaflar ümmetin birliğini bozmayan ihtilaflardır. Bunun dışında kalan ve ayrılıklara sebep olan itikadi konulardaki ihtilaflar İslam alimleri tarafından şer niteliğinde saymışlardır. Ancak hakkında kitap ve sünnetten bir nass bulunmayan konu üzerine yapılan fıkhi ihtilafın ise şer olmadığını belirtmişlerdir.

Çıkış noktasında siyaset olan diğer ihtilafa baktığımızda ise bunun ümmeti parçalara ayırdığını görmekteyiz. Siyasi kökenli ihtilafların sebepleri ise çeşitlidir. Bu kısımında Müslümanları ayrılığa sürükleyen bu ihtilafların sebepleri üzerinde duracağız.

1.3.1. Dini Metinlerin Anlaşılması

Burada önemli unsur vardır ki o da konuların kendiliğinden kapalı olmasıdır. İlk dönemlere baktığımızda da yine görmekteyiz ki filozoflar kendiliğinden kapalı olan bazı konuların açıklık kazanmasına çalışmışlardır. Her filozof gözünün takıldığı, aklının ve düşüncesinin erdiği kadarıyla görüş ortaya koymuştur. Her biri kendine göre gerçeğe ulaşmanın çeşitli ilkelerini belirlemişlerdir.

Bu konuda Eflatun der ki: “ Gerçek konusunda, insanlar bütün yönleriyle isabet etmedikleri gibi bütün yönleriyle de yanılmazlar. Her insan, gerçeği bir yönüyle yakalar. Bunun örneği şudur: Birkaç kör bir filin yanına gelirler. Her biri onun bir organını alır, eliyle dokunur ve kendi kendine anlamaya çalışır. Ayağa dokunan kör, filin ağaç kütüğünü andıran yuvarlak ve uzun bir gövdesi olduğunu söyler. Sırta dokunan ise, onun yüksekçe bir tepeyi andırdığını söyler. Kulağa dokunan ise, onun katlanıp yayılabilir nitelikte ince ve geniş olduğunu iddia eder. Bunların her biri idrak ettiği bir yönü ortaya koymuş, her biri diğerini yalanlamış ve kendisinin filin yapısı hakkında edindiği intibaya göre diğerini hata ve cehaletle itham etmiştir. Bunlar doğru söylemede birleşmişler, sonra aralarına giren yalan ve hatadan dolayı ayrılmışlar”¹⁰.

Bu örnekten de anlayacağımız üzere çoğu kere ihtilaf konunun bütün halinde değerlendirilememesinden ve konunun kendinden kapalı olmasının yanı sıra, ihtilaf

¹⁰ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Yeni Şafak Gaz. Yay./ İst./ trz.

eden tarafların birbirilerinin bakış açılarını bilmedikleri ve aynı konuda değişik görüşler sergiledikleri için ortaya çıkmıştır.

Müslümanlar arasında ortaya çıkan ayrılıklara baktığımızda ise öncelikli rol, bizzat Müslümanların kendilerine aittir. Çünkü ayrılığı gerektiren problemler, onların din anlayışları ve olaylara bakış açılarıyla tezahür etmiştir¹¹. Burada ilk göze çarpan dini metinlerin anlaşılmasıyla ilgili farklılaşmalardır

Bu konuda en önemli husus ise Kur'an'ın anlaşılmasıdır. Kur'an bir Müslüman için eline alıp okuduğu, üzerinde düşündüğü yorumladığı ve ulaştığı sonuçları hayata geçirmeğe uğraştığı bir kitaptır.

Bilindiği üzere Kur'an ayetleri Muhkem ve Müteşabih olmak üzere ikiye ayrılır(Al-i İmran/7). Muhkem ayetler; kesin anlamlı ayetler, bilinen ve kendisiyle kastedilen şeylerin açıkça belli olduğu ayetlerdir. Bunları okuduğumuz zaman ne demek istediklerini hemen anlarız. Müteşabih ayetler ise; manalarının son derece gizli oluşlarından dolayı, kolayca idrak edilemeyen ve pek çok anlama ihtimal tanıyan ayetlerdir.

Bu sebepten, bu ayetlerin açıklaması, Kur'an'ın ana hedefi göz önünde bulundurularak, Muhkem ayetlerin yardımı ile olur ve kastettikleri anlamı kavrayabilmek için mutlaka te'vile ihtiyaç duyulur¹².

Yüce Allah Kitabı'nda ilahi hitabın anlaşılma için indirildiğini bildirir. Allah Kur'an da 700¹³den fazla ayette doğrudan insanların düşünmesi, muhakeme etmesi, ibret alması ve ilim alması ve ilim öğrenmesi için teşvik etmiş; sadece akıl sahiplerini dini anlama algılama ve yaşama sürecinde sorumlu kılmıştır.

Nitekim Müslümanların da kendi görüşlerini üzerine bina ettikleri ve delil getirmek için başvurdukları ilk kaynak Kur'an dır. Fakat ilginçtir ki hepsi Kur'an'a dayanmasına rağmen birbirinden farklı bir çok mezhep, grup, cemaat ortaya çıkmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki Kur'an'ın kendisi böyle bir ayrılığa sebep olacak muhtevaya ve anlama sahip değildir. İnsanları ayrılığa sürüklemesi söz konusu dahi olamaz.

¹¹ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yay./İst.2009

¹² Fırlı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*, İzmir ilahiyat vakfı yay. /İzmir 2008

¹³ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yay./İst.2009

Burada ki asıl problem Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışan insandan kaynaklanır. İnsanların sahip oldukları psikolojik haller, eğitim seviyesi, dünyevi tutum ve davranışları, yaşadıkları toplumun içinde oluşan şartlar, Kur'an'ı okuyup anlama, algılama süreçlerini etkilemekte farklı çıkarımlara yol açmaktadır. Kaldı ki fikir çoğu kere ayetten önce gelmiştir.

Özetle insanlar kendi fikirlerine ayetleri uydurma gayreti içerisinde olmuşlardır. Böylece çoğu samimi ve ihlaslı olmayan kötü niyet sahipleri pek çok zorlama te'vil ve yorumlara başvurarak, kendilerine uygun gelecek şekilde ayetleri kullanma yoluna gitmişlerdir.

Bunun dışında insanlar Hz. Peygamber'in hadislerini de mezhepçiliğe alet etmişlerdir¹⁴. Çeşitli konularda söylenmiş hadisleri çarpıtarak kendi mezhebi görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışmışlar veya uydurma hadisler söyleyerek kendi fikirlerinin geçerliliğini hadis üzerinden sağlamaya çalışmışlardır. Dahası bu nevi rivayetler, kimi zaman güvenilir kabul edilen hadis literatürüne girerek, adeta doğruymuş gibi algılanmıştır.

Her şeyden önce, Kitap da ve sahih sünnette Hz. Peygamberden sonra imamete, hilafete, devlet reisliğine geçecek şahıslarla ilgili bir belirleme yapılmamıştır. Dolayısıyla özellikle sahih sünnette sahabenin faziletine dair olan rivayetler, onların imametlerine delil olarak kullanılamaz. Ancak, Şia'nın Hz. Ali lehine gösterdiği tarafgirliğe müteakip Sünnilerin karşı tavırları, zamanla hadis literatüründe bir fezail yarışına ve bu nevi rivayetlerin devlet reisliği için lehte ve aleyhte delil olarak kullanılmasına yol açmıştır.

Bu hadislere birkaç örnek vermek gerekirse¹⁵;

“Ali benim vasım, kardeşim ve benden sonraki halifemdir; onun sözlerini dinleyiniz ve itaat ediniz”

“Her ümmetin bir Firavun'u vardır, bu ümmetin Firavun'u da Muaviye dir.”

¹⁴ Bkz. Kahraman, Hüseyin; “İtikâdî Düşünce ve Mezhep Mensubiyetinin Hadislerin Değerlendirilmesine Etkisi”, U.Ü.İ.F.D, c.14/ s.2/ Bursa 2005

¹⁵ A.g.e

“Dünya semalarında seksen bin melek vardır ki, bunlar Hz. Ebu Bekir’i ve Hz. Ömer’i sevenlerin affı için dua ederler. İkinci kat semadaki seksen bin melek de onları sevmeyenlere lanet ederler.”

“Abbas benim vasim ve varisimdir.”

“İmamlar Kureş’tendir.”

1.3.2. Sosyal Nedenler

İslam mezhepleri tarihi incelendiğinde, mezheplerin oluşumunda önemli bir diğer unsurun da içtimai şartlar olduğunu görürüz. Bu şartlara bağlı olarak meydana gelen eski din ve medeniyetlerin kalıntıları, asabiyet fikri, farklı kültürlerin İslamiyetle kaynaştırılması da mezheplerin oluşmasında etkili olan sosyal nedenlerin başlıcalarıdır.

İslam dönemi içtimai şartlara ve buna bağlı oluşan unsurlara geçmeden önce Arap yarımadasının islam öncesi dönemine bir bakmak gerekirse; Arap yarımadası tarihteki adıyla el-cezire, Asya’nın Güneybatısındadır. Kuzeyde batıların genel olarak “fertile crescent” dedikleri münbit hilal adıyla meşhur Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bunlara bitişik çöllerle, Doğu ve Güneyde Basra Körfezi ve Hint Okyanusu, Batıda ise Kızıldeniz ile çevrilidir. Güneybatıdaki Yemen bölgesi, ziraata ve nispeten yerleşik medeniyetlerin gelişmesine imkan vermiş sulak ve dağlık bir bölgedir. Geri kalan yerler ise arada bir rastlanan vahalar ile susuz stepler ve çöllerden ibarettir¹⁶.

İslam öncesinde, bu bölgede yerleşik halk ve göçebe hayatı süren bedevi kabileleri bulunmaktaydı. Cahiliye çağında Arap halkını; Hürler, esirler ve mevali olmak üzere üç sınıf teşkil ediyordu¹⁷. Şehirlerdeki sosyal yapı çok bozuktur. Öyle ki bir taraf da zengin ve güçlü kabileler, diğer taraf da her türlü haktan mahrum esirler ve işçiler, tam bir sosyal eşitsizlik örneği idi. Güçlü Kureyş kabilesi bu durumun değişmesini hiç istemiyor ve zenginliğin mutlaka kendinde toplanmasını istiyordu. Bu durum ise toplumda korkunç bir sosyo-ekonomik dengesizlik ve çarpıklık yaratıyordu.

¹⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi ; “*Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*”, İzmir ilahiyat vakfı yay. /İzmir 2008

¹⁷ Çağatay, Neşet; *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.\ Ank.1957

Bölgede yaşayan yerleşik halk, sayısı çok az olan şehirlerde oturur ve kısmen tarım, el işleri ve de özellikle ticaretle uğraşırlardı¹⁸.

Şehirlerde kabileler arasındaki yağmalar ve savaşlar için “ateşkes” demek olan haram aylarda kurulan meşhur Ukaz, Zu'l-mecaz, Micenne ve Hubaşe panayırlarında ticaretin yapılır ve el işlerinin sergilenirdi. Aynı zamanda şiir ve edebiyat yarışmalarının yapıldığı kültür merkezleri de yine bu panayırlardı¹⁹.

Bölgede yaşayan ve halkın iki ana bölümünden diğerini oluşturan bedeviler ise; Orta ve Kuzey Arabistan bölgesinde yaşayan halkın ekseriyeti bedevi kabilelerden müteşekkildi. Kabile esasına dayalı bu hayatın içinde olan nüfusun çoğu da çoban ve göçebeydi. Bunların hayatı vahalarda hayvanlarının ürünleriyle geçinmek ve komşu kabileleri sık sık yağmalamakla geçirdi. Kabilelerin çoğunun belli bir yerleşik mekanları olmadığı için birbirilerinin topraklarını işgal ederek genişleme imkanları da yoktu.

Genel hatları itibari ile böyle bir hayat düzenine sahip olan Bedevi yani göçebe Arap için yağmur mevsiminin ardından çölün en çok üç ay süren otlığa dönüştüğü dönem bolluk ve zenginlik demektir. Kuraklık başladığı zamanda ise yine göç başlardı.

Hayatı göç üzerine kurulu olan Arap için bu hayatı devam ettirebilmesi atı ile devesine bağlıdır. Bu nedenle de at ve deve Arabın en değerli eşyası ve zenginlik ölçüsüdür. At, çöldeki bakımının güçlüğü göz önüne alınırsa, bedevi için büyük bir servet sahipliği ile eşdeğerdir. Sürati ve atıklığı sebebiyle de yağmaların başarısı için zaruri bir vasıta. Deve ise onun her şeyidir. O, bedevinin en yakın arkadaşı, dostu, susadığında su yerine sütünü içtiği, etiyle yaşadığı, derisiyle örtüdüğü, yününden giyindiği, gübresi ile yakacak ihtiyacını giderdiği ve bu sebeplerden dolayı da servetinin sahip olduğu deve sayısı ile ölçüldüğü bir hayvandır.

Hayat şartları göç unsuru üzerine kurulu Bedevi toplumunun yapısında bir diğer önemli mevzu ise kabileciliktir. Kabile yapısının hakim olduğu bu toplumda birim fert değil cemaattir; kişi mensup olduğu kabilenin bir üyesi sıfatıyla hak ve yetkilere sahiptir. İslam öncesi bedevileri için kabile, mürüvve veya erkeklik-yiğitlik kavramında toplanan itibar ettikleri değerlerin taşıyıcısı idi ve buda kan bağı ile irsi yolla yiğitlik

¹⁸ İmamoglu, Vehbi; “Mekke Putperestlerinin İslamla Yüzleşmesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.2/6 / 2009

¹⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi ; “*Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*”, İzmir ilahiyat vakfı yay. /İzmir 2008

için gerekli gücü intikal ettiren kabileye ait bir şeydi. Eğer bir Arap şerefli bir iş yapmışsa, bu onun şerefli bir soydan yani şerefli bir kabileden gelişi yüzündendir ve onun bu işi kabilesinin şan ve şerefini arttırmıştır. O kendisinde bulunmayan kaynakları, ister zor kullanarak yağma yoluyla, ister mübadele esaslı ticari münasebetlere dayalı olarak sulh yoluyla daha imkanı komşusundan temin etmeyi tabii bir yol görmektedir. Onun için yağmacı ve saldırgan olmak kadar, sözde ticari münasebetler içinde bulunmak da son derece tabiidir.

1.3.2.1.Asabiyet

Asabiyet kısaca tanımlamak gerekirse; aynı soydan veya bir başka sebep ile aralarında yakınlık bulunanların kendilerine muhalif olanlara karşı birlikte hareket etme ve dayanışma duygusu olarak açıklanabilir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere asabiyet iki şekilde tezahür etmiştir. Bunlardan ilki Nesep asabiyeti şeklinde tanımlanırken diğeri ise Sebep asabiyeti şeklinde tasnif edilmiştir.

Kaynaklarda Asabiyet'in tanımlanmasına geçmeden Bedevi toplumunun yapısındaki türünü tanımlamak gerekirse; Bedevi toplumunun yapısındaki asabiyet temeli sop'a (kavim) dayanan türdendir. Kabileciliğin hakim olduğu bedevi toplumunda; her çadır bir aileyi, çadırlar topluluğu (hayy) ise, sop'u meydana getirir. Akraba bağlarıyla birbirlerine bağlı kavimlerin bir araya gelmesi de kabileyi teşkil eder²⁰.

Aynı kavmin bütün üyeleri kendilerini aynı kandan gelmiş sayarlar ve kavmin en yaşlı ve en tecrübelisi reisliğe seçilirdi. Bu nedenle o dönemde Hicaz bölgesinde bir emirin veya hükümdarın varlığı mevcut değildi²¹. Reisin, şeyhin özel bir yetkisi yoktur. O diğer kabile fertleri gibi eşit haklara sahiptir. Şeyh veya reis, kabile mensuplarına yol göstermekten çok, kabilenin gelenek ve göreneklerine uygun hareket eder, vazife yükleyemez ve ceza veremezdi. Kabile şeyhi idareci olarak emretmekten ziyade, hakemlik ederdi, çünkü kabile hayatını, ecdattan kalan örfler, adetler, davranışlar ve ataların tuttuğu ve gittiği yolu düzenlerdi.

²⁰ *A.g.e*

²¹ Çağatay, Neşet; İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı/Ankara Üniv. İlahiyat Fak.Yay./Ank.1957

Kaynaklara baktığımızda bu kabile anlayışı asabiyet kelimesiyle anlandırılmakta ve ihtilafın önemli bir sebebini teşkil etmektedir. Bu konuyu da İbn Haldun şöyle anlatmaktadır;

Asabiyet; Aseb, asb, usb; vücuttaki sınırlara, bir kavmin eşrafına ve hayırlı kişilerine denir. İsabe, isab, usbe; sargı, insan olsun hayvan olsun on ile kırk kişi arasındaki topluluk demektir. Asabe, bir kimsenin babası tarafından olan akrabalarıdır.

Cahiliye devrinde bir kabileyi teşkil eden fertlerin hakikaten kendi kabilelerine mensup olan veya öyle kabul edilen birini, haklı haksız mutlak surette ve kayıtsız şartsız başkalarına karşı korumayı, ona destek olmayı temin eden kabilecilik hissi ve gayreti asabiyeti meydana getirmekteydi. Bu anlayışa göre, himaye ve müdafaada asl olan, kişilerin zalim ve mazlum olmaları değil; hami ve müdafilerin kabilesine, hakikaten veya hükmen mensup olup olmamalarıdır.

Bu kabile fertlerinin birleşmesini, yardımlaşmasını, dayanışmasını birbirilerini ve kabilelerini müdafaa etmelerini ve öbür kabilelere birlikte tecavüz ve taarruzda bulunmalarını temin eden bir histir. Bir kabile ve fertleri, asabiyet hissi sayesinde can ve mal emniyetine kavuşur. Bu hissini sevkiyle savaşır, öldürür veya öldürülürler. Şu halde birleşmenin, dayanışmanın, feragatın ve fedakarlığın kaynağı asabiyettir²².

Arap içtimai hayatında son derece etkili ve önemli olan asabiyet islami davanın gerçekleşmesini engelleyen zorlaştıran, tefrika, fesat, fitne, yağma, talan, zulüm ve haksızlık gibi nitelendirilse de; meseleye İbn Haldun'un görüş açısından bakılınca, İslamiyet asabiyetin zararından çok faydasını görmüştür. Şayet islamın daveti ve tebligatı, hususi olarak Kureyş, umumi olarak Mudar ve Arap asabiyetine dayanmasaydı hedefine ulaşamaz, gerçekleşme şansına sahip olamazdı. Belki de bu yüzden Kur'an ve Hadislerde asabiyet, kesin, şiddetli ve ısrarlı bir şekilde reddedilmemiştir.

Özet olarak belki asabiyet için şöyle denebilir; İnsanların ortak paydada toplanmasını sağlayan asabiyettir, bu payda islamın özünden ayrılmadığı müddetçe insanlığın yararınadır, fakat toplanılan bu paydanın ideolojik söylemlerle esasından saptırılması yanlış yönlere çekilmesi insanlığı fitneye uğratan ve tefrikalara ayıran bir hadise haline getirmektedir.

²² İbn Haldun; *Mukaddime*, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ *Dergah yay.*\İst. 2007

Asabiyet konusunda yine tanımlamalara baktığımızda;

Zeki Velidi Togan, asabiyet için şu tariflere yer vermektedir; Asabiyet, kavmi dayanışma, ideolojik ve dini tesanüt, kavmi ve milli birlik hissi, içtimai tesanüt, devlet kuran milletlerin enerji kaynağı, devlet kuran irade ve kudret sahibine heyecan veren ve müspet ideolojilerle beslenen kitlelerin dinamik kudreti²³.

Süleyman Uludağ ide asabiyeti şöyle tanımlar; asabiyet arka çıkmayı ve birbirini tutmayı sağlayan doğal bir duygudur (tutkunluk hissi). Bu duygu şartlar oluşunca kendiliğinden harekete geçer. Aynı Irka mensub olanların -bir futbol takımını tutar gibi birbirlerini tutmaları, birbirilerine bağlanmalarını temin eden histir, bir ekip bilinci ve takım ruhudur²⁴.

İbn Haldun'a göre iki türlü asabiyet vardır; nesep asabiyeti ve sebep asabiyeti.

Nesep asabiyetinde; aynı soydan gelmek ve kandaş olmak şart olduğu halde, ikincisinde böyle bir şart aranmaz, ilk cemiyetlerde ve bedevilerde yaygın, hakim, kuvvetli ve tesirli olan nesep asabiyeti iken, son asırlardaki içtimai gelişmeler hadari-medeni cemiyetlerde durumu tersine çevirmiş, nesep ve kan bağı ile ilgisi bulunmayan sebep asabiyetini yaygın ve etkili hale getirmiştir. Bu durum milli asabiyetler şeklinde tecelli etmiştir.

Sebep asabiyeti; grup hissi, hizip duygusu, tesanüt hissi, grup tesanüdü, cemaat ruhu, belli gruplara mensup olan fertleri bir diğerine bağlayan manevi rabıta, birlik şuuru gibi şekillerde tarif ve tavsif edilmesi halinde çok daha geniş uygulama alanları bulunabilmekte, kavmi ve milli topluluklarla bağlı kalmamaktadır. Mesela, belli dinlere, mezheplere, ideolojilere ve doktrinlere bağlı olan fertler, asabiyet bağı ile birbirlerine bağlanarak, kendilerinden olmayan din, mezhep, doktrin ve ideoloji sahiplerine karşı bir diğeriyile kenetlenmiş, tesanüt içinde bir kitle olarak ortaya çıkmakta, asabiyet hissi, inancı ve şuuru ile varlık ve birliklerini devam ettirmektedirler. “Dini asabiyet” ve “Mezhep asabiyeti” denilen vakia budur. Hatta bir ülkede mevcut olan çeşitli siyasi partiler etrafında, muhtelif dernek, sendika, blok ve kulüpler çevresinde toplanmak ve birleşmek, asabiyet ruhu ile mümkün olmaktadır. Şia, Haricilik ve Mutezile gibi mezheplerde, Nakşilik, Mevlevilik, Bektaşilik, Alevilik, Ahilik ve fütüvvet ehli gibi

²³ İbn Haldun, *A.g.e*

²⁴ İbn Haldun, *A.g.e*

tasavvufi tarikatlarda görülen birlik dayanışma ve fedakarlık ruhu da asabiyet kaynağı ile izah edilebilir. Fakat bu asabiyet nesep asabiyeti değil, sebep asabiyetidir.

Buradan da anlaşıldığı üzere aslında soydaşlığa ve kandaşlığa dayanan asabiyet nazariyesini, içtimai hayatta görülen her türlü dini, siyasi, gayri siyasi hareketlere, cereyanlara, hiziplere, gruplara ve milletlerarası blok ve ittifaklara tatbik edebilmek mümkün olmaktadır.

İbn Haldun'a göre asabiyet, mülkün, iktidarın, hakimiyetin, amme ve idare hukukunun, her çeşit siyasi faaliyetlerin, hatta dini hadiselerin temelidir. Asabiyette vukua gelen şu veya bu istikametteki bir değişiklik zaruri olarak diğer içtimai müesseselere tesir eder. Gerçi diğer içtimai değer ve müesseselerdeki değişiklik de asabiyeti etkiler ama asabiyetin onlara olan tesiri daha kuvvetli ve devamlıdır.

İslam dini geniş bir dini asabiyet dairesi meydana getirerek, Arap ve Kureyş asabiyetini bu şekilde tesirsiz hale getirmiş, geniş ölçüde, fakat geçici olarak onun yerini almış, lakin Emeviler den itibaren tekrar ön plana geçen Arap asabiyeti, dini asabiyeti geri plana itmiş. Emevilerin bu davranışı Şuubiye hareketinin zuhuruna yol açmıştır.

İrkçılık, ihtilafın sebeplerinden biri, hatta islam ümmetini parçalayan ihtilafın temelini teşkil eder. İslam, Kur'an ve Sünnet hükümleriyle ırkçılığa karşı savaş açmıştır. Allah-u Teala şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar, muhakkak biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve tanışasınız diye sizi uluslara ve kabilelere ayırdık” (Hucurat suresi 13). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “İrkçılığa davet eden bizden değildir”. Başka bir hadiste de: “Hepiniz Adem'densiniz. Adem ise topraktır. Bir Arabın bir aceme üstünlüğü yoktur. Üstünlük takva ileldir” buyurmuştur²⁵.

Peygamber (s.a.s) döneminde ırkçılık, bu apaçık deliller sayesinde bastırılmıştı. Bu durum, Şehid Halife Hz. Osman zamanına kadar devam etti. Onun döneminin sonlarında ürkütücü bir güçle yeniden ortaya çıktı. İrkçılığın ortaya çıkmasında önceleri Emeviler ve Haşimiler arasındaki rekabetin, sonraları da Hariciler ve diğerleri arasında meydana gelen ihtilafın büyük payı olmuştur.

²⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Yeni Şafak Gaz. Yay./ İst.

1.3.2.2. Eski Kültür ve Medeniyetler

İhtilafların bir diğer nedeni de eski kültür ve medeniyetlerdir. Bilinen bir gerçektir ki alışılmış ve toplum içinde yaygınlaşmış telakkilleri, adet ve inançları, düşünceleri değiştirmek oldukça güçtür. Bu nedenle de Cahiliye dönemi olarak adlandırılan İslam öncesi süreçte de Arap yarımadasında varolan kalıplaşmış bazı gelenek görenek ve eski dini inançların terkedilmesi kolay olmamış ve İslamiyet sonrasında yaşanan ilk ihtilaflarda da etkili olmuştur.

İslam öncesi Arap yarımadasının dini durumu; İslamiyet öncesi dini inançlara baktığımızda Arap yarım adasında karışık bir din yapısını görmekteyiz. Arapların başlıca dini putperestlikti ancak Putperestlik dışında bu devirde Hristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük gibi dinlerde en yaygın inançlardı. Bunun dışında aralarında çok az olmakla beraber, bir Allah'a inanan (hanif) larda vardı.

Putperestliğin merkezi sayılabilecek Mekke ahalisi ve diğer bölgelerdeki putperestler, nazari olarak herşeyi yaratan bir Allah'ın varlığını kabul ederken, kendilerine Allah'tan daha yakın saydıkları putlara tapmaktan da geri kalmıyorlar ve onlardan herşeyi umuyorlardı²⁶.

Cahiliye devri putperestliği yabancı tesirlerden kaynaklanan bir inanç şeklidir. Her kabilenin hususi putları olduğu gibi, bir çok kabilenin birlikte kabul ettiği milli putlarda vardı. Bunlara ibadet edilir büyük saygı gösterilir ve kurbanlar kesilirdi. Putperest Araplarda Allah inancı varsa da, İslam'ın Allah inancından farklıdır ve teşbih özelliğine sahiptir. Yani İslam öncesinde Arap yarımadasında Allah'ı insan şeklinde tasavvur eden bir itikad vardı. Araplar arasında çok yaygın olan bu teşbihçi akide, Hz.Peygamberin vefatından çok sonra ortaya çıkan Müşebbihe ve Mücessime fırkalarının görüşlerine tesir etmiş Yahudi kültürü ile de yakından ilgilidir²⁷.

Sonuç olarak böyle karışık bir dini hayatın yaşandığı cahiliye ile ilgili şöyle söylemek mümkündür; cahiliye bilgisizlik, inançsızlık, itaatsizlikle birlikte nefsanî duyguların ön plana geçtiği bir devirdir. Bu devirde insanlar kız çocuklarını diri diri gömmüşlerdir. Nesep ve mensup olunan kabile bakımından birbirlerinden üstün olduklarını savunmuşlardır. Yine bu dönemde içki, kumar ve fal bakma çok yaygındır.

²⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi ; “*Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*”, İzmir ilahiyat vakfı yay. /İzmir 2008

²⁷ Hizmetli, Sabri; *İlk Dönem İslam Tarihi*, Ankara Okulu yay./ Ankara 2011

Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki cahiliye dediğimiz bu dönem sadece Arap toplumuna has olan bir durum değildir. Allah'ın insana uygun gördüğü neviden bir yaşantıdan uzak yaşayan her toplum esasen cahiliye dönemini yaşar. Nitekim bu çeşitli toplumlarda ve tarihin her döneminde yaşanan bir durumdur.

Hülasa islam döneminde de ırk, nesep ve kabile gibi çeşitli sebeplerle insanların birbirilerinden üstün olduklarını iddia ettikleri ve bu yüzden birbirileriyle kavgaya tutuştukları bir vasatta, adalet, kardeşlik ve eşitlik esaslarına dayanan bir toplum kuran Hz. Peygamber'in uzun zamandan beri Arap topluluklarına hakim en önemli unsur olarak görülen kan ve nesep fikrini kaldırarak yerine kardeşlik anlayışını koymasına da pek kolay olmamıştır.

Soy üstünlüğü, asabiyet, kabile rekabetleri ve eski Arap siyaset anlayışları, Kur'an'ın kesin hükümleri Resulullah'ın çok açık tatbikatına rağmen, Müslüman Araplar arasında yaşamaya devam etmiştir²⁸. Sakife-tü Beni Sa'ide 'de yapılan konuşmalar, Muhacir ve Ensar tarafından ileri sürülen fikirler bunun en açık örneğini teşkil eder. Ayrıca hilafetin Haşimiler, dolayısı ile Hz. Ali ve soyuna ait fikri Müslüman toplum arasında soy ve kabile üstünlüğü anlayışının hala yaşadığını göstermektedir.

Hz. Peygamber, Müslümanlar arasında din kardeşliği ve eşitlik olduğunu, üstünlüğün ise sadece takva ve dini esaslara bağlılık esasına dayandığını belirtmişti. Nitekim yine O'nun Muhacirler ile Ensar arasında kardeşlik, Medineli Yahudilerle Müslümanlar arasında vatandaşlık anlaşmaları yapması, birlik ve barış içerisinde yaşayan bir toplum düzeni kurmak içindi.

1.3.2.3. Fetih Hareketleri

Bunun yanında ihtilaflara etkili olan bir diğer unsur da İslam fetihleri neticesinde Müslümanların Arap ve gayr-ı arap çeşitli kabileler ve milletlerle karşılaşmaları olmuştur. Suriye, Irak, İran, Mısır ve Afrika'ya yapılan fetih hareketleri Müslümanları çeşitli türden milletlerle karşı karşıya getirmiştir. Müslümanların fethedilen yerlere yerleşmeleri ile yeni bir nesil ve toplum meydana gelmiştir. Pek tabii ki bu karışma ve kaynaşmanın Müslümanların hayatına tesir etmesi tabidir.

²⁸ *A.g.e*

Fetih sonrası Müslüman toplumunda araplar, mevali ve zimmiler olmak üzere üç ayrı sosyal grup oluşmuştur. Ayrıca hızla gelişen şehirleşme hayatı sosyal hayata büyük ölçüde tesir etmiş, siyasi ve kültürel alanlarda da varlığını hissettirmiştir. Fethedilen ülkelerde eski dinlere ait inançlar mevcuttu; ancak hakim durumunda olan Hristiyanlık ve Yunan felsefi düşüncesi idi. Sasani ve Kıpti kültürleri de bu ülkelerin düşüncelerine hakim olan unsurlardı. Fethedilen ülkeler halkının bir kısmı Müslüman olmakla beraber önceki dini duygu ve düşüncelerinden sıyrılamamış; hatta bunları İslam akaidi ile birleştirerek yeni ve tabiatıyla gayri İslami akideler meydana getirmişlerdir. Eski din ve mezhep akideleri yeniden canlandırmak, halka İslami bir kılıf altında sunulmaya çalışılmıştır. Mesela Abdullah b. Sebe²⁹ Yahudilikten vesayet anlayışını, Ali'nin vasiliği kılıfı ile İslam'a sokmuştur.

²⁹ Abdullah b. Sebe; Kaynaklarda İbnü's-Sevdâ, İbn Sebâ, İbn Vehb b. Sebâ, İbnü's-Sevdâ es-Sebeî, İbn Sebe el-Himyerî, İbn Sebe Vehb er-Râsibî el-Hemedânî adlarıyla da anılan Abdullah b. Sebe, Sebeyye, Sebâiyye veya Sâibe adlı Şîf mezhebinin aşırı bir kolunun da kurucusu sayılır. Abdullah b. Sebe hakkındaki bilgilerin tek kaynağı Seyf b. Ömer'dir. Onun Taberî tarafından nakledilen rivayetine göre, Abdullah b. Sebe, annesi San'alı siyahî bir yahudidir. Hz. Osman zamanında İslâm'ı kabul etmiş, ancak bir müddet sonra Müslüman beldelerde sapık fikirler yaymaya başlamıştır. Önce Hicaz'da iken sonra Basra Küfe ve Dimaşk'a gitmiş, buralarda başarılı olamayınca Mısır'a geçmiştir. Abdullah telkinlerine şöyle başlamıştır: "İnsanların, İsâ'nın döneceğine inandıkları halde Muhammed'in döneceğini kabul etmemeleri şaşılacak şeydir. Halbuki Allah, 'Ey Muhammed! Kur'an'a uymayı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere (meâd) döndürecektir'" (el-Kasas 28/85) buyurmaktadır. Binaenaleyh dünyaya yeniden dönmeye Muhammed İsâ'dan daha lâyıktır." Onun, İslâm akidesiyle bağdaşmayan bu görüşü bazı Şîiler arasında benimsenmiş ve böylece rec'at akidesi teşekkül etmiştir. Daha sonra Abdullah, her peygamberin bir vâsîsi bulunduğunu, Hz. Peygamber'in vâsîsinin de Ali olduğunu telkin etmeye başlamış, ardından da şu fikirlerini yaymaya çalışmıştır: "Resûlullah'ın hilâfet hakkındaki vâsiyetini çiğneyerek başa geçenler (Ebû Bekir ve Ömer) en büyük zulmü işlemişlerdir. Osman da aynı durumdadır." Abdullah bu nevi telkinleriyle halkı harekete geçirmeye çalışmış, onları emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker görevini yerine getirmek üzere devlet adamlarını zorlamaya sevk etmiştir. Bu çalışmalarını gizli sohbetler ve mektuplaşmalarla sürdürmüştür. Sonunda halk "iyiliği yayma, kötülüğü engelleme" prensibini açıktan uygulamaya başlamış, her şehir halkı valilerin haksızlık ve yolsuzluklarını tesbit ederek birbirlerini durumdan haberdar etmek üzere sözleşmiştir. Taberî, Cemel Vak'ası'nı anlatırken, Seyf b. Ömer'den naklen Abdullah b. Sebe ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Buna göre, Abdullah ve daha sonra her biri Hâricîler'in ileri gelenlerini teşkil edecek olan İlbâ b. Heysem, Adî b. Hâtim, Sâlim b. Sa'lebe el-Absî, Şureyh b. Evfâ ve diğerleri, Cemel Vak'ası'ndan bir gün önce tarafların anlaşma zeminine doğru esaslı bir mesafe aldıklarını farkedince, hemen gizli bir toplantı düzenlemiş ve iki taraf arasında barış yapılırsa bunun kendileri için ölüm demek olacağını ileri sürerek, her ne suretle olursa olsun, ertesi gün savaşın başlatılması hususunda karar almışlardır. Bu işte de en büyük rolü Abdullah b. Sebe oynamıştır. Mezhepler tarihi yazarlarına göre; ilk gulûv fikirleri ortaya atan da yine Abdullah b. Sebe'dir. O'nun iddiasına göre; "Hz. Ali ölmüştür. O kıyametten önce dönüp asâsiyle Araplar'ı yola getirecek ve dünyayı adaletle dolduracaktır." Hatta bazı yazarlara göre; Hz. Ali kendisini ilâhlaştırdığı için O'nu yakmaya teşebbüs etmişse de bundan vazgeçmiş ve onu Medâin'e sürmüştür.

Diğer bazı yazarlar da Abdullah b. Sebe'yi Sebeyye'nin kurucusu olarak gösterirken, onun görüşlerini benimseyen Abdulah b. Sevdâ adında Hîreli bir yahudiden de söz ederler. Farklı künye ve nisbelerle anılan Abdullah b. Sebe ile İbnü's-Sevdâ'nın aynı şahıs mı, yoksa iki ayrı şahıs mı olduğu, Ebû Halef el-Kummî tarafından iddia edildiği gibi İbn Sebe'nin, Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin lakabı mı olduğu, hatta onun tarihî bir şahsiyet olma ihtimali yanında, bir sembol veya bir lakap mı teşkil ettiği sorularına kesin cevap bulabilmek, mevcut rivayetler ışığında mümkün değildir. Çünkü İbn Sebe ile ilgili bilgilerin

İslamiyet'in Arap yarımadasının dışına taşması ile İslam-Arap kültürü büyük değişikliğe uğramıştır. Fethedilen ülkelerin insanlarından İslam'ı kabul edenlerde, eski kültürlerini birden söküp atamamışlar, bir çok unsurlarını beraberinde getirmişlerdir. Dolayısı ile eski inançların tesirinden henüz kurtulamamış bir takım Müslümanlar-ki İranlılar başta gelmektedir- önceki inançları İslami bir renge bürünmüş olarak karşılırlarına çıktığında tereddüt etmeden benimsemişlerdir. Şiilik böyle bir anlayışa ve gelişmeye örnek gösterilebilir. Denilebilir ki, Şiilik ve hariciliğin başlattığı bu inanç sapmaları her bir zümrenin sürtüşmeleri ve hakimiyet kavgaları neticesinde daha da artmış ve bazı itikadi fırkaların daha doğmasına sebep olmuştur.

Fethedilen yerler halkının çoğu cizye ve haraç vermek şartıyla, din, örf ve adetlerinde serbest bırakılmışlardır. Böylece kültürlerini uzun süre devam ettirmişlerdir. Bu kültür karışıklığı İslam düşüncesi üzerinde bile kendini göstermiş, Şiilik, Mürchie, mutezile gibi fırkaların fikirlerine tesir etmiştir.

İslam'ın böylece, yabancı kültür akımlarıyla karşılaşması ve karışmasıyla özellikle Helenleşmiş Hristiyan düşüncesiyle karşılıklı etkileşmesiyle Müslümanlar arasında fikir çatışmaları ve kopmalar olmuştur. Buna gayri Arap zümreler özellikle İranlılar ile Araplar arasındaki asabiyet, iktidar kavgaları da katılmıştır. Devlet idaresi, kültür, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin tamamen Arapların elinde olması İranlıların kıskançlığına ve milliyetçilik (şu'ubilik) faaliyetlerinde bulunmalarına sebep olmuştur.

Zaman zaman idareciler de bu iki zümrenin arasındaki rekabeti, kendi siyasi hakimiyetlerini devam ettirebilmek için körüklemişlerdir. Bunu onlara devlet idaresinde mevkiler vermek, savaş ganimetleri ve beyt'ul malden maddi yardımlar temin etmek suretiyle yapmışlardır³⁰. Neticede Müslümanlar arasındaki kutuplaşma ve zümreleşmenin en açık örneklerini teşkil etmektedir. Bu durum bize İslam tarihinde tamamen görüş farkları üzerine kurulan bir fırka bulmanın çok zor olduğunu, başka unsurların ve sebeplerin mevcudiyetini göstermektedir.

tek kaynağı olan ve Hârûnürreşîd'in hilâfeti sırasında öldüğü bildirilen Seyf b. Ömer, hemen bütün biyografi âlimlerine göre, zayıf ve metruktür. (Bu konuda bkz. Taberi Tarih, Bağdadi Mezhepler Tarihi, Şehristani el-Milel)

³⁰ Hizmetli, Sabri; "İtikadi İslam Mezheplerinin Doğuşuna İçtimai Hadiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme", A.Ü. İ. F. D., Ankara, 1983

1.3.3. Siyasi Sebepler

Cahiliye Devri'nde Arabistan'da bugünkü manada bir devlet yoktu. Toplumdaki sistem, bazı şahısların liderliğindeki bir kabile düzenlemesinden ibaretti. İç ve dış güvenlik adına hiçbir şey mevcut değildi. Her kabile müstakildi ve gücü kendi sınırlarını aşmamaktaydı. Kabile içerisindeki siyasi birliğin kaynağı ise kabile asabiyeti idi. Varlığı sembolik bir durum arz eden kabile riyasetinin devamı için bir kural yoktu.

Kabile başkanlığı seçimlerinde genellikle yaş, zenginlik, nüfuz, kuvvet ve saygınlığa itibar edilmekteydi. Kabile reisleri ömür boyu başta kalmaktaydılar. İnsanlar ise tamamen bağımsız hareket etmekteydiler. Dolayısı ile düşüncelerini ne çoğunluğun fikri ne de kabile reisinin emri değiştirebilmekteydi³¹.

Mekke ve Hicaz'a hakim olan Kureyş kabilesinde de durum bundan farklı değildi. Kureyş on kola ayrıldığından her bir kolun başında ayrı bir başkan vardı. Bazen başka kabilelerde de bu şekilde bir bölünme olabilmekteydi. Bu durumda onların da yaptığı, her kolun başına bir başkan seçmektir. Bunların üstünde de şeyhü'l-meşayih (genel başkan) bulunmaktaydı. Yalnız onlara her yönüyle itaat Hz. Peygamber gelinceye kadar hiçbir zaman sağlanamamıştı. Dolayısı ile tam manasıyla bir devlet teşekkül etmemişti. Bazen babadan oğula geçen başkanlıklar görülse de bunlar kabilenin isteğinden kaynaklanmaktaydı. Yani bu durumun bir bağlayıcılığı yoktu³².

Başkanın görevi ise savaşa ve barışa ait konuşmaları idare düşmana karşı kabileyi sevk, göç sırasında çadır kurulacak yerleri tayin ve dış kabilelerden gelen elçi ve misafirleri kabulden ibaretti. Bunlarda da kabilenin meyil ve isteklerinin büyük tesiri vardı.

Hz. Muhammed (s.a.s)'in Yesrib'e yerleşmesinden sonra, uzun zamandan beri bir tek hükümdarın idaresinde birleşmemiş olan halkı kendi başkanlığında birleştirmeyi ve bir devlet idaresine kavuşturmayı başardı. İslami esaslar bu devletin temelini teşkil etmekteydi.

Hz. Peygamber'in 13 Rebiülevvel 11/8 Haziran 632 tarihinde vefatından hemen sonraki döneme ise, ashap şaşkınlığa düşmüş, O'nun ölümünü bir türlü kabul etmek istememişlerdi.

³¹ Köksal, İsmail, *İslam'a Göre Yönetici Seçimi ve Devlet* \Çağlayan Matbaası\ İzmir 2007

³² A.g.e

Zira Hz. Peygamber hayatta iken hem dinî hem de siyasî konularda Müslümanların öncelikli başvuru kaynağıydı. Onun vefatıyla birlikte Müslümanlar için yeni bir dönem başlamıştır³³.

Bu dönemde Hz. Ömer gibi seçkin bir sahabe bile Hz. Peygamber vefat etti diyenleri tehdit ederek, onun ölmediğini, Hz. Musa'nın kavminden kırk gün ayrıldığı gibi ayrılıp Allah'la buluşacağını, döndüğünde kendisinin öldüğünü söyleyenlerin ellerini ve dillerini keseceğini belirtmişti³⁴.

Fakat Ömer'in aşırı üzüntüsünden dolayı söylediği bu sözler bir yana, bu acı gerçekten ashabi şaşkınlığa düşürüp, acılara gark etmekle birlikte, İslam'ın gelmesi ve Hz. Peygamber'in çabalarıyla kaybolmuş gibi görünen eski asabiyet alışkanlıklarının yeniden ortaya çıkmasına vesile olmuş ve hemen Hz. Peygamber adına ümmetin idaresini üstlenecek kimsenin tespit edilmesine geçilmiştir.

Bu durum yani Hz. Peygamber'in vefatının ardından ortaya çıkan halifelik konusu yahut halife seçimi Müslümanların karşılaştığı en büyük ihtilaf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ihtilaf, ortaya çıkışından günümüze kadar devam eden en uzun süreli anlaşmazlık konusu olmuş, İslam topluluğu hiçbir konuda bu meselede olduğu ölçüde anlaşmazlığa düşmemiştir.

³³ Atalan, Mehmet; "HZ. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları", *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:2/ Elazığ (2004),

³⁴ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları* / Ensar Neşriyat/ İst. 2011

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HİLAFET- İMAMET

1.1. Hilafet- İmamet Meselesi

Hilafet diğer bir adıyla imamet meselesi Müslümanlar arasında başlayan ilk ciddi ihtilafın başlıca konusunu oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Devlet başkanının kim olması gerektiği ve hangi vasıfları taşıması gerektiği Müslümanlar arasında tartışma konusu olmuştur. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ile bu tartışmalar sonlanmış görünse de Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar varan kargaşa ortamı ile Hz. Ali'nin halife seçilmesi sırasındaki ve sonrasındaki dönemde bu hususta başlayan tartışmalarla tekrar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar sonucunda Müslümanlar arasında Fırkalaşma başlamış ve tezimize konu olan Şia'da bu tartışmaların bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

İmamet-Hilafet meselesinin bu kadar dallanıp budaklanmasının, İslam'ın siyasi konuların büyük ölçüde Müslümanlara -insana- bırakmış olmasıyla bir irtibatı olmalıdır. Kur'an, İslam toplumunun idari yapısıyla ilgili, birkaç temel ilkenin dışında fazla bir şey getirmemiştir³⁵. Yani Kur'an ve sünnet açısından konuya bakıldığında yol ve yöntem belirten uygulamalar dışında herhangi bir vesayetçi tavır görülmemektedir. Bu da bize, Müslüman toplumun idaresine karar verecek mercinin yine Müslüman toplumunun kendisi olduğunu ve onların kararı doğrultusuna bırakıldığını göstermektedir. Çağımızın tabiriyle bu yaklaşımın demokratik olduğu söylenebilir.

Halife seçimi konusunda oluşan tartışmaların daha iyi anlaşılabilmesi açısından iki tarafın bu husustaki fikirlerine yani Ehli Sünnet³⁶ ve Şia'nın yorumlarına bakarsak konu daha iyi anlaşılacaktır;

³⁵ Onat, Hasan; "Şii İmamet Nazariyesi(Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde)", *A. Ü.İ.F.D.*, 32.sayı/ 1992

³⁶ Ehli-i Sünnet; Buradaki sünnetten maksat, dini tebliğ ve beyan etmekle görevli bulunan Hz. Peygamber'in İslâm'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır. Ehli Sünnet Ve'l Cemaat kavramı, her devirdeki müslümanların büyük ekseriyeti (sevâd-ı a'zam) ve müctehid âlimler gibi farklı şekillerde yorumlanmışsa da vahyin ilk muhatapları olup inanç, ibadet, hukuk ve ahlâk cepheleriyle İslâm'ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran ashap cemaati anlamına geldiği yolundaki görüş tercih edilmiştir. Buna göre Ehli-i sünneti, "Hz. Peygamber ile ashap cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler" diye tarif etmek mümkündür.

Şia'nın imamet anlayışının temeline baktığımızda; Hz. Ali ve soyunun Hz. Peygamber'den sonra Allah tarafından imamete/devlet başkanlığına getirildiği inancı yatmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak imamları, bir nevi kutsallaştırmışlar, peygamberlere has bir özellik olan “günahsızlık”la nitelemişlerdir. Bu niteleme, Kur'an'ın vahyî temelleriyle uyuşmamakta aksine Hz. Peygamber'in üzerine aldığı tebliğ görevine halel getirmektedir.

Tarihî süreç içerisinde benimsedikleri dini otorite (imamet) anlayışlarının uygulanma imkanı olmadığını gören Şii'lik, imamlar silsilesini on iki imamla sınırlandırmış, onların yerine dinî otoriteyi temsil eden Ayetullah unvanlı yetkin/müçtehit bilginlerini ikame etmişlerdir. Günümüzde Şii düşünce sahiplerine göre, dini otoriteyi Ayetullahlar temsil etmektedir³⁷.

Şia'nın kabul ettiği imamet anlayışı yani egemenlik/ hükümlerlik hakkının Allah tarafından nass ile belirlenen bir zümreye verildiği ve bu zümreye mensup olan bireylerin de masum (günahsız) oldukları inancı teokratiktir. Onlara göre imamların günahsızlığı ya da hatasız oluşları, egemenliği Allah adına kullanıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, inananların elinde bulunan Kur'an, peygamberliğin Hz. Muhammed ile sona erdiğini açık bir tarzda ifade etmektedir. Peygamberliğin sona erdiğinin bildirilmesi, hiç şüphe yok ki insan topluluklarının Allah adına yönetimini üstlenecek bir şahıstan söz edilmesini olanaksız hale getirmektedir. Nübüvvet kurumu sona erdiğine göre, Allah adına yönetimin üstlenilmesi demek olan teokrasiden söz edilemez. Çünkü Kur'an hiçbir şahsa ya da zümreye Allah adına insanları yönetme hakkını vermemiştir³⁸.

Bu bağlamda söylenebilecek şey, Kur'an'ın yönetim gücünü kullanma yetkisini nasıl tayin ettiğinin bilinmesidir. Bunun için Kur'an'a yöneldiğimizde onun, yönetim gücünü belli birey ve zümreye özgü kılmadığı aksine şûra ve beyat ilkelerini öne çıkararak bütün toplum bireylerini hesaba kattığı görülmektedir.

Yönetim tarzı ile alakalı Kur'an ayetlerine baktığımızda şura konusu kesin hüküm içeren bir şekilde iki yerde geçmektedir; Bunların birisinde bütün inananları

³⁷ Özarlan, Selim; “Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, Kalam Araştırmaları, Elazığ (2005)

³⁸ A.g.m

kastederek “Onların işleri, aralarında danışma (şûra) ile dir³⁹.”(eş-Şura,42/38) demek suretiyle yönetim de dahil toplumu ilgilendiren bütün alanlarda takip edilmesi gereken yöntem belirlenmiş oluyor. Buradan anlamaktayız ki toplumun tamamını ilgilendiren konularda topluma danışmak ve fikirlerinin alınması esas olmaktadır.

İş ve yönetim hususlarında toplumu oluşturan bireylerin görüş ve düşüncelerine başvurulmasını emreden bir başka Kur’an ifadesi de “İş hakkında onlara danış” (Al-i İmran, 3/159)⁴⁰ buyruğudur. Peygamberliğin yanı sıra toplumun yöneticiliğini de üstlenen Hz. Peygamber’e “iş ve yönetim hususunda onlara danış” denmesi şuraya dayanmayan başka yönetim biçimlerinin Allah tarafından kabul görmeyeceği anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Şia’nın imamet teorisinin Kur’anî temellerden yoksun olduğu anlaşılmaktadır⁴¹.

Kur’an hükümlerinde idarenin nasıl yürütüleceği açıklanmış olsa da; İmamet ya da Hz. Peygamber’in vefatıyla devlet başkanlığına kimin geçirileceği konusu şu andaki bilgilerimize göre İslam tarihinde Müslümanların karşılaştıkları ilk problem ya da ilk uzlaşmazlık⁴² konusu olmuştur.

İmamet sorunu etrafında baş gösteren bu anlaşmazlıklar sonraları Müslümanların kendi aralarında bölünmesine ve Şiilik, Haricilik ya da Havaric, Mürcie vb. gibi ilk fırkaların doğuşuna neden olmuştur. İlk önceleri siyasî bir nitelik taşıyan bu sorun, daha sonra hızlı bir şekilde gelişerek itikadî bir sorun haline dönüşmüştür. Yani siyasî ve sosyal bir takım olaylar zamanla itikadî sorunlara dönüşmüş Müslüman arasında uzun yıllar varlığını devam ettirme imkanını bulmuştur.

Bu hususta Kur’an’ın hükümlerini belirttikten sonra bu ayetlerden yola çıkan Ehl-i Sünnet’in imamet anlayışına bakarsak; Öncelikle belirtmek gerekir ki; Resulullah (s.a), kendisinden sonra halifenin kim olacağına dair açık herhangi bir nass rivayet

³⁹ *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, TDV./Haz. Hayrettin Karaman, Ankara/2005

⁴⁰ *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, TDV./Haz. Hayrettin Karaman, Ankara/2005

⁴¹ Gölpınarlı, Abdulkaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der yay., İst.2003/ Özarlan, Selim; “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, Kelam Araştırmaları, Elazığ/2005

⁴² el-Eş’ari, Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail, (*Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn*), *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın), *Kabalcı Yay.*/ İst.2005

olunmamıştır⁴³. Nitekim Resulullah'a vefatından önceki hastalığında, kendi yerine bırakacağı halife için görüşüne başvurulmuş;

“Ey Allah’ın Resülü bize tayin ettiğin halifen kim olacak? Denilmiş;

O da: “Üzerinize tayin ettiğim halifem Allah’tır” şeklinde cevap vermişti⁴⁴.

Buradan da anlıyoruz ki imamet ilahi bir makam değildir; imam Allah’ın buyruğuyla ve Peygamber’in bildirmesiyle tayin edilmemiştir. Sahabenin onlardan sonra tabiin, onlara uyanların, ümmetin ileri gelenlerinin hatta birkaç kişinin, hatta vefat etmek üzere olan imamın rey ve tensibiyle herhangi bir kişi o makama getirilebilir demektedir⁴⁵. Yani basit olarak imamet Şia’nın öne sürdüğü gibi Peygamberliğin devamı değil sadece toplumun dünyevi idaresini yüklenen kişiye verilen addır diyebiliriz.

Hilafet manasına bakarsak; lügat bakımından halefe fiilin masdarıdır. Halifehi hilafeten yani “Onun halifesi oldu” denir ki, ondan sonraya kaldı demektir. Halife en büyük sultan demektir. Bunun çoğulu halaif ve hulefa gelir. Hilafet, aslında bir şahsın başka birisinin yerine geçmesi için kullanılmaktadır. Bundan dolayı şer’i hükümleri icra etmek için Peygamber (s.a)’in yerine geçen kimseye halife ismi verilmiştir. Bu kişiye aynı zamanda imam da denilir. Kendisine uyulma ve tabi olunma hususunda namaz imamına benzediği için imam ismi verilmiştir. Bundan dolayıdır ki hilafete; büyük imamlık (el-İmametü’l-uzma/el-İmametü’l-Kübra) da denilmiştir. Halife diye isimlendirilmesinin sebebi ise ümmeti hakkında Peygamber (s.a)’in yerine geçtiği içindir. Sadece halife denildiği gibi Resulullah (s.a)’in Halifesi de denilir. İstilahta hilafet, Peygamber (s.a)’e vekaleten din ve dünya işlerinde umumi riyaset demektir⁴⁶.

Bu hususta İbn Haldun şöyle der; Hilafet; uhrevi maslahatlar ile bunlara bağlı olan dünyevi maslahatlar hususunda, Nazar-ı Şer’inin gereğine göre tüm insanları sevk

⁴³ Hasan, H.İbrahim; *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, c.2, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, *Kayıhan yay./İst.1991* Ayrıca bkz; Mehmet Atalan; “HZ. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:2 (2004), Evkuran, Mehmet; Ehl-i Sünnet Siyaset Düşüncesinin Yapısı ve Sorunları, *Doktora tezi* (Dan. Prof. Dr. Ahmet Akbulut), *Ankara Üniv.*, Ankara 2003/ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, *Çağ yay./ İst.1989*

⁴⁴ Mehmet Atalan; “HZ. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:2/ Elazığ (2004)

⁴⁵ Gölpınarlı, Abdülbaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, *Der yay.*, İst.2003

⁴⁶ Hasan, H.İbrahim; *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, c.2, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, *Kayıhan yay./İst.1991*

ve idare etmektir. Zira şeri nazarında dünyadaki tüm ahval, ahiretteki maslahatların nazar-ı itibara alınmasına bağlıdır. Şimdi hakikatte hilafet, dinin korunması ve dünyanın dini siyasetle idare edilmesi için şeriat sahibine (Hz. Muhammed) niyabet ve vekalettir. Onun için bu mansıba hilafet ve imamet bu makamı işgal eden zata ise halife veya imam adı verilmektedir⁴⁷.

Halifeye imam denilmesi, kendisine uyulması bakımından halifenin namaz kıldırın imama benzetilmesindedir. Bunun için hilafete imamet-i Kübra denilmiştir. Halifeye, halife denilmesi ümmeti içinde Hz. Peygamber (s.a)'in halefi olduğu içindir⁴⁸. Bu makamdaki zata mutlak olarak Halife denildiği gibi, Hz. Peygambere izafe edilerek Halife-i Resulullah (Allah Resülü'nün Halifesi) isminin verilmesinde ise ihtilaf vardır. Bu hususta Hz. Ebu Bekir, kendisine Halifetullah diye çağrılınca, bunu men etmiş ve "Ben Allah'ın halifesi değilim, fakat Resulullah (s.a)'ın halifesiyim" demişti. Bunun sebebi halef belirlemenin sadece gaib hakkında bahis konusu olması hazır için böyle bir şeyin söz konusu olmamasıdır⁴⁹. (Allah daima hazır ve nazırdır. Onun için Naibe ihtiyacı yoktur.)

Hilafet müessesesi; Müslümanların kurduğu Medeniyet' in ilk müessesesidir. Ve bu müessese temeli din olan dünyevi bir başkanlıktan ibarettir. Gaye Kur'an naslarına ve Hz. Peygamber'in sünnetine uymak suretiyle insanları, kendileri için hayırlı olan noktaya götürmektir⁵⁰.

Bu tarife göre halife, naslara veya İslam şeriatına ters düşmediği sürece bütün buyruklarında kendisine itaat etmenin vacip olduğu kimsedir. Hulefa-i Raşidin devrinde hukukun temelini Kur'an ve Sünnet teşkil ederdi. Eğer Kur'an ve Sünnet'te hükmü bulunmayan bir meseleyle karşılaşırlarsa bunu, Kur'an ve Sünnet'te bulunan benzerlerine kıyaslayarak hallederlerdi. Halife içtihad ve Hüküm çıkarma konusunda diğer müçtehitlerden herhangi biri gibiydi. Karşılaştığı konu hakkında onların fikirlerini sorar, onlar da görüşlerini bildirirlerdi. Eğer fikirlerinde ittifak olursa, bu kesin bir hüküm teşkil ederdi ki, Müslümanlar buna icma derlerdi. Şayet fikirlerinde ihtilafa düşerlerse, halifenin kendine göre doğru olan görüşle amel ederdi. Halifenin dini

⁴⁷ İbn Haldun; *Mukaddime*, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ Dergah yay.\İst. 2007

⁴⁸ DİA, "İmamet" maddesi, Mustafa Öz-Avni İlhan, c.22, TDV Ankara 2000

⁴⁹ İbn Haldun; *Mukaddime*, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ Dergah yay.\İst. 2007

⁵⁰ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

hükümleri icra etmekten başka dini bir otoritesi yoktu. Hilafet, bazılarının iddia ettiği gibi dini bir sulta değildi. O ancak, temeli din olan bir otoriteydi⁵¹.

Hiz. Peygamber'in vefatı sonrasındaki dönemi incelediğimizde, Şia taraftarları her ne kadar kabul etmese de halifelik için tayin edilmiş bir ailenin olmadığını görürüz. Nitekim Halife Kureyş kabilesinden herhangi bir aileden seçilirdi. Mesela ilk dört halife üç ayrı aileden di; Ebu Bekr Temimoğulları'ndan⁵², Ömer Adiyogulları'ndan⁵³, Osman ve Ali ise Abd-i Menaf Oğulları'ndan⁵⁴ idiler. Seçimin temeli şuraya dayanıyordu. Hilafetin belli bir aileye mahsus olmaması, halifenin seçimle belirlenmesi ve şeriat hükümlerine göre amel etmekle yükümlü olması, onu kendine has bir yönetim tarzı haline getiriyordu.

1.1.2. Ehli Sünnet'e Göre Halifelğin Şartları

İbn Haldun'a göre; İmam nasbetmek zaruridir. Şer'an bunun zaruri olduğu sahabe ve tabiinin icma ile malum olmuştur. Resulullah'ın (s.a) ashabı, onun vefatı üzerine derhal Hiz. Ebu Bekir'e biat etmişlerdi. Ondan sonraki tüm asırlarda da durum bu olmuş ve hiçbir çağda halk başıboş bir kargaşa içinde bırakılmamıştır. Bu husus, imam nasbetmenin zarureline delalet eden bir icma ve ittifak olarak yerleşmiştir.

Halifelik makamı için gereken şartlara baktığımızda genel anlamda islam alimleri dört⁵⁵ husus üzerinde anlaştıkları görülür; bunlar İlim, adalet, kifayet ve duyu organlarının ve uzuvların reye ve amele (düşünmeye ve serbestçe hareket etmeye) tesir eden hususlardan salim olması. Beşincisi olan, "Neseb itibariyle Kureyşten olma" şartında ise ihtilaf edilmiştir.

Bu özellikler genel itibari ile islam alimlerince de kabul edilmiştir. Bunları kısaca açıklamak gerekirse;

1-İlim; Bir kimse Allah Teala'nın ahkâmını, şayet O'nu biliyorsa ancak o zaman tatbik edebilir. Bunu bilmeyen bir kimsenin bu iş için öne geçirilmesi doğru olmaz. İlmin, onu müctehid olma derecesine ulaştırmayan miktarı kafi değildir. Zira taklit

⁵¹ A.g.e

⁵² DİA "Ebu Bekir" maddesi, Mustafa Fayda, c.10, TDV Ankara 1994

⁵³ DİA "Hz. Ömer" maddesi, Mustafa Fayda, c.34, TDV Ankara 2007

⁵⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

⁵⁵ İbn Haldun; *Mukaddime*, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ Dergah yay.\İst. 2007

eksiktir. Bütün evsaf ve ahvalde kemal üzere olmak imamet ve hilafetin lazımesidir. Lakin müctehid olmak imkansız hale geldiğinde, alimlerden ve fakihlerden fetva istemek veya adil kadı ve hakimleri kaza mansıbına tayin etmekle ictihad şartından müstağni kalınabilir.

2- Adalet; Adaletin şart olma sebebi ise; hilafet dini bir mansıptır. Bu mansıpta bulunan halife, adaletin şart kılındığı devlet teşkilatı içindeki diğer mansıplara ve makamlara nezaret edecektir. O halde bu hususun kendisinde mevcut olmasının şart kılınması daha çok tercihe şayandır.

3- Kifayet; Bu, halife olacak zatın cezaları ve kanunları tatbik etme hususunda cüretli, savaşla ilgili zorlukları göğüslemede basiretli, halkı ona sevk etmeye kefil, asabiyet ve deha halleri konusunda marifet sahibi ve siyasetle alakalı sıkıntıları göze alma bahsinde kuvvetli olması demektir. Kendisine havale ve teslim edilen dini koruma, düşmana karşı cihad ilan etme, ahkamı ve kanunları uygulama ve maslahatlar konusunda tedbirli olma gibi onun bu şarta sahip olmasına ihtiyaç vardır.

4- Duyuların ve Organların Sağlıklı Olması; Duyu organlarının ve diğer uzuvların delilik, körlük, sağırlık ve dilsizlik gibi kusurlardan ve iş göremez bir durumda bulunmasından salim olması, mevcut olmayan uzuvların iş görmeye tesir etmez neviden olması icap eder.

1.1.3. Şiilere Göre İmamet ve Hilafet

Şia anlayışına bakınca; şia deyince aklımıza ilk gelen "imamet meselesi" olmaktadır; çünkü hemen hemen bütün Şii fırkalarının merkezi fikri, "Ali b. Ebi Talib'in imametinin ve hilafetinin, gizli ya da açık nass ve vasiyetle olduğu" ve "imametinin onun evladından başkasına geçmeyeceği" hususudur⁵⁶. Başka bir ifade ile Şia'ya karakteristik rengini kazandıran imamet meselesi olmuştur.

Sünnî öğretinin imamet kurumuna yüklediği işlev; yani imametinin din ve dünya işlerinde Müslümanlar topluluğuna yapılan genel başkanlık olduğu Şia'ca da aynen kabul edilmektedir. Tek fark imamete tayinde ortaya çıkmaktadır ki, Şiî anlayışa göre Müslümanların dinî ve dünyevî riyasetini üslenecek birey yani imam Allah tarafından,

⁵⁶ Şehristani, *El-Milel ve Ve'n-Nihal (Dinler Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*, Çev. Mustafa Öz, İslam Düşüncesi Klasikleri, Litera Yay./ İst.2008

peygamberi vasıtasıyla bu göreve tayin edilir. Peygamberde bulunması gereken şartlar imamda da bulunmalıdır. Bu niteliklere sahip bir şahsı ise ancak Allah bilebilir. Bu yaklaşım imametin peygamberliğin devamı olduğunun kabulüdür. Yani Müslüman bireyler imamlarını/devlet başkanlarını seçme kabiliyetine sahip değildirler. Çünkü Şîî itikadınca imamet ve velâyet, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî manevî ve ruhânî bir makam ve mevki olarak kabul edilmektedir⁵⁷.

Bu sebeple Şia, imamet ve hilafet kavramlarını birbirinden ayırır. Onlara göre Halife, Şii olmayan, nass ve tayinle değil, başka yollarla Müslümanların başına geçen kimsedir. İmam ise, nass ve tayinle belirlenen Şii liderdir⁵⁸.

Bu anlayış ile Şia'ya göre imamet, nübüvvetin ikinci cephesini oluşturur. Peygamber, Allah-u Teala'dan telakki ettiği vahyi ümmetine bildirmesi bakımından peygamberdir; bu onun nübüvvet ve risaletidir; bu vazife Allah tarafından seçilmekle verilir ve “peygamberliğini kime vereceğini, bütün künhüyle Allah bilir” (6. En'am,124)⁵⁹.

Peygamber vefat edince Peygamberlik, yani Allah'tan gelen vahiy de kesilir; tebliğ vazifesi de sona erer. Fakat dinin hükümlerini ümmete tatbik ve icra, ümmeti o hükümlere, o emirlere göre iktisadi, içtimai, siyasi yönlerden idare vazifesi ve dünyevi sahada peygamberi temsil, Allah'ın emrine, Peygamber'in sünnetine uygun olarak o hükümleri yürütmek, bakidir ve imama aittir. Peygamer, nasıl toplum tarafından yahut toplumdan bazı kişilerin reyile tayin edilmezse, O'nun şeriatını tam olarak, ilahi hükümlerden, emirlerden kıl kadar bile ayrılmamak üzere tatbik ve ümmeti idare vazifesini yüklenerek olan imamda toplum tarafından yahut bazı kişilerin rey ve tensibiyle tayin edilemez⁶⁰.

Bu sebeple Şia imameti Usulu'd-Din'den kabul etmekte, bu makamın da tıpkı peygamberlik gibi ilahi bir lütuf olduğuna inanmaktadır. Peygamberlerin gönderilmesinin zarureti hususunda söylenebilecek şeylerin tamamının, imamlar için de

⁵⁷ Özarlan, Selim; “Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları*, Elazığ/2005

⁵⁸ Onat, Hasan; Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde), *Ankara Ü.İ.F.D.*, 32.sayı/ Ankara 1992

⁵⁹ Gölpınarlı, *Abdülbaki; Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik*, Der yay./ İst.2003

⁶⁰ A.g.e

zorunlu olduğunu savunmaktadır. Hatta onlara göre sadece belli zaman aralıklarında değil, her zaman diliminde imamlara ihtiyaç vardır. Zira Kur'an'ın gerçek mesajının anlaşılabilmesi onlara bağlıdır. Yine onlara göre imamlar da peygamberler gibi insanların hidayeti ve irşadı ile yükümlüdürler⁶¹.

Ayrıca insanların din ve dünya işlerini düzenleme görevleri de vardır. Bu bağlamda imamet, peygamberliğin devamıdır. Peygamberlerle aynı görevleri haiz oldukları için onların da Allah tarafından seçilmeleri bir zorunluluktur. Bu yaklaşım imametın peygamberliğin devamı olduğunun kabulüdür. Yani Müslüman bireyler imamlarını/devlet başkanlarını seçme kabiliyetine sahip değildirler. Çünkü Şîî itikadınca imamet ve velâyet, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî manevî ve ruhânî bir makam ve mevki olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden de imam ilâhî emir ve İslâm peygamberinin tayini ile belirlenir. Bu hak ne kamuoyuna ne bir takım bireylerden oluşan şurâya devredilemeyeceği gibi şahsî vasiyet ve tavsiyeyle de birisine verilemez. Bu sonuç imamları peygamberlerin düzeyine getirmenin tabii bir neticesidir. İmamlara peygamberlerin niteliklerini yüklerseniz tabii ki peygamberleri Allah'ın belirlediği gibi imamları da Allah'a belirletirsiniz⁶².

Şîa taraftarları İmamın; bu makama Allah tarafından atanmış ve Resulullah (s.a.a) tarafından tayin edilmiş olmasını şart olarak görmelerinin yanı sıra Resulullah (s.a.a) sonraki imamın günah ve hatadan masum ve korunmuş olması fikrini de taşırlar.

Nitekim bu konuda da Allah'ın Hz. İbrahim'e (a.s) hitaben şöyle buyurduğu ayeti gösterirler⁶³:

“Seni şüphesiz insanlara imam kılacağım. "Ya soyumdan olanlar?" dedi. O, "Ahdim zalimlere erişemez.” (Bakara 124)

Dolayısıyla, imamet ilâhî bir ahittir ve Allah Tealâ dininin hükümlerini peygamberi vasıtasıyla iblağ ettiği gibi, bu ahdini kimin üzerine bıraktığını da yine

⁶¹ Bozan, Metin; İmamiyye Şîası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, Cilt: 9

⁶² Özarlan, Selim; “Şîa'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları* 3:1, Elazığ (2005)

⁶³ Allame Murtaza Askeri; *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*, c.1, çev. Cafer – İsmail Bendiderya, *Kevser yay./trz.*

peygamberleriyle bildirir; ayrıca imamet ahbine zalimler ulaşamaz. Kendine ve diğerlerine zulmetmeyen kimseye ise "masum" denir.

Dolayısıyla, imamet ilâhî bir ahit olup, imam seçimi Allah'a mahsustur. Bu arada peygamber de sadece bu atamayı tebliğ etmekle vazifelendirilmiştir. Masumiyet ise bunun gereğidir. İşte bu iki şart, Ehlibeyt İmamlarında gerçekleşmiştir⁶⁴.

İlk dönem üç önemli Şîî bilginlerinden biri olan Şeyh Saduk lakabıyla bilinen el-Kummî⁶⁵ (ö.381/991), Şia'nın itikat/ inanç esaslarını kaleme aldığı Risaletu'l-İ'tikâdî'l-İmamiyye isimli meşhur eserinde hüccetleri yani imamları, nebiler ve resullerle aynı kategoride değerlendirerek onların meleklerden daha üstün olduklarını belirtir⁶⁶.

Ve şöyle devam eder; bizim inancımıza göre, Allah'ın, nebisi Muhammed'den (s.a.s.) sonra yarattıkları üzerindeki delilleri, on iki imamdır. Onların ilki Müminler'in Emiri Ali b. Ebî Tâlib'dir. Onlar hakkındaki inancını da şu sözlerle açıklar; Onlar, Allah'ın kendilerine itâat etmeyi emrettiği Ulû'l—Emr olan kişilerdir. Onlar, insanlar üzerinde şâhittirler. Selam üzerlerine olsun onlar, Allah'ın kapılarıdır; O'na giden yoldur; O'na işaret eden delillerdir. Selam üzerlerine olsun onlar, O'nun ilminin hazinesi, vahyinın açıklayıcıları ve Tevhidin rükünleridir. Onlar hatâ ve yanlışlardan korunmuşlardır (mâsum). Onlar, Allah'ın kendilerinden kirleri giderdiği ve tertemiz temizlediği kimselerdir. Onların mucizeleri ve delilleri vardır. Yıldızların gök halkının emniyeti oluşları gibi onlar da yeryüzü insanlarının emniyetidir. Onlar, bu ümmet içinde

⁶⁴ Allame Murtaza Askeri; *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*, c.1, çev. Cafer – İsmail Bendiderya, *Kevser yay./trç*

⁶⁵ Şiiler için önemli Kummi diğer bir adıyla Şeyh Sadûk, Sii-imâmiyye fırkasınca "en büyük"olarak vasıflandırılan "dört kitab" (el- Kutubul-Erbaca)'ın birini yazanlardandır. ' Bilindiği gibi bunlardan ilki, hem ilk Şii hadislerini, hem de tevhid, nübüvvet ve imâmet konularını ve usûl ve fûru'u ile fikhi esasları ihtiva eden "el-Kafi"dir; Muhammed b.Yâkûb el-Kuleyni (329 / 940-41) tarafından yazılmıştır. İkincisi "Men-la-yahzuru'ul fakih" dir, Yazarı Şeyh Sadûk (381 / 991)'dur. Üçüncüsü de "el-İstibsar fi-mahtulife mine'l-Ahbar"; dördüncüsü ise "Tehzibu'l-Ahkâm"dır. Her ikisinin yazarı Muhammed b. Hasan et-Tûsi (640 /1067-8)'dir.

Kuleyni, Kummi ve Tusi, farklı zaman dilimlerinde yaşamış; Şiiliğin tarihi seyrinde ciddi katkılarda bulunmuş üç büyük Şii alimdir. Kuleyni, 329/940 yılında Bağdat'ta ölmüştür. Şiilere göre, gelmiş geçmiş muhaddislerin en büyüğüdür. el-Kafi isimli eseri, Şiilerin muteher addetdikleri hadis kitaplarının başında gelir. "Şeyh Saduk" adıyla tanınan-Ebu Cafer Muhammed İbn Ali İbn Babeveyh el"Kummi, 381/991 yılında vefat etmiştir. Bu da' Kuleyni gibi ünlü hadis alimlerindedir. Tusi ise 672/1274 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Şia'nın yeniden derlenip toparlanmasında büyük rolü olduğu bilinen Tusi iyi bir mütekellimdir.

⁶⁶ Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh el-Kummi "Şeyh Saduk" (381 /991) *Risaletu'l-İ'tikadati'l İmamiyye (Şii-İmâmiyye'nin İnanç Esasları)* Çev. Ethem Ruhi FİĞLALI, *Ankara Üniv. Basımevi*, Ankara/ 1978

Nuh'un gemisine benzetilebilir. Ona binen kurtulur ve bağışlanma kapısına (Hitta) ulaşır.

Onları sevmek imân; onlardan nefret küfürdür. Onlar'ın buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehyidir. Onlara itâat Allah'a itâat; onlara itâatsizlik Allah'a karşı gelme; onların dostları Allah'ın dostu (Veli) ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.

İnanıyoruz ki, yeryüzü, Allah'ın yarattıkları için hüccetinden, yani açık (zâhir) veya gizli (hafi) ve belirsiz (mağmûr) bir imamdan mahrum olamaz⁶⁷.

Şia'nın diğer önemli bilgini Tusi'nin görüşüne bakarsak; O imamı tarif ederken şöyle der: "imam" dini ve dünyevi hususlarda yeryüzündeki (daru't-teklif) umumi riyasete asaleten sahip olan bir insandır". Bu tarif deki "dini ve dünyevi hususlarda yeryüzündeki umumi riyaset" tabiri Tusi'nin imamet anlayışını net ve özlü bir şekilde ortaya koyar⁶⁸.

Kuleyni ise, imamet meselesini işlerken ilk önce imamet ve nübüvvet arasında bir bağ tesis etmeye çalışır. Ona göre, "imamlar, nebi olmamakla beraber, Resulullah (s.a.s)'ın makamındadırlar" Allah'ı bilmek bile ancak "Allah'ı, Resulü' nü ve Ali'nin velayetini tasdik etmekle, onu ve hidayet üzere olan imamları benimsemekle..." mümkün olabilir⁶⁹.

Kuleyni, meselenin nübüvvetle alakasını kendine göre tesis etmeye çalışırken "muhaddes" adını verdiği yeni bir mefhumla imamlar' ve peygamberler arasındaki farkı izah etme yoluna gider. Ona göre muhaddesler, meleklerin seslerini işiten fakat kendilerini göremeyen kimselerdir, yani imamlar ve sadık alimler muhaddeslerdir. "İmamet, Allah ve Resulü'nün hilafetidir; din başkanlığı, Müslümanların nizamı, dünyanın salâhi ve müminlerin şerefidir; İslam'ın nemalandığı kökü ve yükselen dalıdır" ifadeleriyle meselenin dini ve dünyevi yönünü de çerçevelemiştir. "İmamlar yeryüzünde Allah'ın halifeleridir", "yeryüzünün hepsi imamların malıdır" sözleriyle konunun daha da açıklık kazandığını görmekteyiz⁷⁰.

⁶⁷ A.g.e

⁶⁸ Onat, Hasan; Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde), Ankara Ü.İ.F.D, 32.sayı/ Ankara 1992

⁶⁹ A.g.e

⁷⁰ A.g.e

İmamet konusu bilindiği üzere Şia taraftarları ve bilginlerince usul-i din şartlarından biridir. Bu hususta Tusi'ye göre; imamet, tevhid, adalet ve nübüvvet mertebesinde olan bir meseledir. Ehl-i hak diye isimlendirdiği kurtuluşa erenlerin inanç esaslarını şöyle belirtir: "Onlar (ehl-i nak), tevhidi adl'e, nübüvvet ve imamete inananlardır". Bu ifadede de imametın usul-i dinin diğer esasları ile beraber aynı mertebede değerlendirildiğini görüyoruz. Yine aynı şekilde Kuleyni de; imamet meselesini inanç esasları arasında yani usul-i din içinde mütala etmiştir⁷¹.

Tusi'ye göre, imamın mevcudiyeti vacib teklifler hususunda bir lütuftur yani Allah kulları için her zaman bir imam tayin etmek zorundadır. Bu hususta Kuleyni'de "yeryüzünde iki kişi kalsa, onlardan biri hüccet olur"; yeryüzü imamsız kalmaz şeklinde ifadesini bulunur⁷². Kummi "inanıyoruz ki, yeryüzü Allah'ın yarattıkları için hüccetinden, yani açık (zahir) veya gizli (hafi) ve belirsiz bir imamdan mahrum olamaz sözleriyle belirtilir⁷³.

Kuleyni, İmamet-risalet bağımlı önce Kur'an vasıtasıyla kurmak ister. Ona göre, "Bugün size dininizi olgunlaştırdım, size nimetlerimi tamamladım ve size din olarak İslam'ı beğendim"(Maide 5/3) ayeti Veda Haccı esnasında nazil olmuştur ve burada belirtilen "dinin kemale ermesi", "imamet" işiyle gerçekleşmiştir. "Hz; Peygamber (s.a.s) vefat etmeden önce ümmeti için gereken herşeyi beyan etmiş ve Hz. Ali'yi imam olarak tayin etmiştir". Hz. Ali' nin imam tayin edilmesi ise dinin kemale ermesi demektir. Bunun dışında yine Kuleyni meseleyi inanç esasları arasında değerlendirirken Kur'an' dan yeni deliller de zikreder. Ona göre "kime hikmet verilmişse, ona çok hayır verilmiştir" (Bakara 2/269) ayetindeki "hikmet", Allah'ı bilmek, itaat etmek ve imanı tanımadır. Yine "Allah'a, Resulüne ve indirdiğimiz nura inanın"(Teğabun 64/8) ayetinde geçen "nur", "Al-i Muhammed'den kıyamete kadar gelecek imamların nurudur. Onlar Allah'ın indirdiği nurudurlar. Onlar Allah'ın göklerde ve yerdeki nurudur"⁷⁴.

⁷¹ A.g.e

⁷² A.g.e

⁷³ Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh el-Kummi "Şeyh Saduk" (381 /991) Risaletü'l-İ'tikadati'l İmamiyye (Şii-İmâmiyye'nin İnanç Esaslar ı) Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, *Ankara Üniv. Basımevi*, Ankara/1978

⁷⁴ Onat, Hasan; Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde), *Ankara Ü.İ.F.D.*, 32.sayı/ Ankara 1992

İmam tayini ile alakalı olarak konu hakkındaki görüşlerine bakarsak; Kuleyni, imamet müessesinin son derece şerefli ve yüksek bir mevki olduğu için ümmetin ihtiyarına bırakılamayacağı görüşündedir. Ona göre, imametın kıymetinin ve mevkiinin ümmet tarafından bilinebilmesi imkansız olduğundan imamın doğrudan doğruya Allah tarafından tayini gerekmektedir. Bu sebeple de Kuleyni; İmamın doğrudan Allah tarafından tayininin ya peygamber ya da bir önceki imam vasıtasıyla olacağını söyler. Kummi'nin de bu görüşe aynen katıldığını görmekteyiz⁷⁵.

Aynı şekilde imama itaat meselesinin iman-küfür yönünden değerlendirilmesi de; Kuleyni'ye göre "dini ve dünyevi işlerin en yücesi, en şerefli, eşyanın anahtarı ve Allah'ın rızasının kapısı" tanıdıktan sonra imama itaattır", Allah; "Allah'a, Resulullah'a ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin "(Nisa 4/59) ayetiyle imamlara itaati farz kılmıştır.

Kuleyni, imamlara itaat meselesinde de, İmamet-nübüvvet meselesinden hareketle itaatın keyfiyetini tespit etmeye çalışır. Ona göre, "İtaat hususunda nebilerle imamlar ortakdırlar". Dolayısıyla "bir kimse, Allah'ı, Resulü'nü, imamların hepsini ve zamanının imamını bilinceye kadar, ona dönüp teslim oluncaya kadar mümin olamaz".

Başka bir yerde, Kuleyni meseleyi şöyle ifade eder: Bu ümmetten kim imamsız olursa, sapık ve şaşkın olmuş demektir. Eğer bu hali üzere ölürse, küfür ve nifak hali üzere ölmüştür"; aslında Allah'ı bilmek bile "hidayete ermiş imamlara uymakla, onların düşmanlarından Allah'a sığınmakla" mümkün olur. Kuleyni'ye göre, Allah'a giden yolun tek kapısı imamlardır; Allah, "Allah'a, Resulü'ne "e indirdiğimiz nura inanın" (Teğabun 64/8) ayetiyle imamlara inanmayı farz kılmıştır; çünkü bu ayetindeki "nur" imamların nurudur. "O," ey iman edenler. Allah'tan sakının ve sadıklarla beraber olun" (Tevbe 9/120) ayetinde belirtilen "sadıkların imamlar olduğu kanaatindedir"⁷⁶.

Kummi, "onlar (imamlar), Allah'ın kendilerine itaat etmeyi emrettiği ulu'l-emr"⁷⁷ olan kişilerdir" diyerek bu husustaki görüşünü ortaya koyar. Ona göre, "imamları sevmek iman, onlardan nefret etmek küfürdür"⁷⁸.

⁷⁵ A.g.e

⁷⁶ A.g.e

⁷⁷ Şiî telakkî, imamlara yükledikleri görevler ve icra edecekleri fonksiyonları itibariyle onları bir tür peygamber makamına yükseltmişlerdir. Onlara göre imamlar, Allah'ın kendilerine itaat etmeyi emrettiği Ulû'l-Emr olan kişiler olup, insanlar üzerine şahittirler. Söz konusu ayetten(" Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulûlemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa

Sonuç olarak; Sünnî öğretinin imamet kurumuna yüklediği işlev yani imamet in din ve dünya işlerinde Müslümanlar topluluğuna yapılan genel başkanlık olduğu Şia'ca da aynen kabul edildiğini, tek farkın imamete tayinde ortaya çıkmakta olduğunu konuya ilk başlarken belirterek iki tarafında bu husustaki görüşlerini açıklamaya çalıştık. Şimdi ise Şii'lerin imamet in Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ve bunun uygulanmadığı iddiaları üzerine ilk dört halifenin seç ilme şeklini ve en son olarak da Hz. Ali'nin halifel iğe seç ilmesini ve ilgili iddiaları değerlendirelim.

1.2. Hz. Ebu Bekir'in Halifel iğe Seç ilmesi

1.2.1. Hz. Ebu Bekir'in Nesebi

Fil olayından üç yıl kadar sonra doğ an ve asıl adı Abdülkabe olan Ebu Bekir, Hz. Peygamber'den iki-üç yaş küçüktü. Ebu Bekir onun künyesidir. Anne ve babasının bağılı bulunduğu Teym kabilesi ile Abdülmuttalib oğullarının soyu, Peygamber'in altıncı dedesi olan Mürre b. Ka'b'da birleşmektedir. Buna göre, Mürre'nin üç oğlundan biri olan Teym ile Hz. Peygamber'in beşinci dedesi olan Kilab'da birleşir⁷⁹.

Hz. Ebu Bekir ilk dört Müslümandan biridir. Müslüman olmadan önce ticaretle uğraş an Ebu Bekir, Müslüman olması ile birlikte önemli bir sermaye sayılacak olan 40 bin dirhemlik servetinin büyük bir kısmını Müslüman olduktan sonra İslamiyet ve Müslümanlar uğruna harcamış ve elinde yalnız 5 bin dirhem parası kalmıştır⁸⁰.

Hz. Ebu Bekir'in Halifel iği meselesine gelince; Resul-i Ekrem vefatından önce yerine birisini tayin etmemiş ve bu konuda belirleyici bir ifadede bulunmamıştı. İlahi takdir bu şekilde tecelli etmişti. Zira Hz. Peygamber bu konuda bir beyanda bulunmak

düşerseniz –Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız-onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir." en-Nisâ, 4/59; Ulu'l-Emri ifade eden diğer ayetler, en-Nisâ, 4/83; el-En'âm, 6/105.) Ulû'l-Emr'in peygamber gibi kendisine itaat etmek vacip olan bir birey olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü masum olmayan bir şahsın emirlerine itaat, aklen ve şeran hiç kimseye gerekli/vacip olmaz. Dolayısıyla bu ayette Ulu'l-Emr'den maksat oniki imamdır. Bunlar günahsız/ma'sum (günahlardan korunmuş) olup, Hz. Peygamber'in emri ile birbirlerini (bir önceki imam sonraki imamı) kendi yerlerine tayin etmişlerdir. İmamın tayini doğrudan doğruya tayin edilen bireyin adını anmakla olabileceği gibi, dolaylı olarak onun niteliklerini tavsif etmekle veya simgesel bir hareketle de olabilir. Bu tayin etme işi kıyamete kadar devam eder. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra hakkı temsil ve tatbik eden birisinin bulunması gerekir.

⁷⁸ Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh el-Kummi "Şeyh Saduk" (381 /991) Risaletü'l-İ'tikadati'l İmamîyye (Şii-İmâmîyye' nin İnanç Esasları) Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara/ 1978

⁷⁹ Aktan, Ali; *İslam Tarihi* (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar), Nobel Yay./ Ankara 2010

⁸⁰ A.g.e

isteseydi buna vakti de imkanı da vardı⁸¹. O bu konuda bir açıklamada bulunsa idi sahabenin önceki teslimiyetleri dikkate alındığında buna aynen uymaları beklenirdi.

Hz. Peygamber vefatına yakın hastalığı sırasında sıtması tuttu, safer ayının beş veya onuna kadar dışarı çıkamadı ve Mescid'e varamadı. Namaz vaktinde Hz. Aişe'ye⁸²:

“Kalkamıyorum. Ebu Bekir'e haber ver, halk beni bekler. İmam olup cemaate namaz kıldırın! Diye söyle!” dedi.

Hz. Aişe de:

“Ya Resulullah! Ebu Bekir üzüntülüdür. Senin yerine geçip ya nice namaz kıla?” dedi.

Hz. Peygamber bu dileğini üç kez tekrarladı. Hz. Aişe de yine ilki gibi cevapladı. Peygamber (a.s) Celallendi; “Kardeşim Yusuf'u yoldan çıkarmayı dileyen kadınlardan olma!” Diye buyurdu. “Ebu Bekir'e (r.a) bildir ki namaz kıldırın!” dedi.

Hz. Aişe'de hemen Hz. Ebu Bekir'e haber verdi. Beş vakit namazı Hz. Ebu Bekir kıldırdı.

Hicretin on birinci yılı Rebiül Evvel'inin on ikinci Pazartesi gecesini Peygamber (a.s) akşam ile yatsı arasında biraz hafifledi;

“ Hücrenin kapısını biraz açın” diye buyurdu.

Kapıyı açtılar. Bir parça dışarıya baktı. Halk mescitte saflar tutmuş, namaz kılıyordu. Ve Hz. Ebu Bekir de imamlık etmekteydi. Peygamber'imiz onu görünce sevindi. Allah Teala'ya şükretti. Ve: “Benim ümmetim benden sonra da benim sünnetimi saklayacaktır!” dedi.

Resulullah (s.a.s) Ehl-i Beyt' ten gelen bir rivayete göre Hicretin on birinci yılı safer ayının 28. Günü diğer kaynaklara ve Müslümanların büyük çoğunluğuna göre de Rebiyülevvel ayının 12. Pazartesi günü Da r- 1 Beka'ya göçmüşlerdir⁸³.

⁸¹ Gümüsoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

⁸² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

⁸³ Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst. (C. Evvel 1402)

H.z. Peygamber'in vefatı üzerine bir kısım ashab şaşkınlığa düşmüş ve bu ölüm haberini bir türlü kabul etmek istememiştir. Mesela H.z. Ömer gibi seçkin bir sahabe dahi bu durumdan şaşkınlığa düşmüş ve ashabdan "'Reslulullah (s.a.s) öldü diyenleri silahla tehdit ederek, "Musa b. İmran'ın kırk gün kavminden uzaklaşarak O'nun yanına gidişi gibi O da O'nun yanına gönderilmiştir. Allah'a and olsun ki, tekrar dönecek ve ona öldü diyenlerin ellerini ayaklarını kesecektir"⁸⁴ demişti.

H.z. Peygamber (s.a.s)'in vefatı sırasında H.z. Ebu Bekir, Medine'nin doğusunda, şehre bir mil mesafede bulunan Sunh'daki kendi evindeydi. H.z. Ömer ise şehirde, yani Medine'nin içinde idi. Vefat haberini alan H.z. Ebu Bekir, şehire iner ve doğruca H.z. Peygamber'in naşının bulunduğu H.z. Aişe'nin odasına girer. Bu sırada H.z. Ömer, Mescid'in önünde hala konuşmaktadır⁸⁵.

H.z. Ebu Bekir H.z. Peygamber'in ölmüş olduğunu anlayınca dışarı çıkıp H.z. Ömer'in sözlerine karşılık şöyle dedi⁸⁶;

“ Ey Ömer! Allah Teâla Peygamberimiz (s.a.v) hakkında şöyle buyurdu;

“ Ey Muhammed! Şüphesiz sen de öleceksin! Onlar da öleceklerdir.”
(Zümer;30)

H.z. Ebu Bekir'in heybetinden H.z. Ömer:

“ Öyle sandım ki bu ayeti hiç işittiğim yoktur!” dedi.

Şöyle rivayet ederler ki H.z. Ebu Bekir Mescid'e varıp hutbe okudu ve;

“Ey halk! Dedi. Muhammed Öldü. Allah Teala ölüm ile keramet verdi. Her kim Muhammed'e taparsa, Muhammed öldü. Her kim Allah'ına taparsa, Allah bakidir, diridir. Hiçbir zaman ölmez. Allah Teâla şöyle buyurmuştur;

“Muhammed ancak Resuldür. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o, ölür veya öldürülürse gerisin geriye döneceksiniz? Kim geriye dönerse, elbette Allah'a hiçbir zarar veremez. Ve Allah'a şükredip sabredenlerin mükafatını yakında verecektir.” (Al-i İmran/144)

⁸⁴ A.g.m

⁸⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./İst./Ts.*

⁸⁶ A.g.e

Sa'd b. el-Museyyeb; Ebu Hureyre 'nin bu konuşmanın tesirini şöylece anlattığını nakleder: “Allah'a and olsun ki, Ebu Bekir bu ayeti okuyuncaya kadar, dinleyenlerin, Allah'ın bu ayeti Resulullah (s:a.s) 'a indirdiğini bilmez gibi bir halde idiler.” Hasılı Hz. Ebu Bekir'in bu konuşmasıyla halk, Resulullah (s.a.s)'in vefatının kesin olduğuna inanır ve böylece, içine düştükleri şaşkınlık ve kararsızlıktan kurtulmuş olur⁸⁷.

Mezhepler ne şekilde değerlendirirlerse değerlendirsinler, Hz. Ebu Bekir' in konuşmasıyla orada bulunan ashab, Hz. Peygamber'in vefatına kanaat getirdikten sonra, hiç vakit geçirmeksizin, geleneklerinin icabına tevessül etmişler ve başkan seçimi işine girişmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.s) 'in vefatını takiben Ensar, İslam tarihinde Sakifetu Beni Saide şeklinde meşhur olan Saide Oğulları gölgeliğinde toplanarak Hz. Muhammed (s.a.s)'den sonra din ve dünya işlerinin idaresinin kendilerinde kalması için görüşmelere başlamışlardı. Bu konudaki rivayetler, bazı ayrıntılarda önemli farklılıklar göstermekle birlikte, umumiyetle aynı istikamettedir.

Henüz, Hz. Peygamber (a.s)'ı techiz etmeden yani cenaze işlerini tamamlamadan Müslüman halk arasına ihtilaf (uyuşmazlık) düşmüştü. Bir kişi geldi:

_ Ensar halkı bir araya geldi. Sa'd ibni Ubade'ye biat ettiler dedi. Ensar O'nu, Peygamber (a.s)'ın yerine halife tayin etmek istiyorlardı. Bütün Ensar Sa'd halifelige layıktır diyorlardı.

Hz. Ebu Bekir Hz. Ömer'in elini tuttu. İki birlikte dışarı çıktılar. Ebu Ubeyde b. Cerrah'ta onlara katıldı. Hz. Ömer ile üçü Ensar'ın bulunduğu yere vardılar.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah Ensar'ın katına geldiler. Orada, Ensar'ın toplanmış olduğunu gördüler. Sa'd b. Ubade'yi getirmişlerdi. Evs ve Hazrec kabileleri ona biat edip onun halifeligini kabul etme niyetindeydiler. Fakat biat henüz başlamamıştı. Bunların üçü de oturdular. Lakin Hz. Sa'd b. Ubade

⁸⁷ Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst. 1986 (C. Evvel 1402)

yatmış, bir çarşafı örtünmüştü. Çünkü hastaydı. Çevresine çok da halk toplanmıştı. Her kişi bir söz söyler dururdu⁸⁸.

Ensar iki kabileye ayrılmıştı Evs ve Hazrec. Hazrec kabilesi sayı bakımından Evs'ten fazlaydı. Beni Saide'den Sa'd b. Ubade, Ensar'ın reisi durumunda idi. Akabe biatının yapıldığı gece Ensar'ın temsilcileri arasında o da vardı. Sa'd'ın evi Medine'nin ana caddesine yakındı. Orada Halkın özel günlerde toplandığı Sakife denilen bir gölgelik vardı. Hz. Peygamber, vefat ettiği zaman bütün Medine halkına duyuruldu ve Evs'ten Hazrec'ten bütün Müslümanlar, Hz. Peygamber'e halife seçmek amacıyla Sakife'de toplandılar. Burada herkesin gözü Sa'd b. Ubade'ye çevrilmişti. Onun seçilmesi bekleniyordu⁸⁹.

Bu hususta (Ebu Cafer et-Taberi) Hişam b. Muhammed, Ebu Mihnef'ten rivayetle onun şöyle dediğini söyledi; Bana (Ebu Mihnef) Abdullah b. Adurrahman b. Ebi Amra el-Ensari şunları söyledi: Nebi (s.a.s) vefat edince, Ensar Saide Oğulları gölgeliğinde (Sakifetu Beni Saide) toplandılar ve "Biz, Muhammed (a.s) 'den sonra bu makama Sa'd b. Ubade'yi geçireceğiz" dediler. Onu hasta olduğu halde yanlarına getirdiler. Hepsini de toplandıktan sonra Sa'd, oğluna veya amcaoğullarından birine, "Ben hasta olduğumdan sesimi halka duyurabilecek durumda değilim. Bu sebepten sözlerimi dinledikten sonra halka duyurursun" dedi. Böylece o konuşmaya başladı. Adam da onun sözlerini hatırında tutuyor ve sesini yükselterek halka duyuruyordu.

Sa'd, Allah'a hamd ve senadan sonra şunları söyledi: "Ey Ensar topluluğu! Siz bu dini önce kabul ettiniz ve İslam'da fazilet kazandınız. Muhammed (s.a.s), kavmi arasında on yıldan fazla kalarak Arap kabilelerini Rahman'a ibadete, Allah'a benzetilen nesnelere ve putlara tapmayı bırakmaya çağırdı ise de, kavminden ancak az sayıda insan ona inandı. Hatta ona inananlar, Resulullah'ı korumaktan, dinini yüceltmekten ve hepsini kaplayan zulmü uzaklaştırmaktan ve kendilerini bile korumaktan acizdiler. Nihayet Allah, sizi meziyetli faziletli kıldı. Nimetlerini size tahsis etmeyi irade etti. Size, Kendisine ve Resulüne iman, Resulünü ve ashabını korumayı, dinini aziz eylemeyi, onun düşmanları ile cihatta bulunmayı nasip etti. Siz Onun düşmanları ile herkesten daha şiddetle savaştınız. Siz onun düşmanlarını başkalarından daha şiddetle

⁸⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, Sağlam Yay./İst./Ts.

⁸⁹ Yıldız, Hakkı Dursun; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2, *Çağ yay./İst.*1989

bastırdınız. Öyle ki Araplar, bu sayede Allah'ın emrine isteyerek ve zorla boyun eğdiler. Uzakta olanlar da O'na zelil ve hakir olarak itaat ettiler. Neticede Yüce Allah, sizin himmetlerinizle, yeryüzünü Resulüne boyun eğdirdi. Sizin O'nun adına çekilmiş kılıçlarınızla Arapları itaate getirdi ve Allah'ın Resulü de sizden razı olduğu halde öldü. Bundan dolayı da bu iş (halifelik) başkalarının değil, yalnız sizin hakkınızdır.”

Toplantıda bulunan Ensar'ın hepsi de onun teklifini kabul ettiler ve; “Fikrin doğrudur. Sözlerin isabetlidir. Senin fikrin dışında iş görecek değiliz. Seni bu makama geçireceğiz; çünkü senin fikrin doğru olduğundan aramızdaki davalar senin fikrinle çözümler ve salih müminler de senden razıdırlar” dediler. Ancak aralarından bir kısmı tereddüde düştü ve; “Şayet Kureyş muhacirleri; “Bizler Muhacirleriz ve Resulullah'ın ilk arkadaşlarıyız. Biz onun kavmi ve akrabalarıyız. O öldükten sonra, bu makam için bizimle niçin ve ne hakla çekişiyorsunuz?” diyerek bizim teklifimizi ya kabul etmezlerse?” dedi. Bunun üzerine aralarından bir takım, “Biz de O halde bizden bir emir, sizden bir emir olsun. Başka şekli asla kabul etmeyiz deriz” dediğinde, Sa'd b. Ubade; “İşte bu ilk zaafıdır” dedi⁹⁰.

Ensar'ın konuşmalarından sonra Sakifeye varan Ebu Bekir, Allah'a hamd ve senadan sonra şunları söyledi:

“Allah, Muhammed'i insanlara resul ve ümmetine şahit olarak Allah'a ibadet edip birleşmeleri için gönderdi. Onlar, O'na değil yontulmuş taş ve ağaçlara ibadet ediyorlar ve onların kendilerine şefaathçi ve faydalı olduklarını ileri sürüyorlardı. (Sonra şu ayeti okudu) “Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara taparlar. Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir, derler ...” (10/18 Yunus)

Keza onlar, “ ... Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz...” (39/3 Zümer) dediler. Atalarının dinini bırakmak Araplara zor geldi. Allah, onun kavminden olan ilk Muhacirlerin onu tasdik etmelerini, ona inanmalarını, maddi ve manevi yardımlarda bulunmalarını ve onunla birlikte kavminin şiddetli eza ve cefalarına dayanmalarını ve kendilerini yalancı saymalarına aldırmamalarını sağladı. Bu sırada bütün insanlar onlara muhalif ve düşmandı. Sayıca az oldukları halde onlar, bu dehşetli hallere dayandılar. Kavimlerinin kendi aleyhlerinde birleşmeleri ve dargınlıkları onları

⁹⁰ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C.3, çev. Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, *Maarif Basımevi*, Ankara 1955

korkutmadı. Yeryüzünde Allah'a ilk ibadet eden, Allah'a ve Resulüne inananlar onlardır. Onlar, onun akrabaları ve aşireti olup, insanlar arasında ondan sonra bu makama en çok hak sahibi olanlardır. Onlarla bu hususta ancak zalimler çekişirler. Size gelince ey Ensar topluluğu! Sizin dindeki meziyet ve faziletleriniz, İslam'a olan hizmetleriniz inkar edilemez. Allah, dininin ve Resulünün yardımcısı olan sizlerden razı olsun. O, hicretini sizin yanınıza yaptı ve onun şan ve şeref sahibi olan eşleri ve sahabileri sizin yanınızdadırlar. Bize göre ilk muhacirlerden sonra sizin derecenizde kimse yoktur. Bu sebepten bizler emir, sizler ise vezirlersiniz. Sizden başkasıyla müşaverede bulunulmaz ve sizin muvafakatınız alınmadan kararlar verilmez.⁹¹”

“Bunun üzerine el-Hubab b. el-Munzir b. el-Cemuh ayağa kalktı ve; “Ey Ensar topluluğu! İçinizden bir emir seçerek onları hakimiyetiniz altına alınız; çünkü onlar, sizin gölgenizde ve yurdunuzdadırlar. Ne kadar cesaret sahibi olsalar dahi, kimse size muhalefet edemez. Herkes sizin fikrinizle iş görmek zorundadır. Siz kuvvet, kudret ve servet sahibisiniz. Sayınız çoktur, koruyucu ve tecrübe sahibisiniz. Siz ne yaparsanız halk da onu yapar. İhtilafa düşmeyiniz, yoksa işiniz bozulur. Onlar, işittiğiniz söz ve fikirden başkasına yanaşmıyorlar. O halde bizden bir emir, onlardan da bir emir olsun” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer; “Hayır, iki kişi bir arada, bir zamanda hükümet edemezler. Allah'a and olsun ki Araplar, Nebileri sizin dışınızda iken sizden bir emire razı olmazlar; fakat Araplar, nübüvvetin aralarından çıktığı kabileden birinin emirliğine karşı çıkmazlar. Araplara karşı bizim ileri süreceğimiz kuvvetli ve doğruluğu açık delilimiz de Muhammed'in Kureyş' ten olmasıdır. Biz onun akraba ve aşireti olduğumuzdan, Muhammed'in saltanatı ve emirliği hakkında bizimle, ancak davası batıl ve yanlış delile dayanan, yahut günahlara katlanmaktan kaçınmayan yahut da felaket çukuruna düşen kimseler çekişebilirler” dedi.

el-Hubab b. el-Munzir yine ayağa kalktı ve; “Ey Ensar topluluğu! Elinizde olana sahib olunuz ve bu adamla arkadaşlarınızın sözlerini dinlemeyiniz; aksi halde onlar, bu işteki nasibinizi elinizden geçiriyorlar. Eğer onlardan istediklerinizi kabul etmezlerse, onları yurdunuzdan sürünüz ve bu işte (hilafet) hükmünüz altına alınız. Allah'a and olsun ki, emirlik onlardan çok sizin hakkınızdır; çünkü bu dine iman edenler, sizin kılıcınız sayesinde iman ettiler. Ben tecrübeli ve bilgin bir insanım. Fikir,

⁹¹ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C.3, çev. Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, *Maarif Basımevi*, Ankara 1955

tedbir ve yardımımıla kalpler şifa bulur. Allah' a and olsun ki, istediğiniz takdirde onları kuzu gibi itaatli hale sokarım” dedi. Bunun üzerine Ömer; “Öyle ise Allah seni öldürür” deyince O;“Hayır, seni öldürür” dedi.

Bundan sonra Ebu Ubeyde; “Ey Ensar topluluğu! Bu dine ilk yardım eden ve arka olan sizlersiniz onu ilk bozan ve değiştiren almayınız” dedi.

Bunun üzerine Beşir b. Sa'd Ebu'n-Nu'man b. Beşir ayağa kalktı ve şöyle dedi:

“Ey Ensar topluluğu! Allah'a and olsun ki, müşriklerle yapılan cihatlarda bulunmak ve bu dini ilk önce kabul etmek suretiyle fazilet ve meziyetler kazandıysak, bunu ancak Rabbimizin rızası, Nebimize itaat ve bu emeğimiz mukabilinde sevab kazanmak için yaptık. Bundan dolayı insanlara meziyet iddiasında bulunmak ve dünyevi maksatlar peşinde olmak bize yaraşmaz. Şüphesiz Allah, bunlardan dolayı iyiliği bize tahsis etmiştir; fakat Muhammed (s.a.s) Kureyş' tendir ve bunda, onların herkesten çok hakları vardır. Onlar buna layıktırlar. Allah beni hiçbir zaman emirlik için onlarla çekişenler arasında görmeyecektir. Allah'tan sakınınız ve onlara muhalefet edip emirlik için onlarla çekişmeyiniz.”

“Bunun üzerine Ebu Bekir, “İşte Ömer, işte Ebu Ubeyde, Hangisini isterseniz onlardan birine beyat ediniz” dedi. Onlar, Allah'a and olsun ki sen varken bu işi kabul edemeyiz; çünkü sen, Muhacirlerin en üstünü (efdal), mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Resulullah'ın halifesisin ve namaz da Müslümanların en üstün ibadetidir. Kim senin önüne geçip namaz kıldırabilir? Yahut sen varken bu işi kim üstlenebilir? Aç elini, beyat edeceğiz” dediler. Her ikisi de ona beyat etmek üzere yürüyünce, Beşir b. Sa'd onların önüne geçip Ebu Bekir'e bey'at etti. Bunun üzerine el-Hubab b. el-Munzir, ona bağırdı ve; “ Ey Beşir b. Sa'd ata ve anana isyan ettin. Seni, yaptığın bu işi yapmaya sevk eden şey nedir? Amcanın oğlundan emirliği mi kıskandın?” dedi. O da cevaben, “Allah'a and olsun ki, beni senin söylediklerinden hiçbiri böyle davranmaya sevk etmiş değildir; fakat Allah'ın onlara bağışlamış olduğu bir hak hususunda onlarla çekişmekten kaçındım” dedi. Evsliler, Beşir b. Sa'd'ın yaptıklarını ve Kureyşlilerin iddialarını ve Hazrec'lilerin Sa'd b. Ubade'yi emir yapmak istediklerini görünce aralarında nakiblerden (Akabe beyatına seçilen on iki sorumlu başkandan) biri olan Useyd b. Hudayr' da olduğu halde birbirilerine; “Hazrecliler bir defa sizin amiriniz olurlarsa, bu fazilet daima onların ellerinde kalır ve size de bundan hiç pay ayırmazlar.

Onun için kalkınız ve Ebu Bekir'e beyat ediniz” dediler ve kalkıp Ebu Bekir e beyat ettiler. Böylece Sa'd b. Ubade ile Hazreclilerin üzerinde birleşmiş oldukları iş bozulmuş oldu⁹².

“Hişam dedi ki: Ebu Mihnef, bana Ebu Bekir b. Muhammed el-Huza'i şunu söyledi der: Eslem kabilesi bütün toplulukları ile gelerek Ebu Bekir'e beyat etmeye başladılar. Sayıları o kadar çoktu ki, onlar geçerken sokaklar dar geldi. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Ben Eslemlilerin beyat etmek üzere geldiklerini gördüğümde, bu işin bittiğinden emin oldum” dedi⁹³.

Hz. Ebu Bekir'e mescidde yapılan umumi beyattan sonra Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf konusu halledilmiş oldu. Hz. Ebu Bekir şöyle dedi;

“Ey Halk! Bilin ki ben bu işi, ayrılık olmasın, kan dökülmesin, diye kabul ettim. Bunlar halkın arasından götürülsün istedim. Bu gün ben de sizden bir kişiyim. Bilelim ki insandan kimi zaman doğru kimi zaman hatalar olur. Eğer benden doğru işler gelirse yüce Allah'a şükredin. Eğer hatalı işler yaparsam beni uyandırın. Yaptığım hatayı bana söyleyin. Ve bana doğruyu gösterin. Ben Allah Tealanın ibadetinde kaldıkça bana itaatte bulunun. Ve yüce Allah'ın taatinden çıkarsam siz de bana itaat etmeyin”⁹⁴ dedi.

Öncelikle belirtmek gerekir ki; Hz. Ebu Bekir'in, bir talebi olmadığı ve kendisi başkasını teklif ettiği halde sahabe onu hilafet makamına layık görmüş ve önce Sa'd b. Ubade'nin evinde bulunanlar, sonraki gün de Mescid-i Nebeviyye'de diğer sahabiler ona biat etmişlerdi. Ashab-ı kiram; Hz. Ebu Bekir'e “Halifet-ü Resulillah”(Allah'ın Resulünün Halifesi) ünvanını vererek, islam esaslarının uygulanması ve devletin idaresinde Hz. Muhammed'in (s.a) vekili olduğunu ittifakla kabul ettiler.

Hz. Ebu Bekir'e yapılan umumi biatte Hz. Ali, Hz. Zübeyr, Hz. Abbas gibi sahabeden birkaç zatın bulunmadığı, bunların daha sonra biat ettikleri haberlerine de yer verilmektedir. Ancak bu rivayetlerden farklı olarak Hz. Ali ve Hz. Zübeyr'in Ebu

⁹² Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst.1986 (C. Evvel 1402) Sakife toplantısı ve konuşmaları için ayrıca bakınız; İbn Kesir, (*EL-Bidaye ve'n- Nihaye*) *Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ *Çağrı yay.*\ist. 1994\ C.6, İbn'ül Esir, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (el-Kamil F'it-Tarih),c.2, çev. Beşir Eryarsor, İst.1985, *Bahar Yay./ Aktan, Ali; İslam Tarihi* (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar), Nobel Yay./ Ankara 2010,/ Danışman, Zuhuri; *Büyük İslam Tarihi*, c.3,Ts./ ırz.

⁹³ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C.3, çev. Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, *Maarif Basımevi*, Ankara 1955

⁹⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst./Ts.*

Bekir'e umumi biatın akabinde biat ettiklerine dair haberlerde vardır. İbn Kesir Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ali'nin yaptığı biatı ise yeniden yapılan ikinci bir biat olduğunu ifade etmektedir⁹⁵. Hz. Ali'nin (r.a), Hz. Ebu Bekir'e biatı konusu daha sonraları özellikle de şia tarafından bazı ihtilafların merkezine oturtulmaya çalışıldığı için önem arz etmektedir.

Bu hususta Taberi'de şöyle der; Rivayet edilir ki, Hz. Ali b. Ebu Talip kırk gündün sonra beyat eyledi. Kimileri; Altı ay sonra, kimileri de iki ay sonra beyat etti dediler⁹⁶.

Hz. Ali ve özellikle de Hz. Fatıma'nın Resulullah'ın (s.a) vefatına son derece üzüldükleri ve onun yokluğunun acısını derinden hissettikleri bir zamanda çok daha hassas bir ruh halinde meydana gelen hadiselerden daha çok müteessir olmaları ve üzülmeleri mümkündür.

Hz. Ali ve Fatıma'nın hilafet meselesinin kendileri ile istişare edilmeden halledilmesine üzüldükleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber Hz. Ali bunda ısrarcı olmamış ve Ebu Bekir'e biat etmiştir.

Bu hususta rivayet edilen bir başka hususta Fedek arazisi konusudur. Şöyle ki⁹⁷; Hz. Peygamber' in kızı Hz. Fatıma ile amcası el-Abbas, Resulullah (s:a.s)'ın bıraktığı miras malını istemek üzere Hz. Ebu Bekir'in yanına gelirler: Taberi'nin Urve yoluyla Hz. Aişe'den rivayet ettiği bu olay şu şekilde cereyan etmiştir:

Fatıma ile el-Abbas, Resulullah'ın (s.a.s.)'ın bıraktığı miras malını istemek üzere Ebu Bekir'e geldiler. Onlar, onun Fedekte ki arazisinden hissesini istiyorlardı. Ebu Bekir onlara Resulullah'ın şöyle söylediğini işittim, dedi: “Bizler miras bırakmayız bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed'in ailesi bu maldan geçinecek kadar alırlar.”

Allah'a and olsun ki, ben ancak Resulullah'ın yaptığını gördüğüm şeyi yaparım. Bunun üzerine Fatıma ona darıldı ve ölünceye kadar da Ebu Bekir'le konuşmadı.

⁹⁵ İbn Kesir, *(El-Bidaye ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.6- Gümüsoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

⁹⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst.*

⁹⁷ Fiğlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst.1986 (C. Evvel 1402)

Kaynakların ittifakla verdikleri bilgilere göre Hz. Fatıma gerçekten Hz. Ebu Bekir'le bir daha konuşmamıştır. Zaten o Resülullah (s.a.s) 'ın vefatından altı ay sonra vefat etmiştir. Hz. Ali, Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'e haber göndererek yanına çağırır.

Ebu Bekir, Ali'nin yanına geldi. Haşim Oğulları Ali'nin yanında toplanmışlardı. Ali ayağa kalkarak layık olduğu şekilde Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle dedi:

“Ey Ebu Bekir! Bizim sana bey'at etmeyişimiz, senin faziletini inkar ettiğimizden ve Allah'ın sana ihsan ettiği hayrı kıskandığımızdan değildir. Biz bu vazifenin bizim hakkımız olduğunu ve sizin bunu keyfi bir şekilde ve baskı yoluyla elimizden aldığınızı düşünüyorduk.” Sonra Resülullah (s.a.s) ile akrabalığını, kendilerinin hak ve hukuklarını uzun uzadıya anlattığında, Ebu Bekir ağladı. Ali sözüne son verince Ebu Bekir, şehadet getirdi ve layık olduğu şekilde Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle dedi: “Allah'a and olsun ki, senin Resülullah'a olan yakınlığın benim için kendi asıl ve soyumdan daha sevgilidir. Allah'a and olsun ki, bizimle sizin aranızda olan mal meselesinde, hayırdan başka bir şey kastetmedim. Ancak ben Resülullah'ın: “Biz peygamberler miras bırakmayız; bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed'in ailesi bu mal ve mülklerden geçimlerini sağlarlar” dediğini işittim. Allah'ın Resülü Muhammed'in yaptıklarını yapmamaktan Allah'a sığınırım. O ne yaptı ise, ben de o işi yapacağım inşallah” diyerek sözlerini bitirdi. Sonra Ali; “yarın sana beyat edeceğim” dedi. Ebu Bekir ertesi günü öğle namazını kıldırdıktan sonra, cemaate dönerek Ali'nin ileri sürdüğü özürlerden bir kısmını anlattı. Sonra Ali kalktı ve Ebu Bekir'in hak ve hukukunun büyüklüğünü, meziyet, fazilet ve hizmetlerini anlattıktan sonra Ebu Bekir'in yanına gidip ona beyat etti. Bunun üzerine halk Ali'ye gelerek, “İsabet ettin; iyi yaptın” dediler.

Rivayet edilir ki Hz. Ali Hz. Ebu Bekir'e biat ederken şöyle demiştir; “Biz sizin faziletinizi biliyoruz. Hz. Allah'ın size verdiği bir lütufta seninle yarışmayız ve haset etmeyiz. Ancak biz Resülullah'ın (s.a) yakınları olmamız hasebiyle hilafet meselesinde bizim de bir tesirimizin olmasını istedik. Resülullah'ın dinimiz için öne geçirdiğini biz de dünyamız için öne geçiririz. Siz Hz. Peygamber'in mağara arkadaşısınız. Sizin

maharetinizi ve faziletinizi biliyoruz. Sadece bizimle istişare edilmemesine üzüldük” demiştir⁹⁸.

İbn Ebi'l Hadid, Hz. Ali'nin bey'atı ile ilgili olarak Hz. Ebu Bekir'in; “Şüphesiz bana yapılan bey'at Allah'ın bizi şerrinden koruduğu bir ayak sürçmesi, bir oldu bittidir. O gün bir fitneden korkmuştum. Allah'a and olsun ki, hiçbir zaman onu arzu edip üstüne düşmedim...” dediğini Ali ile ez-Zubeyr'in de buna cevaben şöyle söylediklerini nakleder: “Biz yalnızca bizimle meşveret edilmemesine sinidendik. Yoksa biz, Ebu Bekir'in bu işe insanların en layığı olduğunu görüyoruz; çünkü o Mağara arkadaşıdır ve onun tecrübesini de biliyoruz.” el-Muhibbu't-Taberi de aynı görüşü paylaşır⁹⁹.

Şunu belirtmek gerekir ki; kaynaklarda verildiği üzere Hz. Ebu Bekir'in halife olmak istediğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre şianın iddia ettiği gibi, O'nun Hz. Ali'yi maksatlı olarak bu konudan uzak tutması gibi bir şey söz konusu değildir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Müslümanlar bu konuda fitne çıkmasından korkarak meseleyi uzatmadan halifeyi belirleme eğiliminde olmuşlardır.

Hz. Ebu Bekir'in sahabenin icmasıyla halife olduğunu Ebu'l Hasen Ali b. İsmail El- Eşari (324/936) , Ebu Bekir El- Bakıllani (403/1085), Ebu'l Muin en-Nesefi (508/1115) ve Sadüddin Teftazani (793/1390) gibi Ehli sünnet kelimciler da belirtmiştir¹⁰⁰.

Örneğin Bakıllani de sahabenin hepsinin Ebu Bekir'e itaat ettiğini ihtilafa düşerek günah işlemekten Hz. Allah'ın sahabileri koruduğunu söyleyip, Hz. Ali ve Hz. Zübeyr gibi bir takım sahabelerin Ebu Bekir'e biatte geciktiklerine dair haberlerin, haber-i ahad veya uydurma olduğunu söyler. Ayrıca böyle bir şeyin gerçek Müslümana izafe edilemeyeceğini çünkü biatten geri kalmanın bir çeşit günah ve isyan olacağını böyle bir şeyi sahabenin yapmasının ise mümkün olmadığını belirtmiştir.

Nesefi ise; bazı sahabelerin biatte gecikmelerinin, o andaki meşguliyetlerinden ve doğru olan görüşün ortaya çıkmasını beklemelerinden kaynaklandığını sahabenin çoğunluğu biat edince kalan birkaç sahabenin de biat ettiklerini zikreder. Nesefi, Hz.

⁹⁸ Gümüsoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

⁹⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst.1986 (C. Evvel 1402)

¹⁰⁰ Gümüsoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

Ebu Bekir'in hilafetinin mütevatir haberle sabit olduğunu, inkar edenin ise inadından ve kibrinden bunu yaptığını belirtmektedir.

Hülasa; Hz. Ali'nin beyatıyla ümmetin bütünlüğü sağlanmış olur. Ancak Hz. Ali'nin de beyatıyla kapanmış görünen hilafet meselesine esas teşkil eden Sakifet-u Beni Saide toplantısındaki müzakerelerden Mezhepler Tarihi açısından çıkarılabilecek bazı önemli sonuçlar vardır. Bunlar şöylece sıralanabilir¹⁰¹;

1) Bir kere bu toplantıda, Ensar ve Muhacirler arasından Hz. Peygamber'e halife olacak şahıs araştırılırken, hiç kimse Resulullah'tan naklen tek bir hadis rivayet etmemiştir. Hilafet makamına kimin geçeceğine dair delil arandığı ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir anda, bir n as s veya işarette bulunulmaması, bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s) Ensar ve Muhacirler tarafından bilinen bir hadisin mevcut olmadığına delalet eder. Bu durumda “İmamlar Kureyşten olur” hadisi de mezhep taraftarlığı veya kabile asabiyeti ve kavmiyetçilik anlayışı ile rivayet edilmiş bir sözdür, demek hiç de isabetsiz sayılamaz.

2) Bu tarihi toplantıda Ensar ve Muhacirlerin üzerinde birleştikleri hususlar şunlardır:

- Çıkışı ve yayılışı sırasında İslamiyete malı ve canı ile hizmet etmek;
- İslamiyeti kabul edişteki kıdem,
- Riyasetin, Cahiliye devrinden itibaren Kureyş'e ait oluşu; Nübüvvetin onların içinden çıkışı ve böylece Arapların, emirliği yalnızca Kureyş'e mahsus bilmeleri;
- Resulullah (s.as)'e yakınlık, tecrübe ve aynı kabilede olması.

Görülüyor ki Hz. Ebu Bekir'in halife seçilişinde herhangi bir nass veya işaret değil, doğrudan doğruya gelişmekte olan İslam devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek, birliği ve düzenini koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyşli olmak hasebiyle neseb, yaşlılık ve tecrübe bakımından etrafında saygı uyandırışı, Müslüman olmaktadır. Hz. Ali'nin önderliğindeki Ehl-i Beyt'in ve onlara yakın olanların hilafet konusunda farklı bir anlayışa sahip oldukları, yine yukarıda uzunca nakledilen

¹⁰¹ Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst.1986 (C. Evvel 1402)

rivayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak mezkur rivayetler dikkatle takip edildiğinde görülecektir ki, ne bizzat Hz. Ali ne de onun adına konuşanlar, bu meselede bir nass zikretmişlerdir. Onların da dayandıkları husus, Ensar ve Muhacirlerin konuşmalarındaki deliller istikametinde olup Resulullah (s.a.s)’ın en yakın akrabası oluş, ilim ve fazilet bakımından önde bulunuş ve benzeri meziyetlerdir. Yoksa ortada Şia'nın iddia ettiği gibi, Hz. Ali adına bir vasiyet söz konusu değildir.

1.2.2. Hz. Ebu Bekir’in Halifeliğinin Süresi

Hz. Ebu Bekir’in yaklaşık iki buçuk yıllık hilafeti dönemindeki ilk icraatı Mute savaşında şehit olanların intikamını almak üzere Hz. Peygamber’in Bizans’a karşı göndermek isteyip, ölüm hastalığı sebebiyle gönderemediği Üsame b. Zeyd komutasındaki orduyu göndermek olmuştur. Düşmanla savaş yapmayan bu ordu güzergahtaki asi kabileleri itaat altına alarak geri döndü.

Hz. Peygamber’in vefatıyla peygamber olduklarını iddia eden bazı yalancılar ve bunların çevresinde toplananların isyana dönüştürdükleri hareketler, çevredeki bazı kabilelerin namaz kılmakla birlikte zekatını vermeyeceklerini ilan etmeleri, bu dönemin önemli olayları olarak ortaya çıkmıştır. Halife bunlarla tavizsiz mücadele etmiş, böylece Arap yarımadası büyük bir fitneden kurtulmuştur. Hz. Peygamber’in başlattığı Bizans’la yapılan Ecnadeyn Savaşı sonucunda Filistin ve Suriye’de başarı kazanmıştır. Ayrıca bu devrede çok sayıda Kur’an okuyucusu şehit olduğu için Kur’an’ı Kerim in toplanıp kitap haline getirilmesi sağlanmış ve böylece büyük bir hizmet yerine getirilmiştir. Ebu Bekir’in 13/634 yılında vefatı üzerine vasiyeti gereği ümmet halifeliğe Ömer b. Hattab’ın getirilmesini kabul etti¹⁰²

1.3. Hz. Ömer’in Halifeliğe Seçilmesi

Hz. Ebu Bekir, h.13 senesinde Cemaziyelahir ayının bitimine sekiz gün kala pazartesi günü akşam vefat etti. Hastalığı on beş gün kadar sürmüştü. Vefat ettiği akşamın gecesi defnedildi. Hastalığı süresince onun yerine Hz. Ömer, Müslümanlara

¹⁰² Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları* / Ensar Neşriyat/ İst. 2011

imamlık yapıp namaz kıldırıyordu. Bu esnada kendisinden sonra işi Hz. Ömer'e bırakmıştı¹⁰³.

Hz. Ebu Bekir hastalığı sırasında halifelik hususunda düşünmeye başlamıştı. Benden sonra halife kimi dikeyim diye sahabilerle görüşmeye başladı. Hz. Abdurrahman b. Avf'ı çağırarak¹⁰⁴;

“Sen ne dersin? Bu hilafeti Hz. Ömer'e vereyim mi? Dedi. Avf oğlu Abdurrahman da:

“Son derece güzeldir. Lakin Hz. Ömer'in gönlü dar ve sözü serttir” dedi.

Hz. Ebu Bekir:

“Ömer'in gönlünün darlığı ve sözünün iriliği bu gündür. Görmüyor musun ki ben halka nice yumuşaklık ederim. Vakta ki o iş başına gelir, o da yumuşar. Sakın bu sözü kimseye söyleme” dedi. Bundan sonra Hz. Osman'ı çağırıldı. Ona da böyle sorular sordu. Hz. Osman da:

“Çok iyi. Hz. Ömer, hepimizden layıktır” dedi. Hz. Ebu Bekir Ona da:

“ Sakın bu sözü kimseye söyleme” dedi. Sonra Mekkelileri ve Medinelileri topladı. Onlara:

“ Ey Ashabı Güzin! Siz ne dersiniz? Ben bugün halifeliği bir kişiye bırakmak diliyorum ki o benim akrabam değildir. Kabul eder misiniz?” dedi.

Onlar da:

“Kabul ederiz” dediler. O da;

“Hattab oğlu Ömer'i halife dikiyorum. Çünkü bu işe Ondan başka bir kişiyi uygun görmüyorum” dedi.

Ashab-ı Güzin hazretleri;

“Semi'na ve ata'na” (duyduk ve baş eğdik) dediler.

¹⁰³ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁰⁴ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

O zaman, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman'a bir ahitname yazmasını buyurdu. Hz. Osman da kalemi eline alarak besmeleden sonra şöyle yazmaya başladı;

“ Ömer'i sizin üzerinize halife dikiyorum. Eğer adalet ederse zannım ve ümidim adaletle hükmedeceği yönündedir. Eğer Zevr ve zulümde bulunursa ben gayb bilmem. Benim kastım hayr idi. Zulmedenler yakinen bilmelidirler ki ne yere varırlar?”

Ahitnamenin yazımı bittikten sonra Hz. Ebu Bekir kölesiyle bu yazıyı mescide göndermiş ve orada okutmuş kendisi de pencereden bunu takip etmiş ve Müslümanlara Hz. Ömer'i dinlemelerini ve ona itaat etmelerini söylemiştir. Ayrıca Hz.Ebu Bekir;“Ya Rab kullarına, kullarının en hayırlısını halife olarak bıraktım” demiştir¹⁰⁵.

Ashaba sorulduğu zaman hiç kimse ses çıkarmadı ve bir şey söylemedi. Hz. Ömer'in halifeliğini kabul ettiler. Yalnız, Hz. Talha Hz. Ebu Bekir'e;

“Sen bilirsin ki senin diriliğinde de, halk Ömer'in elinden ne haldedir. Bu gün sen Onu halife mi dikersin? Yarın Allah Teala katında, sen ne dersin.”

Hz. Ebu Bekir de: “Ben Allah katında; “Ya Rab! Senin halkın üzerine halkının en iyi halifesini diktim derim” dedi.

Hz. Talha da sustu. Böylece Hz. Ebu Bekir, hilafet konusunda önceden meydana gelen tartışmaların tekrarlanmasına imkan vermeden, Hz. Ömer'i halife tayin etti. Hz. Ebu Bekir, o gece vefat etti. Ertesi gün de kendisi Peygamberimizin Kabr-i Şerifinin yanına gömüldü.

Hz. Ebu Bekir'in yaptığı istişarelere baktığımızda yine hilafet seçiminde daha öncede vurguladığımız gibi şura usulü karşımıza çıkmaktadır. Yine Hz. Ömer de sahabenin onayını alarak bu makama geldiğini görmekteyiz. Fırkacı söylemler her ne kadarda bunun tersini iddia etseler de, Hz. Ömer dönemine baktığımızda yapılan fetihler ve kurulan müesseselerden özellikle Hz. Ebu Bekir'in ve diğer sahabenin bu hususta isabet buyurdıklarını görebiliriz.

1.3.1. Hz. Ömer'in Nesebi

Ömer b. Hattab b.Nufeyl Abdil b.Uzzab. Riyah b.Abdillah b.Kurt b. Rezah b.Adiyb. Kab b. Lüeyb. Galib b.Fihr b.Malik b.Nadr b.Kinane b.Huzeyme b.Müdrice

¹⁰⁵ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

b.ilyasb. Mudar b.Nizar b. Maad b.Adnan el-Kureşi Ebu Hafs el-Adevi. Hz.Ömer Faruk lakabıyla lakaplanmıştı. Anlatıldığına göre bu lakabı ona kitab ehli kimseler takmışlardır. Anasının adı, Hanteme binti Hişam'dı. Hanteme Ebu Cehil b. Hişam'ın kızkardeşi idi¹⁰⁶.

Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra halife olan Emir'ül-Müminin Hattab oğlu Ömer, halifeliği çok güzel bir şekilde yürüttü. O, Emir'ül-Müminin ünvanını alan ilk halifedir. Onu bu ünvanıyla ilk tebrik eden kişi de Muğire b. Şube olmuştur¹⁰⁷.

Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e risalet geldiğinde yirmi yedi yaşında idi. İslam'a ilk davetinde risaletin gerçekliğine inanmamış, üstelik Müslümanlara karşı mücadele edenlerin başında gelmiştir. Müslümanların ondan canı çok yandı. Hz. Ömer, bu kadar işkenceye rağmen Müslümanların dinlerine olan bağlılıklarında en küçük bir zayıflama görmeyince bunun sebebini araştırdı. İşte bu araştırma, onun hidayete ermesini sağladı. İslam'a girmeye karar verdi ve doğru Hz. Muhammed'in yanına gitti. Hz. Peygamber, sahabeleriyle beraber Erkam b. Ebi'l-Erkam el-Mahzumi'nin evindeydi. Bu ev, Müslümanların gizlice İslam'ı öğrendiği güvenilir bir yerdi¹⁰⁸.

Ömer burada Hz. Peygamber'in huzurunda kelime-i şahadet getirerek Müslüman oldu. Ömer'in iman etmesiyle Müslümanlar güçlendi.

Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in huzurundan ayrıldıktan sonra Kabe'ye giderek, Müslüman olduğunu Kureyş'e ilan etti. Müşrikler, ona çok içerlediler ve diğer Müslümanlara reva gördüklerini ona da yönelttiler. O kadar ki, As b. Vail es-Sehmi'nin himayesine girmeseydi kendisini öldüreceklerdi.

Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in istişare ettiği iki önemli müşavir idiler¹⁰⁹. Onun hakkında Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur; “ Allah'ın dini hususunda ümmetimin en şiddetlisi Ömer'dir.” İbn Abbas'tan rivayet olduğuna göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur; “Sema halkından iki vezirim, yer halkından da iki vezirim vardır. Sema halkından olan vezirlerim Cebrail ve Mikail'dir. Yer halkından

¹⁰⁶ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁰⁷ A.g.e

¹⁰⁸ Yıldız, Hakkı Dursun; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2, Çağ yay./ İst.1989

¹⁰⁹ A.g.e

olan vezirlerim ise Ebu Bekir ve Ömer'dir. Onlar benim gören gözlerim, işiten kulaklarımdır¹¹⁰.”

1.3.2. Hz. Ömer'in Halifeliği

Hz. Ömer, halife seçildikten sonra, Hz. Ebu Bekir'in başlattığı geleneğe uyarak ilk hutbesini okudu. Bu hutbede o da, Hz. Ebu Bekir gibi takip edeceği siyaseti anlattı. Besmeleden ve hamdeleden sonra şöyle dedi¹¹¹;

“Mü'min çekingen bir deveye benzer. Binicisinin kırbacına maruz kalmamak için, onun reflekslerini daha önceden anlar ve ona tam itaat eder. Ben Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki, bu ümmeti en doğru yola yönelteceğim.”

Hz. Ömer, bu kısa hutbesi ile Müslümanları itaatkar bir deveye benzetiyordu. Bütün mesele deveyi iyi yönetmektir. Bunun gibi Müslümanlar da iyi idare edilirse, bütün engelleri aşabilirlerdi. Bu bakımdan Müslümanları yönetecek kimseler, büyük sorumluluk taşıyorlardı.

Hz. Ömer'in halifelik dönemine baktığımızda ilk dikkati çeken fetih¹¹² hareketleridir. İbn Kesir de Hz. Ömer'i ve onun dönemini şöyle tanımlar; Bedir, Uhud ve diğer gazvelere Peygamber (s.a.v) ile birlikte katıldı. Birkaç müfreze ile seriyelere¹¹³ gitti. Bu müfrezelerden bazılarının da komutanıydı. İlk Emirü'l-Müminin ünvanını alan, ilk tarih yazan, insanlara teravîh hususunda icma¹¹⁴ ettiren, ilk olarak Medine'de geceleyin devriye olarak dolaşan, kırbacı eline alıp onunla insanları terbiye edendir. İçki içen kimseye ilk olarak seksen değnek vuran, fetihler yapan, şehirler kuran, ordular teşkil eden, haraç koyan, divanları düzenleyen, maaş veren, kadılar atayan, Sevad, Ehvan, Cibâl, Faris gibi şehirleri kurduran, Şam'ın tamamını feth eden, Cezire, Musul,

¹¹⁰ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n-Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.vist. 1994\ C.7

¹¹¹ A.g.e

¹¹² Hizmetli, Sabri; *İslam Tarihi (İlk Dönem)*, Ankara Okulu Yay./Ankara 2011

¹¹³ Hz. Peygamber'in bizzat katılmayıp görevlendirdiği kumandanlarla sevk ve idare ettiği seferlere denir.

¹¹⁴ Sözlükte "birleştirmek, derleyip toparlamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek" gibi anlamlara gelen icmâ, Kur'an'da yer almamakla birlikte bu masdardan türetilmiş kelimeler dört yerde sözlük mânâsıyla geçer (Yûnus 10/71; Yûsuf 12/15, 102; Tâhâ 20/64). Hadislerde kelime daha çok "niyet etme" anlamında kullanılmıştır. İcmânın dinî literatürde kazandığı terim anlamı kelimenin sözlük anlamından bağımsız olmayıp fıkıh usulünde icmâ ana hatlarıyla, "Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri" şeklinde tanımlanır.

Meyafarikin (Silvan), Amid(Diyarbakır), Ermeniye, Mısır ve İskenderiye'yi islam ülkesine katan, askerleri Rey beldelerinde iken vefat eden Hz. Ömer'dir¹¹⁵.

Ayrıca Hz. Ömer; Şam mıntıkasında Yermük, Basra, Dımaşk, Ürdün, Beysan, Taberiyye, Cabiye, Filistin, Remle, Askalan, Gazve, Sevahil, Kudüs şehirlerini fethetti. Cezire, Harran, Urfa, Rakka, Nusaybin, Ra'sülayn, Samsat, Gül-Pınarı (Aynü'l-Verde), Diyarbakır, Diyar-ı Rebia, Musul beldeleri ve Ermeniye'nin tamamını fethetti. Irak'ta Kadisiye, Hire, Nehrissir, Sabat, Medain, Fırat ve Dicle havzasındaki şehirler Eble, Basra, Ahvaz, Fariz, Nihavend, Hemedan, Rey, Komes, Horasan, Istahr, Isfahan, Sus, Merv, Nişabur, Cürcan, Azerbaycan ve diğer beldeleri fethetti¹¹⁶.

Bu sayede Hz. Ömer devrinde az vakit içinde İslam memleketleri çok büyümüş, genişlemiş, İslam dini fevkalade kuvvet bulmuştu. Her taraftan gelen mallarla, Beyt-ül Mal tıklım tıklım dolmuştu¹¹⁷. Yapılan fetihlerle genişleyen toprakların yanı sıra, İslam toplumunda sosyal, siyasi, adli, mülki, askeri ve iktisadi müesseselerin pek çoğu da Ömer zamanında kuruldu. Bu dönemde Müslümanlar fetihler sonucu ele geçen yerlerde çok değişik kültür yapıları ve kurumlarla karşılaştılar. Bu durum zamanla toplumda yayılacak olan ihtilafın bir sebebi olacaktır¹¹⁸. Ancak Hz. Ömer döneminde dini ve siyasi yönden herhangi bir ihtilafın çıkmasına izin verilmemiştir.

Hz. Ömer, İslamın eşitlik ve adalet ilkesini uygulama konusunda hiç ödün vermezdi¹¹⁹. Bir milletin içinde birden bire bu kadar zenginlik ve refah, halk arasında fesadı doğuracağı için, Hz. Ömer'in zihnini bu husus çok meşgul ediyordu. Fakat Hz. Ömer'in halk arasında bilinen heybetli ve İslam Aleminin kendisine tam bir itaati, fitne çıkmasına engeldi¹²⁰.

Hz. Ömer devlet malını koruma konusunda çok titiz davranırdı. Kendisi halife olmasına rağmen hazineden en az maaş alan kimselerden biriydi. Aldığı maaş evinin ihtiyacını karşılamaya yetmediği halde maaşını artırmaz ve gerektiğinde hazine

¹¹⁵ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹¹⁶ A.g.e

¹¹⁷ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.*\ Ank. 1985

¹¹⁸ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları / Ensar neşriyat/* İst. 2011

¹¹⁹ Aktan, Ali; *İslam Tarihi (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar)*, Nobel Yay./ Ankara 2010

¹²⁰ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.*\ Ank. 1985

görevlisinden ödünç para alırdı. Üzerine giydiği elbisede on kadar yama olduğu rivayet edilmektedir¹²¹.

H. Ömer hakkında söylenebilecek şeyler şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Çünkü o, devlet adamlığı, adaleti, dindarlığı, ahlaki bakımdan örnek bir devlet başkanıdır. O Kur'an ve Sünneti en iyi bilenlerden biri olup, İslam dinini yorumlama ve uygulama konusunda daima akılcı bir yol izlemiştir. Biz burada konuyu dağıtmadan sadece ilgili olduğumuz kısımları vermeye çalıştık.

H. Ömer'i; Ebu Lü'lü Firuz denen Mecusi asıllı kişi, Onu mihrapta sabah namazını kılariken h.23 senesinin zilhicce ayının bitimine dört gün kala iki tarafı da kesici olan bir hançerle öldürdü. Ona üç darbe vurmuştu. Altı darbe vurmuş olduğunu söyleyenler de vardır¹²².

Halkını seven ve sevilen, adalet sembolü H. Ömer 'in suikast neticesinde bir hançer darbesi ile şehit edilmesi inanılacak şey değildi. Herkes bilir ki, bütün insanların rızasını kazanmak her insanın işi değildir. Halbuki H. Ömer, bütün Arapları memnun ettiği gibi, hakimiyeti altına aldığı İran halkına da adaletiyle kendisini sevdirmişti. Fakat bir yandan da İran ileri gelenlerinin nüfuz ve saltanatlarına son verdiği, saraylarını tanınmaz hale getirdiği için onları öfkelenmişti. Adalet sahibi bu büyük insan sonunda bir namerdin hançer darbesiyle yıkılıp gitti¹²³.

H. Ömer yaralı halde eve gelerek, oğlu Abdullah'a katili aramasını söyledi. Sonra bir tabip çağrıldı. Fakat bunun bir faydası olmadı. Yaralandığı vakit kendisine yerine kimin halife olacağını sorulması üzerine H. Ömer, kendisinden sonra halife seçiminin meşveret usulüyle yapılmasını, halifeyi altı kişinin kendi aralarında seçmelerini vasiyet etti. Bu altı kişinin kendi aralarında seçmelerini vasiyet etti. Bu altı kişi¹²⁴ Resulullah'ın vefat ederken kendilerinden razı olduğu Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Vakkas idi.

H.23 yılının Zilhicce ayında (Ekim 644) Çarşamba günü aldığı hançer yarısından kutulamayarak vefat etti. Vasiyeti Üzerine cenaze namazını Suheyb kıldırdı.

¹²¹ Aktan, Ali; *İslam Tarihi (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar)*, Nobel Yay./ Ankara 2010

¹²² İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹²³ Yıldız, Hakkı Dursun; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2, Çağ yay./ İst.1989

¹²⁴ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

Hilafetin on yıl, altı ay sürdüğü rivayet edilir. Peygamber Efendimizin hücre sine Ebu Bekir es-Sıddık'ın mezarının yanına Hz. Aişe'nin izni ile defnedildi¹²⁵.

1.4. Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi

Hz. Ömer'in on yıldan biraz fazla süren halifeliği, 23/644 yılında, azadlı bir köle tarafından hançerlenmesi ile sona erer. Vefatından önce O, halifelik için kimseyi aday göstermez ve halifeyi belirlemesi işini şuraya havale eder. Bu şura sağlıklılarında cennetle müjdelenen on kişinin (Aşere-i Mübaşşere) sağ kalanları ile Hz. Ömer'in kendi oğlu Abdullah'tan oluşuyordu.

Hz. Ömer ölmeden önce belirlediği bu Danışma Meclisini, halifeyi seçmek üzere bir yere toplamasını da Esved'in oğlu Miktad'a emretmişti¹²⁶. Ayrıca Hz. Ömer; Ebu Talha'ya ise seçim emniyetini sağlama görevini, Suheyb b. Rumi'ye de üç gün süreyle cemaate namaz kıldırma görevi vermişti¹²⁷.

Hz. Ömer, kendisinden sonra halifeliğin altı kişi arasında şura ile bir şahsa verilmesini vasiyet etti ki bu altı şahıs¹²⁸ da şunlardı; Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf.

Rivayet edilir ki Hz. Ömer bu altı kişiyi ölmeden yanına çağırdı ve o sırada Talha b. Ubeydullah Medine'de değildi. Hz. Ömer onlara hitaben şöyle dedi; “ Bu cihandan Peygamber sizden hoşnut gitti. Şimdi, Müslümanların işi sizin dışınızda olmasın. Ben gözümü kapayınca, Hz. Talha'yı da çağırın. Beş kişi oturun. Üç gün meşveret edin, danışın, görüşün. Ve bu işi biriniz üzerinize alın. Ve sonra hepimiz o kişiye uyunuz¹²⁹. ”

Hz. Ömer halifeliği bu altı kişiden birine direkt olarak devretmeyi sakıncalı buldu. Bunun içinde şöyle dedi; “ Ben, Müslümanların yönetim işini hayatta iken de ölü iken de sorumluluk altına girerek belirlemem. Eğer Allah sizin için hayır murad etmişse

¹²⁵ Yıldız, Hakkı Dursun; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2, Çağ yay./ İst.1989

¹²⁶ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.* Ank. 1985

¹²⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürünca, *Sağlam Yay./ İst./ Ts. / Hizmetli, Sabri; İslam Tarihi (İlk Dönem)*, Ankara Okulu Yay./ Ankara 2011

¹²⁸ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7 Ayrıca bkz. Laoust, Henr; *İslam'da Ayrılkçı Görüşler*, (Çev. E. Ruhi Fığlalı- Sabri Hizmetli) *Pınar Yay./ İst. 1999/ Gümüšoğlu, Hasan, İslam Mezhepleri Tarihi, Kayıhan Yay./ İST.2008/ Danışman, Zuhuri; Büyük İslam Tarihi (Dört Halife Devri)*, c.4, Y.yk, Ts.

¹²⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürünca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

sizleri bu altı kişinin vereceği hatırlı karar üzerinde ittifak ettirir. Nitekim sizleri Peygamberiniz (s.a.v)’den sonra en hayırlı şahsiyetinizin halifeliği hususunda ittifak ettirmiştir.”

Hız. Ömer, o kadar takvalı bir zattı ki, bu altı kişiden oluşan şura meclisine Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl’i sokmamıştı. Çünkü Said onun amcasının oğluydu. Amcaoğlu olması yüzünden onu halife tayin etmelerinden çekindi. Bu sebeple onu Şura meclisine sokmadı. Oysa Said, cennetle müjdelenen on kişiden biriydi¹³⁰.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Hız. Ömer’in oğlu Abdullah’ın halifelğe seçilmemesi şartı ile bu şuraya dahil edilmişti. O yalnız rey vermeye memurdu ve halifelğe ancak altı zattan biri seçilebilirdi.

Talha Medine’de olmadığından, Üç gün onun gelmesi beklenecek, gelmediği takdirde onlardan birinin seçilmesi, Hız. Ömer’in vasiyeti idi. Talha’nın verilecek karara razı olacağına Sad’ı Vakkas kefil olmuştu. Bu fuzuli vekillik ile, onun reyini de taşımaktaydı.

Hız. Ömer defnolunduktan sonra, Esved’in oğlu Miktad, Talha’dan başka bütün danışılacak Eshabı Misver b. Mahreme’nin¹³¹ evinde topladı ve yanlarına dışarıdan kimsenin girmemesi için evin kapısında durdu¹³².

Mısır valisi olan Amr b. As ile Kufe Valisi olan Şu’be’nin oğlu Muğire, o zaman Medine’de buldukları için onlarda gidip, Şura kapısında durdular.

Onların bu hususta vazifeleri olmadığı için Sad’ Vakkas: “Sonradan biz de danışma da vardık demek için mi burada duruyorsunuz?” diyerek onlara taş attı ve ikisini de oradan uzaklaştırdı.

Onlar da üst perdeden cevap verip, Münakaşaya başlayınca, aralarında söz çoğaldı ve Kureys’in büyüklüğü arasında ayrılık ve soğukluk başladı.

Ebu Talha, danışmada bulunan Eshaba dönerek; “Ömer’in canını alan Allah hakkı için size Ömer’in verdiği üç günden fazla mühlet veremem. Ne yaparsanız bu müddet içinde yapınız” deyip üzerlerine kapıyı kapadı.

¹³⁰ İbn Kesir, (*El-Bidaye Ve’n- Nihaye*) *Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹³¹ Hizmetli, Sabri; *İslam Tarihi (İlk Dönem)*, Ankara Okulu Yay./ Ankara 2011

¹³² Ahmet Cevdet, *Kıssat-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.*\ Ank. 1985

Özetle diyebileceğimiz şudur ki; şura meclisi üyeleri, oturuma başlayıp bir odaya kapandıklarında halife seçim işini tartışmaya başladılar. Çok konuşuldu, sesler yükseldi. Nitekim Haşimiler evvel, ahir halifelğe Hz. Ali'yi, Emeviler ise Hz. Osman'ı seçmek istiyorlar, öteki Kureyş kabileleri ise hilafet bir kere Haşimilere geçerse onların arasında dolaşır durur, başka kabilelere geçmez diye düşünüyorlardı. Tartışmalar artınca Müslümanlar arasında halifeyi fazla vakit geçirmeden belirlemek şart oldu.

Tartışmalar artınca Ebu Talha'nın araya girmesinden sonra üç şura meclis üyesi haklarını diğer üç kişiye devrettiler. Zübeyr emirlik hakkını Hz. Ali'ye, Sa'd emirlik hakkını Abdurrahman b. Avf'a, Talha emirlik hakkını Osman b. Affan'a devretti¹³³.

Bunun üzerine Abdurrahman, Ali ile Osman'a şöyle bir soru yöneltti; “ Hanginiz bu işten çekilir de halifeliği Allah'ın ve İslam'ın gözetiminde diğerine bırakalım. Biz, kalan iki adamdan en faziletli kim ise halifeliği ona vereceğiz.” Bu soru karşısında Ali ile Osman sustular. Abdurrahman şöyle dedi: “Ben, hakkımdan feragat ediyorum. Allah'ın ve İslam'ın benim üzerimde hakkı olsun ki, bu iş için çalışacağım ve ikinizden hanginiz daha layıkça halifeliği ona vereceğim. Oldu mu?”¹³⁴.

Önce Hz. Osman sonra diğerleri bunu kabul etmiş ise de, Hz. Ali sükut edince, Abdurrahman ona ; “Sen ne dersin Ey Ebu'l Hasan?” diye sordu. Hz. Ali : “Hakkı tercih edeceğine ve akrabanı tercih etmeyeceğine ve milletin hayrını aramakta kusur eylemeyeceğine beni inandırarak, bana söz ver, o zaman bende razı olurum” diye cevap verdi¹³⁵.

Abdurrahman ise: “Siz benim seçeceğime razı olacağınıza ve bana karşı gelen olursa, onun aleyhine benimle beraber birleşeceğinize bana söz veriniz, ben de akrabalığı yakınlığı için tercih etmeyeceğime ve Müslümanların hayrından başka bir şey düşünmeyeceğime Allah'a söz vererek sizi temin ederim” dedi ve bu suretle karşılıklı teminat verilmiş oldu. Abdurrahman'ın zevcesi ve Muayt'ın oğlu Ukbe'nin kızı Ümmü Gülsüm, Osman'ın ana bir kız kardeşi olup, bu yakınlık insanoğlu olmak dolayısıyla Abdurrahman'ın zihnini Osman Tarafına doğru döndürür gibi bir fikir hatıra gelmiş ise de verdiği teminat bu düşünceyi ortadan kaldırmıştır.

¹³³ İbn Kesir, (*El-Bidaye Ve'n- Nihaye*) *Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.İst. 1994\ C.7

¹³⁴ *A.g.e*

¹³⁵ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.*\ Ank. 1985

Abdurrahman b. Avf'ın halifelğe adaylıktan geri çekilmesi ile ilgili Taberi şöyle der;

Feyruz Hz. Ömer'i vurunca, halkın arasından kaçtı. Hz. Ömer düştü ve; "Abdurrahman burada mıdır?" diye sordu. Hz. Abdurrahman ilerledi ve Hz. Ömer ona; " Bu halka imamlık yap. Namazlarını kılınlar." Dedi. Bundan sonra Hz. Ömer'i hemen eve götürdüler. Sonra Abdurrahman b. Avf namazı kıldırıp, Hz. Ömer'in evine geldi. Hz. Ömer ona;

"Ey! Abdurrahman!" dedi. "Ben Müslümanların işini senin üzerine bırakıyorum. Sakın kabul etmemelik etme" dedi. Hz. Abdurrahman da; "Ey Müminlerin Emiri! Ben senden bir şey soracağım. Eğer cevap verirsen kabul edeyim" dedi. Hz. Ömer de;

"Söyle, ne söyleyeceksin?" dedi. Hz. Abdurrahman da;

"Ya Ömer! Sen bu işi boynuma almamı doğru buluyor musun? Ve Müslümanlara nasihat etmemi reva görüyor musun? Diye sordu. Hz. Ömer de;

"Hayır" dedi. Hz. Abdurrahman da; "Ya ben nice kabul edeyim."

Hz. Ömer de sonra şöyle dedi; "Şimdi sen sus. Kimseye de bir şey söyleme. Peygamber'in razı ve hoşnut olduğunu bildiğim kişileri çağırayım, bu işi onların boynuna bırakayım. Kime dilerlerse ona versinler" dedi¹³⁶.

Tekrardan şuraya dönersek; Rivayete göre¹³⁷ şura meclis üyeleri, kararı Abdurrahman b. Avf'a bıraktılar ki o, meclis üyelerinden hangisi daha faziletli ise onu halifelğe tayin etsin. Anlatıldığına göre Abdurrahman da herkese bu hususta soru sormuştu. Herkesin fikrini almıştı. Şura meclisi üyelerinden başkalarının fikrine başvurdu. Herkes Osman b. Affan'ı tavsiye ediyordu. Hatta Abdurrahman, Hz. Ali'ye şöyle sormuştu;

"Eğer seni halife tayin etmezsem, kimi halife olarak tayin etmemi tavsiye edersin?"

Hz. Ali cevaben; "Osman'ı tavsiye ederim" dedi.

Abdurrahman Osman'a da şöyle sormuştu;

¹³⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

¹³⁷ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ ist. 1994\ C.7

“Eğer seni halifelğe tayin etmezsem, kimi halife olarak tayin etmemi tavsiye edersin?”

Hz. Osman cevaben; “ Ebu Talip oğlu Ali’yi tavsiye ederim.”

Kuvvetli görüşe göre bu iş; meclis üyelerinin üçünün haklarından feragat ederek kararı üç kişiye bırakmalarından önce olmuştur.

Abdurrahman b. Avf, üç gün üç gece dua istişare ve namaz dışında uyku uyumaksızın halk arasında dolaştı. Fikir sordu görüş sahiplerinin görüşlerini aldı. Hiç kimsenin Hz. Osman’dan başka birini tavsiye ettiğini görmedi. Hz. Ömer’in vefatının dördüncü gecesi vakit sabaha ermek üzere iken Abdurrahman kız kardeşinin oğlu Misver b. Mahreme’nin evine gitti. Ve Misver’e şöyle dedi, “Ey Misver, uyuyor musun? Allah’a yemin ederim ki üç günden beri gözümü kapayıp uyuyamadım. Git bana Ali ile Osman’ı çağır”

O da; “Önce hangisini çağırayım” deyince,

Abdurrahman; “ Hangisini istersen önce onu çağır” dedi. Misver diyor ki; “Ben önce Ali’ye gittim, O’ na dayım seni çağırıyor” dedim.

Hz. Ali ise şöyle sordu; “Benimle beraber başka birini çağırmanı da söyledi mi sana?”

Misver; “Evet”

Hz. Ali “Kimi?”

Misver; “Osman b. Affan’ı”

Hz. Ali; “Önce hangimizi çağırmanı söyledi?”

Misver; “ Bu hususta bana bir emir vermedi. Sadece hangisini istersen önce onu çağır dedi. Ben de sana geldim.”

Misver bu husustaki rivayetine şöyle devam etti; “Hz.Ali benimle birlikte yola çıktı. Osman b. Affan’ın kapısına vardığımızda Ali, dışarda oturdu. Ben içeri girdim. Osman’ın fecir namazıyla birlikte vitri kıldığını gördüm. O da bana Ali’nin söylediklerini söyledi. Sonra benimle ve Ali ile yola çıktı. Dayımın yanına gittik. Dayım namaz kılıyordu. Namazı tamamladıktan sonra Ali ile Osman’a yöneldi ve şöyle dedi;

“İnsanlara sizi sordum. Hiçbirinin sizden başkasını tavsiye ettiğini görmedim. Böyle dedikten sonra her ikisinden de söz aldı. Hangisini halife tayin ederse onun adaletli olacağına dair teminat aldı. Diğerinden de, halife seçilmediği takdirde halifeye itaat edip emrini dinleyeceğine dair teminat aldı. Sonra ikisini alıp mescide götürdü.

Abdurrahman, Resulullah (s.a.s)’ın başına sardığı sarığı sarmıştı. Kılıcını kuşanmıştı. Muhacir ve Ensar’ın önde gelenlerine haber gönderdi. Cemaatın namaz için mescitte toplanmaları için duyuru yaptırdı. Ezan okundu. Mescid tıklım tıklım doldu. İnsanlar saf tuttular. İçerisi dopdoluydu. Osman, arka sıralarda kendine bir yer bulmuştu. Utangaç bir adamdı. Sonra Abdurrahman b. Avf, Resulullah’ın (s.a.s) minbere çıktı. Uzun bir bekleyiş bekledi. Uzunca dua yaptı. Duasını insanlar işitemediler. Sonra konuşmaya başlayıp şöyle dedi;

“Ey insanlar, ben gizli açık her surette sizin niyetlerinizi sordum. Hiçbirinizin şu iki adamdan başkasını tavsiye ettiğini görmedim. Ya Ali’yi ya da Osman’ı tavsiye ettiniz.

Bu sırada Ammar b. Yasir ayağa kalktı ve¹³⁸;

“Eğer bütün İslam aleminin birlik olarak kalmasını, ihtilafa düşmesini istemiyorsan Ali’ye biat et. Bu suretle hem de hakkı ihtiyar etmiş olursun” dedi.

Mikdad ibn Esved de;

“Ammar doğru söylüyor. İslam aleminde birliği devam ettirmek istiyorsan öyle yap... Şüphesiz Ali, Ömer’in dediği gibi doğru yola sevk edecek yegane şahıstır.” Sözlerini ilave etti. Fakat Mikdad’ın bu sözleri sona ermeden Abdullah b. Sa’d ayağa kalktı, sert ve asabi bir ifade ile;

“Ya Abdurrahman, sen onların söylediğine bakma. Eğer Kureyş arasında ihtilaf çıkmasını istemiyorsan Osman’ı halifelığe intihap et.” Dedi. Abdullah b. Rebia da hararetle onun fikrini destekledi. Böylelikle Mescidde münakaşa uzamaya başladı. Ammar b. Yasir tekrar söz alarak;

“Ya Abdurrahman, üzerine aldığın mesuliyetin azametini düşün. Atılacak yanlış bir adım, mazaallah İslam alemi için telafisi mümkün olmayan ihtilaflara yol açabilir. Sen ve bütün İslam büyükleri de bilirler ki Ali bu işin ehlidir. Ve hak onundur. Ali,

¹³⁸ Danişman, Zuhuri; *Büyük İslam Tarihi (Dört Halife Devri)*, c.4, Y.yk, Ts.

Resulü Ekrem'in en çok sevdiği insandır. İlim ve fazlı herkesçe müsellemdir. Sen Abdullah b. Sa'd'ın sözlerine bakma, o hala cahiliyet devrinden kalma kabile asabiyetinin tesiri altındadır” dedikten sonra Abdullah b. Sa'd'a döndü;

“Ya Sa'd, Vallahi sen hakikati değil, Emevilerin ikbale gelmesi için yanlış yol tavsiye ediyorsun. Vallahi İslam ümmeti, Resulü Ekrem'in amca oğlu Ali dururken bir başkasının halife seçilmesini hoş karşılamaz. Ve esasen bu mecliste senden daha kıdemli nice değerli şahsiyetler varken sana bu hususta söz dahi düşmez. Otur ve neticeye intizar et. Esasen sen Osman'ın süt kardeşi olduğuna göre fikrini izhar etmemek daha doğru olur.”

Fakat mutlak Emevilere mensup birisinin halifelğe seçilmesini için herşeyi yapmaya azimli görünen Abdullah b. Sa'd ona daha sert bir yanıt verir;

“Bu mecliste herkesin söz hakkı müsavidir. Benim Osman'ın süt kardeşi olmam, fikirlerimi söylememe mani değildir” dedi. Bundan sonra iki taraflı münakaşa sertleşti. Mescitte bulunan binlerce insan münakaşaya karıştı. Bunun üzerine Sa'd b. Ebi Vakkas ayağa kalkarak münakaşa edenlere; “ Bir dakika için susunuz ve beni dinleyiniz” dedi. Sa'd b. Vakkas toplum içinde sözü geçerli biriydi. Onun bu tavrı ile münakaşa biraz sakinledi o da bundan istifade ederek; “ Ya Abdurrahman, iş uzadı, fikirler teşettüte uğradı. Fitne ve fesat kapımızı çalmak üzere.. Aldığın vazifeyi bir an evvel tamamla. Kararını derhal ver ve halka bildir. Vallahi bir kere fesat çemberi dönmeğe başlarsa onu kimse durduramaz.

Bunun üzerine Abdurrahman¹³⁹: “Ey cemaat, susunuz, dinleyiniz. Başınıza bir iş çıkarmayınız. Ben düşündüm, taşındım, lazım gelenlerle danıştım” dedi ve sonra;

“Ey Ali kalk ve yanıma gel.”

Hz. Ali kalkıp minberin altında durdu. Abdurrahman onun elini tutup şöyle dedi;

“Allah'ın kitabı, Peygamber (s.a.s)'in sünneti ve Ebu Bekir ile Ömer'in tatbikatı üzere bana beyat ediyor musun?”

Hz. Ali; “Hayır. Ancak bu hususta gücüm ve takatim nispetinde beyat edebilirim.” Hz. Ali'nin bu sözü üzerine Abdurrahman, onun elini bıraktı ve;

¹³⁹ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

“ Ey Osman, kalk ve yanıma gel” dedi. Hz. Osman geldi.

Abdurrahman onun elini tutup şöyle sordu;

“Allah’ın kitabı, Peygamber (s.a.s)’in sünneti ve Ebu Bekir ile Ömer’in tatbikatı üzere bana beyat ediyor musun?”

Hz. Osman; “Evet” dedi.

Abdurrahman’ın eli Osman’ın elindeydi, şöyle dedi; “Allah’ım işit ve şahid ol. Allah’ım işit ve şahid ol. Allah’ım işit ve şahid ol. Allah’ım ben boynumdaki şu sorumluluğu çıkarıp Osman’ın boynuna taktım.” İnsanlar koşup Osman’a bey’at etmeye başladılar. Minberin altında bulunan Osman’ı çevrelediler. Abdurrahman b.Avfv da Peygamber (s.a.s)’in minberde oturduğu yere oturdu. Osman’ı da alt tarafta ikinci basamakta oturttu. İnsanlar gelip ona beyat ediyorlardı. Ebu Talip oğlu Ali, ona ilk beyat eden oldu. Başka bir rivayate göre ise Hz.Ali en son beyat eden kişi olmuştur.

İbn Cerir ile diğer birçok tarihçi tanımadıkları bazı kimselerden nakilde bulunarak şöyle demişlerdi¹⁴⁰; Hz.Ali, bu esnada Abdurrahman b. Avfv’a şöyle demiştir; “Sen bana hile yaptın. Osman, senin akrabası olduğu için onu halifelığe tayin ettin ki, idare hususunda her gün seninle müşavere yapsın” ve Hz. Ali Hz. Osman’a beyat etmede tereddüt etmişti. Nihayet Abdurrahman, ona şu ayeti okumuştur; “ Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükafat verecektir.” (Fetih 10) Bu haberin aslı yoktur. Ve sahih kitaplara ters düşmektedir.

Hz. Osman, tereddütsüz evet cevabını verince, şura Hz. Osman’ı tercih etmiştir. Ancak Hz. Osman’ın tercih edilmesinde, bu tereddütsüz verilmiş evet cevabı kadar, yaşının büyüklüğü, yaradılışının yumuşaklığı rol oynamıştır denebilir. Ancak ashabin ve Müslümanların, şiddeti dolayısıyla ve halkın da İslamiyet’in yayılması sırasında yapılan savaşlarda bir çok Müslümanın müşrik akrabasını öldürmüş olması sebebiyle hala içlerinde yatan intikam ve kin duygusuyla Hz. Ali’ye rağbet etmedikleri ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu arada Hz. Ali’nin Hz. Osman’a göre çok genç oluşu,

¹⁴⁰ *A.g.e*

Arap kabile geleneği hatırlanacak olursa, onun lehine bir teveccüh olarak tezahür etmemiş olabilir¹⁴¹.

Bu hususta Ashabı Kiram'dan Ebu Vail'in rivayeti önemlidir; “ Abdurrahman b. Avf'a, Ali'yi terk ederek neden Osman'a biat ettiniz? diye sordum. Bana dedi ki: “Benim suçum yok.. Ben kat'i olarak Ali'ye biatı tasdim etmiş ve önce teklifimi ona yapmışım. O'na: Peygamber'in sünneti, Ebu Bekir ve Ömer'in sireti ile amel edeceğine ahd ve misak et, dedim. O kudretim derecesinde amel ederim demek suretiyle ihtirazi kayıt dermeyan etti. Buna rağmen aynı teklifimi iki kere daha tekrarladım, yine aynı cevabı verdi. O vakit mecburen Osman'a döndüm. O, kayıtsız şartsız teklifimi kabul etti” demiştir¹⁴².

Şii anlayışa bakarsak; bu tayin işi onlara göre Abdurrahman b. Avf'ın büyük rol sahibi olduğu yeni oyunların neticesi olarak görülür. Yine onlara göre Hz. Osman'ın hilafeti, Müslümanların büyük çoğunluğunu kendisine karşı çıkararak keyfi davranışlardan ibaret bir dönemdir. Ayrıca şer'i cezaların tatbikindeki aşırı zaafı gösterdiği iddiasında şiiiler tarafından Hz. Osman'a yüklenen suçlar arasındadır¹⁴³.

Talha b. Ubeydullah'ın biatı ise şöyledir; daha önce de belirttiğimiz gibi Medine dışındaydı ve biat gerçekleşikten sonra Medine'ye geldi; Hz. Osman'ın yanına girdi, Hz. Osman ona; “Sen muhayyersin, istersen biat et, istemezsen seçimi yenileriz” deyince, Talha; “Herkes sana biat etti mi?” diye sordu. Hz. Osman'ın “Evet” demesiyle, Talha: “ Bende razıyım, halkın ittifak ettiğine karşı koymam” diyerek biat etti¹⁴⁴.

1.4.1. Hz. Osman'ın Nesebi

Künyesi, Osman b. Affan b. Ebi'l As b. Umeyye b. Abd-i Şems b. Abdi Menaf el-Emevi el-Kureyşi'dir. Annesi Erva binti Kureyz b. Rebia b. Abdi Şems b. Abdi Menaf'tır. Hz. Osman Resulullah'ın doğumundan beş yıl sonra dünyaya geldi. Yüksek ahlaki meziyetleri olan ve iyi bir terbiye ile büyüyen Hz. Osman, aynı zamanda İslam'a ilk girenlerdendir. Hz. Ebu Bekir'in aracılığı ile Müslüman oldu. Hz. Osman Bedir savaşı dışında Resulullah'ın tüm savaşlarına katıldı. Hz. Osman'ın büyük hizmetleri

¹⁴¹ Fırlalı, Ethem Ruhi ; “*Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*”, İzmir ilahiyat vakfı yay. /İzmir 2008

¹⁴² Danişman, Zuhuri; *Büyük İslam Tarihi (Dört Halife Devri)*, c.4, Y.yk, Ts.

¹⁴³ Laoust, Henry; *İslam'da Ayrılkçı Görüşler*, (çev. E. Ruhi Fırlalı- Sabri Hizmetli) Pınar Yay./ İst.1999

¹⁴⁴ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.* Ank. 1985

olmuş ve servetinin büyük bir kısmını Müslümanlara yardım ederek harcamıştır. Hz. Osman aynı zamanda, Resulullah'ın vahiy katibi idi. Resulullah'ın vefatından sonra, önce Hz. Ebu Bekir'e, sonra da Hz. Ömer'e katiplik ve önemli meselelerde müşavirlik yapmıştır. H.24 yılında halife olmuştur¹⁴⁵.

Abdullah b. Abbas, Hz. Osman'ı şöyle tanıtır¹⁴⁶: “Ebu Amr'a (Hz. Osman) Allahu Teala rahmet etsin! Allah'a and olsun ki o, cömertlerin en cömerdi, iyilerin de en iyisiydi. Seher vaktinde çok teheccüt namazı kılar, cehennem anıldığında bol gözyaşı dökerdi. İyilik yapmak gerektiğinde koşar, yardım da herkesi geçirdi. Haya sahibi, şerefli ve vefakardı. Güçlük gününde (Tebük Seferi esnasında) orduyu o donatmıştı. Resulullah'ın damadı ve onun ailesindendi.

Mesudi de Hz. Osman'ı şöyle tanıtır; “Osman, cömertlik, iyilik yapmak alicenaplık yakınlarına ve diğer insanlara yardım hususunda son derece ileriye. Memurları ve halkın çoğu onun yolunu tuttu ve onun gibi davrandılar.” Hz. Osman zengindi ve zenginler gibi müreffeh bir hayat yaşardı. Hz. Osman halkın da refah içinde yaşamasını isterdi. Bu sebeple halkına hayatlarını devam ettirebilecekleri miktarda ücret vermekle yetinmedi. Hz. Ömer, insanların mal sebebiyle fitneye düşebileceklerinden korktuğu için, ihtiyaçlarını giderecek miktarda mal sahibi olmalarını isterdi. Hz. Osman ise, halkının refah ve bolluk içinde yaşamasını sağlamak için onların mal ve mülk edinmesine mani olmadı¹⁴⁷.

1.4.2.Hz. Osman'ın Halifeliği

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Osman'a mescitte gerçekleşen biatın sonrasında Hz. Osman h.24 yılı itibariyle Müslümanların üçüncü halifesi oldu.

Hz. Osman'ın Müslümanlara irad ettiği ilk hutbeyi Seyf b. Ömer şöyle anlatır¹⁴⁸; Seyf b. Ömer, Bedr b. Osman'dan rivayet etti ki, amcası şöyle demiştir;

“Şura ehli, Hz. Osman'a bey'at ettikleri zaman o minbere çıktı. İnsanların en üzüntülüsü kendisiydi. Peygamber (s.a.s) in minberine çıkıp insanlara hutbe irad etmeye

¹⁴⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

¹⁴⁶ Hasan, İbrahim Hasan; *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, c.1 (çev. İsmail Yiğit- Sadrettin Gümüş) *Kayıhan yay./ İst.1996*

¹⁴⁷ A.g.e

¹⁴⁸ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

başladı. Allah'a hamd-ü sena da bulunup Peygambere salat-ü selam getirdikten sonra şöyle dedi; "Siz geçici bir diyardasınız. Buradan göçeceksiniz. Ömrünüzün sonunu yaşamaktasınız. Eceliniz size ya sabahleyin ya da akşamleyin gelecektir. Dikkat edin dünya aldanma ve gurur üzerine dürülmüştür. Dünya hayatı sizi aldatmasın ve hiçbir aldatıcı da sizi Allah'ın rahmeti ile aldatmasın. Geçmişlerden ibret alın. İşi ciddiyet ile ele alın. Gayret gösterin, gaflete düşmeyin. Nerede dünyayı şenlendirip imar eden ve uzun süre dünya dan yararlanıp keyif süren Ademoğulları ve kardeşleri ? Siz de dünyayı Allah'ın attığı yere atın. Ahireti talep edin. Cenab-ı Allah, onun için bir misal vermiştir ki; bu misallerin en hayırlısıdır. Şöyle ki;

"Onlara, dünya hayatı misalinin tıpkı şöyle olduğunu anlat. Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda rüzgarın savuracağı çer çöpe döner. Allah her şeyin üstünde bir kudrete sahip olandır."

"Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da amel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır."(el-Kehf 45-46)

Bundan sonra insanlar, Hz. Osman'a beyat etmeye başladılar. Hz. Osman'ın verdiği ilk hüküm Ubeydullah b. Ömer hakkında verdiği hükümdür. Ubeydullah babasının katili Ebu Lülüe'nin oğluna saldırmış ve Onu öldürmüştü. Ayrıca Cüfeyne adlı bir Hristiyanı da kılıçla vurup öldürmüştü. Anlatıldığına göre bu iki kişi yani Cüfeyne ve Hürmüzan, Hz. Ömer'i öldürmesi için Ebu Lülüe'yi teşvik eden kimselerdir.

Hz. Ömer, kendisinden sonraki halifenin hakkında hüküm vermesi için Ebu Lülüe'nin hapse atılmasını emretmişti. Hz. Osman, halifelige geçtikten sonra ilk olarak Ubeydullah'ın meselesini karara bağlaması gerekiyordu. Hz. Osman, Cüfeyne, Hürmüzan ve Ebu Lülüe'nin diyetini Beytü'l Mal'den ödedi. Çünkü bunların sorumluluğu Ona aitti. Böyle yaptı ve Ubeydullah'ı salıverdi.

Osman'ın halifeliği döneminde fetih hareketleri devam ettirilerek İran içlerine doğru seferler yapılmış, Sasaniler'in son hükümdarı 3.Yezdicürd'ün 31/651 yılında öldürülmesiyle bütün İran ele geçirilmiş, Afganistan'daki bir kısım şehirler zapt edilmiş, kuzeye doğru yapılan fetihlerde Kafkasya'da Azerbaycan ve Ermenistan'a kadar ulaşılmış, Kuzey Afrika da Tunus, güneyde Sudan'a kadar olan bölgeler

hakimiyet altına alınmıştı. Fetihler sonucu ele geçen mallar ve ganimetler sebebiyle toplum zenginleşmeye devam etmiş, bunun neticesi olarak lüks ve refah artmıştı¹⁴⁹.

Hız. Osman döneminde, İslam ülkesinde meydana gelen bolluk ile, Müslümanların hayat ve refah seviyeleri oldukça yükselmiştir. Bu devirde İslam devletinin sınırları genişleyip farklı inanç ve kültürlere sahip binlerce insan Müslüman olmuştu. Değişik kültürlerden İslam'a giren bazı insanlar, eski inançlarını veya yaşam şekillerini İslam'a uygun hale getirmekte gereken başarıyı gösteremediler. Bazı Müslümanların dünyaya fazla hevesli olmaları, makam ve mevki konusunda daha istekli bulunmaları, ihtilafların çıkmasına tartışmaların çoğalmasına sebep oldu. Buna benzer başka amillerin de tesiriyle Müslümanlar arasındaki güven duygusu zayıfladı ve huzursuzluklar arttı.

Müslümanlar arasında dini bağların zayıflamasıyla birlikte kabilecilik tekrar ortaya çıkmaya başlamış ve özellikle Hız. Osman'ın son devirlerinde ihtilafları arttıran en önemli sebeplerden biri haline gelmişti. İslam ülkesinde birlik ve beraberliğin zayıflaması ihlas ve samimiyet sahibi Müslümanların azalması, fitnenin yeşerip gelişeceği ortamı hazırladı.

Müslümanlar arasında İslama uymayan, asr-ı saadette bulunmayan fikirler ortaya çıktı ve bunlar bazı insanlar arasında yayılıp taraftar buldu¹⁵⁰.

Genel olarak Hız. Osman'ın dönemine baktığımızda kaynaklar onun dönemini altışar yıldan olmak üzere ikiye ayırırlar. İlk altı yıllık başarılı geçen bir sükunet dönemi ve sonunda halifenin öldürülmesine varan bir fitne devri olarak yaklaşık altı yıllık iki döneme ayrılır. İlk altı yıldaki şikayetler, Müslümanları karşılıklı husumete yönlendiren bir probleme dönüşmemiş olmasına rağmen son altı yılın başlarından itibaren yönetimden ciddi şikayetler başlamıştır.

Etkileri uzun süre devam eden bu fitne, çeşitli şikayetlerle başlayıp halifenin öldürülmesi, Müslümanların ülkeleri dışındaki düşmanlarıyla mücadelesi yerine, kendi aralarındaki dahili savaşlarla zayıf düşmelerine, fetihlerin durmasına sebep olacak, kısa bir süre sonra Cemel ve Sıffin savaşlarında karşı karşıya gelen Müslümanlar birbirleriyle kıyasıya mücadele edeceklerdir.

¹⁴⁹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları* / Ensar Neşriyat/ İst. 2011

¹⁵⁰ Gümüšoğlu, Hasan, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

İslam kaynaklarında Osman aleyhinde ortaya çıkan cereyanların sebepleri olarak gösterilen hususların başında onun akrabalarına karşı aşırı düşkünlüğü, devlet görevleri ve eyalet valilikleri gibi önemli vazifeleri onlara vermesi gelir. Halifelik döneminde daha önce Taif'e sürülmüş bulunan Mervan b. el- Hakem'in babası Hakem b. El-As'ı Medine'ye getirerek kendisine beyt'ül malden büyük miktarda para ve tahsisat vermesi, oğlu Haris'e Medine çarşısının öşrünü tahsis etmesi, Mervan b. El-Hakem'i özel kaleminde katip olarak görevlendirmesi daha önce irtidat etmiş ve kanı heder edilmiş bulunan üvey kardeşi Abdullah b.Ebi Serh'e ifrikiyye vilayetinin humusunu yani varitatının beşte birini tahsisi ve onu Mısır'a vali tayin etmesi, keza dayısının oğlu Abdullah b. Amir ve Velid b. Ukbe gibi kimseleri vali olarak görevlendirmesi gelmektedir. Bunlara ilave olarak hac esnasında Mina'da seleflerini hilafına dört rekatlı farz namazları iki rekate değil dört rekate olarak kıldırması eyaletlerdeki Mushafları yakıtılarak İbn Mes'ud ve Übey b. Ka'b'ın kiraatlerini yasaklaması Bahreyn ve Uman halkını zekat malları satılıncaya kadar mallarını satmaktan men etmesi kendisini ve Suriye umumi valisi Muaviye'yi tenkit eden Ebu Zer-Gıfari'yi sürgün etmesi, Ammar'ı dövdürmesi, muhacirler ve Ensar ile istişareyi terk etmesi gibi hususlar aleyhinde delil olarak kullanılmıştır¹⁵¹.

Osman devrinin ilk yıllarından itibaren, halifenin ve valilerin bazı uygulamaları çeşitli grupların şikayetlerine sebep olmuş bu şikayetler halifenin ikinci altı yılında daha da artmıştır. Son dönemde özellikle ani zenginleşmenin ardından yaşanan ekonomik krizden en fazla etkilenen garnizon şehirlerinden Kufe, Basra ve Fustat'ta şikayetler daha da artmıştı. Halifenin ve tayin ettiği valilerin bazı icraatını propaganda vesilesiyle kullanan muhaliflerin yönelttikleri tenkitlerin başında akrabalarını devlet görevlerine tayin etmesi geliyordu.

Örneğin Ömer döneminde Şam valiliğine atanan Muaviye b. Ebi Süfyan'ı aynı görevde bırakmış, yetkilerini genişletmek suretiyle Şam umumi valisi yapmış, Humus, Kınnesrin, Filistin vilayetlerini kendisine bağlamıştı. Mısır valisi Amr b. As'ı görevden alıp yerine sütkardeşi Abdullah b. Sa'd Ebi Serh'i tayin etti. Devletle ilgili her türlü bilginin bulunduğu devlet katipliği makamına ise, muteber bir kimse olarak kabul edilmeyen amcazadesi Mervan b. Hakem'i getirmişti. Bu tayinler sonucunda devletin önemli kademeleri çoğunun ehliyet ve liyakati tartışılan Emevi ailesinin eline geçmiş

¹⁵¹ Öz, Mustafa; *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları* / Ensar Neşriyat/ İst.2011

bulunmaktaydı. Hemen herkes tarafından eleştirilen bu uygulama karşısında halife tayin ettiği akrabası olan valilere karşı ümit edilen sertlikle davranmayarak onlara önemli miktarda ihsan ve bağışlarda bulununca artan şikayetler, daha önce mevcut bulunan Emevi-Haşimi rekabetini şiddetlendirmiş, bu durum diğer kabileler tarafından hoş karşılanmamış bu davranışlar Kureyş'in kendileri üzerine tahakkümü olarak değerlendirilmiştir¹⁵².

Mısır Hz. Osman'a öfke duyan ve ona karşı ayaklanan illerin başında gelmekteydi. Orada onun hakkında çirkin sözler sarf eden bir topluluk vardı. Bu topluluk büyük sahabeler grubunu görevlerinden azlettiği, onların yerine daha aşağı derecedeki kimseleri ya da kendi nazarlarında yöneticiliğe layık olmayan şahısları valiliklere ve idareciliklere atadığı için ona karşı düşmanca duygular besliyorlardı. Bu tür şikayetleri nedeniyle Hz. Osman Amr b. As'ı Mısır'daki valiliğinden azlederek Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'i yerine vali olarak atadı fakat Ebi Serh'i de Mısırlılar beğenmediler. Ancak Abdullah Sa'd Mağriplilerle savaştığı, Berber, Endülüs ve Afrika'yı feth ettiği bu işlerle uğraştığı için onlara aldırış etmedi.

Hz. Osman döneminde bir diğer iç karışıklık ise İbn Sebe'nin yaydığı sapık düşünceler sonucunda oluşmuştur. İbn Sebe insanların hassas noktalarından fitne tohumları ekmişti. Bu sapık fikirlerden bir kaçış şöyle idi¹⁵³; "Allah'ın bin tane nebisi ve vasisi vardır. Hz. Ali de Hz. Muhammed'in vasisidir. Muhammed nebilerin sonuncusu ise Ali de vasilerin sonuncusudur. Resulullah'ın vasiyetine uymayan ve Ali'ye haksızlık edip, ümmetin idaresini ele alandan daha zalim kim olabilir? Osman hilafeti haksız yere aldı. Resulullah'ın vasisi, ortada duruyor. Artık toparlanıp onu harekete geçirmek gerekir. İlk yapılacak iş, her kesin kendi emirini kötülemedir. İş, iyiliği emredip kötülükten men etme şeklinde ortaya koyun ki, insanlar size yakınlık duysunlar ve sizinle beraber hareket etsinler."

İbn Sebe bu telkinleri ile kendisine bağlı bir grup oluşturmuştur. Bu grubun üyelerini çeşitli merkezlere göndererek propaganda faaliyetlerine başladı. Bunlarla sürekli mektuplaşıyor, fitne hareketinin gelişme seyrini takip ediyordu. Her vilayetten bir diğerine valileri şikayet eden mektuplar yağıyordu. Bu mektupların her vilayette, geniş kitlelere ulaşacak biçimde okunması sağlanıyordu. Mesela Mısır'a gelen mektupta

¹⁵² A.g.e

¹⁵³ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ Yay./ İst.1989

Kufe, Basra ve Şam'da halkın durumunun çok kötü olduğu, valilerin zulmettiği, insanların ayaklanmak üzere olduğu yazılıyor, Kufe'ye gelen mektuplarda da Mısır, Basra ve Şam'ın durumu kötüleniyordu.

Ülke umumi bir çalkantının içindeymiş gibi bir hava oluşturulmuştu. İşin ucu Medine'ye kadar uzanmıştı. Her şehrin ahalisi diğeri için, "Allah'a şükür biz onların içine düştüğü kötü durumda değiliz, daha iyiyiz" diyordu.

Propaganda genişleyince Medineliler de durumdan tedirgin olmaya başladılar. Hz. Osman'a gelerek durumu bildirdiler. Hz. Osman da durumu anlamak için her vilayete elçiler gönderdi. Muhammed b. Mesleme'yi Kufe'ye, Üsame b. Zeyd'i Basra'ya, Abdullah b. Ömer'i Şam'a ve Ammar b. Yasir'i de Mısır'a gönderdi. Bunun dışında bazı kimseleri de diğer bölgelere sevk etti. Geri döndüklerinde Ammar dışındaki bütün elçiler yadırganacak bir durum olmadığını, avamın da ileri gelenlerin de bir şikayeti olmadığını bildirdiler. Sadece Ammar, Mısır valisi Abdullah b. Ebi Serh'ten Hz. Osman'a bir mektup getirdi. Mektupta, Abdullah b. Es-Sevde (İbn Sevde) Halid b. Mülcem, Sevdan b. Hamran ve Kinane b. Bişr'den oluşan dört kişilik bir grubun gizli çalışmalar yaptığı, bazı kimselerinde onlarla teşrik-i mesai halinde buldukları bildiriliyordu.

Mısır'da Hz. Osman'a karşı fitne hareketini yürüten iki kişi daha vardı. Bunlardan biri Muhammed b. Ebi Huzeyfe idi. Onu bu davranışa sevk eden eski bir hesap vardı. Muhammed b. Ebi Huzeyfe yetimdi. Hz. Osman'ın himayesine girmişti. Hz. Osman aile efradına iyi davranır, hepsini hoş görürdü. Halife olunca Muhammed ondan valilik istedi. O da, "Bak yavrum, Eğer sen buna layık olsan seni görevlendirmekte tereddüt etmezdim. Fakat iş böyle değil." Muhammed ise : "Öyleyse bana müsaade et de çıkıp gideyim, rızkımı arayayım" dedi. Hz. Osman da O na; "istediğin yere gidebilirsin" dedi. Medine'den ayrılıp Mısır'a varınca kendisine valilik vermediği için Hz. Osman aleyhindekilerin safına katıldı¹⁵⁴.

Mısır'da fitneye karışanların ikincisi ise Hz. Ebu Bekr'in oğlu Muhammed idi. Muhammed'in İslam toplumunda önemli bir yeri vardı. Mısır'daki çevresi bu özelliğini öne sürerek onu tahrik ediyor, o da bunlara kanıyordu. Hz. Osman ile münasebetleri istediği gibi gitmeyince kendisini muhalifler arasında buldu.

¹⁵⁴ *A.g.e*

Ammar b. Yasir de ona meylettii. Çünkü onun da aynı şekilde Hz. Osman'a kırgınlığı vardı. Said el-Müseyyeb'e göre, Ammar ile Abbas b. Utbe b. Ebi Lehep arasında bir söz gelip gitmiş, Hz. Osman da her ikisine vurmuştu. Oysa bu tamamen iftira idi. Ancak bu yüzden Ammar b. Yasir, Hz. Osman'a kırılmıştı.

Dedikoduların artması üzerine Hz. Osman valileri hac mevsiminde toplantıya çağırdı. Onlara haklarındaki şikayetler sebebiyle hesap sordu. Valiler bu şikayetlerin yalan ve maksatlı söylentiler olduğunu söylediler. Bundan sonrasında Hz. Osman valileri görevlerine yolladı ve onların isyancılar için önerdiği teklifler istikametinde hiç bir şey emretmedi.

Valilerin vilayetlerine dönüşü esnasında önemli olaylar yaşandı. Abdullah b. Sebe¹⁵⁵ ve taraftarlarının kararı, valiler Medine'den ayrılır ayrılmaz bütün merkezlerde isyanı başlatmaktı. Ancak bu mümkün olmadı. Toplu saldırıya geçemediler. Sadece Kufe halkı Said b. El-As'ın görevden alınmasını Hz Osman'dan istemek üzere yola çıktılar. Cerea da Said ile karşılaşınca onu tanımadılar ve valiliğini reddettiler. Kufe valisi Said b. El- As şehre sokulmadı, yerine Ebu Musa el-Eşari vali olarak tayin edildi. Valiler dönünce, Abdullah b. Sebe taraftarlarının şehirlerde isyan imkanları kalmamıştı. Bunun üzerine mektuplaşarak vilayetlerden gruplar halinde Medine'ye yürümeyi kararlaştırdılar. Yürüyüş başladı, yürüyüşün amacı halifeyi görmek, iyiliği emretmek kötülüğü men etmektir. Ve Hz. Osman'dan insanlar arasındaki huzursuzlukla ilgili bazı şeyler sorup, böyle bir huzursuzluğun varlığını ona kabul ettirmek şeklinde açıklandı. Üç vilayetten üç grup çıkmış ve ilk olarak Medine'ye Mısırlı grup yaklaşmıştı. Hz. Osman bunların gelişini haber alınca, bilgi toplamak ve ne istediklerini anlamak için iki kişi gönderdi. Bu kişilere isteklerini şöyle bildirdiler: "Biz Hz. Osman'a insanların kalbine ekmiş olduğumuz şeyleri hatırlatmayı, sonra onlara dönüp, bunun sonucunu bildirmeyi istiyoruz. Döndüğümüzde, biz Osman'a bu hususları bildirdik, o ise bunlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmadı ve tevbe etmedi diyeceğiz. Sonra hacca gidiyormuşuz gibi çıkacağız ve onu kuşatıp halledeceğiz. Eğer diretirse onu öldüreceğiz¹⁵⁶."

¹⁵⁵ Abdullah b. Sebe için bkz; 29. dipnot

¹⁵⁶ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ Yay./ İst.1989

Bunlar Medine'ye yaklaştıklarında Hz. Osman, karşılıklarına çıkıp kendilerini Medine'ye girmeden önce Mısır'a geri göndermesi için Hz. Ali'ye görev verdi¹⁵⁷.

Hz. Ali cühfe de bulunan asilerin yanına gitti. Asiler ona saygı gösterdiler ve aşırı derecede hürmet ediyorlardı. Hz. Ali, onları bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışarak kınadı ve ağır sözler söyledi. Bunun üzerine onlar kendilerini kınayarak; “Biz bu adam için halife ile savaşıyoruz ve protestoda bulunuyoruz, o da kalmış onu bize karşı savunuyor” dediler.

Anlatıldığına göre insanlar, Hz. Ali'ye, Hz. Osman'ın bazı arazileri koruluk haline getirdiğini, Mushafları yaktığını seferde iki rekat kılınması gereken namazı dörde çıkardığını büyük sahabeleri bırakıp genç adamları valiliklere atadığını diğer insanlara nispetle Ümeyyeoğullarına daha çok ihsanda bulunduğunu ileri sürdü. Hz. Ali onların bu itirazlarına şu cevabı verdi; “ Bazı arazileri koruluk haline getirdiğini söylüyorsunuz. O, semizlensinler diye zekat develeri için arazileri koruluk haline getirdi. Yoksa kendi develeri ve koyunları için o arazileri koruluk haline getirmiş değildir. Kaldı ki ondan önce Ömer de bazı arazileri koruluk haline getirmiştir. Mushafları yaktığını söylüyorsunuz. O içinde ihtilaf görülen Mushafları yakmıştır. Üzerinde ittifak edilen Mushafları ise yerinde bırakmıştır. Nitekim Mushafların son sunuluşunda bu sabittir.

Namazı Mekke'de iki rekat değilde dört rekat olarak kılmasına gelince; O Mekke'de evlendi, orada ikamete niyet etti. Bu sebeple namazı tam kıldı. Onun genç adamları valiliklere getirdiğini söylüyorsunuz. O, sadece adaletli ve düzgün davranışlı bir adamı valiliğe atamıştır. Kaldı ki Resulullah (s.a.s) da yirmi yaşındaki Attab b. Üseyd'i Mekke'ye vali olarak atamıştı. İnsanlar, Üsame b. Zeyd b. Harise'nin komutanlığını eleştirdiklerinde Resulullah (s.a.s), onun komutanlığa layık olduğunu söylemişti. Hz. Osman'ın kendi kavmi olan Ümeyyeoğullarını tercih etmesine gelince; Resulullah (s.a.s) da Kureyşlileri, diğer insanlara tercih ederdi. Allah'a yemin ederim ki, eğer Cennet'in anahtarları benim elimde olsaydı ben Ümeyyeoğullarını oraya kordum.

İbn Kesir'in naklettiği diğer bir rivayete göre; Hz. Osman, bütün bu hususları bir sahabe topluluğunun huzurunda halka irad ettiği hutbesinde açıklamış ve onları bu hususlara şahid göstermiş, onlar da bildikleri hususlarda şahadet etmişlerdi. Rivayet

¹⁵⁷ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ ist. 1994\ C.7

olduğuna göre asiler de aralarından bir grubu bu hutbeyi dinlemek üzere göndermişler, hutbeyi dinlemişler, mazeretler Hz. Osman tarafından açıklandıktan sonra artık isyan gerekçeleri ortadan kalkmış, şüpheleri de yok olmuştu. Sahabelerden bir grup Hz. Osman'a bu asileri cezalandırması teklifinde bulunmuşlar, ancak o asileri bağışlamıştı. Onları kavimlerine geri göndermiş onlar da geldikleri yerlere ziyan içinde geri dönmüşlerdi. Umduklarını elde edememişlerdi.

Hz. Ali'de Hz. Osman'ın yanına varıp asilerin memleketlerine döndüklerini, kendisinin nasihatlerine kulak verdiklerini söylemiş ve Hz. Osman'a bazı yakınlarını kayırdığından ötürü mazeretini beyan edici bir hutbeyi irad etmesini ve halktan özür dilemesini, kendisinin artık böyle yapmayacağına, yaptıklarından da tevbe ettiğine cemaatı şahit tutmasını tavsiye etmiştir. Ebu Bekir ile Ömer'in yolundan gideceğini, onların çizdikleri yolun dışına çıkmayacağını halka açıkça taahhüt etmesini teklif etti. Hz. Osman, onun bu öğüdüne kulak verdi ve Hz. Osman şöyle dedi;

“Allah'ım, senden mağfiret diliyorum. Tevbe ediyorum. Allah'ım benden sadır olan hatalarımdan ötürü tevbe eden ilk kişiyim.” Böyle söyleyince gözlerinden yaşlar boşandı. Oradaki Müslümanların tümü de ağladılar. İmamlarına karşı halkta şiddetli bir merhamet meydana geldi. Hz. Osman da artık bu yolda yürüyeceğine, önceki halifelerin yolundan ayrılmayacağına halkı şahit tuttu. Yanına gelmek isteyen herkese kapısının açık olduğunu, kimsenin geri çevrilmeyeceğini taahhüt etti. İnip namazı kıldırdı sonra evine gitti.

İbn Kesir Vakidi'nin de olayları şu şekilde rivayet ettiğini bildirir; Mısırlı asilerin memleketlerine dönmelerinden sonra Hz. Ali, Hz. Osman'a gelip şöyle dedi;

“İnsanların senden duyacağı ve sana karşı şahit olacakları ayrıca kalbindeki yanlış düşünceleri çıkarıp atacağına ve tevbe edeceğine Allah'ın şahid olacağı bir konuşma yap. Çünkü şehirlerde sana karşı komplolar hazırlanıyor. Yarın Kufe'den başka bir grubun gelmeyeceğinden emin değilim. Geldiklerinde sen yine; “Ey Ali, git de şunları ikna et!” diyeceksin. Öbürsü gün Basra'dan bir grup gelecek, sen yine “ Ey Ali git de şunları ikna et” diyeceksin. Eğer senin dediğini yapmazsam o zaman seninle olan bağlarımı koparmış ve hakkını hafife almış olurum.”

Hz. Osman, cemaatın karşısına çıktı ve onlara hutbe irad etti. Yaptıklarından ötürü tevbe etmiş olduğunu bildirdi. Kalkıp Cenab-ı Allah'a hamd-ü senada bulundu.

Sonra şöyle dedi; “ Allah’a yemin ederim ki, kişi bilmediği şeyi ayıplarsa onu ayıplamış sayılmaz. Ben her ne yaptıysam mutlaka bilerek yaptım. Ancak aklımı karıştırdım. Yolumu kaybettim. Ben Resulullah’ın şöyle buyurduğunu işittim; “Ayağı kayan tevbe etsin, hata yapan tevbe etsin. Helakta devam etmesin. Çünkü zulümde devam eden kişi, doğru yoldan çok uzaklaşır.” İşte ben bu öğüdü alan ilk kişi oldum. Yaptığım işlerden ötürü Allah’tan mağfiret diliyor ve tevbe ediyorum. Ben minberden inince eşrafınız yanıma gelsin. Allah’a yemin ederim ki ben başkasının mülkiyeti altına girdiğinde sabreden, hürriyetine kavuştuğunda şükreden köle gibi olacağım. Allah’ın yolu neresiyse oraya gideceğim”

İnsanlar onun bu konuşmasından ötürü ona karşı merhamete geldiler. Hz. Osman mescidden eve döndüğünde içeride halkın ekabirinden bir topluluk vardı. Mervan b. Hakem gelip kendisine sordu;

“Ey Müminlerin emiri! Konuşayım mı, yoksa susayım mı?”

Hz. Osman; “ Konuş”.

“Anam, babam sana feda olsun. Senin bu söylediklerine ilk uyanlardan biri ben olayım. Sana bu konuda yardımcı olmayı arzu ederim. Ancak sen öyle sözler söyledin ki, artık kemer sıkılacak kadar sıkılmış, son noktasına kadar gelmiş ve akan sel çekilip gitmiş, arkasından tortularını bırakmıştır. Zelim ve alçak olanda artık planını kurmuş gerekenleri söylemiştir. Daha sonra tevbe edilecek bir günahı işlemek, sürekli korku verecek bir tevbeden daha iyidir. Eğer istiyorsan tevben üzerinde dur ve günaha yaklaşma. Fakat şu anda dağlar gibi bir sürü insan kapıda bekleyip durmaktadır.”

Bu sözler üzerine Osman;

“O halde çık onlarla konuş. Ben, onlarla konuşmaya utanıyorum” deyince Mervan kapıya çıkmış ve onların Hz. Osman’ın kapısında kalabalığın üst üste bindiği bir sırada onlara hitaben şöyle demişti;

“ Ne oluyor size! Bir talan yapmak üzere gelen adamlar gibi toplanmış duruyorsunuz. Hey yüzleri çirkin insanlar! Ne istiyorsunuz? Siz bizim hükümdarlığımızı elimizden almak niyetiyle mi geldiniz? Çıkıp gidin buradan. Allah’a yemin ederim ki, bize saldırıp kastedecek olursanız, bizden hoşlanmayacağınız şeyler göreceksiniz. Başınıza geleceklerden de memnun olmayacaksınız. Çekin evlerinize

gidin. Vallahi biz şu anda elimizde bulundurduğumuz yönetim işini kimseye kaptırmaz ve bunda mağlup olmayız.”

Orada biriken halk geri dönmüş ve Hz. Ali’ye gelerek durumu haber vermişlerdi. Hz. Ali de bu kızgınlık içerisinde kalkıp Hz. Osman’ın yanına gider ve ona şöyle der;

“Mervan’ın yaptıklarından razı olan sen değil misin? Seni dininden saptırmaya kadar senden razı olan da o değil mi? O seni dininden ve aklından saptırmak istiyor. Aynen sahibinin çekip götürdüğü yere yönelen deve gibi onun elinde mi kaldın? Vallahi Mervan, ne din konusunda ne de kendi nefsiyle ilgili olarak hiçbir görüş beyan edecek adam değildir. Vallahi ben, Mervan’ın seni bir bu tarafa, bir o tarafa yöneltip durduğunu görüyorum. Bu sözlerimden sonra bir daha sana gelip kınama ve serzenişte bulunmayacağım. İtibarını yitirdin, yönetimi elinden çıkardın. Kendi görüşüne sahip çıkamadın, mağlup oldun.”

Medine dışındaki diğer şehirlerin halkına Mervan’ın durumu ve Hz. Ali’nin bu yüzden Hz. Osman’a kızdığı haberi ulaşınca onlar eski vaziyetin değişmediğini anladılar. Ayrıca Hz. Osman’ın ilk iki halifenin yoluna koyulmadığını gördüler. Bunun üzerine Mısır, Kufe ve Basralılar, kendi aralarında yazıştılar. Medine deki sahabilerin, Ali, Talha ve Zübeyr’in ifadeleriymiş gibi mektuplar yazdılar.

İnsanları, Hz. Osman’a karşı savaşmaya ve İslam’a yardıma davet ettiler. O gün için bunun en büyük cihad olduğunu söylediler.

Hicri 35.senesinin şevval ayında Mısırlılar, dört grup teşkil ederek dört komutanın emri altında 600-1000 kişi olarak yola çıktılar. Bu grupların başında da Abdurrahman b. Adi’s el-Belevi, Kinane b. Beşir el-Leysi, Sudan b. Himran es-Sekuni ve Katire es-Sekuni vardı.

Kufeliler de dört grup teşkil ederek Zeyd b. Sahvan, Eşter en-Nehai, Ziyad b. Nadr el-Harisi ve Abdullah b. Asam komutasında yola çıktılar.

Basralılar da bir grup teşkil ederek Hakim b. Cebele el-Abdi, Bişr b. Şureyh b. Dubey el-Kaysi, Zureyh b. Abbad el-Abdi komutasında dört bayrak altında yola çıktılar. Bu grubun baş komutanı da Harkus b. Züheyr es-Sadi idi. Her grup kendi beldesinden yola çıktı ve Medine de buluştular.

Asilerin bu harekete girişmesiyle ilgili bir diğer rivayet ise şöyledir; Bu asi gruplar valilerini şikayet etmek ve Hz. Osman'a atfettikleri suçları halifenin kendisi ile görüşüp onu bu konuda uyararak iyiliği emr, kötülüğü neyhi için yola çıktıkları belirtilir. Sonuç olarak bu asi gruplar ile halife görüşmüş ve bu hususta halife grupları ikna ederek geri dönmelerini sağlamıştır. Ancak grup geri dönüş yolundayken kendilerini cezalandırması hususunda Halife tarafından Abdullah b. Sa'd'a yazdığını iddia ettikleri bir mektubu ele geçirdiklerini bahane ederek Medine'ye geri dönüp halifenin evinin çevresinde mevzilendikleridir¹⁵⁸.

Değişik vilayetlerden gelen üç grubun arzu ve istekleri ayrı ayrı idi. Basralılar Talha'yı istiyorlardı, çünkü onun vergiye tabi arazisi kendi ülkelerinde idi. Kufeliler Zübeyr'i, Mısırlılar ise Abdullah b. Sebe'nin kendilerine yaptığı telkinler ve aralarında bulunan Muhammed b. Ebi Bekr ile İbn Ebi Huzeyfe'nin kanaatleri istikametinde Hz. Ali'yi istiyorlardı¹⁵⁹.

Nedenleri ve olayların gidişatı ile ilgili bilgiler ve rivayetler çok çeşitli olsa da sonuç hep aynı elim hadisede birleşir. Bu asi topluluk Hz. Osman'ın evini kuşattı. Rivayetlere göre bu kuşatma bir ay veya kırk gün¹⁶⁰ veya yirmi günü aşkın¹⁶¹ sürdü.

Hz. Osman'ın sabah namazını kılıp Kur'an okuduğu bir zamanda isyancılar sarayın kapısını yakarak içeri girdiler. Saray çok büyüktü. Mervan 500 kişi ile Saray'ın içindeydi. İsyancı grubun sayısı ise 10000 idi. Bu iki grup birbiriyle öyle bir cenk etti ki kan ırmak gibi aktı. Sonunda beş yüz kişi öldü ve Mervan da boynundan derin bir yara aldı. Onu yaralı halde saraydan Ebu Hafsa çıkardı. O kadın Mervan'ın yaralarını temizleyip onu iyileştirdi.

Mervan'ın saraydan çıkmasından sonra Hz. Osman'ın üzerine atılan ilk kişi Muhammed b. Ebi Bekir oldu. Onu öldürmek istedi. Hz. Osman ona; "Ey oğul! Baban Hz. Ebu Bekir senin bu işini görmüş olsaydı, razı olur muydu?" dedi. Bu söz üzerine Muhammed b. Ebi Bekir duramayıp dışarı çıktı. Mısırlılardan Kinane b. Beşir adında biri içeri girdi. Hz. Osman'ı vurmaya diledi. Bu sırada içeri üç Mısırlı daha girdi bunlar;

¹⁵⁸ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları / Ensar Neşriyat/ İst. 2011*

¹⁵⁹ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, *Çağ yay./ İst.1989*

¹⁶⁰ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁶¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yay./ İst./ trz.

Kambere, Seyyidan, Akib di. Onlar Kinane'ye bağırarak; "O'na vurma onun kanı bize gerekmez" dediler. Sonrasında ise Hz. Osman'a;

"Ey Osman! Kendini halifelikten çıkar" dediler. O da;

"Bu halifeliği bana Allah Teala bağışladı. Yine Allah'tan başka hiç kimse onu benden alamaz. Sizinle de önümde duran şu Allah'ın kitabı ile iş görürüm" dedi.

Mısırlılar Hz. Osman'ı bu hususta ikna edemeyince Kinane Hz. Osman'ı bıçaklayarak şehit etti¹⁶². Bu olay h.35 yılının Zilhicce ayının on dokuzuncu günü olmuştu (20 Mayıs 656). Hz. Osman'ın defni güçlükle olmuştur. Cenaze üç gün beklemiş, sonra Hakim b. Hızam, Cübeyr b. Mut'im ve Huveyd b. Abdüluzza, akşamla yatsı arasında Baki'ul Garga'da defnetmişlerdir.

Hz. Osman'ın şehadeti ile sonuçlanan olayların sebeplerine bakarsak özetle şunları söyleyebiliriz; Hz Osman döneminde bazı problemlerin ortaya çıkmasının temelinde sosyal mobilite ve sosyal değişme yer alır. Bu sosyolojik olguyu destekleyen bazı faktörler de olmuştur¹⁶³. Gerçekten Mekke Medine gibi şehirlerde, site devleti şartlarında, çöllerde sonsuz bir hürriyetle aşiret hayatı yaşamaya alışık Araplar, Hz. Peygamberle başlayan toplumsal değişmeyi hazmedememişlerdir. Kaldı ki bu değişim, Hz. Ömer dönemiyle birlikte dışa açılan ve yabancı kültürlerle teması da beraberinde getiren baş döndürücü bir hız kazanmış, Arap bedevileri bir anda kendilerini şehir hayatının içinde bulmuşlar ve bu hayatın karmaşık yapısından şikayetçi olmaya başlamışlardı. Bu şehir hayatı beraberinde Müslüman Arapların, kendilerinin dışındaki Müslüman ve gayri Müslimlerle bir arada yaşama tecrübesini de beraberinde getirmişti. Yeni mühtedilerin dini henüz öğrenme aşamasında oluşları ve dini hayatlarındaki boşlukları eski inanç, kültür ve gelenekleriyle doldurmaları, Müslümanlığın Hz. Peygamber zamanında yaşanan şeklini bir hayli değiştirmişti. Arap Müslümanlar, değişen hayat biçiminin diniliğini sorgulamakta gecikmediler. Gayri müslim unsurların gerek münafık bir görünümle sergiledikleri nifak hareketleri, gerekse sinsice düşmanlıkları bu gelişmelerin tuzu biberi olmuştur.

Bu sosyal değişimin yanında akrabalarına düşkünlüğüyle Hz. Osman'ın önemli görevlere akrabalarını getirmesi ve bazen bu görevlerin belirgin bir şekilde kötüye

¹⁶² *A.g.e*

¹⁶³ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler, Rağbet Yay.* İst.2009

kullanılması faturayı halifeye çıkardı. Burada cahiliye döneminden kalan Emevi-Haşimi¹⁶⁴ çekişmesini de unutmamak gerekir. Çünkü gelişen hadiseler, Emevilerin Osman'la birlikte ele geçirdikleri riyaseti, tekrar bırakmamak için her türlü siyasi manevraya başvurduklarını göstermektedir.

Bu şartlar altında oluşan muhalefet hareketi hac mevsiminde Mısır, Kufe ve Basra'dan hareketle Medine önlerine geldi. Çeşitli görüşmeler yapıldı, ancak bu isyankar grup, Hz. Osman'ı şehit etti (18 zilhicce 35\656).İsyancıların ileri gelenleri arasında Gafiki b. Harb, Abdurrahman b. Udeys el-Belevi, Ziyad b.en-Nadr el- Harisi, Abdullah b.Asamm, Hurkus b.Züheyr es-Sadi, Bişr b.Şureyh, Sa'd b.Humran el-Muradi, Kinane b.Bişr, Hakim b.Cebele el-Abdi, Malik b.Haris en-Nehai bu isimlerden bazıları daha sonra harici hareketi içinde yer alacaklardır¹⁶⁵.

1.5. Hz. Ali'nin Halifelğe Seçilmesi

Asiler, Hz. Osman şehid edilince paniğe kapılmışlar ve kimin halife olacağı konusunda aralarında anlaşamamışlardı. Mısırlı asiler Hz. Ali'ye, Basralılar Hz. Talha'ya, Kufelilerde Hz. Zübeyr'e biat etmek istiyorlardı. Ancak bu üç zatda asilerin müracaatlarını geri çevirdiler. Hatta Sa'd ibn Ebi Vakkas ve Abdullah b. Ömer'e de gittikleri ve onlardan da yüz bulamadıkları rivayet edilmektedir¹⁶⁶. Asiler için Hilafet çok önem arz ediyordu. Zira halifeyi şehit etmeye kadar varan bir isyanı gerçekleştirmişlerdi. Bunun bir cezası olacağını iyi biliyorlardı.

Başta kimin halife olacağına anlaşamayan asiler, Medinelileri toplayıp, acele olarak bir halife belirlemelerini emredip bu halifeye kendilerinin de tabi olacağını söylediler. Ayrıca Medinelileri tehdit edip halife seçmedikleri takdirde Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'i öldüreceklerini belirttiler¹⁶⁷.

¹⁶⁴ Emevi-Haşimi Çekişmeleri için bkz; BAKIR, Abdulhalık, *Ortaçağ Medeniyetine Dair Çeviriler 1*, "Ümeyye ve Haşimoğulları Arasındaki Çekişme ve Anlaşmazlıklar", *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2008/ Sarıçam, İbrahim; *Emevi-Haşimi İlişkileri*, Ankara 1997, Y.yk

¹⁶⁵ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yay.\ İst.2009

¹⁶⁶ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay./ İST.2008

¹⁶⁷ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yay.\İst.2009

Bunun sonrasında ise Medinelilerden bazıları Hz. Ali'nin katına gelerek¹⁶⁸; “Halka mutlaka imam gerektir. Şimdi, sen elini uzat ki beyat edelim, çünkü Medine halkı Peygamber yaranı seni istiyorlar” dediler.

Hz. Ali;

“Bu hilafet işi, Hz. Ömer'in ölümünden sonra danışma yoluna düştü. Ben, bu işin sırtıma yüklenmesini istemiyorum. Siz kime derseniz ona verin. Ta ki o kişiye ben de beyat edeyim” dedi.

Bundan sonra Mısır'lılar, Hz. Talha'nın katına geldiler. O da kabul etmedi. Aradan beş gün geçti. O, gelen kişiler bu işin kendilerinin eli ile bitmeyeceğini anladılar. Mısırlılar, Medine halkını topladılar; “Bugün beş gündür ki cihan imamsızdır. Ama bir kişinin mutlaka imam olması gereklidir” dediler. Onlar da;

“Hz. Ali'den başka münasibi yoktur” dediler. Mısır halkı da;

“Hz. Ali kabul etmiyor ama sizin onu zorlamanız, sıkıştırmanız, gerektir” dediler.

Bunun üzerine Medineliler Hz. Ali'nin katına geldiler;

“Cihan imamsızdır. Senden başka da o mevkiye hak kazanmış kimse yoktur” dediler. Fakat ne kadar ısrar ettilerse de, o, kabul etmedi.

Hz. Ali, halifeliği kabul etmek istemedi, toplumun beyat isteğine icabet etmedi. Önlerinden kaçıp Beni Amr b. Mebdul'un bahçesine girdi, kapıyı üzerine kilitledi. İnsanlar gelip kapıyı vurdular. Zorla içeriye girdiler. Beraberlerinde Talha ile Zübeyr'i de getirmişlerdi. Ona; “Yönetim halifesiz devam edemez” dediler. Halifeliği kabul etmesini ısrarla istediler, nihayet O da kabul etti¹⁶⁹.

Diğer bir rivayete göre ise; Hz. Ali kendisine halifeliği kabul etmesi için ısrar eden grubun Mescid'e gitmeyi ve konuyu orada birlikte tartışma teklifi üzerine

¹⁶⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ trz.*

¹⁶⁹ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

Mescid'e gitmiş; Burada konu üzerine tartışmalar olmuş ve Mısırlılar şöyle demişlerdir¹⁷⁰;

“Eğer biz şehirlerimize imamsız dönersek ülkede çok fitneler kopar. Hiçbir zaman da bu fitnenin ardı arkası gelmez” dediler.

Hz. Ali; “ Benim bu işte isteğim, rağbetim yoktur ama bu kişiler imamsız kaldılar. Sizden her kimi dilerseniz, ona elinizi uzatınız beyat ediniz, ben de sizinle, o kişiye beyat edeyim. Ama, Ey Talha! İmamet herkesten çok sana layıktır. Elini uzat ki sana beyat edeyim” dedi.

Hz. Talha; “ Allah korusun. Hz. Muhammed (s.a.v)'in akrabası olasın da, sen dururken, Ben kim oluyorum ki bu iş bana kalsın” dedi.

Bunun üzerine Malik b. Eşter, Hz. Ali'nin elini açtı. İlk önce Hz. Talha beyat etti. Lakin Talha'nın sağ eli çolaktı. Orada bulunanlardan Habib b. Zeve adında birisi şöyle dedi; “ Hz. Ali'nin eline önce çolak ve eksik eli yapıştı. Bu iş hiçbir zaman tamam olmaz”¹⁷¹ dedi. Sonra Zübeyr b. Avvam da beyat eyledi. Daha sonra orada bulunanlar Hz. Ali'ye beyat ettiler. Hz. Ali minbere çıktı, hutbe okudu. Cuma namazını kıldırdı. O gün Zilhicce ayının 25. Günü ve h.35/ 24 Haziran 656 idi¹⁷².

Bazılarının ifadesine göre Ensar'dan bir grup Hz. Ali'ye beyat etmemiştir. Beyat etmeyenler arasında Hasan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Mesleme b. Mahled, Ebu Said, Muhammed b. Mesleme, Numan b. Beşir, Zeyd b. Sabit, Rafi b. Hudeyc, Fudale b. Ubeyd ve Ka'b b. Ucre vardı¹⁷³.

Medaini, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir¹⁷⁴;

“Bir grup insan, Ali'ye beyat etmeksizin Medine'den kaçıp Şam'a gittiler. Kudame b. Maz'un, Abdullah b. Selam ve Muğire b. Şube, ona beyat etmemişlerdi.”

Ayrıca Mervan b. Hakem, Velid b. Ukbe ve diğer bazı kimseler kaçıp Şam'a gittiler. Vakidi derki; İnsanlar Medine'de Hz. Ali'ye beyat ettiler. Yedi kişi geri durup

¹⁷⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

¹⁷¹ *A.g.e*

¹⁷² Öz, Mustafa; *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları, Ensar Neşriyat/ İst. 2011/ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts./*

¹⁷³ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁷⁴ *A.g.e*

ona beyat etmediler. Bu yedi kişinin adları şöyledir; “İbn Ömer, Sa’d b. Ebi Vakkas, Üheyb, Zeyd b. Sabit, Muhammed b. Ebi Mesleme, Seleme b. Rakş ve Üsâme b. Zeyd.

1.5.1. Hz. Ali’nin Nesebi

Ali b. Ebi Talib b. Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdimenaf b. Kusay b. Kilab b. Mürre b. Ka’b b. Lüey b. Galib b. Fihri b. Malik b. En-Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Ma’d b. Adnan¹⁷⁵ dır.

Hz. Ali’nin annesi Fatıma, Esed b. Haşim b. Abdimenaf’ın kızı olup islamı kabul etmiş ve Medine’ye hicret etmiştir, ilk Müslüman kadınlar arasındadır.

Hz. Ali Bi’setten 10 yıl önce Mekke’de doğdu¹⁷⁶. Ebu Talib’in ailesi kalabalıktı ve Mekke’de kuraklık olunca Resulullah (s.a), yanına amcası Abbas’ı alarak Ebu Talib’in evine giderler ve sıkıntılı dönemler dolayısıyla amcasına yardımcı olmak için çocuklarından birini Resulullah ve bir diğerini de Abbas ister. Ebu Talib de oğlu Akil dışında diğer çocuklarından birini alabileceklerini söyler. Bunun üzerine Resulullah Ali’yi, Abbas da Cafer’i alır.

Hz. Ali’nin hayatındaki bu önemli değişikliğin hangi yılda gerçekleştiğini tespit etmek imkansız görülse de, bunun Hz. Peygamber’in, Hz. Hatice ile evlenmesinden en az beş yıl sonra meydana geldiğini tahmin etmek mümkündür. Hz. Ali yaşça çok küçük görülmektedir. Bunu Hz. Ali’nin Nehcü’l Belağa adlı eserinde konu ile ilgili şu sözünden anlıyoruz; “...Peygamber bir şeyi ağzında iyice çiğnedikten sonra bana yedirirdi...” Buradaki bilgiden anladığımız kadarıyla Hz. Ali bir veya iki yaşlarındadır¹⁷⁷.

Hz. Ali bu zamandan sonra her daim Hz. Peygamber’in yanında olmuş ve O’nun üstün ahlakı ile yetişmiştir. Hz. Ali Cennet ile müjdelenen on sahabeden ve Hz. Ömer’in vefatını müteakip halife seçimi için teşkil edilen altı kişilik şura meclisi üyelerinden biri idi. Resulullah’ın (s.a.s) kendilerinden razı olarak vefat ettiği kimselerden ve dört halifeden biridir. Esmer tenli, iri gözlü, göbekli ve saçları dökük bir kimseydi. Boyu kısaydı, sakalı gürdü, güzel yüzlüydü. Güler yüzlü olduğu için dişleri

¹⁷⁵ Bakır, Abdulhalik; *Hz. Ali ve Dönemi, Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2004 / H. İbrahim Hasan, Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi, c.1, (çev. İsmail Yiğit- Sadreddin Gümüş), *Kayıhan Yay./ İst.1996*

¹⁷⁶ Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi*, c.1, (çev. İsmail Yiğit- Sadreddin Gümüş), *Kayıhan Yay./ İst.1996*

¹⁷⁷ Bakır, Abdulhalik; *Hz. Ali ve Dönemi, Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2004

hep görünürdü. Onun ilk Müslüman kişi olduğu söylenir. Ama sahih kavle göre o, çocuklardan İslam'a ilk girendir¹⁷⁸.

Onun islama girmesi ise kaynaklar da şöyle anlatılır¹⁷⁹; Bir defasında Hz. Ali, Hz. Peygamber ile eşi Hz. Hatice'yi beraber namaz kılarlarken görür ve Ona: “ Ey Muhammed! Bu yaptığınız nedir?” diye sorar. Hz. Peygamber de, yerine getirdikleri bu görevin İslam dininin bir prensibi olduğunu ve Allah'ın, kendisini nübüvvetle görevlendirdiğini açıklar, sonra da Onu Müslüman olmaya çağırır. Fakat Hz. Ali bunun, o ana kadar hiç duymadığı bir şeyden ibaret olduğunu ve babası Ebu Talib'in fikrini sormadan bu hususta herhangi bir karara varamayacağını bildirir. Bunu duyan Hz. Peygamber, ondan bu konuyu kimseye açmamasını ve karar vereceği ana kadar gizli tutmasını emreder. Hz. Ali aynı günün gecesi Müslüman olmaya karar verir. Ertesi sabah da Hz. Peygamber'in önünde Kelime-i Şehadet getirerek Müslüman olur.

Daha sonraki dönemde ise Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenir. Bu evliliğin hicretin ikinci yılında gerçekleşmiş olduğu söylenir¹⁸⁰.

Hz. Ali, Bedir gazvesine katılmış, bu savaştan çok yararlılıkları görülmüştür. Bu savaşta düşmanla teke tek mübarezeye yani düello yapmış, onları yenmiş, gücünü ortaya koymuştur.

İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir¹⁸¹:

“Peygamber (s.a.s) Bedir gününde bayrağı yirmi yaşındaki Ali'ye teslim etti.”

Hz. Ali Uhud gazvesine katıldı. Sağ cenahda savaştı. Mus'ab b.Umeyr şehid edildikten sonra bayrağı o aldı. Hz. Ali Uhud savaşında şiddetlice savaştı. Müşriklerden çok adam öldürdü. Hz. Peygamber'in yüzü yaralanıp dişi kırıldığı zaman kanayan mübarek yüzünü Ali yıkadı.

Ali, Hendek savaşına da katıldı. O savaşta Arapların meşhur ve namlı yiğitlerinden Amr b. Abdud el-Amiri'yi öldürdü.

¹⁷⁸ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁷⁹ Bakır, Abdulhalik; *Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2004

¹⁸⁰ Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, (çev. Abdulhalik Bakır), *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2001

¹⁸¹ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

O Hudeybiye ve Rıdvan beyatlarına katıldı. Hayber savaşında da çarpıştı. Bu savaşta büyük yararlılıkları görüldü. Öyle ki, bir gün Resulullah (s.a.s) şöyle dedi¹⁸²; “yarım bayrağı Allah ve Resulün kendisini sevdikleri ve kendisinin de Allah ve Resulünü sevdiği bir adama vereceğim” Resulullah böyle dedikten sonra insanlar geceleyin bayrağı kime vereceğini aralarında tartıştılar. Ertesi gün Resulullah (s.a.s), gözleri ağrımakta olan Ali’yi çağırdılar. Ona dua ettiler. Gözlerine üflediler ve gözleri iyileşti, gözü artık hiç ağrımadı. Bayrağı ona teslim ettiler. Cenab-ı Allah da bayrak Onun elindeyken fethi müyesser kıldı. Hz. Ali Yahudi komutan Mehrab’ı öldürdü.

O Mekke fethinde, Huneyn ve Taif gazvelerinde de hazır bulundu. Bu savaşlarda çokça çarpışıp yararlılıklar gösterdi.

Resulullah (s.a.s) la birlikte Cirane umresini de yaptı. Resulullah (s.a.s), Tebuk gazvesine giderken yerine Medine’de vekil olarak bıraktı. Hz. Ali O’na¹⁸³;

- Ya Resulullah, beni burada kadın ve çocuklarla beraber mi bırakıyorsun? deyince Resulullah O’na şu karşılığı verdi:

- Sen benim nazarımda Harun’un Musa nezdindeki mevkiine sahiptin. Ancak benden sonra Peygamber yoktur.

Resulullah (s.a.s), Hz. Ali’yi Yemen’e vali ve hakim olarak gönderdi. Yanına Halid b. Velid’i de kattı. Hz. Ali Veda Haccı zamanında gelirken kurbanlık hayvanlarını da önüne katıp getirmiş, Peygamber (s.a.s) gibi ihrama girmiş ve Onun kurbanına ortak olmuştu.

1.5.2. Hz. Ali’nin Halifeliği

Hz. Ali halife olduktan sonra; Hz Ali’yi bekleyen en önemli mesele, Osman’a isyan eden ve onu öldüren katilleri gerektiği şeklinde cezalandırmaktı. Bununla birlikte ortada katil yoktu. Ali’nin bu konuda kararlı olduğunu bilen ve sayıları 2500 ile 10000 arasında olduğu belirtilen kalabalık bir grup Osman’ın katillerinin kendileri olduğunu söylüyorlardı. Bu durumda yeni halifenin Medine’ye hakim olan bu kalabalıkla başa çıkması mümkün değildi.

¹⁸² *A.g.e*

¹⁸³ *A.g.e*

Halka isyancıları yahut gelen yabancıları Medine'den uzaklaştırmaları tavsiyesi, kendisinin de onlara geldikleri yerlere geri dönmeleri konusundaki uyarıları fayda vermiyordu. Diğer taraftan asilerin cezalandırmasını ısrarla ileri süren Talha ve Zübeyr'e karşı da kendilerine hükmeden bir topluluğa karşı nasıl başa çıkacağını söyleyerek, ortalığın yatışmasını beklemenin daha uygun olduğunu ifade ediyordu.

Hiz. Ali'yi bu duruma yani işlerin sonucunu beklemeğe yönelten en önemli sebeplerden biri, kendisine halife olarak yalnız Medine de bey'at edilip diğer vilayetlerdeki durumun henüz açıklığı kavuşmaması idi¹⁸⁴.

Rivayete göre Hiz. Ali Halife olduktan sonra yanına Muğiyre b. Şu'be gelerek şöyle der¹⁸⁵;

“Madem ki sana beyat etmek bizim boynumuza düştü, seninde öğretlerin bize vacip oldu. Şimdi bilmelisin ki; Hiz. Osman'ın koyduğu bu valilerin akrabaları ve karın doyuranları çok olmuştur. Eğer sen onları azledersen halk sana muhalefet eder. Onları şimdi bir zaman azletme. Ta ki işin kuvvetlensin, muhaliflerinden emin olasın. O zaman her kimi istersen azledersin. Nitekim Hiz. Ömer'in adamlarına da Hiz. Osman böyle yapmıştı” dedi. Hiz. Ali(r.a) da;

“İnsanları doğru yoldan şaşırtdanları, hiçbir işte yardımcı edinmiş değilim.”(Kehf 51) ayetini okudu ve şöyle devam etti; “Ben, Hiz. Osman'a Onları azleyle dedim. Ve onların zulmünü bilirdim. Şimdi ben onları oralarda nice bırakırım? İlk önce onları ben azlederim” dedi.

Muğiyre kalktı ve dışarı çıktı. Ertesi gün yine geldi.

“Ey Müminlerin Emiri!” dedi. “Senin sözlerini doğru buldum. O kişileri azlet. Çünkü Müslümanlar; Bu valiler olmasaydı Müslümanlar rahatta ve huzur içinde olurlardı” diyorlar. Ve Hiz. Osman'dan şikayetçi olmazlardı” dedi.

Hiz. Muğire sonra dışarı çıktı. O dışarı çıkıyordu ki Abbas oğlu Abdullah Hac'dan dönüyordu. Abdullah içeri girdi. Hiz. Ali ona Muğire ile aralarında geçen konuşmayı anlattı. Abdullah b. Abbas da;

¹⁸⁴ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat / İst. 2011

¹⁸⁵ Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ Sağlam Yay./ İst./ Ts./

“Dün öğüt vermiş, bugün ise ihanette bulunmuş” dedi. Sonra dışarı çıktı ve Muğiyre’yi gördü ona;

“Niçin Emirül Müminin Hz. Ali’ye dün şöyle ve bugün böyle söyledin?” Diye sordu. Muğiyre de;

“Dün nasihat ettim, istemedi. Bugün hıyanet ettim, kabul etti” dedi.

Hz. Ali’den valilik hususunda ilk önce dilekte bulunan Hz. Talha olmuştu ve;

“ Bana basra valiliğini ver ki Basra halkı beni istemektedir” dedi. Onun ardından Hz. Zübeyr de;

“Bana Kufe Beyliğini ver ki Kufe halkı beni istiyor” dedi. Hz. Ali de;

“ Siz benim tedbir ehlimsiniz, danışmanımsınız. Sizin tedbiriniz ile ben bu işi tuttum. Eğer siz giderseniz, ben kiminle müşavere eder, kiminle danışıklık ederim?” dedi.

Sonuç olarak Hz. Ali h.36 senesinde Hz. Osman döneminden kalan valileri azletti. Hz. Ali’nin halifelğe geldikten sonra gönderdiği valilere bakarsak¹⁸⁶; Göreve gelince ilk gönderdiği vali Hz. Abdullah b. Abbas’ın kardeşi Hz. Ubeydullah b. Abbas idi. Hz. Ali, Ubeydullah’ı Yemen’e vali olarak göndermiş ve Yali b. Müneyye’yi (r.a) azletmişti. Ve Selh b. Hanif (r.a)’ı Şam’a göndermiş ve Muaviye’yi azletmişti. Ammar b. Şihab (r.a)’ı Kufe’ye gönderip Ebu Musa el-Eşari’yi de azletmişti. Hz. Osman B. Hanif’i de Basra’ya yollamış Abdullah b. Amir b. Kurz (r.a)’ı azletmişti. Kays b. Ubade (r.a)’ı Mısır’a gönderip Abdullah b. Ebu Serh’i yerinden almıştı. Ama Hz. Ubeydullah Yemen’de göreve başlayınca Hz. Yali, malını aldı. Mekke’ye geldi. Hz. Ali’nin yanına hiç uğramadı. Osman b. Hanif (r.a) Basra’ya gelince, Abdullah b. Amir (r.a) şehri ona teslim etti, gitti.

Ammar b. Şihap (r.a) Kufe’ye girdi, Talha b. Hüveylid Ammar’ın önüne çıkıp; “Geri dön. Bu Kufe halkı Ebu Musa’dan başka kimseyi istemiyorlar. Sonra, Hz. Osman’ın kanını, senden ve seni buraya gönderenden isterler. Eğer dönersen dön yoksa başını keserim” dedi. Ammar geri döndü ve Hz. Ali’ye gelip durumu anlattı.

¹⁸⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts.*

Mısır halkı da üç bölük olmuştu. Abdullah b. Ebi Serh kaçmıştı. Ve Muhammed b. Ebi Hanif şehri idare ediyordu. Kays b. Ubade Mısır'a geldiğinde bir kısım Mısırlı ona geldiler. Bir bölük halk da:

“Sabredelim, Ta ki Hz. Osman'ı öldüren o Mısırlılar gelsin” dediler. Bir bölüm Mısırlı da:

“Eğer Hz. Ali, Hz. Osman'ın kanını dilemezse biz de ona beyat etmeyiz” dediler.

Ve Selh b. Hanif Şam'a gelince, Muaviye (r.a) ona karşı asker gönderdi. Ve bu asker onu geri döndürdü. Selh de döndü. Medine'ye geldi.

Kays (r.a) Mısır'dan, Basra halkının ihtilafı hakkında mektup gönderdi. Bu olaydan Hz. Ali çok üzüldü ve Talha'yı ve Zübeyr'i çağırdı, onlara:

“Bu işe ne tedbir düşünürsünüz?” Diye sordu. Onlar da:

“Biz sana söylemiştik. Sen bizi dinlemedin. Bizi Mekke'ye gönder. Ta ki biz orada ibadetle meşgul olalım. Halk ta bizim bu işlerde hiçbir ilişkimiz olmadığını anlasın. Sana boyun eğsin. Ve sen savaş hazırlığı yap. Bu fitne savaştan başka bir şeyle yatışmaz” dediler. Hz. Ali (r.a) da;

“O kadar takatim olsa bu kişilere iyilik ederim. Eğer o fayda vermezse savaş son çaredir” dedi¹⁸⁷.

Diğer bir rivayete göre; Hz. Ali'ye beyat tamamlanınca Talha ve Zübeyr ve sahabilerin önde gelenleri yanına giderek hadleri tatbik etmesini, Osman'ın intikamını almasını talep ettiler. Hz. Ali de asilerin yardımcılarının ve destekçilerinin bulunduğunu söyleyerek bunu yapamayacağını bildirdi. Zübeyr kendisini Kufe valisi atmasını Hz. Ali'den istedi ki, gidip Kufe'den kendisine yardımcı askerler getirsin. Talha da kendisini Basra valiliğine atmasını istedi ki gidip Basra'dan yardımcı askerler getirsin. Böylece asi ve haricilere karşı güçlensin. Asi ve haricilerle birlik olan cahil bedevilere karşı kuvvetlensin.

Hz. Ali, Talha ile Zübeyr'e: “Yavaş olun hele, ben bu idare işini tamamıyla elime geçireyim, ondan sonra bu işe bakarım” dedi. Bundan sonra ise; Talha ve Zübeyr

¹⁸⁷ *A.g.e*

Medine'den çıkıp Mekke'ye gittiler¹⁸⁸. Diğer bir rivayete göre de; Talha ve Zübeyr umdukları makam ve mevkiiler konusunda müspet cevap alamayınca dört ay sonra Ayşe'ye katılarak Ali'ye karşı müşterek bir mücadele başlattılar¹⁸⁹.

1.5.2.1. Cemel Vakası

Hiz. Osman, teşrik günlerinden sonra ödürüldüğünden Peygamber (s.a.v)'in zevceleri ve müminlerin anneleri fitneden kaçmak için o sene hacca gitmişti. Hac'da iken Hiz. Osman'ın öldürüldüğünü duymuşlardı¹⁹⁰. Haberi aldıkları sırada, Mekke'den Medine'ye doğru yola çıkmış oldukları halde tekrar Mekke'ye dönüp orada ikamete başlamış ve insanların neler yapacağını beklemeye, haberleri araştırmaya başlamışlardı.

Hiz. Aişe, Hiz. Osman'ın şehit edildiğini işitince Mekke'ye geri döndü ve¹⁹¹ ; "Medine, artık benim yerim değildir" dedi. Ardından; "Hiz. Osman zulümle şehit edildi. Onun kanını istemek gerek" dedi. Medine'den çıkan Medineliler de Mekke'ye gidip onun katında toplandılar ve Hiz. Osman nasıl öldürüldüyse o olayı anlattılar. Hiz. Aişe ağladı ve:

"Osman'ın kanını isteyene ben ve Mekke halkı beyat ederiz" dediler. Bu haber Talha ve Zübeyr'in kulağına gitmişti. Talha ve Zübeyr'de umre yapmak için Hiz. Ali'de izin istediler ve Hiz. Ali de izin verince onlar Mekke'ye gitmişlerdi. Büyük bir kalabalıkta peşlerine takılmıştı¹⁹².

Bu sırada Hiz. Ali, şehirlerde halifeliğinin kabul edilip edilmediğini anlamak ve bu hususta gerekli adımları atmak için şehirlerin durumunu bilmek istiyordu. Bu sebeple Hiz. Ali ilk olarak Ebu Musa el- Eşari'ye haber gönderip¹⁹³:

"Kufe halkının ne fikirde olduğunu bildir" dedi. O da; "Senin itaatindedirler. Ve sana beyat ettiler" diye cevap gönderdi. Hiz. Ali bu cevaba sevindi. Ebu Musa'yı yine Kufe'de bıraktı.

¹⁸⁸İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.vist. 1994\ C.7

¹⁸⁹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şilik ve Kolları, Ensar Neşriyat / İst.* 2011

¹⁹⁰ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.vist. 1994\ C.7

¹⁹¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

¹⁹² İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.vist. 1994\ C.7

¹⁹³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

Ve Sariretül Cehni'yi de Şam'a, Hz. Muaviye'ye gönderdi. O na:

“Şamlıların düşüncesi nedir? Bana haber ver” dedi. Fakat Muaviye, Ona bir ay cevap vermedi. Ne zaman ondan cevap istese:

“Evet hoş ola” derdi.

Ancak bir¹⁹⁴ aydan sonra diğer bir rivayete göre üç¹⁹⁵ ay sonra Hz. Muaviye Hz. Ali'ye Kays adında birisi ile cevap göndermişti. Bir mektuba mühür vurdu. İçine hiçbir şey yazmadı. O kişi ile yolladı. Bu adam Hz. Ali'nin katına geldi. Mektubu ona sundu. Hz. Ali o mektubu açtı ve içinde hiçbir şeyin yazılmamış olduğunu gördü ve:

“Mektupta bir şey yazılmamış. Eğer haberin varsa söyle” dedi

Haberci de aman diledi ve Hz. Ali ona aman verdi ve Haberci şöyle dedi¹⁹⁶;

“Bütün Şam halkı Hz. Osman'ın kanını senden istemek için beyat ettiler. Bunların sayısı 100.000 kişiden fazladır. Her gün mescide geliyorlar ve Osman (r.a) için ağlayıp gözyaşı döküyorlar” dedi.

Diğer bir kaynağa göre de elçi şöyle dedi¹⁹⁷; “ Öyle bir kavmin yanından sana geldim ki onlar kısıstan başka bir şey istemiyorlar, hepsi intikam peşindedirler. Arkada 70.000 ihtiyar adam bıraktım. Tamamı Osman'ın kanlı gömleği altında ağlıyorlar, onun kanlı gömleği Şam daki caminin minberindedir.

“Allah'ım! Ben Osman'ı kanından uzak olduğumu, bu işle ilgim olmadığını sana arz ediyorum” dedi. Diğer bir rivayete göre “ Ben de Osman'ı öldüren kişiden rahatsızım. Hz. Osman'ın kanı benim boynumda değildir” dedi.

Bundan sonra Muaviye'nin elçisi Hz. Ali'nin huzurundan çıktı.

Hz. Osman'ın gömleği hakkında; İbn Cerir'in ifadesine göre¹⁹⁸ Hz. Osman'ın öldürüldüğü zaman Numan b. Beşir, onun kana bulanmış gömleği ile asilere karşı onu savunurken karısı Naile'nin koparılmış parmaklarını ortaya çıkardı. Bunları Şam'da

¹⁹⁴ A.g.e

¹⁹⁵ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁹⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi* , c.3, Çev. M. Faruk Görtünca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

¹⁹⁷ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

¹⁹⁸ A.g.e

bulunan Muaviye'ye getirdi. Muaviye'de halkın görmesi için bu kanlı gömlekle parmakları minberin üzerine koydu. Parmakları gömleğin yenine taktı. İnsanlara çağrıda bulunarak bu fecaatin intikamının alınmasını istedi. Minber çevresindeki cemaat ağlaşmaya başladı. Bu ağlaşmalar bir sene böyle sürdü. Halk Hz. Osman'ın öcünün alınması için birbirlerini asilere karşı kışkırtıyordu.

Muaviye ile sahabelerden bir topluluk halk arasında dolaşarak insanları Hz. Osman'ın intikamını almaya teşvik ediyorlardı. Hz. Muaviye ile birlikte dolaşan sahabeler şunlardı: Ubade b. Samit, Ebu Derda, Ebu Umare, Amr b. Anbese, tabiilerden de şunlar vardı; Şerik b. Hibase, Ebu Müslim el-Horasani, Abdurrahman b. Ganem.

Hz. Ali bu durumu öğrenince ve Muaviye'nin beyat etmemesi Hz. Osman'ın kanını kendisinden talep etmesi üzerine Şam' a karşı savaş kararı aldı. Şam'a karşı yapılacak savaşta Mekkelilere kendisiyle birlikte hareket etmelerini isteyen bir haber yollamış fakat bu isteği Mekkeliler tarafından kabul görmemiştir. Aynı Haberi Mısır, Kufe ve Basra'ya da ilettiler ve hergün mescid de hutbe okuyup halka: "Hazır bulunun" diye buyurdu, onlar da silahlı bir vaziyette hazır bulundular.

Bu sırada Hz. Osman'ın Yemen valisi olan Yala b. Ümeyye de o sene Yemen'den Mekke'ye gelmiş, beraberinde 600 deve ve 600000 dirhem para getirmişti. Hz. Osman'ın Basra valisi olan Abdullah b. Amir'de Mekke'ye gelmişti. Böylece Mekke'de sahabelerin önde gelenlerinden ve Resulullah'ın (s.a.s) zevcelerinden oluşan bir topluluk meydana geldi. Hz. Aişe kalkıp bu topluluğa bir konuşma yaptı. Osman'ın intikamını almaları için onları teşvik etti. Asilerin haram ayda ve haram bir belde Resulullah'ın komşuluğunu hiçe sayarak kanlar akıttığını, malları yağmaladıklarını anlattı. Dinleyiciler onun çağrısına kulak verdiler ve "Sen nereye gidersen bizde seninle geliriz" dediler. Bu sırada kimi Şam'a gitmeyi, Kimi Medine'ye gitmeyi, kimisi de Basra'ya gitmeyi teklif etti. Sonunda Basra'ya gitme kararı aldılar. Çünkü Basra halkı Talha'yı istemekteydi. Bu sebeple onlar bu şehirde kendileriyle birlik olacak kişilerin çok olacağına inanıyorlardı. İnsanlar, Hz. Aişe'nin maiyetinde 1000 binekle yola çıktılar. Başka bir rivayette ise 900 süvari, bir diğer rivayette ise 3000 i bulduklarını söyler¹⁹⁹.

¹⁹⁹ *A.g.e*

Hız. Ali ise Mekke'ye gitmek üzere hazırlanmıştı. Onlar Mekke'den ayrılınca Ümmü Haris b. Abdülmuttalib, Mekke'den Hız. Ali'ye mektup yazarak, onların Basra'ya gitmelerini bildirdi²⁰⁰. Hız. Ali üzüldü ve;

“Eğer onlar Basra'ya varırlarsa iş kötüleşir” dedi. Onların önünü almak diledi. Selh b. Hanif'i Medine'ye bey eyledi. Ve Kasım b. Abbas'a beylik verdi. Mekke'ye gönderdi. Ve kendi, Medine'den beşyüz kişi ile çıktı. Zebede'ye eriştiği zaman onların oradan geçtiğinin haberini aldı. Kendisi Basra ile Kufe arasında bulunan Zikarda oturdu. Basra'da bulunan Osman b. Hanif'e mektup gönderdi. Bu mektup da ona; Hız. Talha, Hız. Zübeyr ve Hız. Aişe'nin üzerine doğru geldiğini bildirdi.

Hız. Aişe ve taraftarları Basra'ya girdiler. Halk ile bir süre konuşmadan sonra Osman b. Hanif'in askerlerinden Hakim b. Cebele'nin ortaya çıktı ve atışmalardan sonra iki taraf arasında şiddetli savaş başladı. Talha ve Zübeyr en sonunda valilik konağını ele geçirdiler ve Basra halkı içinde Hız. Osman'a karşı harekete geçen birçok kişiyi öldürdüler. Bu sırada halk Talha ve Zübeyr'e Hız. Ali'ye ettikleri beyatı bozdukları için kızmışlar ve onlarda biz beyatı zorla ettik diyerek kendilerini savundular. Basra'yı hakimiyet altına alan Talha ve Zübeyr bundan sonra etraftaki şehirlere mektuplar gönderdiler ve yaptıklarını anlatarak onları da böyle yapmaya davet ederek aynı zaman da Hız. Osman'ın kanını Hız. Ali'den istemeye teşvik ettiler.

Hız. Ali'ye Basra'da olanlar anlatılınca Hız. Ali Kufe Valisi Ebu Musa'dan Basra'ya gitmek üzere asker istedi fakat daha önceki sözleri üzerinde durmayan Ebu Musa asker göndermedi. Bunun üzerine Hız. Ali, Hız. Hasan ve Ammar b. Yasir'i Kufe halkının durumunu öğrenmek için gönderdi. Bu ikisinin ardından Malik b. Eşter gelip Hız. Ali'ye gelerek Ebu Musa Kufe de oldukça o halkın sözünü dinlemeyeceğini söyledi ve kendisini Ebu Musa'yı oradan çıkarması için Kufe'ye yollamasını istedi ve Hız. Ali'de izin verdi.

Bu sırada Hız. Hasan ve Ammar b. Yasir Kufe'ye varmış ve Ebu Musa'nın halkı yardıma gitmekten sözleri ile alıkoyduğunu görmüşlerdi. Sonuç olarak Hız. Hasan orada hutbe okudu ve onları Hız. Ali'ye yardıma çağırıldı. Halkın içinden de Hız. Ali taraftarları

²⁰⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

olanlar kalkıp Hz. Ali'ye yardıma çağıldılar ve halk birleşerek Hz. Ali'ye yardıma yöneldi. Bundan sonra Malik b. Eşter şehre girdi ve Ebu Musa'yı konağından çıkardı.

Kufe halkından 7000 kişi yola koyuldu ve Hz. Ali'nin yanına vardılar. Hz. Ali onları güler yüzle karşıladı ve onlara²⁰¹;

“Ey Kufe ehli! Size şu işte bulunayım ki İslam dininin merkezi siz olasınız. Hem de siz Hz. Ömer vaktinde acemlerle cenk ettiniz. Müslümanlığı ta doğu illerine ilettiniz. Ve ben şimdi sizi bunun için çağırdım ki bize yardım ediniz. Şu bize muhalefet eden bu kardeşlerimizi Hakka davet edelim. Eğer bize uyarlarsa kabul edelim. Önceki geçmişlerinden geçelim. Eğer bize uymazlarsa onlara müdahale edelim, onlara güler yüz gösterir gibi olalım. Ve eğer eza edip düşmanlık ve sitem kıarlarsa Allah Teala'ya yalvaralım. Ta ki onları bizden gidersin. Onda iyilik, salah varsa onu yapalım” diyerek sözlerini bitirdikten sonra o askeri Zikar'da kondurdu ve ertesi gün Hz. Ka'ka b. Amr'ı Basra'ya elçi olarak yolladı ve ona:

“Var git. Onları beyate öncü ol. Onlara öğütlerde bulun” dedi.

Hz. Ka'ka Basra'ya vardı ve geliş nedenini söyledi. Onların bu hususta ne düşündüğünü sordu. Onlar:

“Hz. Osman'ın kanını isteriz ve salah dileriz” dediler. Hz. Ka'ka;

Hz. Osman'ın kanını istemekte fesat vardır, salah yoktur olamaz. Ve bu iş önce ve sonra size kalmaz. Şundan ötürüdür ki siz, Basra'da üç yüz kişi öldürdünüz. Ve üç bin kişinin de gönlünü kırdınız. Onlar, işte o kanı sizden istiyorlar. Ve siz bu işi ne kadar çoğaltırsanız, halkın gönlünde de kini o kadar fazla olur” dedi.

Hz. Aişe; “iyi söylüyorsun” dedi. “Ya sen ne düşünüyorsun?” diye sordu. Hz. Ka'ka;

“Ben derim ki; fitneyi söndürüp barış yapmak gerek ve akibeti gözetmek gerek. Afiyet ve iyilik anahtarı sizin elinizdedir. Eğer bu iyilik kapısını açarsanız, selamet bulursunuz. Eğer ki bela kapısını açarsanız, korkarım ki bu fitnede siz perişan olur, hüsrana uğrarsınız. Ondan sonra da sizin sebebinizden dolayı çok kişilere de kötülük gelir” dedi.

²⁰¹ *A.g.e*

Hız. Aişe de bunu onayladı ve Hız. Ka'ka'ya dedi ki; "Eğer Hız. Ali'nin fikri iyilik bulsun yolundaysa, Hız. Osman'ın üzerine gidenleri yanından ayırsın" dedi. Hız. Ka'ka da:

"Zaten Hız. Ali de beni bu iş için yolladı" deyip Hız. Ali'nin yanına döndü ve olanları anlattı. Bundan sonra Hız. Ali askerini aldı ve Basra kapısına geldi. Ve Kufe askerine;

" Ey Kufeliler! Her kim ki sizin aranızda Kufe'den Hız. Osman'ın üzerine Medine'ye vardı ise bizim aramızdan çıksın" dedi. Fakat o askerın arasında, Hız. Osman'ın üstüne varmış olan çok kişi vardı.

Cemel vak'asından önce, Hız. Osman'ı şehit eden asilerin dışında her iki taraf da Allah Teala'nın emrini yerine getirmek istiyor ve dünyalık bir maksat taşıyorlardı. Müslümanlar harp yapmanın ve Müslüman kanı dökmenin ne kadar zor ve günah olduğunun farkında idiler. Hız. Ali ve Hız. Aişe taraftarları ihtilafı ortadan kaldırmak ve sulh yapmak üzere anlaşınca, Hız. Osman'ı şehit eden asiler taraflar uzlaştığı takdirde kendilerine cezalarının tatbik edileceğini anlamışlar ve korkmuşlardı. Zira iki taraf anlaştıktan sonra sıra asilerin cezalandırılmasına geleceği için Müslümanların uzlaşmasından en fazla asiler zarar görecekti. Kendilerini bekleyen kötü akıbetin farkında olan asiler, anlaşmayı bozmak ve taraflar arasında ihtilafı durumun devamını sağlamak istiyorlardı.

Bu hususta İbn Kesir şu konuşmaları bildirir;

Hız. Ali, Hız. Ka'ka'nın Basra'dan olumlu haber ile dönmesinin ardından bir hutbe okudu ve; Allah'a hamdü senada bulunarak cahiliye döneminin bahtsızlığından ve mutsuzluğundan, İslam'ın gelişiyile ise erişilen mutluluktan Allah'ın bu ümmete verdiği nimetlerden Resulullah (s.av) dan sonra hilafet ve cemaatle nasıl bir nimete erdiklerinden Resulullah'tan sonra gelen her iki halifenin döneminde de aynı mutluluğun sürdüğünden, fakat Cenab-ı Allah'ın insanlara ihsan ettiği bu üstünlükleri kıskanan ve Dünya'yı talep eden şerli bir grubun çıkıp bu olaya sebebiyet verdiğiinden söz etmiş ve bunların İslamiyeti tekrar gerisin geriye çevirmek istediklerini anlatmış, sonra sözlerini şöyle bitirmiş; " Allah mutlaka arzu ettiğini ortaya koyar ve dilediğini yapar, haberiniz olsun ki, ben yarın çıkıp gidiyorum. Siz de bana uyup buradan çıkıp gidin. Hız. Osman'ın öldürülmesine yardımcı olanlar yola çıkmasınlar."

Hız. Ali bu konuşmasını yaptıktan sonra, Hız. Osman'ın öldürülmesine ele başlık yapan Eşter en-Nehai, Şüreyh b.Evfa, İbn Sevda lakabıyla bilinen Abdullah b. Sebe, Salim b. Salebe ve Gulab b. Heysem gibi tanınmış liderler başkanlığında 2500 kişi bir araya gelip toplandı. Aralarında tartışmaya başladılar; Ali, Allah'ın kitabını en iyi kavrayan ve en iyi bilen bir kimse olduğu için Osman'ın katillerini er geç yakalayıp Allah'ın emrini yerine getirecek ve bu konuda titiz davranacak ilk insandır. Onun söylediklerini işittiniz, yarın insanları size karşı toplayacaktır. Aslında bütün kavim sizi ele geçirmek istiyor. Sayınız az, onlarınki ise çoktur, ne yapacaksınız? Eşter dedi ki; Talha ile Zübeyr bizim hakkımızda neler düşündüklerini biliyoruz. Ali'nin ise bizim hakkımızdaki düşündüklerini bugüne kadar bilmiyoruz. Eğer onlarla antlaşmışsa demek ki bizi öldürmek için antlaşmışlardır. Eğer durum bu merkezde ise Ali'yi de Osman'ın peşine takar ve Onu öldürürüz. O zaman millet susarak bizim yaptıklarımıza razı olur.

İbn Sevda (Abdullah b.Sebe) ise şöyle dedi;

“Senin görüşün ne kadar kötü! Eğer Ali'yi öldürürsek bizi de öldürürler. Ey Osman'ın katilleri olan bizler! Biz 2500 kişilik bir grubuz. Talha ile Zübeyr ve taraftarlarına gelince 5000 kişidirler, onlara güç yetiremeyiz, onlar bizi ele geçirmek istiyorlar.”

Gulab b.Heysem ise şöyle dedi;

“Gelin, onları kendi hallerine bırakıp gidelim, başka şehirlere yerleşelim, orada kendimizi koruyalım.”

Bu görüş de isabetsiz bulundu. İbn Sevda (Abdullah b.Sebe) şöyle dedi; “Eğer ayrılıp da kendi başınıza bir grup olursanız nerede bulunursanız bulunun, vallahi insanlar sizi öldürürler. Sizin üstün olmanız ve bu işten sıyrılmanız, her iki grubun çarpışmasıyla mümkündür. Eğer onlar yarın birbirilerine düşerse, siz aralarından yavaşça çekilip çıkınız ve onlara herhangi bir şekilde yardım konusunda da söz vermeyiniz. Siz kimin yanında olursanız onun savaştan vazgeçmesi kaçınılmazdır. Burada yapılacak tek şey, Ali'yi, Talha ve Zübeyr ile çarpıştırıp onları birbirine düşürmektedir²⁰².”

²⁰² İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

Sonuç olarak baştan beri isyanın oluşmasında başrolde olan Abdullah b. Sebe ve adamlarının bulunduğu asiler topluluğu, iki taraf anlaştıktan sonra bunu bozmak ve Müslümanları birbirlerine düşürmek için iki gruba ayrıldılar²⁰³. Bir kısmı Hz. Ali tarafına bir kısımda Hz. Aişe tarafına geçerek iki tarafa saldırdılar. Hz. Ali taraftarları Hz. Aişe'nin yanında olan Müslümanların saldırdığını, Hz. Aişe taraftarları ise aynı şekilde Hz. Ali tarafının saldırdığını zannederek Müslümanlar arasında savaş başladı (4 Cemaziyelahir 36/ 9 Aralık 656 Perşembe günü) Müslümanlar ne olduğunu anlayamadan kendilerini savaşın içinde buldular. Bu olaya Cemal vakası denmesinin sebebi Hz. Aişe'nin devesinin etrafında savaşın cereyan etmesidir. Bu savaşta Hz. Aişe ve taraftarları yirmi bin veya otuz bin kişi ile katılmıştır. Hz. Ali de yine yaklaşık yirmi binlik bir ordu ile bu savaşa katılmıştır. Sonuç olarak bu olayda birçok sahabe ve Müslüman hayatını kaybetti.

Hz. Ali komutanlık dehasıyla savaşı kazanır. Aralarında Hz. Talha ve Hz. Zübeyr' inde bulunduğu on bin Müslüman ölmüştür. Yaralılar tedavi edilir sağ kalanlar esir edilmez. Hz. Aişe de emniyetle Medine'ye gönderilmiş ve o bir daha gündelik politikaya karışmamıştır²⁰⁴.

1.5.2.2. Sıffin Vakası

Hz. Ali Basra'da güvenliği tesis edince Kufe' ye çekilir²⁰⁵. Rivayete göre h. 36 senesinin recep ayının 12 si Pazartesi günü Kufe'ye girmiştir²⁰⁶. Hz. Muaviye'nin bu husustaki tavrına bakarsak; Hz. Muaviye Peygamber Efendimiz'in kayınbiraderi olmasının yanında Hz. Osman'ın da amcasının oğlu idi. Hz. Osman şehit edilince bu akrabalığından dolayı "Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik" ayetini (isra 27/33) delil göstererek Hz. Osman'ın katillerini cezasının verilmesiyle kendini sorumlu kabul etti. Bu itibarla Hz. Ali'den katillerin hemen cezalandırmasını veya yakalanıp kendisine teslim edilmesini istedi²⁰⁷. Daha önce

²⁰³ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008 Ayrıca bkz; Aktan, Ali; *İslam Tarihi (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar)*, Nobel Yay. / Ank. 2010/ Bakır, Abdulhalik; *Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Basımevi/ Ank.2004/ Hizmetli, Sabri; *İlk Dönem İslam Tarihi*, Ankara Okulu yay./ Ankara 2011/ Ecer, A. Vehbi; *İslam Tarihi Dersleri (Dört Halife Dönemi)*, Erciyes Üniv. Yay./ Kayseri 2000

²⁰⁴ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yay.\İst.2009

²⁰⁵ A.g.e

²⁰⁶ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

²⁰⁷ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008

belirttiğimiz şekilde, Hz. Ali ise katillerin cezalandırılmasını o anda mümkün görmüyordu. Daha sonra Hz. Ali, Muaviye b. Ebi Süfyan'ı Şam valiliğinden aldı ise de bu kararını uygulayamadı. Hz. Muaviye, önce katillerin cezalandırılmasını isteyerek Hz. Ali'ye biat etmedi ve hilafet meselesinin şuraya havale edilmesini istedi.

Hz. Ali Kufe'ye vardktan sonra; Hz. Osman döneminden beri valilik yapmakta olan Cerir b. Abdullah'a ve yine Hz. Osman döneminden beri Hemedan valiliği yapmakta olan Eş'as b. Kays'a haber göndererek oradaki halkın beyatını almalarını, sonra da yanına gelmelerini emretti. Onlarda bu emri yerine getirdiler. Sonra Hz. Ali kendisine Bey'at etmesi için Muaviye'ye haber göndermek istediğinde Cerir b. Abdullah, şöyle dedi²⁰⁸;

“Ey Müminlerin Emiri! Muaviye'nin yanına ben gideyim. Çünkü benimle onun arasında dostluk var. Senin namına ondan ben beyat alayım.”

Eşter dedi ki;

“Hayır ey Müminlerin Emiri, Cerir'i Muaviye'ye gönderme. Korkarım ki bu da onunla aynı görüşte olur.”

Hz. Ali;

“Bırak da gitsin” dedi.

Hz. Ali Cerir'i Şam'a Muaviye'nin yanına gönderdi. Onunla birlikte bir de mektup göndermişti. Mektubunda Muhacirlerle Ensar'ın kendisine beyatlarının sağlanması emrini veriyordu. Ayrıca Cemel Savaşı'nda cereyan eden hadiseleri ona bildiriyor ve insanların girdiği yola kendisinin de girmesini istiyordu.

Cerir b. Abdullah, Muaviye'nin yanına varınca Hz. Ali'nin mektubunu ona verdi. Muaviye'de Amr b. As'la Şamlıların reislerini toplantıya çağırdı. Onlara danıştı. Onlar, Osman'ın katillerine teslim edilmedikçe beyat etmeyeceklerini söylediler. Şayet Hz. Ali, bu katilleri öldürmez veya kendilerine teslim etmezse kendisiyle savaşacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine Cerir, geri dönüp Şamlıların söylediklerini Hz. Ali'ye bildirdi.

²⁰⁸ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

Bunun üzerine Hz. Ali Şam'a gitme kararıyla Kufe'den yola çıktı. Nahile'de ordugah kurdu. Kufe'de yerine Ebu Mesud Ukbe b. Amir el-Bedri el- Ensari'yi vekil bıraktı. Hz. Ali'nin bizzat ordunun başında Şam'a doğru gelmekte olduğunu öğrenen Muaviye'de, Amr b. As'a danıştı. O da Muaviye'ye ordusunun başında yola çıkmasını tavsiye etti. İki ordu zilhicce ayının ilk günlerinde karşı karşıya geldiler. İki taraf uzun süre beklediler. Beklemekte oldukları yerin adı Sıffin'dı²⁰⁹.

Muaviye ve Ebu Aver es-Sülemi, su başını tutmuşlardı. Orada yani Sıffin de onların işgalinde bulunan sudan başka bir su yoktu. Hz. Ali ve adamları şiddetli bir susuzluğa maruz kaldılar. Hz. Ali'nin su almak için yolladıkları askerlere su vermediler ve iki taraf arasında çeşitli sataşmalar yaşandı. Bunun üzerine iki taraf arasında savaş şiddetlendi. Sonra Iraklılar Şamlılar'ı su başından uzaklaştırdılar. Daha sonra da iki taraf suyu ortak kullanmak üzere anlaştılar.

Daha sonra Hz. Ali, Muaviye'nin yanına Beşir b. Amr'ı gönderdi ve Ondan şöyle demesini istedi;

“Ey Muaviye, bir gün bu dünyayı bırakıp gidecek ve ahirete göçeceksin. Yaptıklarının hesabını Allah sana soracaktır. Bu dünya da işlediğin amellerin karşılığını sana verecektir. Allah aşkına bu ümmeti birbirinden koparıp dağıtma, aralarında kan akıtılmasına sebebiyet verme.”

Muaviye ise şöyle cevap verir;

“Bu tavsiyeyi kendi adamlarınıza (Hz.Ali'ye) yapsaydınız ya!”

Beşir b. Amr da şöyle cevap verir;

“Benim adamım (Hz. Ali) bu mahlukatı içinde fazileti, dindarlığı islam a senden önce girmiş olması ve Resulullah'a yakınlığı sebebiyle halifelige senden daha layıktır. O, seni kendisine beyat etmeye davet ediyor. Böyle yapman, dünyada selamette kalman için daha uygundur. Ahirette de senin hayrına olacaktır²¹⁰.”

²⁰⁹ *A.g.e*

²¹⁰ *A.g.e*

Taberi'nin rivayetine baktığımızda; bu konuşmaları yapan kişi Hz. Ali' nin elçi olarak bir grupta gönderdiği ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in de dostu olan Bişr-il Ensari dir²¹¹.

Sonuç olarak bu konuşmalardan sonra Muaviye yine bu teklifi kabul etmedi ve iki taraf arasında savaş başladı. Sıffin savaşı zilhicce ayı boyunca devam etmiştir. Zilhicce ayı bitip Muharrem ayı başlayınca iki taraf karşılıklı ateşkes çağrısında bulundular.

Daha sonra arada yapılan haberleşme ve yazışma konuşmalara rağmen barış olmayınca iki taraf yine karşı karşıya geldi. Bir rivayete göre Hz. Ali 100.000 askeri ile ilerledi ve Muaviye de 130.000 kişi ile ilerledi. Savaş yine kızıştı.

Sıffin savaşı sürerken bu savaşta Şamlılar Hz. Ali'nin yanında yer alan Ammar b. Yasir'i öldürmüşlerdir. Böylece Resulullah (s.a.v)'ın Ammar'ı asi bir topluluğun öldüreceğine dair önceden verdiği haberi gerçekleşmişti. Yine Hz. Ali'nin hak yolda, Muaviye'nin se mütecaviz olduğu anlaşılmıştı²¹².

İki ordu Sıffin ovasında karşı karşıya gelmişlerdir. Savaş meydanındaki görüşmelerde sonuçsuz kalınca; iki taraf mübareze tarzında küçük gruplar halinde birkaç ay savaşırlar. Leyletü'l-Harir günü ve gecesi şiddetlenen çarpışmalar sonucu Muaviye yenilmek üzere olduğunu anlayınca kaçmayı düşünür. Ancak Amr İbn'ul As'ın tavsiyesiyle askerlerine yanlarındaki Kuran sayfalarını mızrakların ucuna takmalarını söyler. Şamlılar "Allah'ın kitabı sizinle aramızda hakemdir" diye bağırlar. Ön saflarda yer alan Iraklılar "Onlar Kur'an'a razı oldularsa bizde olduk²¹³." Diye karşılık verip savaşı bırakırlar.

Hz. Ali; "Ey, Allah'ın kulları! Hakkınızı almaya ve doğru olan işinize devam edin. Zira Muaviye, Amr b.el-As, İbn Ebi Muayt, Habib b.Mesleme, İbn Serh ve Dahhak b.Kays dine ve Kur'an'a ciddi ve samimi insanlar değillerdir. Ben onları sizden daha iyi bilirim. Onlarla, çocukluklarında ve gençliklerinde arkadaşlığım olmuştur. Onlar, yaramaz çocuklar ve şerli insanlar idi. Yazıklar olsun size! Onlar mushafi

²¹¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ Sağlam Yay./ İst./ Ts

²¹² İbn Kesir, (*El-Bidaye Ve'n- Nihaye*) *Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

²¹³ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler, Rağbet Yay.\İst.2009*

yüceltmediler ve daha sonra da yüceltmeyeceklerdir. O mushafta mevcut olanı bilmezler. Onlar, bu Mushafı, sadece sizi aldatmak için bir kurnazlık ve hile olarak kaldırıyorlar” dedi. Fakat askerler; “Allah’ın kitabına davet edilip de ona icabet etmemek bize yakışmaz ve bunu kabul edemeyiz” derler.

Hz. Ali’nin onları ikna çabalarına, Mis’ar b. Fedeki et-Temimi ve Zeyd b. Husayn et-Tai (bu kişi sonradan hariciler grubunun temsilcilerinden olacaktır) ve onlara tabi Kurra’dan bazıları, “Allah’ın kitabına çağrıldığı zaman buna uy. Eğer buna razı olmazsan İbn Affan’a yaptığımızı sana da yaparız. Çünkü O, Allah’ın kitabıyla amel etmeyip başımıza diktatörlük yaptı. Biz de onu öldürdük. Vallahi ya sen bu çağrıya icabet edersin ya da biz seni buna zorla icabet ettiririz.” diye karşılık verir ve Hz. Ali istemediği halde savaşı kesmek zorunda kalır²¹⁴.

Birçoklarının anlattığına göre son günlerde 70.000 kişi öldürülmüştü. Seyf b. Ömer et-Temimi’nin ifadesine göre Siffin Savaşı, yedi ya da dokuz ay sürmüştür. Ebu Mihnef’in ifadelerinden anlaşıldığına göre bu savaş, zilhicce ayının birinci günü olan Cuma gününde başlamış olup safer ayının on üçüncü gününde sona ermiştir. Böyle olunca savaş yetmiş yedi gün sürmüş olur. Bu konuda rivayetler çeşitlidir²¹⁵.

Bu olaydan sonra uzun sürecek bir karşılıklı mektuplaşma ve müracaatlardan sonra iki taraf da hakem tayin etme hususunda pazarlığa başladılar. Buna göre Muaviye ile Ali’den her biri kendi taraftarlarından birini hakem olarak tayin edecek ve sonra bu iki hakem, Müslümanların yararına olan bir kararda birleşeceklerdi. Muaviye Amr b. As’ı vekil tayin etti. Ali de Abdullah b. Abbas’ı vekil tayin etmek istedi, ama kurrular Abdullah b. Abbas’ı vekil tayin etmesine engel olup şöyle dediler; “ Biz, Ebu Musa el-Eşari’den başkasının vekil tayin edilmesine razı olmayız.”

Heysem b. Adiy den rivayet edildiği üzere, Ebu Musa el-Eşari yi teklif eden ilk kişi Eş’as b. Kays olmuş, sonra Yemenliler de ona uyararak Ebu Musa’nın insanları fitneden ve savaştan men eden bir kişi olduğunu söylemişlerdi. Ebu Musa ise Hica

²¹⁴ A.g.e Ayrıca Siffin savaşı bkz; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ Sağlam Yay./ İst./ Ts/ Gümüşoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İst.2008/ İbnü’l Esir, *el-Kamil fi’t-Tarih*, C.3/ (Çev. Ahmet Ağırakça) İst.1986/ Bakır, Abdulhalik; *Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Basımevi/ Ank.2004/ Aktan, Ali; *İslam Tarihi* (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar), Nobel Yay. / Ank. 2010/ Julius, Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (çev. Fikret Işıltan), A.Ü İ.F.Y/ Ankara Üniv. Basımevi/Ankara 1963

²¹⁵ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

yurdunda uzlete çekilmişlerdi. Hz. Ali “ Ben Eşter’i hakem yapacağım” deyince asiler; “ Savaşı kızıştıran ve memleketi askersiz bırakan Eşter’den başkası mıdır?” diye direttiler. Bunun üzerine Hz. Ali “ o halde dilediğinizi yapın” dedi. Ahnef de Hz. Ali’ye şöyle dedi;

“Vallahi sen bir taş attın. Bu kavim ancak kendilerinden biri olan bir adam barıştırır, onlara yaklaşır, öyle ki yıldızlar kadar yükselir. Eğer beni hakem tayin etmek istemiyorsan bari beni ikinci ya da üçüncü hakem yap. Çünkü bu anlaşmada herhangi bir düğüm atılırsa, ben o düğümü mutlaka çözerim. Benim attığım düğüm çözülecek olursa önceki gibi, senin lehinde veya daha sağlam başka bir düğüm atarım.”

Asiler, Ebu Musa el-Eşari’den başkasının hakem tayin edilmesini kabul etmediler. Bunun üzerine Hz. Ali’nin elçileri uzlete çekilmiş olan Ebu Musa el-Eşari’ye gittiler. Kendisine hakem tayin edildiği söylendi ve alıp Hz. Ali’nin huzuruna getirdiler²¹⁶.

Hz. Muaviye’nin hakem olarak tayin ettiği kişi ise bütün bu hilelerde dahli ve tesiri olan Amr b. El-As’tır²¹⁷.

Böylece Hz. Ali’nin ordusu karşısındakileri kesin mağlubiyete uğratacakken yahut zafer an meselesi iken karşısındakilerle eşit duruma gelmiş, Muaviye ordusu da mağlubiyetten kurtularak eşit şartlar altında hakemlerin vereceği karara kadar zaman kazanma durumuna geçmiş oldu.

Hakemlerin belirlenmesinden sonra; taraflar arasında bir metin hazırlanıp ateşkes yazıldı;

Metine; “Bu, Ebu Talip oğlu Ali ile Ebu Süfyan oğlu Muaviye’nin ortaklaşa verdikleri bir karardır.” diye yazıldı. Hz. Ali Iraklılar ve beraberindeki taraftarları olan Müslümanlar adına hüküm verdi. Muaviye de Şamlılar ve taraftarları olan Müslümanlar adına hüküm verdi.

İkisi de Allah’ın hükmüne ve kitabına göre hareket edeceklerini Allah’ın dirilttiği şeyi dirilteceklerini, onun öldürdüğü şeyi öldüreceklerini taahhüt ettiler.

²¹⁶ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7 / Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ trz*

²¹⁷ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat / İst. 2011

Bu iki hakem, Hz. Ali ile Muaviye'den ve onların askerlerinden söz ve teminat olarak aile fertlerinin emanda olduklarına ve verecekleri hükme itiraz edecek kimseye karşı bütün ümmetin kendilerine yardımcı olacaklarına dair söz aldılar. Kararlarını ramazan ayında vereceklerini beyan ettiler. Eğer isterlerse iki tarafın rızasıyla daha da erteleyebileceklerini söylediler. İki taraf arasında yazılan bu ahitname h.37 senenin safer ayının 13.günü çarşamba günü yazılmış ve bu metinde Hz. Ali ile Muaviye'nin ramazan ayında bu iki hakemin Dumetü'l-Cendel ya da Ezruh'ta verecekleri hükme uyacakları konusunda karar verilmişti. Kararın tebliği esnasında taraflar, kendi adamlarından 400 er kişiyle birlikte hakemlerin yanına gideceklerdi. Eğer belirtilen tarihte toplanmazsa, ertesi sene Ezruh'ta bir araya geleceklerine karar verildi²¹⁸.

Hakemler, Sıffin'da karar verdikleri gibi ramazan ayında bir araya geldiler. Vakidi'nin ifadesine göre hakemler, Şaban ayında bir araya gelmişlerdir. İki taraf, Dumet'ül-Cendel'in Ezruh mıntıkasında bir araya geldiler (38 yılı Şaban/Ocak 659 ayının sonunda). Burası Şam ile Kufe şehirleri arasında orta bir yerdedir.

Amr b.As, sadece Muaviye'yi halife olarak kabul etmesi için Ebu Musa ile uğraştı ve onda ısrar etti. Ancak Ebu Musa, onun bu teklifini kabul etmedi. Sonra Amr b.As, oğlu Abdullah'ın halife olmasını kabul etmesi için Ebu Musa ya ısrar etti. Ebu Musa bu teklifi de kabul etmedi. Ebu Musa Abdullah b. Ömer'i halifelğe nasb etmeleri için Amr b. As' a teklif getirdi, Amr b. As bu teklifi kabul etmedi. Sonra ikisi birlikte Muaviye ile Ali'yi azledip halifeliğin Şura usulü ile tesbitinde anlaştılar ki insanlar beğendikleri birini halife olarak seçsinler. Bu esasta anlaştıktan sonra hakemler insanların toplu olarak bekledikleri mescide geldiler.

Amr b. As, Ebu Musa'ya şöyle dedi; "Ey Ebu Musa, kalk da üzerinde anlaşmaya vardığımız şeyi insanlara duyur." Ebu Musa kalkıp insanlara konuşma yaptı. Allah'a hamd-ü senada bulunduktan sonra Resulullah'a salat-ü selam getirerek şöyle dedi; "Ey insanlar! Bizler, Ümmetin hilafet işini gözden geçirdik ve bu ümmetin işlerinin salaha ermesi ve başlarına gelen her türlü felaketin savuşturulabilmesi için bir konuda anlaştık ve fikir birliğine vardık. Kararımız şudur; Ali'yi ve Muaviye'yi bu görevden uzaklaştırarak işi Müslümanların şurasına havale edelim. Onlar, arzu ettikleri birini başa geçirsinsinler. Ben şuanda Ali'yi ve Muaviye'yi görevden azlediyorum. Siz kendi işinizi

²¹⁸ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7

yüklenin ve kendi aranızda ehil gördüğünüz birisini bu işe seçin.” Böyle dedikten sonra Ebu Musa, kenara çekilmişti²¹⁹.

Arkasından Amr b. As, ayağa kalkarak şöyle demişti; “Bu adamın dediklerini işittiniz. O kendi temsilcisi bulunduğu adamı (Ali’yi) görevinden azletmiştir. Ben de aynı şekilde onun adamını bu görevden azlediyor ve temsilcisi bulunduğum Muaviye’yi yerinde bırakıyorum. Çünkü O, Osman b. Affan’ın dostu ve velisidir. O, Osman’ın makamına geçmeğe daha layık ve hak sahibi bir kimsedir²²⁰.” Anlatıldığına göre bu konuşmasından sonra Ebu Musa, Bu durumda Amr b. As’a ağır sözler sarf etmiş, Amr b. As da misliyle mukabelede bulunmuştur.

Bu durum kaynakların bir kısmında Amr b. As’ın hilesi olarak geçer. Zira o önce Ebu Musa’nın konuşmasını sağlayarak kendi vekil olduğu halifeyi azletmesini duyurmuş olmasından sonra kendisi de vekili olduğu kişiyi halife ilan etmiştir. Bu duyurudan sonra mescitte ortaya çıkan kavga ve lanetleşmeler sonucunda bir netice elde edilemediyse de, Muaviye vekilinin uyguladığı hile ile hilafet meselesinde bir adım öne geçmiş oluyordu. Bazı tarihçiler bu konuda Ebu Musa’nın saflığını ve bu sebeple kandırılmış olduğunu ileri sürerlerse de bu doğru bir düşünce olarak kabul edilmez. Zira Amr’ın yaptığı hareketin ahlaki standartlarla bağdaştırılması mümkün görülemez. Böylece tahkim sonunda İslam Devleti’ni ikiye bölünmüş Şam’da hilafeti için gerekli zemini oluşturan Muaviye b. Ebi Süfyan diğer İslam beldelerinde ise meşru halife olarak kabul edilen Ali’nin hakimiyeti devam etmiştir²²¹.

Başlangıçta Ali’yi tahkime zorlamışken daha sonra hakemler seçilip hüküm vermeleri kararlaştırılınca yaptıklarından dolayı pişman olup, savaşta mağlup olmamalarına rağmen, halifeye baskılarından dolayı mağlup oldukları hissine kapılan ve hakem olarak seçilen insanların verdiği hükmü “Hüküm ancak Allah’a aittir” sloganı ile reddeden, verdiği karardan vazgeçmesi için Ali’yi sıkıştıran, daha sonra Hariciler diye anılacak olan bu fırka Ali ve Muaviye ile ilgilerini kesip önce Kufe yakınlarında Harura’ da, daha sonra Nehrevan’da toplandılar. Hz. Ali’ nin bu zümreyle yaptığı mücadeleler fayda vermedi, sonunda Nehrevan ve Nuhayle savaşlarında büyük bir kısmı ortadan kaldırılan bu grup, buna rağmen İslam dünyasının değişik yerlerinde uzun

²¹⁹ *A.g.e*

²²⁰ *A.g.e*

²²¹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat / İst. 2011

süre varlığını devam ettirmiştir. Ali'nin savaştığı ve mağlup ettiği Hariciler arasından kaçıp kurtulanlar içinde Ali'ye karşı bir intikam arzusu devam etmekte idi. Bu gruba göre fitne ve fesadın ortadan kalkması için üç kişinin Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. El-As'ın mutlaka öldürülmesi gerekiyordu. Yapılan planın uygulanmasında Muaviye ve Amr suikasttan kurtulmasına rağmen Hz. Ali'yi öldürmekle görevlendirilen Abdurrahman b. Mülcem el-Muradi Kufe'de Ali'yi sabah namazın esnasında hançerle ağır bir şekilde yaraladı (15 ramazan 40). Ali aldığı yaraların tesiriyle iki gün sonra 17 Ramazan 40 / 24 Ocak 661 tarihinde vefat etti. Şehit edildiğinde 63 yaşındaydı. Hilafeti dört yıl, dokuz ay sürdü²²².

Hz. Ali'nin Oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ile Hz. Abdullah b. Cafer onu yıkadılar. Namazını Hz. Hasan kıldırdı.

Hz. Ali yaralandığı zaman Cündeb b. Abdullah dedi ki;

“Ey müminlerin Emiri! Eğer sen ölürsen Hasan'a beyat edelim mi?”

“Bu hususta size ne emir veririm, ne de sizi bundan men ederim. Siz işinizi daha iyi bilirsiniz” demiştir²²³.

1.6. Hz. Ali'nin Vefatından Sonra Hilafet

Hz. Ali'nin yaklaşık dört sene sekiz ay civarındaki hilafeti Müslümanlar arasında birliği sağlama gayretleriyle geçmiş ise de birlik gerçekleşmeden, Hz. Ali, hariciler tarafından şehit edildi.

Hz. Osman'ın şehid edilmesine kadar varan isyan, kargaşa ve sonraki istikrarsızlık, Müslümanların bir kısmında İslam'ın bazı esaslarını kabullenme ve yaşama konusunda gevşekliliğe sebep oldu.

Müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıklarda, bazı Müslümanlar ayet ve hadisleri okuyup bunları kendi istekleri doğrultusunda yorumluyorlardı. Ayrıca yeni

²²² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts/ İbn Kesir, (El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7/ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, *Çağ yay./ İst.1989/ Bakır, Abdulhalik; Hz. Ali ve Dönemi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2004/ Hasan, İbrahim Hasan; *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, c.1 (çev. İsmail Yiğit- Sadrettin Gümüş) *Kayhan yay./ İst.1996*

²²³ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7 / Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ Sağlam Yay./ İst./ Ts/

gündeme gelen konulara ya farklı cevaplar veriliyor veya ehliyetsiz kimseler bu konuda görüş beyan ederek Müslümanların özellikle de İslam'a yeni girenlerin düşünce ve inançlarını karıştırıyorlardı.

Siyasi istikrarsızlık, Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkların kökleşmesinde önemli bir faktördü. Bu itibarla Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkların sona erdirilip birliğin sağlanması ve huzurun tekrar tesis edilmesi hayati ehemmiyete sahipti.

İslam dünyasında siyasi birliğe mani olan en önemli husus Hz. Ali ile Şam valisi Hz. Muaviye arasındaki ictihad farklılığı neticesinde meydana gelen anlaşmazlıktı. Hz. Ali'yi destekleyen daha çok sahabe ve Müslüman bulunmaktaydı. Mesele Sıffin vak'asından sonra hakemlere havale edilmiş ise de bir sonuç alınmamıştı. Tahkim olayını müteakip, çıkan harici isyanının dışında, Hz. Ali'yi meşgul eden en önemli konu, Hz. Muaviye'nin tavrı idi. Özellikle hakem olayından sonra Şam'da sarsılmaz bir otoriteye sahip olduğu gibi Mısır Halkı da onu desteklemişti.

Hz. Ali'nin vefatından sonra; Hz. Muaviye'nin otoritesi ve onu destekleyenler daha da güçlenmekle birlikte, Hz. Ali'nin hilafetini kabul edenler oğlu Hz. Hasan'a biat ettiklerinden İslam ülkesindeki anlaşmazlık devam etti.

1.6.1. Hz. Hasan'ın Hilafeti

Hz. Ali suikaste uğrayınca, yanındaki Müslümanlar ona “vefat ettiğin takdirde Hz. Hasan'a biat edelim mi?” diye sordular. Hz. Ali: “ben bu konuda size ne emrederim nede nehy ederim” diye cevap verdi.

Birisini istihlaf yani yerine bir halife tayin etmedi. Bu hususta Müslümanlar ısrar edince; Sizi Resulullah'ın (s.a) bıraktığı gibi bırakıyorum. Şayet Cenab-ı hak Hayrı murad ederse, Hz. Peygamber'den sonra yaptığı gibi sizi hayır üzere toplar” diyerek önceki ifadesini teyit etti. Dolayısı ile Hz. Ali kendisinden sonra Müslümanların hilafet konusunda nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair bir beyan ve işaretle bulunmayıp işi tamamen onlara bırakarak vefat etti²²⁴.

Hz. Ali'nin vefatından sonra ise, Kufe'de bulunan Müslümanlar Hz. Hasan'a biat ettiler. Sonra da Hz. Ali'ye biat etmiş olan diğer vilayetlerle, Mekke, Medine ve Yemen'de bulunan Müslümanların biatı geldi. Hz. Hasan ise başta Kufe halkı olmak

²²⁴ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008

üzere etrafında bulunan insanlara pek güvenmiyordu. Ayrıca hilafet konusunda bir çok huzursuzluklar çıkmış bir ittifak sağlanamadan Hz. Ali şehit edilmişti. Şam ve Mısır halkı ise Hz. Muaviye'ye biat etmişti. Dolayısıyla İslam aleminde iki halife bulunması Müslümanlar arasındaki ihtilafın devam ettiğini gösteriyordu.

Hz. Hasan, içinde bulunduğu durumu inceden inceye gözden geçirdiğinde, kendisine güvenemeyeceği bir ordu ve güçlü bir düşmanla karşı karşıya olduğunu görüyordu. Bunlara ilave olarak o, fitneden hoşlanmayan, Müslümanlar için sevgi ile dolu bir insandı. Bunun içindir ki, gerek kendi şahsı, gerekse İslam ümmeti için Muaviye lehine hilafetten feragat etmekten başka bir yol göremiyordu. Bu düşünce ile iki tarafında razı olacağı şartlar karşılığında onunla barış yapmak istedi ve bir mektup yazarak kendisine biat ettiğini bildirdi. H.41 senenin Rebiülevvel ayı sonlarında Kufe'yi Muaviye'ye teslim etti. Böylece Hz. Peygamber'in şu hadisi tecelli etmiş oldu: “Şüphesiz ki benim oğlum bir seyyiddir. Umulur ki, Allah onun sayesinde iki büyük mümin grubu barıştıracaktır.” Müslümanlar bu yıla birlik yılı adını verdiler²²⁵. Böylece Muaviye İslam dünyasının tek halifesi oldu.

Hz. Hasan'ın altı ay civarında süren hilafetinden sonra Hz. Muaviye ile barış yapıp ona biat ettikten sonra Medine'ye gitti ve vefat edinceye kadar orada kaldı. Böylece ümmet arasında senelerdir devam eden ihtilaf, Hz. Hasan'ın isabetli kararıyla ortadan kalktı ve Müslümanlar arasında siyasi birlik yeniden sağlandı. Nitekim bu seneye ümmet arasında cemaat yılı diye isim verildi²²⁶.

1.6.2. Hz. Muaviye'nin Halifeliği

Muaviye b. Ebi Süfyan b. Harb b. Umeyye b. Abdi Şems b. Abd-i Menaf b. Kusay hicretten on beş sene evvel (607) Mekke'de doğdu. Mekke fetholunduğu gün 23 yaşına bastı ve aynı gün Müslüman olduktan sonra Resulullah'ın vahiy katipliği görevinde de bulunan Muaviye, Hz. Ebu Bekir zamanında kardeşi Yezid b. Ebi Süfyan'ın maiyetinde Suriye'nin fethine memur edildi. Suriye deki savaşta Sayda, Araka, Cebel ve Beyrut fethedildiği savaşlarda kardeşinin ordusunda öncü birliklerin komutanlığını yaptı. Hz. Ömer tarafından Ürdün'e vali olarak atanan Muaviye, Şam Valisi olan kardeşi Yezid'in veba hastalığı nedeniyle ölmesinden sonra Suriye valiliğine

²²⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c.2, Çağ yay./ İst.1989

²²⁶ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008

getirildi. Hz. Osman döneminde ise bölgedeki diğer valiler de onun emrine verildi. Muaviye Hz. Osman'ın şehit edilip de Hz. Ali'ye biat edilmesine kadar Şam valisi olarak kaldı²²⁷. Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında valilikte kalarak İslam ülkesinin genişlemesinde özellikle de Bizans'la yapılan mücadelede önemli hizmetleri oldu ve Şam halkının büyük güvenini kazandı.

Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında meydana gelen ihtilafların ortadan kaldırılması için bir takım gayretler oldu ise de Hz. Ali'nin vefatına kadar bir neticeye varılamamıştı. Hz. Muaviye ve onunla beraber olan sahabiler; Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını veya yakalanıp kendilerine teslim edilmesini ve hilafet meselesinin şuraya havale edilmesini isteyerek Hz. Ali'ye biat etmemişlerdi. Hz. Ali ise katillerin cezalandırılmasının o anda mümkün görmüyordu.

Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Şam'da bulunan Müslümanlar Hz. Muaviye ye halife olarak biat ettiler. Hz. Ali'nin vefatına kadar ona "Emiru'ş-Şam" denilirdi. Hz. Muaviye'nin Hz. Ali ile olan anlaşmazlıklarında kendisinin halife olmak istediğine dair sahih bir habere rastlanmamakla birlikte, iki hakemin bir araya gelmesinden sonra Hz. Muaviye'ye halife olarak biat edilmeye başlandığına dair rivayetler bulunmaktadır²²⁸.

Hicretin 41. Yılında Hasan'ın hilafetten çekilmesinden sonra Hz. Muaviye tartışmasız bir şekilde halife olduğundan ümmet, Hz. Muaviye'nin hilafeti konusunda ittifak etmiştir.

Hz. Muaviye yirmi yıla yakın hilafeti döneminde ümmetin birliğini sağlamanın yanında İslam devletinin temellerini güçlendirip, teşkilatını sistemleştirdi ve İslam coğrafyasının genişletilmesi için büyük gayret gösterip devletin işlerini belli bir nizama koydu. Posta ve polis teşkilatını kurdu. Geçmişte yaşanan acı olaylardan ders alarak fitnenin çıkmaması için özen gösterdi ve hususi koruma görevlileri tuttu. Hz. Muaviye bütün bu yaptığı güzel işler ile anılmaktan daha çok hayatının sonlarına doğru oğlu Yezid'i halife olarak tayin edip, Müslümanların biatını almasıyla tartışma konusu oldu.

1.6.2.1 Yezid b. Muaviye'nin Veliht Tayini

Hz. Muaviye döneminde ümmetin birliği yeniden sağlanmış İslam devleti genişlemiş, halk huzur ve güvene kavuşmuş bu sayede fetihler hızla devam etmiş,

²²⁷ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

²²⁸ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008

Müslümanlar İstanbul'u kuşatmışlar ve Bizans İmparatorluğunun korkusu haline gelmişlerdi.

Hz. Muaviye'nin yaşı ilerledikçe Müslümanlar geçmişte hilafet konusunda çıkan anlaşmazlıkları düşünüyor ve ümmetin tekrar ihtilafa düşmesinden endişe ediyorlardı. Bu itibarla böyle bir hatanın tekrarlanmasını istemiyorlardı. İşte böyle bir ortamda sahabenin ileri gelenlerinden Muğire b. Şube'den (r.a) bir teklif geldi. O geçmişteki ihtilafların tekrarlanmaması için Hz. Muaviye'ye oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesini söyledi²²⁹. Bir gün bu zat, Yezid'in odasına gelerek şöyle demişti; “ Resulullah'ın ashabının ileri gelenleri, Kureyş'in büyükleri birer birer öldüler. Şimdi onların çocukları bulunuyor. Bu noktada halifeyi, sizin için biat almaktan alıkoyan şey nedir, bilemiyorum.” Yezid: “Böyle bir şey olabilir mi?” diye sorunca da, Muğire, “Evet” diye cevap verdi. Yezid, Muğire'nin sözlerini babasına nakledince Muaviye, onu yanına çağırdı ve Yezid'e ne söylediğini sordu. Muğire; “ Osman'ın vefatından sonra çıkan kargaşa ve dökülen kanları biliyorsunuz. Sizden sonra Yezid geliyor. Onun için biat alınız. Size bir şey olursa halkı korur ve size halef olur. Kan dökülmez ve fitnede çıkmamış olur.” Diye cevap verdi. Muaviye: “Bu işi kim halledecek?” diye sordu. Muğire buna karşılık; “Kufelileri ben ikna ederim, Basra'yı da Ziyad halleder. Zaten bu iki şehir dışında size karşı çıkabilecek bir şehir yoktur.” Cevabını verdi. Bunun üzerine Muaviye şöyle dedi: “Öyle ise sen şimdi Kufe'ye git. Orada kendilerine güvendiğin kimselerle bu konuda istişare et, sonra birlikte düşünerüz”²³⁰ dedi.

Muğire Kufe'ye gitti ve orada kendilerine güvendiği ve Ümeyye Oğulları'nın adamı olduğunu düşündüğü kişilere konuyu açtı. Kufeliler bu durumu olumlu karşıladılar. Bunun üzerine Kufe halkından bir heyet seçti ve başlarına da oğlu Musa'yı geçirerek Şam'a yolladı. Bunlar Muaviye'nin huzuruna varınca Yezid'e biat ettiklerini açıkladılar. Muaviye bu heyete bu fikri açıklamakta acele etmemelerini ve bu düşünceden vazgeçmemelerini tenbihledi. Bu heyet dönünce Muaviye'nin Yezid için biat alma düşüncesi iyice kuvvet kazandı. Bu sebeple de Ziyad'a bir mektup yazarak bu konudaki fikrini sordu. Ziyad da gerekli kişilerle görüştüktan sonra Muaviye'ye bu konuda acele etmemesini önerdi. Fakat Muaviye bu konudan geri adım atmadı. Medine

²²⁹ İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve'n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ c.8

²³⁰ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

valisi Mervan b. Hakem'e bir mektup yazarak konuyu bildirdi ve fikrini sordu. Mervan bu konuyu Medine halka ilette ve halk böyle bir uygulamayı istemediğini söyledi. Mervan bunu Muaviye'ye bildirdi. Muaviye ise bu mektuba cevaben Yezid'i halife ilan ettiğini açıklayan bir karşılık verdi. Bunun üzerine Mervan Halkı toplayarak Halife'nin oğlunu veliaht yaptığını açıkladı. Abdurrahman b. Ebi Bekr ayağa kalkarak: "Siz ümmetin iyiliğini düşünmüyorsunuz. Bu işi saltanat haline getirmek istiyorsunuz. Bir sultan ölecek yerine oğlu geçecek" dedi. Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr de Muaviye'nin kararına karşı çıktılar. Mervan daha sonra bu durumu Muaviye'ye bildirdi.

Bundan sonra Muaviye, taraftarlarına ihsanlarda bulundu, uzak olanlara iyi davrandı ve onları idare etti. Sonunda halkın çoğu onun kanaatine katıldı ve Yezid'e biat etti. Irak ve Şamlılar'ın biatını alan Muaviye, bin süvari ile Hicaz'a hareket etti. Medine'ye girince halka hitaben bir konuşma yaparak Yezid'i anlattı. Onu övdü ve "Akıl, soy ve ahlak bakımından halifelğe ondan daha layık kim var?" diye sordu. "Seller köprüyü bölmeden, bazılarının aklının başına geleceğini sanmıyorum. Sizleri yeterince uyarılmış oldum" dedi.

Muaviye'nin gelişinden önce Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer, Medine'yi terkederek Mekke'ye geçmişlerdi. Medine'den Mekke'ye geçen Muaviye, orada hac vazifesini ifa etti ve üçünü de yanına getirtti. Bu üç kişi, Muaviye ile konuşmak üzere sözcü olarak İbn Zübeyr'i seçmişlerdi. Muaviye onlara şöyle dedi:

"Size karşı tutumumu, ailelerinize olan bağlılığımı, sizi savunduğumu biliyorsunuz. Yezid, sizin kardeşiniz ve amcaoğlunuzdur. Ona halifelik ünvanı vermenizi, servet biriktirip, dağıtmanızı istiyorum. O bu konuların hiç birinde size karşı çıkmaz."

İbn Zübeyr bu konuşmaya "Biz, sizden üç şeyden birini yapmanızı istiyoruz." Diye cevap verdi. Muaviye "Nelerdir?" diye sorunca da onları şöyle açıkladı:

"Resulullah'ın yaptığı gibi yaparsanız. Hz. Peygamber, vefat ettiği zaman kimseyi yerine veliaht yapmamıştı. Halk daha sonra Ebu Bekr'i seçti."

Muaviye, burada şöyle bir itirazda bulundu; "İyi ama sizin içinizde şu anda Ebu Bekr gibi biri bulunmamaktadır."

İbn Zübeyr devam etti; “Ebu Bekr, bu işi kendi akrabasından olmayan bir Kureyşliye bıraktı, onu veliaht yaptı. İsterseniz Ömer’in yaptığı gibi yapınız. Ömer de kendisinden sonra kimin halife olacağını kendi oğlu ve kardeşinin içinde yer almadığı altı kişilik bir şuraya havale etmişti.” Muaviye, “Başka bir diyeceğiniz var mı?” diye sordu. İbn Zübeyr ve arkadaşları, “Hayır” diye cevap verince Muaviye şöyle devam etti;

“Ben sizinle görüşmek istedim. Birini uyaran kimse artık ondan sonra o konuda yaptıkları hakkında mazur olur. Ben daha önce sizinle konuştuğum zaman, bazılarınız kalkıp bana halkın önünde itiraz ediyordunuz. Ben ise onları hep hoş görür, affederdim. Şimdi bir şey söyleyeceğim. Yemin ediyorum ki, eğer herhangi biriniz burada bana itiraz edip karşı çıkan bir söz söylerseniz, ikinci bir cümle söylemeye fırsat bulamadan boynu kılıçla vurulur.” Muaviye, bundan sonra muhafızlar komutanını çağırdı ve bu üç kişiden her birinin başına kılıçlı iki asker dikmesini, eğer herhangi biri kendisi konuştuğu sırada tasdik ve itiraz şeklinde bir kelime sarf edecek olursa, orada kafalarını uçurmalarını emretti. Oradan hep beraber çıktılar. Muaviye minbere çıkarak şöyle bir konuşma yaptı;

“Bu arkadaşlarınız Müslümanların ileri gelenleridirler. Onlarsız bir şey başarılamaz, onlara danışılmadan bir karar verilemez. Şimdi bunlar kendi rızalarıyla Yezid’e biat etmiş bulunuyorlar.” Bu açıklama üzerine onların biat etmesini bekleyen halk da biat etmiştir²³¹ (h.54). Bu uygulama ile Emevi saltanatı başlamış ve hilafet babadan oğula geçen bir halde devam etmiştir.

1.6.2.2 Muaviye b. Ebi Süfyan’ın Vefatı

Muaviye, Şam’da hastalandığında oğlu Yezid orada değildi. Muaviye, Dahhak b. Kays ile Müslim b. Ukbe’yi çağırarak kendilerine Yezid’e hitaben yazdığı vasiyetini teslim etti. Vasiyeti şöyle diyordu;

“Oğlum, senin önüne çıkacak zorluk ve problemleri kaldırdım. Düşmanlarını bertaraf ettim. Arapları itaat altına aldım. Senin için hiç kimsenin yapamayacağı kadar servet biriktirdim. Hicazlılara dikkat et! Onlar senin büyüklerindirler. Yanlarına gelenlerine ikram et, gelmeyenlerle ise dostluk ve iyi münasebetler kurmaya gayret et. Iraklılara gelince, şayet senden her gün bir valilerini değiştirmeni isteseler yine kabul et,

²³¹ A.g.e Ayrıca bkz; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ Sağlam Yay./ İst./ Ts/

çünkü bir valiyi görevden almak sana karşı yüz bin kılıcın çekilerek yürünmesinden daha iyidir. Suriye araplarını kendine sırdaş yap, düşmanlarından bir şey gelirse, bunlarla karşı koyarsın. Düşmanını yendiğin zaman Suriye halkını memleketlerine geri gönder. Çünkü onlar başka yerlerde kalırlarsa, ahlakları değişir. Halifelik konusunda seninle Kureyş'ten üç kimseden başka birinin ihtilafa düşeceğini sanmam. Bu üç kişi Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'dir. Abdullah b. Ömer ibadetle yanıp tutuşan bir kimsedir. Herkes sana biat edince o da biat eder. Hüseyin b. Ali, heyecanlı bir adamdır. Iraklılar Ona destek olur, o da sana karşı baş kaldırır ve sen ona galip gelirsene, kendisini affet, çünkü onun bize akrabalığı, büyük şerefi ve Hz. Muhammed'e yakınlığı vardır. Sana aslan gibi saldırıp tuzak kuracak tek kişi Abdullah b. Zübeyr'dir. Eğer bu adam sana karşı bir oyuna kalkarsa onu lime lime kes ve gücün yettiğince kendi adamlarının kanını akıtma²³².”

Muaviye h.60. senenin Receb ayının başında (Nisan 680) Şam'da vefat etti. Muaviye vefat ettiğinde seksen iki yaşındaydı. Onun halifeliği on dokuz yıl üç ay ve yirmi gün sürmüştür²³³.

1.6.3.Kerbela Olayı

Muaviye'nin vefatının ardından Yezid b. Muaviye halife olmuştur. Kendisine Medine'den Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer dışında herkes biat etmiştir. Yezid başa geçince kendisine biat etmeyenlerden biat almak istedi.

Bu hususta Medine valisi Velid b. Utbe b. Ebi Süfyan'a bir mektup yazarak Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer den biat almasını emretti²³⁴. Medine valisi, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'i Yezid'e biat etmeye davet edince İbn Ömer, “herkesin biat etmesi durumunda biat edeceğini” söyleyerek bu konuda ısrarcı olmayacağını ve toplumun çoğunluğunun görüşüne uyacağını işaretini vermişti. Nitekim vilayetlerden Yezid'e biat haberi gelince Abdullah b.Ömer ve Abdullah b. Abbas Yezid'e biat etti. Yezid'in halifeliğini kabul etmeyen iki önemli şahıs kalmıştı; Hz.Hüseyin ve Abdullah b.Zübeyr (r.a).

²³² Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

²³³ Halife b. Hayyat, *Tarihu Halife b. Hayyat*, (çev. Abdulhalik Bakır), *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2001

²³⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*; c.2, Çağ yay./ İst.1989

Medine valisi, Yezid'den biat etmeyenlerin biatını temin etmesine dair yazıyı alınca Abdullah b.Zübeyr ve Hz.Hüseyin'i yanına çağırtdı. İbn Zübeyr, valinin davetini kabul etmeyerek o gece Mekke'ye gider. Hz. Hüseyin ise valinin yanına gider fakat, kendisi gibi birisinin akşam gizlice biat etmesinin doğru olmayacağını ifade edip, halkın topluca biate çağrıldığı zamanda kendisinin de çağrılmasını istedi. Fakat Hz. Hüseyin Yezid'e biat etmek istemediği için Muhammed b. Hanefiyye dışındaki bütün akrabalarını yanına alıp, Abdullah b. Zübeyr'den bir gün sonra O da gizlice Mekke'ye gider.

Recep ayının sonlarına doğru Medine'den ayrılan Hz. Hüseyin Mekke'ye geldi ve Müslümanların büyük sevgisiyle karşılandı. Hz.Hüseyin umre veya hac maksadıyla Kabe'yi ziyarete gelen Müslümanlarla görüşüp dört ay civarında Mekke'de kaldı. Bu arada Kufeliler Hz. Hüseyin'e binlerce mektup yazıp elçiler göndererek, kendisine biat edeceklerini belirtip onu Kufe'ye davet ederler.

Hz. Hüseyin ise durumunu öğrenmek için Müslim b. Akil'i Kufe'ye gönderdi. Müslim b. Akil ilk başlarda taraftar toplayıp Hz. Hüseyin'e gelmesi için haber gönderdi. Ancak daha sonra Müslim, Yezid'in Kufe valisi Ubeydullah b. Ziyad tarafından yakalanıp öldürüldü. Valinin gücünden korkan veya vaad edilen dünya ganimetlerini gören Kufeliler Hz. Hüseyin'e olan desteklerini çektiler. Fakat Hz.Hüseyin ise Müslim'in öldürülmesinden ve Kufeliler'in verdikleri sözden döndüklerinden habersiz halde Kufe'ye gitmek üzere yola çıktı.

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas (r.a) gibi birçok sahabi Hz.Hüseyin'i Kufe'ye gitmekten alıkoymaya çalıştılar. Ona bu çıkışının fitneye sebep olacağını insanların birbirine düşeceğini söyleyip, Kufe'lilere güven olmayacağını belirttiler. Ayrıca aile fertlerinin hepsini götürmesinin ise tamamen yanlış olduğunu ifade ettilerse de, Hz. Hüseyin'i döndürme konusunda başarılı olamadılar. Hz. Hüseyin, h.61 yılında zilhicce ayının 8. İnde Kufe'ye gitmek üzere Mekke'den ayrıldı. Hz. Hüseyin, yolda Müslim b. Akil'in öldürüldüğünü ve Kufe'de durumun kendi aleyhine döndüğü haberini aldı. Bazı insanlar Onu döndürmeye çalıştı ise de O yoluna devam etti²³⁵.

²³⁵ Gölpınarlı, Abdalbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay./ İst.2003 /Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ank. İlahiyat Fak. Yay./ Ankara 1983

Hz. Hüseyin'in Irak tarafına yola çıktığını haber alan Yezid, ibn Ziyad'a mektup yazıp tedbir almasını ister ve "onlar seninle savaşmadığı müddetçe sen onlarla savaşma" diyerek onu uyarır. Kufe valisi Ubeydullah b. Ziyad ise Ömer b. Sa'd'ı meseleyi halletmekle görevlendirip ona, Kerbela'ya gelen Hz. Hüseyin'i Yezid'e biate zorlamasını ve susuz bırakması talimatını verdi. Muharrem ayının ikisinde Kerbela'ya gelen Hz. Hüseyin ile Ömer b. Sa'd arasında değişik şekilde aktarılan bir çok görüşmeler gerçekleşir. Bu görüşmeler vali Ubeydullah'a bildirildiğinde o, Yezid'e biatın alınmasını, biat alınmazsa savaşılmasını ister. Sonunda Kerbela olayı 10 Muharrem (Aşure günü) Cuma günü 61\10 Ekim 680 de başlar ve Hz. Hüseyin ile yanında bulunan yakınlarından 72 kişinin her Müslümanı derinden üzecek şekilde şehit edilmesiyle aynı gün son bulur²³⁶.

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinde Yezid'in rolü konusunda tarihçiler farklı rivayetlerde bulunurlar. Şii tarafı ağırlıkta olan bazı yazarlar; Hz. Hüseyin'in öldürülmesi emrini Yezid'in verdiğini belirtirler. Ancak diğer yazarlar ise bunu doğrulamamakta ve Yezid'in bu olaya üzüldüğünü nakletmişlerdir. Bu olaydan sonra Yezid, Hz. Hüseyin'in geride kalan yakınlarına oldukça iyi davranmakla birlikte onu şehit edenlere sadece lanet okumakla ve kızmakla iktifa etmiştir. Bu itibarla Yezid, Ubeydullah başta olmak üzere hadisede rolü olan ve kendi memurları olan bu kişileri cezalandırmadığından dolayı idari açıdan sorumlu kabul edilmiş ve Hz. Hüseyin'i Ubeydullah b. Ziyad'ın insafına terk ettiğinden dolayı tenkit edilmiştir.

Kerbela Olayı'nın yankıları tarih boyunca devam edip tesirleri günümüze kadar gelmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ikinci büyük fitne olarak İslam tarihinde derin tesirler bırakmıştır. Kerbela Olayı'nın etkilerine değinmek gerekirse; Bu olay ile Hz. Ali'nin soyu veya onun taraftarları hakkında haksızlığa uğramış mağdur imajının oluşmasına büyük tesiri olmuştur. Siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan Şiilik, insanlarda bulunan mazlumun yanında yer alma duygusunu da kullanarak, taraftar edinmiştir. Şia'nın Ehl-i beyt'in mağdur edildiği inancı daha sonraları Hz. Ali'ye hürmet ve sevginin aşırı derecelere yükselmesinin sebeplerinden birisini teşkil etmiştir.

Hatırlandığında her Müslümanı derinden üzen bu olay özellikle bazı şiiler tarafından matem havası içerisinde mübalağalı bir şekilde asırlardan beri canlandırılıp

²³⁶ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan Yay. / İST.2008

tekrar edilmektedir. Bu olayın gündemde tutulması, Sünni-şii ayrılığını kalıcı hale gelmesine ve daha da derinleşmesine sebebiyet vermektedir. Şia tarihteki bir çok olayı istismar ettiği gibi Kerbela Olayını da kendi toplumunu dinamik tutmak ve taraftar oluşturmak gibi siyasi maksatlar için kullanmaya devam etmektedir. Şiiler, Hz. Ali'yi kendilerine en büyük önder kabul ettiği halde onu şehit eden haricileri geri plana atıp sünni Müslümanlara saldırmaya vesile yapmak için Kerbela olayını daha ön planda tutmuştur²³⁷.

Kerbela Olayının bir diğer önemli etkisi de Hilafet-İmamet hususunda olmuştur. Hilafet meselesi etrafında meydana gelen olayların Hz. Ali merkezli gelişmesi ve Hz. Ali'nin şehid edilmesinden sonra Hz. Hüseyin'in de şehid edilmesi konusu, şiiler tarafından imamet meselesine ayrı bir önem verilmesine sebep olmuştur. Şiiler bu gelişmeleri, görüşlerinin temeline oturtunca, imamet meselesi Şia'nın en önemli esası haline gelmiştir. Şia imamet meselesini kendi varlığının bir sebebi olarak görünce, imamet nazariyesi etrafında gelişen siyasi meseleleri fikhi ve ameli konuların ilerisine götürerek bunları, itikadi bir mesele şeklinde değerlendirmiştir.

Şiiler, sahabe devrinden itibaren gelişen olayları kendi görüşlerine uygun gelebilecek şekilde yorumlamışlardır. Şia, Hz. Ali'nin nas ile tayin edilmiş gerçek halife olduğu ve sahabenin bunu kabul etmediği iddiasını temel bir inanç haline getirmiştir. Buna bağlı olarak şiiler birçok ayet ve hadisi yanlış yorumlamışlar veya başka ayet ve hadislerin varlığından söz ederek sahabeye kötü sıfatlar yakıştırmışlar ve Müslümanların büyük çoğunluğundan ayrı düşmüşlerdir.

²³⁷ *A.g.e*

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİA

2.1. Şia'nın Anlamı

Şia, Arapça'da "ş y a" kökünden gelen, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin taraftarı olmak, yardımcısı olmak, ayrılmak, firkalaşmak vb. anlamları ifade eden bir kelimedir²³⁸. Kur'an'da da bu kelime "fırka", "bölük"²³⁹, "taraftar"²⁴⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

İbn Haldun da Şia'yı şöyle tarif eder; Bil ki, Şia'nın lügat manası arkadaş ve etba demektir. Halef ve seleften olan fakih ve mütekellimin şii ve şia tabirlerini bir istilah olmak üzere Ali ve oğullarına taraftarlık edenlere tahsis etmişlerdir. Bütün şii mezhepleri imametin, ümmetin düşünce ve oyuna bırakması doğru olan umumi maslahatlardan ve ümmetin tayini ile caiz olan işlerden olmadığı hakkında bir fikirdedirler²⁴¹.

Mezhepler Tarihi kaynak eserleri arasında kitapları günümüze kadar ulaşmış olan erken dönem Şii müelliflerinden Nevbahti (300/912) ve Ebu Halef el-Eş'ari el Kummi (301/913)' ye göre Şia; Hz. Muhammed' in sağlığında "Şiatu Ali" (Ali taraftan) diye isimlendirilen, onun vefatından sonra da Ali' nin imam-halife olduğunu ileri süren kimselerin meydana getirdikleri bir firkadır²⁴². Bu yazarlar, bu bilgileri verdikten sonra, Ali'nin imametinin farzietini ileri süren ilk kişinin de Abdullah b. Sebe olduğunu zikrederler ki, böylece biraz önce sözünü ettikleri Hz. Peygamber devrindeki teşekkülü, bizzat kendileri, Hz. Osman zamanında yaşadığı ileri sürülen bir kişinin dönemine taşımış olurlar²⁴³.

²³⁸ Gölpınarlı, Abdulkaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik*, Der Yay./ İst.2003/ Onat, Hasan; "Şiiiliğin Doğuşu Meselesi" (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ ts./ Ayrıca bkz. Dalkıran, Sayın; *Ahmet Feyzi Çorumi'nin El-Feyz'ür-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devletinde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkidleri*, Osav Vakfı Yay./ İst. 2000

²³⁹ Rum Suresi 31-32

²⁴⁰ Kasas 15 / Ayrıca bkz; En'am, 65, 159; Hicr, 10; Nur, 19; Kasas, 4; Meryem, 69; Saffat, 83; Sebe, 54; Kamer, 51.

²⁴¹ İbn Haldun; *Mukaddime*, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ *Dergah yay.*\İst. 2007

²⁴² Kummi/ Nevbahti; *(Kitab'ul Makalat Ve'l-Firak Fıraku's-Şia) Şii Firkalar*, (çev. Hasan Onat- Sabri Hizmetli- Ramazan Şimşek) Ankara Okulu Yay./ Ank.2004

²⁴³ Fırlı, E. Ruhi; "Şiiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay.*/ İst.1993

Çağdaş şii yazarlardan Kaşifu'l-Gıta (1876-1954), “Şia, taraftar anlamına gelmektedir ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in amcasının oğlu, damadı ve kardeşiği Ali b. Ebi Talib (a.s.)’in tarafını tutan Müslüman topluluğuna verilmiş bir addır” der²⁴⁴.

Şehristani’nin (548/1153) şia tarifine bakarsak; O, “Onlar Ali’nin hilafetinin, gizli veya açık nass ve vasiyete dayandığını ileri sürerler. Onlara göre imamet, Ali’nin oğullarından başkasında olmaz; şayet olursa, ya zulümle, ya da takiyye ile olur²⁴⁵...” diyerek konuya biraz daha açıklık kazandırır.

Şii kaynakların tariflerine göre özetle Şia;

- Hz. Ali’ye taraftar olanların,
- Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den sonra insanların en üstünü (efdal) olduğuna inananların,
- Hz. Ali’nin bizzat Hz. Peygamber tarafından imamlık ve halifelğe tayin olduğunu; dolayısıyla halifelğin onun ve Ehl-i Beytin hakkı olduğunu ileri sürenlerin,
- Hz. Ali’den sonraki imamların da mutlaka onun soyundan açık veya gizli bir nassla tayin ve vasiyet olunacağını kabul edenlerin,
- İmamların büyük ve küçük günahlardan korunmuş (masum) ve özel bir bilgiyle donatılmış olduklarını söyleyenlerin teşkil ettiği topluluklardır.

Şii kaynaklarının verdiği bilgiler sonucunda elde ettiğimiz bilgilerden sonra; Şia, Ali b. Ebi Talib’in nass ve tayinle Hz. Peygamber’den sonra imam olduğuna inanan, imametinin onun Fatıma’dan olan soyunda devam edeceğini ve kıyamete kadar asla onların dışına çıkmayacağını ileri süren toplulukların müşterek adıdır²⁴⁶.

2.2. Şia’nın Doğuşu

Şia’nın anlamını belirttikten sonra, Şia hususunda bir diğer sorun ile karşılaşmaktayız bu sorun ise Şia’nın bir fırka olarak ne zaman doğduğudur. Kaynaklarda Şia’nın doğuşu konusunda birbirinden farklı ve değişik tarih ve dönemler

²⁴⁴ A.g.e

²⁴⁵ Şehristani, *El-Milel Ve’n-Nihal*, (Çev. Mustafa Öz), Litera Yay./ İst.2008

²⁴⁶ Hakyemez, Cemil; “Şii İmamiyye Fıkhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, *Hitit Üniv. İlahiyat. Fak. Dergisi*, 2008/1,c.7,s.13/ el-Eş’ari, Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail, (*Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn*), *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın), Kabalcı Yay./ İst.2005/ Sarıkaya, Mehmet Saffet; *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet yay./ İst.2009/ Gümüšoğlu, Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi*, Kayıhan yay./ İst.2008/

ileri sürülmüştür. Her araştırmacı kendi görüşünü savunurken, karşıt tezleri çürütmek için de deliller serdetmiştir. Şia kaynaklarında ise bu husus Hz. Peygamber'in varlığında var olan bir fikir olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Şiiliğin doğuşuyla ilgili iddiaları İrfan Abdulhamid yedi grupta toplamıştır²⁴⁷.

1- Şii müellifler fırkanın doğuşunu Hz. Peygamber zamanına kadar götürürler. Ancak Hz. Peygamber'in sağlığındaki Şiiliğe manevi Şiilik derler.

2- Şiilik, ilk hilafet tartışmaları esnasında oluşmuştur.

3- Şiilik, Hz. Osman zamanında, ona karşı yapılan isyandan sonra doğmuştur. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Müslümanlar, Hz. Ali ve Muaviye taraftarı olarak ikiye bölünmüşler; Hz. Ali'nin ölümünden sonra Şia, sadece Hz. Ali taraftarlarına verilen bir ad olmuştur.

4- Şiilik, Hz. Ali'nin riyaseti esnasında Talha ve Zübeyr'in ona karşı çıkması üzerine Hz. Ali'ye uyanlara verilen bir ad olarak başlamış, Cemel Vak'asını müteakip teşekkül etmiştir.

5- Şiilik, Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra teşekkül etmiştir.

6- Şiilik, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehadetinden sonra oluşan Tevvabün hareketiyle başlamıştır.

7- Şiilik, nass ve tayin akidesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Buna göre, Şia'nın zuhuru h.1 asrın sonlarına kadar uzanır.

Şii müelliflerin hemen hemen ittifakla Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde Şia'nın mevcut olduğunu ileri sürmelerine rağmen, Hz. Peygamber devri şöyle dursun, Hz. Ali'nin ve hatta oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin zamanında bile bir fırka haline gelmiş değildir²⁴⁸.

Öyle görünüyor ki, Arap dilinde, günlük hayatta ıstılah anlamının dışında "taraftar" anlamında kullanılan şia kelimesinin Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde geçmesi, Şia'yı böyle bir anlayışa sevk etmiş olmalıdır. Ancak bazı hadislerde rastlanan "şia" sözünden bir fırka anlamı çıkarmak ve bu hadislere muhatap olan Hz. Ali ile diğer

²⁴⁷ İrfan, Abdulhamit; *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (çev. Saim Yeprem), Marifet Yay. 1994

²⁴⁸ Fığlalı, E. Ruhi; "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./ İst.1993*

ashabın, bu sözleri bir mezhep, bir fırka olarak anlayıp öylece değerlendirdiklerini düşünmek, tarihi olayların seyri ve mevcut rivayetlere göre, fevkalade imkansız görünmektedir²⁴⁹.

İbn Haldun Şiiliğin; Peygamberin vefatından sonra hilafet – imamet meselesi üzerine çıktığı kanaatindedir. İbn Nedim (Öl.385/995)’in kanaati de Hz. Ali ile Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe (Allah onlardan razı olsun) arasındaki mücadelenin başlamasıyla birlikte Şia’nın ortaya çıktığı doğrultusundadır. O, şunları yazar;

“Talha ve Zübeyr, Hz. Ali’ye karşı çıkıp Osman b. Affan’ın kanını talep etmediği gerekçesiyle ona sırt çevirdikleri zaman Ali Aleyhisselam bunların her ikisinin Allah’ın emrine dönmelerini sağlamak için dövüşmeye (mücadeleye) karar vermişti. İşte bu sırada Hz. Ali’ye tabi olanlara Şia dendi. Çünkü Hz. Ali (O’na selam olsun) bunlara “Benim şiam” diyordu²⁵⁰.

Mısırlı yazar Ahmed Emin, “Fecr ül-İslam” adlı eserinde;

“Nebi (S.A.S.) vefat ettikten sonra bazı topluluklar, Peygambere halef olmaya en layık olan O’nun ehl-i beyti’dir, görüşünü ortaya attıkları zaman bu, Şia’nın ilk nüvesi olmuştur” der. Yine aynı eserinde; “Görüldüğü gibi bu fırka Nebi (S.A.S.)’nin ölümünden sonra kurulmuş ve zamanla Hz. Osman’a dil uzatılmasıyla büyümüştür” demek suretiyle Şia’nın doğuş zamanı hakkında fikrini belirtir. Doç. Dr. Yaşar Kutluay yazdığı kitaplarında şiiliğin tarih sahnesinde görünüşünü Hz. Muaviye’nin Irak valileri Muğire b. Şu’be es-Sakafi ve Ziyad b. Ebihi’nin H/50- 51 (M/670-671) yıllarındaki davranışlarına bağlar²⁵¹. Ona göre Siffin savaşından sonra Ali b. Ebi Talib’in çevresinde toplanan Müslümanlar “kelimenin ıstılahi değil, lügati anlamında onun taraftarı” durumunda idiler. Ancak Hz. Ali taraftarlarının “bir teşkilat olarak” ortaya çıkması bu valilerin hareketleriyle başlar²⁵² demektedir.

Çağdaş yazarlardan İrfan Abdülhamid ise bu konudaki görüşünü şöyle ortaya koyar²⁵³; “Benim görüşüm şudur ki; siyasi ve fikri bir mezhep olarak şiiliğin yapısı

²⁴⁹ A.g.e

²⁵⁰ Ecer, A. Vehbi; “*Şia veDoğuşu*”, Kayseri Üniv. İ.F.D/ Kayseri 1983

²⁵¹ Bkz. Kutluay, Yaşar; *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay./ Ank. 1968

²⁵² Ecer, A. Vehbi; “*Şia veDoğuşu*”, Kayseri Üniv. İ.F.D/ Kayseri 1983 / Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ tsz.

²⁵³ İrfan, Abdulhamit; *İslam’da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (çev. Saim Yeprem), Marifet Yay. 1994

halifelik konusunda nas ve tayin nazariyesine inanmayla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu nazariye o mezhebe öyle bir özellik kazandırmıştır ki bununla Şia diğer mezhep ve hareketlerden ayrılır. Ben şiiliğin, böylece, temelde bu nazariye ile bağlantılı olduğunu ve hala da bu bağın devam ettiğini görüyorum” demiştir.

Hz. Ali'nin sağlığında meydana gelen Hz. Ali taraftarlığını ve Hz. Ali sevgisini bir mezhep hareketi, mezheple ilgili bir zümreleşme olayı olarak görmemek yerinde olur. Ethem Ruhi Fığlalı'nın da işaret ettiği gibi; “Hz. Ali'nin bütün Müslümanlarca teslim edilen şahsi meziyetleri, ilmi, takvası, kahramanlığı, cesareti ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in amcasının oğlu, Medine'de kendisine kardeş kıldığı kimse ve damadı oluşu söz konusu olduğu takdirde, bu hususlarla ilgili ilk tezahürlerin daha Rasulullah (s.a.s.)'in sağlığında mevcut olması fevkalade tabii ve doğrudur. Ancak bu tezahür, bir fırka veya ayrı bir zümre teşkil etmek şeklinde değil, manevi bir bağlılık ve samimi bir dostlukur²⁵⁴”.

Sonuç olarak şia düşüncesi en erken Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra siyasi bir temayül olarak efkar-ı umumiyye oluşturulmaya başlanmıştır, denebilir. Özellikle 65/684 yıllarında fiilen ortaya çıkarak Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere toplanan ve onun yardımına gelmedikleri için dövünerek tövbe edenlerin oluşturduğu Tevvabun²⁵⁵ (tövbe edenler) hareketi; Şia'nın bir ıstılah haline gelişinin, yani İslam içinde siyasi bir kitleleşme hareketinin başlamakta oluşunun ilk tezahürleridir²⁵⁶.

Gerçekten bu olay bir zümreleşmenin gözüktüğü olaydı. 65/ 685 yılında Süleyman b. Surad el-Huzai'nin yönetiminde toplanan bazı insanlar askeri bir harekate hazırlandılar. Hz. Hüseyin'e ihanet edişlerinden pişmanlık duyduklarını göstermek istediler ve Hz. Hüseyin'in intikamını almayı da üstlendiler. 16.000 kişi olmaları gerekirken ancak bin kişi bir araya gelebildi ve Kerbela da, Hz. Hüseyin'in türbesi etrafında 24 saat ağlayıp çırpındılar. Bu hareketin sayısı yirmi binlere ulaştıca Süleyman b. Surat liderliğinde bir harekete girişmeye karar vermişlerdi. Vali Ubeydullah'ın yerinde tedbileri bu hareketin de daha başlangıcında akiym kalmasını

²⁵⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. /İzmir 2008

²⁵⁵ Tevvabun Hareketi; (10 Muharrem 61/ 10 Ekim 680) Hz. Hüseyin'in şehadetinden kısa bir süre geçtikten sonra Hz. Hüseyin'in ölümünden kendilerini sorumlu gören bazı Kufe'liler periyodik olarak bir araya gelip, yaptıklarından tevbe edip, ağlayıp sızlamışlardı. Böylelikle bu harekete Tevvabun denmiştir.

²⁵⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. /İzmir 2008

sağlamıştır. Ve Emevilere karşı şuursuzca mücadele ederek, Aynü'l-Verde civarında yapılan savaşta Şam ordusuna yenilmiştir (65/ 685)²⁵⁷.

Ancak şu kısmını da belirtmek gerekir ki; Şiiliğin vücut bulması, en azından nass, vasiyet ve ismet veya başka bir ifadeyle imamın yanılmazlığı ve üstünlüğü (efdal), özel bir bilgi ile donatılmış bulunduğu ve dolayısıyla imamet ve hilafetin, Hz. Peygamber'den sonra bu vasıfları sebebiyle Hz. Ali'nin hakkı olduğu inancının genelleşmesi fikri ise en erken, Muhammed el-Bakır (114/733)'in kardeşi ve arkasından onun oğlu Cafer es-Sadık (148/765) ile Zeyd b. Ali (122/740) arasındaki tartışmalarda söz konusu edilmiş meseleler cümlesindedir²⁵⁸.

2.3. Şia'nın Kökeni Konusundaki İddialar

Şia'nın anlamı ve ortaya çıkışına değindikten sonra üzerinde ihtilaf olan bir diğer konu ile ilgili hususlara değinmek istiyorum. Bu husus Şia'nın kaynağı yani kimliğinin ne olduğudur. Bu konu üzerine kaynaklar şu hususlar üzerinde durmuşlardır; ilk olarak Şia'nın İran Asıllı olduğu fikri ortaya atılmıştır. Bu fikre göre, Müslüman fetihleri ile yalnız Sasani krallarının hakimiyeti sona ermedi, aynı zamanda bu sülâle yok oldu. Sonuç olarak; İslâmiyet'i kabul etmelerine rağmen, eski fikirlerine hala bağlı bulunan İranlıların, hükümdarlarına yaptıklarını aynen halifeye yapmaya hazır bir vaziyette olmuşlardır. Onlar çöl kabilelerinin demokratik bir tarzda seçilmiş bir başkanından başka bir şey olmayan, halifelik nazariyesini yavan bulmuşlardı. Bu fikrin savunucuları da bunu en belirgin şekilde, esas itibariyle irani bir hareket olan Şiilikte kendini gösterir ve haliyle Şia'nın kaynağı İran'dır demişlerdir.

Bu hususta diğer fikir ise Şia'nın Yahudi asıllı olduğudur. Bu fikre göre; Tanrı'nın dünya üzerindeki meşru vekili olarak monarşik bir peygamber düşüncesi Yahudilerden İslâm'a geçmiştir ve Sünnî hilâfet nazariyesinin bu konuda yetersiz kaldığını düşünen şii düşünce devreye girmiştir. Netice itibariyle de nasıl ki Yahudilikte her peygamberin meşru bir halifesi var ise, şia'ya göre de Hz. Peygamber'in de vardır ve bu Ali'dir. İmâmiye İsnâ-Aşeriyya inancı ise umumiyetle kaynaklarda varlığı tartışmalı olan Sanalı Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe tarafından ortaya atılan görüşlere dayandığı söylenmektedir.

²⁵⁷ Ecer, A. Vehbi; “*Şia ve Doğu*”, *Kayseri Üniv. İ.F.D/ Kayseri* 1983

²⁵⁸ Fırlalı, E. Ruhi; “*Şiiliğin Doğu ve Gelişmesi*”, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./ İst.*1993

Bir diğerk fikre göre de Şia Arap asıllıdır. Bu fikre göre; Şia, Arap temelleri üzerine kurulmuştur. Ancak daha sonraları diğerk yabancı unsurların İslâm'a girmesiyle yeni bir şekil almıştır.

İlk tarihi kaynaklar dikkatlice incelendiğinde, ilk Şiilik olaylarına ilk defa Araplar arasında rastlandığı görülür. Özellikle Emeviler devrindeki (Hariciler dışındaki) isyanların reislerinden pek çoğu, Ehl-i Beyt'in intikamını faaliyet programlarına temel hedef kıldılar; bu ise tipik bir Arap fikridir. Ehl-i Beyt'in özel vasıflara sahip olduğu fikri de yine iyi ve kötü vasıfların irsi olarak aile soyundan geçtiği yolundaki müşterek Arap inancına uygundur²⁵⁹. Bununla beraber tarihi gerçekler bağlamında düşünüldüğünde; Arap asıllıdır görüşü daha doğru ve tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Şiiliğin doğuşu ve kaynağı hususundaki meseleleri belirttikten sonra şimdi de Şiiliğin iddiaları üzerinde duralım. Şiilik, bütünüyle Hz. Alinin imameti hakkındaki tasavvur ve tezahürlere dayalı olduğundan, bu firkanın iddialarının da yine Hz. Ali'nin etrafında oluşan olaylardan yola çıkarak incelenmesi gereklidir.

2.4. Şia'nın Hz. Ali'nin Resulullah'ın Halifesi Olduğuna Dair Saydığı Deliller

Şia'ya göre Hz. Ali, Resulullah (s.a.s.)'dan sonra insanların en üstünüdür. Onun imamlık ve halifeliği Allah ve Resülü tarafından farz kılınmıştır. Başta Hz. Ali olmak üzere, kendisinden sonra çocukları da imamete en layık olan insanlardır. Zaten Hz. Peygamber, ilki Mekke'de "İnzar ayet" nin nüzülünden sonra yapılan toplantıda, son ve kesin olarak da Veda Hacc'mdan dönerken Gadir Hum denilen mevkide, Hz. Ali'yi kendisine Halife ve ümmete imam tayin ettiğini açıkça bildirdiği gibi, daha birçok vesile ile onun imametini Ümmete vasiyet etmiştir; çünkü imamet (hilafet), Şia'ya göre, Ehl-i Sünnet'in dediği gibi ümmetin istek ve seçimine bırakılabilecek küçük işlerden değildir. İmamet dinin aslına dahil bir rükündür ve iman esasları arasında yer alır. Bu bakımdan imama inanmak, Şiiliğin inanç esaslarından biridir.

²⁵⁹ Watt, Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (çev. E. Ruhi Fığlalı) Umran Yay./ Ankara 1981

2.4.1. Gadir-u Hum Olayı

Gadir Hum, Mekke-Medine yolu üzerinde, Cuhfe'den üç mil uzaklıktaki Humm vadisinden doğan bir su kaynağının birikintileriyle oluşmuş bataklık bir gölcüğün bulunduğu yerdir²⁶⁰. Şiilere göre Hz. Peygamber, Veda Haccı dönüşü, 18 Zilhıccce 10 (17 Mart 632) Pazartesi günü, dinlenmeye elverişli bir yer olmamasına ve hava çok sıcak olmasına rağmen, önemli bir hususu tebliğ etmek maksadıyla burada konaklar. Üstelik bu sırada, “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez” (5. Maide, 67) mealindeki ayet inmiştir²⁶¹.

Şii rivayetlere göre, Hz. Peygamber, Ali b. Ebi Talib'in imametini, insanlardan korkarak gizlediği için Maide suresinin 67. ayeti nazil olmuştur. Hz. Peygamber, “Allah'ın kendisini insanlardan koruyacağını” öğrenip ve “Ali'nin imametini tebliğ etmediği takdirde elçilik görevini yerine getirmemiş sayılacağı ikazını alınca, Veda Haccı dönüşü Gadir-i Hum denilen yerde al el acele Ali'nin imametini ilan etmek gereğini hissetmiştir²⁶².

Hz. Peygamber, ayeti alır almaz, her tarafa haber göndererek kafilenden ayrılıp önden gidenlerin veya memleketlerine gitmek üzere ayrılanların geri gelmelerini, geride kalanların da yetişmelerini ister. Herkes geldikten sonra, vakit öğle olduğu için seferi olarak öğle namazı kılınır. Halk tamamen toplanınca oraya deve hamutlarından üç basamak bir minber düzdüler. Son hacları olan ve Veda yani Vedalaşma haccı adıyla anılan bu hacda 124.000 den fazla kişi vardı²⁶³. Hz. Peygamber, indirilen ayeti tebliğ ettikten sonra, Allah'a hamd-ü senada bulunur ve devamla; “Ey insanlar! Öyle sanıyorum ki, yakında Allah'ın katına gideceğim ve O'nun emrine uyacağım. Ben de sizler de sorguya çekileceksiniz. Bu hususta ne dersiniz?” diye sorar. Onlar da, “Bizler,

²⁶⁰ Korkmaz, Sıddık; *Şia'nın Oluşumu (Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi)*, Konya 2008 / Demircan, Adnan, Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum, *Beyan Yay.*/ İst.1996/ Gölpınarlı, Abdalbaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, *Der Yay.*, İst.2003

²⁶¹ Fığlalı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay.*/ İst.1993

²⁶² Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ tsz.*

²⁶³ Gölpınarlı, Abdalbaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, *Der Yay.*, İst.2003

Senin Allah'ın emrini tebliğ ettiğine, bizim doğru yolda yürümemiz için elinden geleni yaptığına ve daima güzel öğütler verdiğine şahitlik ederiz” diye cevap verirler²⁶⁴.

Hız. Peygamber devamla, “Allah'dan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve resulü, Cennet, Cehennem ve Ahiret Günü'nün hak olduğuna ve o Hüküm Günü'nün mutlaka vuku bulacağına, Allah'ın da ölüleri kabirlerinden çıkarıp dirilteceğine şahadet eder misiniz?” diye sorunca, “Evet, şahadet ederiz” cevabını verirler. Bunun üzerine Hız. Peygamber, Şii hadis edebiyatında “sakaleyn hadisi” şeklinde meşhur hadisini söyler:

“... Size iki paha biçilmez şey bırakıyorum. Biri öbüründen daha da büyük; Allah'ın gökten yere uzatılmış ipi olan Allah'ın Kitabı; diğeri de Ehl-i Beytim dir. Bu ikisi, havuz başında bana ulaşınca kadar birbirinden ayrılmaz; bunu Rabbinden diledim. Benden sonra bu ikisine yapışır, sarılırsanız ebedi olarak sapmazsınız, delalete düşmezsiniz.” Daha sonra;

“Ey insanlar! Bilmez misiniz; şahadet etmez misiniz ki, ben her kadın ve erkek mü'minin üzerinde kendisinden çok hak ve yetkiye sahibim?” diye sorunca, “Evet biliyoruz” derler. Bunun üzerine O, Ali'yi yanına çağırır ve sağında tutarak elini tutup kaldırır. O kadar ki, her ikisinin de koltuk altlarının beyazlığı görünür. Sonra şöyle der: “Ben kimin mevlası isem, bu (Ali) de onun mevlasıdır” (Men küntü mevlahu, fehaza (Aliyyun) Mevlahu). Daha sonra minber haline getirilen deve hamutlarının üzerine oturur ve ellerini açarak; “Allah'ım! Onu seveni sev; ona düşman olana düşman ol !” duasında bulunur²⁶⁵.

Hız. Peygamber'in bu açıklamalarından sonra, orada bulunanlar sırasıyla gelip çadırında Hız. Ali'yi tebrik ederler. Bunlar arasında Hız. Ömer, şair Hassan b. Sabit de vardır. Medine'ye hareket edilince de, yolda, hatta bazılarına göre daha orada, “ ... Bugün size dininizi bütünledim; üzerinize olan nimetimi tamamladım; din olarak sizin için İslam'ı beğendim ...” (5. Maide, 3) ayeti nazil olur. Şii iddialara göre, Hız. Peygamber Ali'nin imametini açıkça ilan ettikten sonra “dinin tamamlandığını” bildiren

²⁶⁴ Fığlalı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./* İst.1993

²⁶⁵ Gölpınarlı, Abdulkaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay./ İst.2003/ Fığlalı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./* İst.1993/

Maide suresinin 3. Ayet nazil olmuştur. Dinin tamamlanmasını sağlayan Ali'nin imameti olmaktadır²⁶⁶.

Şii geleneğinin çok teferruatlı ve daha birtakım zengin ve geniş rivayetlerle süslediği Gadir Hum olayı, İbn Hişam, Taberi, İbn Sa'd gibi ilk devir siyer ve İslam tarihi müelliflerince ya hiç zikr edilmez yahut da Hz. Peygamber'in konuşmasından söz edilmeksizin sadece orada konaklandığı söylenir. Mamafih Yakubi (Tarih, 2/102), İbn Kesir (el-Bidaye ve'n Nihaye, V, 208-14), Suyuti (Tarihu'l-Hulefa, 169), Muhibbu'd-Din et-Taberi (er-Riyazu'n-Nazıra, II, 169), Tirmizi (Sünen: Menakıb, 20), İbn Hanbel (Müsned- I, 84, 118, 119, 152, IV, 281, 370, 372), el-Hakim en-Neysaburi (Mustedrek III, 109, 533), Nesai (Hasais, 15). İbn Mace (Sünen: Mukaddime,2), Muslim (Sahih, II,325) gibi tarihçi ve muhaddisler, bu olaydan şii geleneği içinde olmamakla beraber, Sakaleyn hadisi münasebetiyle söz ederler. Ancak bunların hiçbiri de, Hz. Peygamber'in sözlerini, şiilerin anladığı gibi Hz. Ali'nin imamet ve hilafeti için bir delil olarak değerlendirmezler²⁶⁷.

Aslında şii geleneğinin bu olay dolayısıyla inzal olunduğunu söylediği 5. Maide süresinin 67. ayeti, müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre, bu olay vesilesi ile değil çok daha önce indirilmiştir ve üstelik ayet Müslümanlar hakkında değildir ve Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hıristiyanların kötülüklerinden emin olmasını bildirmektedir²⁶⁸.

Diğer taraftan Razi ve Taftazani gibi kelamcılar, Mevla kelimesinin ayet ve hadislerdeki kullanışı itibariyle ve Arap dili açısından halife manasını ifade etmediğini de dikkat çekmişlerdir²⁶⁹. Ancak Şii literatürde vasi, Hz. Ali'nin imam olduğuna işaret eden özel bir sıfat olarak anlaşılmaktadır. Vasiylik; halifelik ve imamlık aynı kabul edilmiştir²⁷⁰.

²⁶⁶ Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ tsz./ Öz, Mustafa Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, Ensar Yay./ İst. 2012 / Gümüsoğlu Hasan; İslam Mezhepleri Tarihi, Kayıhan yay./ İst.2008*

²⁶⁷ Fiğlalı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./ İst.1993*

²⁶⁸ A.g.e

²⁶⁹ Gümüsoğlu Hasan; *İslam Mezhepleri Tarihi, Kayıhan yay./ İst.2008/ Gölpınarlı, Abdulkaki; Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yay./ İst.2003*

²⁷⁰ Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara*

Ehli Sünnet kaynaklarında ise; Hz. Peygamber'in hadisinde söz edilen mevla, dost, efendi, arkadaş ve veli manalarına geldiği ifade edilir. Veli ile Mevla kelimeleri arasında bir fark yoktur. Hz. Peygamber, her Müslümanın velisidir, dostudur. Hz. Ali ile olan münasebeti de böyledir. Ayrıca, müminlerin bazıları diğer bazılarının velileridirler. Sünni kaynaklara göre bu hadis, Hz. Ali'ye Müslümanlar arasında onların müşrik akrabalarını öldürdüğü için kin duyanları ve en önemlisi Hz. Ali'nin dönüşünde Veda Hac'ına yetiştiği Yemen seferinde (10/631-2) ganimetlerin pay edilmesi sırasında son derece katı davranışı ve beraberindekilere sert tutumu dolayısıyla onu Hz. Peygamber'e şikayet edenleri teskin etmek ve Müslümanlar arasındaki birlik, beraberlik, kardeşlik ve dostluk havasının bozulmasını önlemek için, onun kendisinin olduğu gibi bütün Müslümanların dostu ve velisi olduğunu açıkça belirtmek maksadıyla söylenmiştir. Kaldı ki Hz. Ali'nin torunu Hasan el-Müsenna'ya Hz. Peygamber'in "Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır" hadisini söyleyip söylemediği sorulmuş, ama o "Evet, fakat bununla emirliği ve sultanlığı kastetmedi. Öyle demek istemiş olsaydı, bunu daha açık bir şekilde belirtirdi, çünkü Resulullah Müslümanların en fasih olanıdır. Eğer mesele söylendiği gibi olsaydı, "Ey insanlar, bu (Ali), din ve dünyevi işlerinizin velisi ve benden sonra da size hükmedecek olanıdır. Onu dinleyin ve itaat edin" derdi. Vallahi Allah ve Resülü bu iş (hallfelik) için Ali'yi seçip Müslümanlara idareci yapsalardı ve Ali de bunu yerine getirmeseydi, Allah'ın ve Resülünün emirlerini ilk terk eden olurdu" demiştir²⁷¹.

2.4.2. Kırtas Olayı

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette Hz. Peygamber vefatıyla sonuçlanan rahatsızlıklarında, "Bana bir kağıt, kalem getirin de size bir şey yazdırayım ki benden sonra ihtilafa, sapıklığa düşmeyesiniz" buyurmuşlardır²⁷².

Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine orada bulunan Müslümanlar arasında kalem kağıdın getirilip getirilmemesi konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkar. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hastalığının şiddetinden dolayı bu sözü söylemiş olabileceğini, Allah'ın Kitabı'nın ve Hz. Peygamber'in Sünneti'nin Müslümanlara yeteceğini söyler. Hz.

²⁷¹ Fığlalı, E. Ruhi; "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay.*/ İst.1993

²⁷² Onat, Hasan; "Şiiliğin Doğuşu Meselesi" (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ Gölpınarlı, Abdülbaki; Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, Der Yay.*, İst.2003/ Fığlalı, E. Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yay.*/ İzmir 2008

Peygamber de, yanında tartışılmasının doğru olmadığını belirtir. Sonuçta Hz. Peygamber vasiyet olarak herhangi bir şey yazdırmaz.

Şia, “eğer Hz. Peygamber vasiyetini yazdırmış olsaydı Hz. Ali’nin, kendisinden sonra Müslümanların halifesi olduğunu yazdıracaktı” diyerek, bu olayı Hz. Ali’nin imameti için delil olarak gösterir²⁷³.

2.4.3. Ali b. Ebi Talib’in İmameti İçin Delil Olarak Gösterilen Bazı Ayetler

Maide Suresi,3. ayet: “ ... Bugün size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslamiyeti beğendim ...” Şia, bu ayetin Ali’nin imametinin ilan edilmesinden sonra indiğini; dinin tamamlanması işinin Ali’nin imametiyle sağlandığını iddia eder.

Maide Suresi 55. ayet: “Sizin dostunuz ancak Allah, O’nun peygamberi ve namaz kılan, zekat veren ve rüku eden mü’minlerdir”. Bu ayette müminlerden kastedilen Ali b. Ebi Talib tir.

Maide Suresi 67. ayet: “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez.”

Enfal Suresi 75. ayet: “Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar, sizdendir. Birbirinin mirascısı olan akraba; Allah’ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir ”.

Nur Suresi 55. ayet: “Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan Öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına, onlar için beğendiğini dini temelli yerleştireceğine, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir. Çünkü onlar bana kulluk eder, hiçbir şeyi Bana ortak koşamazlar. Bundan sonra inkar eden kimseler, işte onlar, artık yoldan çıkmış olanlardır.”

²⁷³ Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ Fıglalı, E. Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008/ Kırtas Olayı Ayrıca bkz: İbn Kesir, *(El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi*,c.5 (ÇEV. Mehmet Keskin)\Çağrı Yay.\ist. 1994/ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, (Çev. M. Faruk Görtünca), Sağlam Yay./ İst./ Ts./ Korkmaz, Sıddık; *Şia’nın Oluşumu (Hz. Ali’nin Vasiliği Düşüncesi)*,Konya 2008/ Ateş, Ali Osman; *Ehl-i Sünnet ve Şia’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yay./ İst.1996

Ahzab suresi 33. Ayet: “...Ey Peygamber’in ev halkı (Ehl-i Beyt!) Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister”. Bu ayette geçen “Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister” (innema yüridullahu li, yüzbihe ankumu'ricse ehle'l-Beyti ve yutahhirakum tathira) ifadesi, Resulullah’tan sonra Ali’nin imam ve halife oluşuna ve İmametini Ali’den sonra Ehl-i Beyt’le devam edeceğine delil olarak kullanılmaktadır.

Al-i İmran Suresi 61. ayet; “ Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarımızı biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah’tan yalancılar üzerine lanet dileyelim”

Meveddet ve Mübahele ayeti olarak bilinen son iki ayetin Ehl-i Beyt’e işaret ettiği kabul edilmiştir²⁷⁴.

2.4.4 Ali b. Ebi Talib’in İmametini İçin Delil Gösterilen Bazı Hadisler

Sakaleyn Hadisi: “Size iki ağır emanet bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldıkça, hiç bir zaman sapıtmazsınız. Bunlar, Allah’ın Kitab’ı ve İtretim (Ehl-i Beytim) dir”. Sünni-Şii pek çok hadis kitabında da yer alan bu hadis, Şia’ya göre Ali’ b. Ebi Talib’in ve ondan sonraki Şii imamların imametine delil teşkil etmektedir.

Sefine (Gemi) Hadisi: Şii olmayan bazı kaynaklarda da yer alan bu hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Benim Ehl-i Beytim, sizlerin arasında Nuh’un, gemisine benzer, kim ona binerse kurtulur; kim ondan yüz çevirirse boğulur.”

Bu hadislerin yanında, imametini Ali b. Ebi Talib’e ve soyuna ait olduğu yolunda pek çok hadis delil olarak gösterilmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür; “Harun’un Musa’ya göre durumu ne ise, senin de bana göre durumundur”; “Ali’den daha cesur genç yoktur”; “Ben Ali’denim, Ali de benden”; “Ali nereye giderse gitsin; hakikat da onunla birlikte gider”. “Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısı”; “Hasan ve Hüseyin cennette gençlerin seyyitleridir”. “Her mü’min Ali’yi sever; her münafık da Ali’den nefret eder”. “Kim Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin ile

²⁷⁴ Hz. Ali Hakkında Şia’nın ileri sürdüğü ayetler ve hadisler için bkz; Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ Sarıkaya, Mehmet Saffet; **İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler**, Rağbet yay./ İst.2009/ Gümüsoğlu, Hasan; **İslam Mezhepleri Tarihi**, Kayıhan yay./ İst.2008/ Gölpinarlı, Abdulkaki; **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, Der Yay./ İst.2003/

savaşırsa benimle savaşmış olur; kim de onlarla barış içinde olursa benimle barış içinde olmuş olur.”

Şia'nın ortaya attığı bu iddiaların doğruluğunu anlamak için Kur'an'a baktığımızda; Kur'an, siyasi meselelerle ilgili olarak, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir belirlemede bulunmuş değildir²⁷⁵. Bu genel ilkeleri, işlerin ehline verilmesi²⁷⁶, “vahiyle belirlenmemiş konularda müşavere ile hareket edilmesi²⁷⁷”, “insanlar arasında adaletle hükmedilmesi²⁷⁸”, “Allah'a, Peygamber'e ve mü'min emirlere itaat edilmesi²⁷⁹”, bilinmeyen şeyin desteklenmemesi²⁸⁰ şeklinde sıralamak mümkündür.

Kur'an'ın istediği ahlaklı ve adil toplum, Kur'an'ın dikkat çektiği ilkeler doğrultusunda müslümanlar tarafından, sosyal değişme olgusu çerçevesinde şekillenecek olan siyasi sistemlerle idare edilecektir. Kur'an, insanı ilgilendiren siyasi sorumluluğu, temel ilkeleri vererek insana bırakmıştır²⁸¹.

Yani Şia'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin Allah'ın emri ve Peygamber'in tebliğ ve vasiyeti ile imam tayin edildiğine dair, mevcut rivayetlerde tatmin edici sağlam bir cihet yoktur. Üstelik imamet, ancak Resülullah'tan gelen bir tayinle gerçekleşmesi yolundaki şii iddiası, Kur'an ve Sünnet'in, yani bütünüyle İslam'ın temel düşüncesine ters düşer; çünkü Kur'an, fikri istiklal anlayışına ağırlık vermiş ve mü'minlerin Allah'ın emir ve yasakları karşısında akılları ile müstakil hareket ve karar gücüne sahip varlıklar olmalarını istemiştir. İmama ve Şia'nın dediği gibi imamda mevcut olan özel bir ilme ve onun ismet sıfatına sahip olduğuna inanmak, Kur'an-ı Kerim'in Mü'minlerde bulunmasını istediği hür ve müstakil akıllı varlıklar olma anlayışını ortadan kaldırır²⁸².

²⁷⁵ M.S. Hatiboğlu, “Hilafetin Kureyşliliği”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, c. 23./ Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.Dergisi* / c.36/ Ankara/ Fırlı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./ İst.1993*

²⁷⁶ Nisa,58

²⁷⁷ Şura, 38; Al-i İmran, 159

²⁷⁸ Nisa,58

²⁷⁹ Nisa,59

²⁸⁰ İsrâ,36

²⁸¹ Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.Dergisi* / c.36/ Ankara

²⁸² Fırlı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./ İst.1993*

“Allah katında en üstün olanınız en müttakinizdir” (Hucurat,13) ayeti, Kur’an’ın bütünlüğü içinde değerlendirildiği zaman, başta soy-sop olmak üzere, fakirlik-zenginlik, güzellik-çirkinlik gibi suni değer ölçülerinin genel geçer fonksiyonelliğini ortadan kaldırmaktadır.

Bu çerçevede, “Eğer mü’minseniz, en üstün olanlar sizlersiniz”(Al-i İmran 139) ayeti, gerek Sünni anlayışta yer edinen “Kureyşlilik” meselesini, gerekse Şii anlayışın tipik özelliklerinden olan karizmatik “Ehl-i Beyt” kavramının vahyi temellerden yoksun olduğunu gözler önüne sermektedir. Hucurat suresinin 11. Ayetinde sun’i üstünlük ölçülerine dayalı tavırlar kınanmaktadır: “Ey İman edenler, bir kavim diğer bir kavmi istihzaya kalkmasın, mümkündür ki berikiler ötekilerden daha hayırlıdır...”²⁸³,

Kur’an, bir kimseyi peygamber olarak seçme yetkisinin sadece Yüce Allah’a ait olduğunu bildirmekte²⁸⁴, sırf peygamberlik için yaratılmış bir kavim veya sülaleden bahsetmemektedir. “Hz. İbrahim’i ve aynı soydan Hz. İshak’ı peygamber kılan Cenab-ı Hak, bunların peşinden gelenlerin içinde, iyilerin de, zalimlerin de bulunduğunu bildirmektedir²⁸⁵. Hz. Nuh’un ve İbrahim’in zürriyetlerinde peygamberlik ve kitap verilenler bulunduğu ifade edildikten sonra, aynı zürriyetin ekseriyetini fasıkların teşkil ettiği beyan edilmektedir²⁸⁶. Bir peygamberin babası Allah düşmanı olabildiği gibi²⁸⁷, oğlu dahi babasına tamamen ters bir karakter belirtebilir: Hz. Nuh, gemiye binmeyip karada kalan ve helak olacağı muhakkak olan oğlu hakkında, Cenab-ı Hakka: “Şu oğlum, ehlimden” diyerek, rahmet niyazında bulunduğu zaman²⁸⁸, şu ilahi cevabı almıştır: “Ey Nuh! o senin ehlimden sayılmaz, onun davranışı salih bir amel değildir²⁸⁹”.

Hz. İbrahim’e Cenab-ı Hak: “Seni insanlara İmam (başkan) yapacağım” buyurduğu zaman, Hz. İbrahim : “benim zürriyetimden de” diyerek, kendi sülalesinden de imamlar gelmesi niyazında bulunmuş, fakat şu cevabı almıştır: “Benim ahdim (vazife teklifim) zalimlere erişmez”²⁹⁰.

²⁸³ Onat, Hasan; “Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.Dergisi / c.36/ Ankara

²⁸⁴ Hacc,75 Al-i İmran, 179

²⁸⁵ Saffat, 113

²⁸⁶ Hadid, 26

²⁸⁷ Tevbe, 114

²⁸⁸ Hz. Nuh ve Hz. İbrahim için bkz. Köksal, M. Asım; *Peygamberler Tarihi*, Yenişafak Yay./ İst. 2005

²⁸⁹ Hud, 45-46

²⁹⁰ Bakara, 124

Bu Kur’ani delillerden anlıyoruz ki, peygamberlik makamı bir sülale imtiyazı değildir. Bu vazife o sülale mensuplarına herkesten farklı bir imtiyaz, ayrı bir fazilet sağlamaz. Peygamber çıkarmış bir kavim, sırf bu vakıa dolayısıyla, öteki kavimler üzerinde hiç bir üstünlük iddiasına girişemez²⁹¹.

Kur’an’ın bu tavrı ortada dururken, sırf Hz. Peygamber içlerinden çıktı diye Kureyş kabilesine herhangi bir üstünlük atfetmek mümkün olmadığı gibi, Haşimoğullarına, ya da Ali b. Ebi Talib’in Fatıma’dan olan soyuna diğer insanlardan farklı özel bir konum belirlemek de mümkün değildir.

Diğer taraftan, Hz. Peygamber’in özellikle Medine döneminde siyasi ve idari tatbikatına baktığımız zaman, onun insanları görevlendirirken ön planda tuttuğu en önemli özelliğin ehliyet olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber, insanlara görev verirken, ne onların Kureyşli olmalarına, ne de Haşimoğullarından olmalarına dikkat etmiştir. Önemli olan bir işi başarabilecek kabiliyete sahip bir müslüman olmaktır²⁹².

Hadislerin muhtelif sebeplerle delil olarak kullanılması meselesine gelince; öncelikle bir hususun açıkça belirtilmesinde fayda vardır. Hemen hemen bütün mezhepler, kendilerinin “Fırkay-ı Naciye (Kurtuluşa eren fırka²⁹³)’dan” olduğunu gösterebilmek için, bol bol hadis kullanmaktan hiç kaçınmamışlardır. Mezhepler Tarihi açısından bakıldığında mezheplerin lehine ve aleyhine kullanılan bütün hadislerin uydurulmuş olma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur. Bütün mezhepler, kendi görüşlerini kuvvetlendirebilmek, muhalif oldukları fırkaların görüşlerini çürütebilmek için, en emin yol olarak Hz. Peygamber’e hadis söylettirmeyi görmüşlerdir²⁹⁴.

Hz. Peygamber’in sağlığında hiç bir mezhebin mevcut olmadığını, Kur’an’ın ısrarla müslümanlar birliktir-beraberliğe çağırdığını (Al-i İmran, 103); açıkça “mü’minleri kardeş ilan ettiğini”(Hucurat, 10) düşünecek olursak, fırkaların lehindeki ve aleyhindeki hadislerin uydurma olabileceğini düşünebiliriz.

²⁹¹ Hatipoğlu, M. Sait; “Hilafetin Kureyşliliği”, A.Ü.İ.F.D./ c.23/ Ankara /trç

²⁹² A.g.e

²⁹³ Hz. Peygambere isnad edilen hadise göre; bu ümmet yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan biri Fırka-ı Naciye (kurtuluşa eren Fırka), diğerleri ise Fırka-ı Dalle (Dalalette Kalan Fırka)dır.

²⁹⁴ Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.Dergisi / c.36/ Ankara

Teolojik çerçeveyi belirledikten sonra Şia'nın Ali b. Ebi Talib'in imametinin nass ve tayinle belirlendiğine dair delil olarak kullanılan ayet ve hadisleri de bu ölçü ile inceleyelim;

Şia'nın Gadiri Hum konusunda delil olarak gösterdiği Maide suresinin 3. Ayetinde Allah'ın Hz. Peygamber'i koruyacağını bildirmesi, doğrudan Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu koşullarla ilgili bir durumdur. Biliyoruz ki, hem Mekke döneminde, hem de Medine döneminde Hz. Peygamber'i öldürmek isteyen bir hayli insan vardır. Hz. Peygamber' in Allah katından almış olduğu vahyi, insanlardan korkarak gizleyeceğini düşünmek, doğrusu pek mümkün değildir. Ünlü müfessir Fahreddin Razi ayetin sebebi nüzülü hakkındaki rivayetleri verdikten sonra, ayetin, Hz. Peygamber'in Yahudilerin ve Hıristiyanların kötülüklerinden emin olduğunu belirtmek için nazil olduğu şeklindeki görüşü tercih ettiğini belirtmektedir. Kurtubi de, Maide suresinin genelde Medine' de nazil olduğunu, ancak söz konusu ayetin Mekki olduğunu belirterek, “bu ayet nazil olduktan sonra, Hz. Peygamber'in, Ebu Talib tarafından onları korumakla özel olarak görevlendirilen kimselerin korumasına ihtiyacı kalmadığını” kaydeder²⁹⁵.

Diğer taraftan, eğer Kur'an'da herhangi bir ayet, bizzat Hz. Peygamber tarafından Ali'nin imameti ile irtibatlandırılmış olsaydı, Hz. Peygamber'in naşı ortada dururken, Müslümanların istikbalini düşünerek, halife seçmek için bir araya gelen insanların, önce Ensar'dan birini seçmek istemeleri, daha sonra da Hz. Ebu Bekir üzerinde karar kılmaları ve o esnada herhangi bir ayeti delil olarak kullanmamalarını izah etmek pek mümkün olmazdı²⁹⁶. Hz. Peygamber' in uğruna gözünü kırpmadan ölümün üzerine giden sahabenin başka türlü davranabileceğini düşünmek pek mümkün değildir.

Tathir ayeti olarak da bilinen Ahzab suresinin 33. Ayetinin doğrudan Hz. Peygamber'in ev halkından söz ettiğini; Hz. Ali ve Fatıma'nın evlerinin ayrı olduğunu; Hz. Peygamber'in ev halkını ise, o anda evde mevcut olan hanımlarının oluşturduğunu bilmek için fazla delil aramaya ihtiyaç yoktur. Ahzab suresinin 32, 33 ve 34. ayetlerini

²⁹⁵ A.g.e / Şia ya göre Hz. Ali'nin İmameti ile ilgili ayrıca bkz. Hz. Ali sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007) “Şii Usulî Gelenekte Hz. Ali ve İmamet'inin Dayanakları Şeyh Müfit Örneği” Halil İbrahim Bulut, *Dokuz Eylül İlahiyat Fak. Ve Samed Dede Külliyesi Derneği Yay./* İzmir 2009/ Editör: Prof. Dr. Rıza Savaş

²⁹⁶ Hz. Ebu Bekir'in Halife olması ile ilgili bkz.1.bölüm “Hz. Ebu Bekir'in Halifeliliği”

birlikte okumak, konunun açıklık kazanması için yeterlidir²⁹⁷: “Ey Peygamber’in hanımları! Sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Allah’tan sakınıyorsanız edalı konuşmayın, yoksa kalbi bozuk olan kimse kötü şeyler ümit eder. Daima ciddi ve ağırbaşlı söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski cahiliyyede olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekatı verin, Allah’a ve peygamberine itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister. Evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmetini hatırda tutun. Şüphesiz Allah haberdar olandır, latif olandır...”

Vasiyetname meselesi olarak da bilinen Kırtas olayına gelince; bu olaya dayanarak, eğer Hz. Peygamber engellenmeseydi, Hz. Peygamber Ali’nin imam olarak tayin edildiğini yazdıracaktı diye düşünmek, Şii iddiaların kendi içinde çeliştiğini ifade etmek anlamına gelecektir. Eğer Hz. Peygamber Gadir-i Hum günü Ali’nin hilafetini ilan etmiş ise, bunun tekrar yazdırılacağını düşünerek bunu delil olarak görmek, Gadir-i Hum olayını gölgelernek olacaktır. Üstelik İbn Abbas’tan gelen bir rivayet²⁹⁸, Kırtas olayını Şia’nın anladığı şekilde yorumlamanın bir tür zorlama olacağını da ortaya koymaktadır. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber’in son demlerinde, onun vefat etmek üzere olduğunu anlayan Abbas Ali’ye, Hz. Peygamber’e Ölüm nişanı düştüğünü hatırlatarak, zaman geçirmeden Hz. Peygamber’e, hilafet işinin kime ait olacağını sormaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ali, “Resulullah’tan bunu sorarsam, o da bu işin bizde olmadığını söylerse, halk bize bu işi hiç bir zaman vermez. And olsun ki, bunu hiç bir zaman sormam” şeklinde cevap verir.

Gadiri Hum konusuna gelince; Hz. Peygamber, Veda Haccı sırasında, ya da dönüşte, bir mola esnasında Ali ile ilgili bazı şikayetlere cevap vermiştir. Kaynakların çoğunda bu yerin Gadir-i Hum olduğu konusunda bir sarahet yoktur. Tirmizi’nin naklettiği bir rivayette²⁹⁹, Hz. Peygamber’in bir sefer dönüşü Ali ile ilgili şikayetleri cevaplandığı kayıtlıdır. İbn Hişam’ın, Bureyde’den naklettiği bir rivayette, olay Bureyde’nin kendi ağzından şöyle nakledilir: “Ali ile birlikte Yemen’e gittim. Onun bazı kusurlarını gördüm. Hz. Peygamber’in yanına geldiğimde durumu anlattım.

²⁹⁷ Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.Dergisi* / c.36/ Ankara

²⁹⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir’üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.3, Çev. M. Faruk Görtünca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

²⁹⁹ Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi” (Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.Dergisi* / c.36/ Ankara

Resülallah'ın yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: “Ey Bureyde, ben mü'minlere nefislerinden daha evla değil miyim? Evet, Ey Allah'ın Resülü” diye cevap verdim. Bunun üzerine dedi ki: “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır.”

İbn Hişam, Hz. Ali' nin bir grup müslümanla birlikte Veda Haccı na Yemen üzerinden geldiğini, bir ara yerine yanındakilerden birisini görevlendirip kervandan ayrılınca, o insanların, yanlarındaki kumaşları kendilerine elbise yaptıklarını bunun üzerine Hz. Ali ile kervandakiler arasında tartışma çıktığını, Ali'nin de sert tepki gösterdiğini kaydeder. Kervandaki insanlar da Hz. Peygamber'le karşılaştıklarında Hz. Ali'nin bu tavrını Hz. Peygamber'e şikayet ederler. Hz. Peygamber de, onlara şöyle cevap verir: “Ey insanlar! Ali' den şikayetçi olmayın, Allah' a and olsun ki, o Allah'la ilgili hususlarda veya Allah yolunda en sert olanınızdır³⁰⁰.”

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in, Veda Haccı esnasında, ya da dönüşte, uygun bir fırsat bulduğunda Ali ile ilgili şikayetleri cevaplandığı, kaynaklarda ortaklaşa belirtilen bir husustur... Müslümanlar, Ali'nin dini hassasiyetinden kaynaklanan bir tavrından rahatsızlık duymuşlardır. Hz. Peygamber'de, Ali'nin üstün özelliklerine dikkat çekerek, Ali'nin dini hassasiyetinin belirtisi olan bu gibi tavırları hoş görülmesini istemiştir. Bu esnada dile getirilen “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır” hadisi de, bu haliyle hem Sünni hem de Şii kaynaklarda yer almaktadır. Bazı kaynaklarda “Allah'ım ona dost olana dost düşman olanada düşman ol, onu seveni sev, ona bütçedene bütçet, ona yardım edene yardım et...” şeklinde ilaveler vardır.

Hz. Ali'nin imametini ısrarla Hz. Peygamber'in bildirdiğini iddia eden ve buna da Gadiri Hum ve kırtas olayını ve çeşitli vesilelerle söylenmiş Hz. Ali'yi öven hadisleri gösteren Şia fikrine karşı şu sorular sorulabilir; Madem ilahi bir emir olarak Hz. Ali'nin halifeliği belirlendi o zaman Hz. Peygamber neden bunu daha açık ve net şekilde ilan etmedi?. Ben kimin mevlası isem Ali de onun Mevlasıdır demek yerine Ali'ye itaat edin ve Onun emirlerine uyun diyemez miydi? Dinin diğer emirleri namaz gibi zekat gibi bu hususta pek tabii açıklanabilirdi. Böyle bir konuda haşa Hz. Peygamber'in korktuğunu ve geri adım attığını söylemek ve O'nun peygamberlik görevine halel getirmez mi? Şüphe yoktur ki Rabb'inden bir emir almış olsaydı bunu ne olursa olsun yerine getirirdi. Bunun dışında Hz. Ali'yi öven hadisler olduğu gibi diğer pek çok sahabeyi de türlü

³⁰⁰ A.g.e

vesilelerle öven hadisler de vardır. Bu hususta Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine delil sayılacak hadislerde göstermek mümkündür. Hz. Ebu Bekir halife seçilirken herhangi bir sahabenin Şia'nın ileri sürdüğü delillerden herhangi birini dile getirmemesi de çok manidardır.

Sonuç olarak hadis konusunda önemli olan ve ilk olarak gerekli olan bu hadislerin sahih olup olmadığını belirlemek olmalıdır. Daha sonrasında ise hangi nedenle ve hangi olaylar sonrasında bu hadislerin söylenmiş olduğunu belirlemek hadisin söylenmesindeki gerçek manayı anlamamızı sağlayacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki şiiilerin bu iddialarına rağmen; Hz. Ali'nin Allah'ın emri ve Peygamber'in tebliğ ve vasiyeti ile imam tayin edildiğine dair, mevcut rivayetlerde tatmin edici sağlam bir cihet yoktur. Üstelik imametin, ancak Resülullah'tan gelen bir tayinle gerçekleşmesi yolundaki şii iddiası, Kur'an ve Sünnet'in, yani bütünüyle İslam'ın temel düşüncesine ters düşer, çünkü Kur'an fikri istiklal anlayışına ağırlık vermiş ve mü'minlerin Allah'ın emir ve yasakları karşısında akılları ile müstakil hareket ve karar gücüne sahip varlıklar olmalarını istemiştir. İmama ve Şia'nın dediği gibi imamda mevcut olan özel bir ilme ve onun ismet sıfatına sahip olduğuna inanmak, Kur'an-ı Kerim'in mü'minlerde bulunmasını istediği hür ve müstakil akıllı varlıklar olma anlayışını ortadan kaldırır.

Durum bu merkezde olmasına rağmen, şiiiler, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından imam olarak tayin edildiği iddiası ile yetinmeyip, Hz. Peygamber'in on iki imamını da bildirdiğine dair, Sünni ve hatta ilk Şii kaynaklarda yer almayan bir rivayetten söz ederler. Buna göre Şia, Hz. Peygamber'e vasileri sorulduğu zaman; "Ali, kardeşim, varisim, vasim, benden sonra da her inananın velisidir; sonra oğlu Hasan, sonra Hüseyin, sonra da Hüseyin evladından dokuz kişidir, Kur'an onlardır, onlar Kur'an'la, onlar havuz kıyısında bana ulaşınca dek birbirlerinden ayrılmazlar" buyurduğunu, hatta onları adlarıyla yazdığını söyler³⁰¹.

Bütün bu görüşler ve ileri sürülen fikirlerden sonra Şiiiliğin doğuşunu hazırlayan Tevvabün ve Muhtar³⁰² hareketlerinden sonra artık Şiiiliğin temel taşları olan

³⁰¹ Fıçlalı, E. Ruhi; "Şiiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay./* İst.1993

³⁰² Muhtar b. Ebi Ubeyd Es- Sakafi Hareketi; Kaynakların Muhtar hakkında naklettiği şeyler, onun koyu bir Emevi karşıtı olarak çeşitli grupların içine girip çıkan fırsatçı bir kişiliğe sahip olduğunu

vasilik, imamet, nass ve halef inanışları açıkça tartışılır hale gelmiş ve böylece şii düşünce şekillenmeye başlamıştır. Bu arada Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin (122-740)'in başarısızlıkla sonuçlanan isyanı, bir bakıma Hz. Ali'nin torunları arasında imamet meselesinin de tartışma konusu kılınmak suretiyle fırkalaşma hadisesine yeni bir seyir ve ivme kazandırmıştır. Nitekim İmam Zeyd'in başlattığı bu tartışma, Muhammed el-Bakır (114/733) ve Cafer es-Sadık (148/765) zamanlarında kendine has itikadi ve fihhi görüşleriyle bir "fırka" haline dönüşmeye başlamıştır.

2.5. Şia'nın Fırkaları

Terim olarak Şia, Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nass ve tayin ile meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur.

Ancak Şia, Şia'nın fırka olarak zuhuruna kadar, "tarafdar" anlamında, Arap dilinde çok sık kullanılmış bir kelimedir. Genel anlamdaki bu kullanış, Hz. Hüseyin'in

göstermektedir. Sonunda O, siyasi ortamdan istifade ile Ubeydullah b. Ziyad tarafından kovulduğu Kufe'ye geri dönerek, Muhammed İbn'ul Hanefiyye adına biat almaya başlamıştır. Fakat Onun hareket tarzından Muhammed'in adını kullanarak kendisini ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır.

Siyasi bir hareket için İbn'ül- Hanefiyye'nin adını kullanmasından daha tabii bir şey olamazdı. Çünkü O, Hüseyin b. Ali'den sonra Haşim oğullarının önde gelenlerinden birisi, adeta ana muhalefet lideriydi.

Daha sonra fırka haline dönüşerek Muhtar'ın hareketinin diğer Şii hareketlerden ayıran en önemli özelliği, onun İbn'ul Hanefiye adına hareket etmiş olmasıdır. Böylece imamet, Fatıma soyunun dışında biri adına talep edilmiştir. Bu durum, Şia'nın iddia ettiği şekilde bir Ehl-i Beyt anlayışının henüz o dönemde mevcut olmadığını göstermektedir.

Muhtar b. Ebi Ubeyd davetine iki iddia ile başlamıştır; Hz. Hüseyin'in intikamını almak; mazlumların hakkını zalimlerden almak. O birinci iddiasıyla Haşimoğullarının ve onların sempatanlarının desteğini sağlamış; ikinci iddiasıyla Mevali'nin desteğini sağlamıştır.

Muhtar Kufe'de etrafına şehrin ileri gelen eşrafının yanında, halk tabakasından Mevalinin oluşturduğu büyük bir vurucu güç toplamayı başarmıştır. Daha sonra valinin şehirde bulunmadığı bir sırada isyan ederek şehri ele geçirmiştir (66.685) yaptığı ilk ciddi savaşta da Emevi ordusunu yenilgiye uğratarak Ubeydullah b. Ziyad başta olmak üzere onlara ağır bir zayıyat verdirmiştir.

Muhtar'ın başarıya ulaşmasını sağlayan Arap-Mevali zümre onun hareketinin dağılmasında da etkili olmuştur. Çünkü yapılan savaşlarda kendilerinin mevaliyle aynı statüde, eşit görülmelerini kabullenemeyen Kufe eşrafı, kısa süre sonra Muhtar'a karşı ayaklanmış ancak Muhtar mevalinin desteği ile onları mağlup etmiştir. Bu, hem Muhtar'ın askeri gücünün parçalanmasına hem de harekette mevalinin söz sahibi olmasına yol açmıştır. Kısa bir müddet sonra da Muhtar, Zübeyri Musab b. Zübeyr tarafından mağlup edilerek öldürülmüş, (67/686) fiili isyanı sona ermiştir.

10 Muharrem 61/ 10 Ekim 680 tarihinde Kerbela'da hunharca şehit edilişinden sonraya kadar devam etmiştir. Bu hadiseden kısa sayılabilecek bir müddet sonra Şia, bir terim olarak, Emevilere karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak ve bu arada Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak ve onun soyuna yardım etmek için toplananları ve onlara taraftar olanları ifade etmeye başlamıştır denebilir. Bu aynı zamanda ilk şii fırkaların, siyaset sahnesinde yavaş yavaş vücut bulmaya başlamalarının da en erken tarihidir. Hz. Hüseyin'in, Emevilerce Kerbela'da feci şekilde şehid edilişi (61/680), bir vahşet, bir insanlık ayıbı ve bir utanç tablosu olarak tarihteki yerini almanın yanında, Hz. Ali soyunun ismini kullanarak, şahsi menfaatleri adına çıkar sağlayacak birçok kimseye de fırsat doğurmuş ve vasat hazırlamış oldu.

Bunlardan ilk isim, hezimetle neticelenen Tevvabun hareketinden kurtulanlarla birlikte "Allah'ın Kitabı, Resulullah (s.a.s)'ın Sünnet'i, Ehl-i Beyt'in intikamı, zayıfları savunma ve günahkarlara karşı cihad siyasetiyle ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan doğmamış olan üçüncü oğlu Muhammed b. El-Hanefiye'nin "imamlık" ve "mehdilik"³⁰³ ini ileri sürerek ortaya çıkan el-Muhtar b. Ebi Ubeyd es-Sakafi

³⁰³ Sözlükte mehdî; "doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek" anlamındaki hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş bir sıfat olup "hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi" demektir.

İleride gelecek bir kurtarıcı (mesîh, mehdî) inancı büyük dinlerde olduğu gibi ilkel dinlerde de görülmekte, bu inanç bir bakıma tarihte ve günümüzde bazı dinî-siyasî hareketlerin güç kaynağını oluşturmaktadır. Kavramın içeriğindeki âhir zaman, hükümdarlık, dini yenileme, kurtarıcılık gibi ana özellikleri değişmemekle birlikte içinde bulunduğu dinin karakterine göre ayrıntılarda farklılıklar görülmekte, bu kavramı ifade eden kelimeler de dînlere ve kültürlerine göre değişmektedir.

İslâm Öncesi Din ve İnançlarda. Mehdî kavramının kökleri ve gelişmesi konusunda araştırmacılar iki görüş ortaya koyarlar. Bunlardan birincisi mehdî inancının Sumerler'de doğduğu, Bâbilliler'de ve Mısırlılar'da geliştiği ve bu iki kanaldan dünyaya yayıldığı düşüncesidir ki ilk örnekleri Kral I.Sargon'da (m.ö. 2350 yılları) ve Hammurabi'de (m.ö. 1728-1686) görülmektedir. İkinci görüş mehdî inancının her dinin kendi içinde, kendi tarihî, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğup geliştiğidir. Meselâ Hinduizm'de mehdîliğin menşei Tanrı Vişnu'nun Kalki ismiyle müstakbel avatarasına ve Hint zaman tasavvuruna dayanırken İslâmiyet'te Hulefâ-yi Râşidîn devrinin arkasından başlayan iç savaşların tarihî, siyasî ve psikolojik tezahürleri buna sebep olmuştur. Dinlerin çoğunda insanlığın maddî ve mânevî sıkıntılarını sona erdirecek, içtimaî ve dinî hayatı ideal olgunluğa ulaştıracak bir otoritenin geleceği inancı vardır. Geleceği beklenen ideal zamanın vakti ve süresi her dinde merak konusu olmuştur.

İslâm İncasında Mehdî. Kur'ân-ı Kerim'de hidâyet kökünden türeyen fiil ve isim kalıbında birçok kelime bulunmakla birlikte mehdî kelimesi yer almamakta, genelde hidayet kavramı Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmekte, ayrıca "insanın hidayeti benimsemesi" anlamında da kullanılmaktadır. Mâlik b. Enes, Buhârî ve Müslim gibi titiz davranan hadis âlimleri mehdî kelimesinin geçtiği rivayetlere yer vermezken Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Hâkim ve Taberânî gibi muhaddisler eserlerinde bu tür rivayetleri nakletmişlerdir. Hz. Peygamber'e atfedilen ve râvileri güvenilir bulunan bazı metinlerde belirtildiğine göre dünyanın ömründen bir gün bile kalsa Allah bu günü uzatıp mutlaka bir mehdî gönderecektir. Hz. Hasan veya Hüseyin'in neslinden gelecek olan bu kurtarıcının adı Resûl-i Ekrem'in adına, babasının adı da onun babasının adına uygun olacak (Muhammed b. Abdullah) ve zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracaktır. Beş, yedi veya dokuz yıl hüküm sürüp bütün müslümanları hâkimiyeti altına alacak, iktidarı sona erince de kıyamet kopacaktır. İsnâaşeriyye

(567/687)'dir. Hareketi, islam dünyasında esaslı bir akis uyandırdığı gibi, onun ileri sürdüğü ve kullandığı mehdilik, gaib imam, ric'at ve beda fikirleri, daha sonraları, bilhassa İmamiyye Şiasınca kısmen tadil edilerek benimsenmiş ve işlenmiştir.

Emeviler'e karşı el-Muhtar'ın veya Muhammed b. El-Hanefiyye'nin taraftarlığını yapanlar, İbnu'l-Hanefiyye'nin ölümünden sonra (81/700-701), Hz. Hüseyin'in hayatta kalan tek oğlu Ali'yi gözlemeye başlarlar. Ancak o, halkı ne etrafında toplamaya çalışmış, ne de adından faydalanmak yoluna gitmiştir. Kerbela'dan sonra, Emevi halifesi Yezid'in izniyle Medine'ye dönmüş ve orada dünyadan el etek çekerek ömrünü zühd ve ibadetle geçirmiştir. Bu yüzden kendisine "ibadet edenlerin süsü" anlamında Zeyne'l-Abidin denmiştir. 94/712 veya 95/713 yılında vefat etmiştir.

İslam tarihinde, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Emevilere karşı Ehl-i Beyt adına ayaklanan ilk şahıs, Hz. Hüseyin'in torunu İmam Zeyd b. Ali b. El-Hüseyin (122/740)'dir. Onun Haşim b. Abdilmelik zamanındaki isyanı başarısızlıkla sonuçlanmışsa da fikirlerini devam ettiren oğlu Yahya (125/743) ile birlikte Zeydiyye vücut bulmuştur.

Daha sonra, bugünkü İmamiyye fırkasınca altıncı imam olarak kabul edilen Cafer es-Sadık (148/765)'in ölümünden sonra, Ehl-i Beyt'e bağlananlar arasında ihtilaf çıkmış ve bir kısmı onun büyük oğlu İsmail'i imam tanıyarak ayrılmışlar ve böylece İsmailiyye'yi meydana getirmişlerdir.

Şiası'na ait kaynaklarda bunlara 200'ü aşkın rivayet eklenir. Bu rivayetlerde daha çok mehdînin on ikinci imam Muhammed b. Hasan olduğu iddia edilir. Ona Mehdi el-Muntazar da denilir.

Mehdi kelimesinin terimleşerek bir inanç konusuna dönüşme süreci oldukça erken dönemde başlamıştır. Tesbit edilebildiğine göre ilk defa Abdullah b. Sebe' mensupları, Ali b. Ebû Tâlib'in ölmediğini ve kıyametin kopmasından önce dünyaya dönüp zulümle dolan yeryüzünde adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra mehdî inancının, daha çok Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesinin ardından Kâ'b el-Ahbâr'ın Yahudilikten İslâm dinine taşıdığı sanılan rivayetlerin etkisiyle ortaya çıktığını ve hilâfetin Ali b. Ebû Tâlib'in soyundan gelenlere ait bir hak olduğunu savunan gruplar arasında yayıldığını söylemek gerekir. Hüseyin'in şehid edilmesi üzerine Muhtâr es-Sekafi ve Keysân'ın öncülüğündeki Keysâniyye'ye bağlı bir grup, Ali b. Ebû Tâlib'in oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin müslümanların gerçek halifesi ve yegâne kurtarıcısı olduğunu iddia etmiştir. Vefatında Medine'deki Cennetülbaki Kabristanı'na defnedildiği halde onun ölmediğini ve Radvâ dağında yaşadığını, kıyametin kopmasından önce mehdî olarak geri gelip dünyada adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüş, böylece mehdilik ilk defa Keysâniyye tarafından h.1. (VII.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmış ve diğer Şiîler'e intikal ederek müslümanlar arasında yayılmaya başlamıştır. Şiî firkalarından Nâvusiyye ise Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra onun ölmediğine ve mehdî olarak bir gün zuhur edeceğine inanmıştır. Ortaya çıktığı erken devirde mehdî inancı sadece Şiî zümreleri arasında rağbet görmemiş, Emeviler de Süfyânî adını verdikleri kendi mehdilerini icat etmişler ve buna dair hadis uydurmuşlardır. (Mehdi hususunda bkz. E.R Fığlalı Günümüz İslam Mezhepleri Tarihi/ Hüseyin Atay Ehl-i sünnet ve Şia/ DİA c.29)

Bu arada, Ehl-i Beyt'e taraftar olduklarını söyleyen küteller veya onlar adına ortaya çıkanlar, daima ahenkten mahrum ve sürekli ihtilaf halinde bulduklarından, belli isimleri olan veya isimsiz birçok fırkaya ayrılmışlardır. Ve galiba bunlar arasında, en son teşekkül edeni de İmamiyye/ İsna'aşeriyye (On iki İmamcılık) fırkası olmuştur. Gerçi bu mezhepte zuhurundan sonra, son imamla ilgili olarak isimsiz birçok fırkaya ayrılmıştır.

2.5.1. Zeydiyye

Zeydilik; İmamiyye Şia'sının zühd ve takvası ile meşhur dördüncü İmamı Ali b. Hüseyin Zeynelabidin (94/712)'in oğlu Zeyd (79-80/ 698-699- 122/740)'e, ondan sonra da oğlu Yahya (125/743)'ya uyararak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir³⁰⁴.

Zeydiyye'yi; "Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'e uyanlar ve imametini Ali-Fatıma soyundan gelen, alim, cesur, zahid ve bizzat kılıca sarılıp imametini ilan ederek mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan kimselerden oluşan topluluk" olarak da tanımlayabiliriz³⁰⁵.

Şia grupları arasında, islam cemaatine en yakın ve en mutedil olanı bu gruptur. Bunlar, imamları nübüvvet derecesine yükseltmemişlerdir. Onların da diğer insanlar gibi olduklarını ancak Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra gelen en faziletli insanlar olduklarını kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber'in ashabından kimseyi tekfir etmemişler özellikle de Hz. Ali (r.a) kendilerine biat ettiği ve imamlıklarını kabul ettiği sahabilere saygı göstermişlerdir³⁰⁶.

Bu mezhebin kurucusu Zeyd b. Ali (h.80/ m.699) da doğmuş ve (H.122/ M.739) da ölmüştür³⁰⁷. Şia'nın dördüncü imamı olan Ali b. Hüseyin Zeynelabidin'in oğlu olarak, Medine'de dünyaya geldi. Annesi Muhtar es-Sekafi tarafından babasına hediye edilen Sindli bir cariye³⁰⁸. Ali b. Hüseyin Kerbela faciasında 23 yaşında idi, fakat hasta olduğu için harbe katılmadı ve böylece Hz. Hüseyin'in soyunun kesilmemesi

³⁰⁴ Fırlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008/ Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Razi; (544 - 606/1149 - 1209) *Kelam'a Giriş*(El-Muhassal)/ çev. Hüseyin Atay/ Ank. Üniv. İ.F. Yay.

³⁰⁵ Gökalp, Yusuf; "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi" , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007

³⁰⁶ Muhammed Ebu Zehra; *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay.*/ İstanbul

³⁰⁷ Atay, Hüseyin; *Ehli Sünnet ve Şia*, Ankara Üniv. Basımevi, Ank./1983

³⁰⁸ Öz, Mustafa; *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay. / İst. 2012

mümkün oldu. Yezid'in valileri onu öldürmek istemiş ve Yezid'i ziyarete gittiği zaman da bazı ahlaksız kimseler öldürülmesini tavsiye etmiş iselerde Allah'ın inayetiyle kurtuldu. Sonra Yezid ona ikramda bulundu ve onsuz yemek yemez oldu. Sonra Yezid Ali'yi Medine'ye gönderdi. Ali b. Hüseyin, daima üzüntülüydü ve çok ağlardı. Çünkü ailesinden en sevdikleri Kerbela'da ölmüştü. Bu hali tenkit edildiğinde onlara şöyle cevap vermişti. Hz. Yakub'un, oğlu Yusuf kayboldu diye ağlamaktan gözlerine ak düştü, öldüğünü de bilmiyordu. Ben bir günde ailemden ondan fazlasının boğazlandığını gördüm. Onların üzüntüsünün kalbimden gideceğini mi zannedersiniz? diye cevap verdi³⁰⁹.

Öğrenim çağına geldiğinde başta babası Ali b. Hüseyin olmak üzere büyük kardeşi Muhammed el-Bakır, Cabir b. Abdullah el-Ensari ve Muhammed b. Üsame b. Zeyd gibi kimselerden ilim öğrendi. Daha sonra Basra'ya giderek Vasıl b. Ata ile tanışıp, onunla Usulü'd-din ve kelamla ilgili müzakerelerde bulundu. Vasıl'ın bir kısım düşüncelerini benimsememekle birlikte, özellikle Ali'nin Cemel ve Sıffin'da yaptığı savaşlarda hatalı olabileceği hususundaki düşüncelerine muhalefet etti³¹⁰. Basra'da ikamet etmesi O'nu ilmi açıdan geliştirdi. Onun ilmi çabalarını öven kardeşi Muhammed Bakır'ın, Zeyd'in çalışmaları sonucunda yüksek bir ilmi seviyeye ulaştığını, insanların bilmedikleri hususları ondan sorup öğrenmelerini tavsiye ettiği nakledilmektedir. Zeyd'in oğulları İsa, Muhammed, Hüseyin ve Yahya, onun yetiştirdiği öğrencileri arasında bulunmaktadır³¹¹.

2.5.1.2. Zeydiyye'yi Oluşturan Olaylar

Tarihi süreç içerisinde gelişen her mezhep daha öncede bahsettiğimiz gibi, içinde bulunduğu dönemin dini ve siyasi anlayışının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Zeydilik de, her ne kadar Zeyd b. Ali ile başlatılıyorsa da bir takım siyasi ve sosyo-kültürel şartların neticesinde siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmış ve zamanla itikadi bir bünyeye kavuşarak oluşumunu tamamlamıştır.

Zeyd'in yetişip olgunluk çağına geldiği devrede Ali b. Ebi. Talib taraftarları, Hüseyin b. Ali'nin aile fertlerinin Kerbela'da feci şekilde katledilmeleri sebebiyle

³⁰⁹ Atay, Hüseyin; *Ehli Sünnet ve Şia*, Ankara Üniv. Basımevi, Ank./1983

³¹⁰ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay.*/ İst.2008

³¹¹ Öz, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* s.19 / İst 2000

Emeviler'e karşı büyük bir düşmanlık hissi besliyor, onlara isyan etmek için fırsat kolluyorlardı. Bu arada Kufe şehri, daha önce her ne kadar Haşimiler'in başında bulunmadığı bir isyan hareketi olsa da, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin imameti adına ortaya çıkan ve Emeviler tarafından ortadan kaldırılan Muhtar es-Sekaafi'nin Keysaniyye hareketine şahit olmuştu. Bu hareketin akabinde Irak'ta Emeviler tarafından tesis edilen nisbi sükunet, Hişam b. Abdülmelik zamanında Ali neslinden gelen Zeyd b. Ali'nin liderliğinde yeni bir isyan hareketinin ortaya çıkmasıyla mücadele ortamına dönüşecektir.

Tarihi kaynaklarda Zeydiyye'nin kurucusu olarak kabul edilen Zeyd b. Ali'nin isyan etmesine neden olan bazı olaylardan bahsedilmektedir. Bu olaylardan ilki Zeyd ile Hişam b. Abdilmelik arasında cereyan eden tartışma, diğeri ise Zeyd'in Kufe'ye yerleşmesine ve Kufelilerin onu isyana teşvik etmesine neden olan, Zeyd'in eski Irak valisi Halid b. Abdillah ile yüzleştirilmek için Kufe'ye gönderilmesi hadisedir³¹².

Bu olayların ilkinde rivayete göre³¹³ bir defasında İmam Zeyd, Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik'i ziyaret eder; huzuruna varınca etrafında oturacak bir yer bulamaz ve hemen salonun sonunda bir köşeye ilişiverir. Sonra Hişam'a “Ey Müminlerin Emiri! Emiri! Hiçbir kimse Allah'a olan takvasından başka bir şeyle büyümeyeceği gibi takvasızlık dışında bir şeyle de küçülmez” der.

Hişam buna karşı; “sus, ey anasını kaybedesi! Bir cariye'nin oğlu olduğun halde, halifelik hususunda kendini yiyip bitireceksin” der.

Bunun üzerine Zeyd;

“Ey Müminlerin emiri, eğer bana kızmayacaksan, sana esaslı bir cevap vereceğim; fakat kızacaksan susacağım” deyince Hişam;

“Söyle, kızmayacağım” der. Zeyd'de;

“Annelerin hür veya cariye olmaları, insanların gayelerine ulaşmalarına kat'iyen bir engel teşkil etmez. Nitekim Hz. İsmail'in anasının, Hz. İshak'ın anasının

³¹² Gökalp, Yusuf; “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi” , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007

³¹³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.4, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst./ Ts./ Ayrıca bkz; İbn'ül Esir, El-Kamil Fi't-Tarih (İslam Tarihi)*, c. 5, (çev. Ahmet Ağrakça)/ Bahar Yay./ İst. 1986/

cariyesi olması, Allah'ın Hz. İsmail'i peygamber olarak göndermesine ve onun Arapların cediti olmasına ve yine Hayr'ul-Beşer Hz. Muhammed (s.a.s)'in onun sulbünden gelmesine mani olmadı. Durum bu merkezde iken, bir de kalkmış bana, Hz. Fatıma'nın ve Hz. Ali'nin oğulları olduğum halde bu şekilde konuşuyorsun" der ve şu şiiri söyleyerek ayağa kalkar:

“Kişiyi korku yıldırır ve değerini düşürür. Hürlere de savaşmayı hoş karşılamayanlarda böyledir zaten.

Harpten kaçarken arkasından vurulan, aşırı sevgiden şikayet eder; kılıçların ve mızrakların uçları onu delik deşik edip dağıtır.

Artık bu kimse için, ölümden bir rahatlık vardır. Kaldı ki ölüm herkesin başına gelecektir.

Allah onun başına bir devlet kuşu kondursa bile, o düşmanın bıraktığı ganimetleri terk ederek kül gibi savurur.”

Bu konuşmadan sonra Zeyd b. Ali, Hişam'a karşı onun istemediği tavırlar takıncağını söyleyerek orayı terk eder.

Zeyd'in isyanına neden olan diğer bir olayda şöyledir; Zeyd'in Emeviler'e karşı isyanını hazırlayan sebeplerle ilgili rivayetlerde, Halid b. Abdullah el-Kasri'nin, Zeyd ve yakınlarının yanında kendisine ait bir kısım mallar bulunduğu, bunları istemesine rağmen onların bunu reddetmesi iddiası yer almaktadır. Bu durum Kufe valisi Yusuf b. Ömer es-Sekafi'ye intikal edince, vali halife Hişam b. Abdülmelik'e bir mektup yazarak kendisini vaziyetten haberdar etti. Hişam, Zeyd ve yakınlarını celbederek Halid el-Kasri ile aralarındaki durumdan bahsedince, onlar böyle bir alacak verecek durumunun kesinlikle bulunmadığını söyleyerek ileri sürülen iddiaları reddettiler. Daha sonra Hişam onları vali Yusuf b. Ömer'e göndererek Halid'le aralarını bulmasını istedi. Kufe'ye dönen Zeyd ve yanındakiler Halid'le yüzleşmeleri sonucunda yine aynı şekilde Halid'in alacağı olmadığını belirtince, vali durumu tekrar halifeye bildirdi, halife de bu hususta Zeyd ve yakınlarına önce yemin ettirilip daha sonra salıverilmelerini istedi. Zeyd, Yusuf b. Ömer'in yanından ayrıldıktan sonra bir süre Kufe'de kaldı³¹⁴. Bundan

³¹⁴ Öz, Mustafa, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* / s.19 / İst 2000/ Gökalp, Yusuf, “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi” , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007

sonra Zeyd, Kufe'ye geçer ve isyan için nabız yoklar. Kardeşi Ebu Cafer Muhammed el-Bakır'la istişare eder. O kendisine Kufelilere güvenilmeyeceğini söylese de, onu dinlemez³¹⁵.

Valinin Kufe'den çıkıp gitmesi konusundaki ısrarı üzerine Kufe'den ayrılarak Kadisiyye'ye geldi. Kufe'deki Ali taraftarları kendisine gelerek, Mezhic ve Hemdan kabileleri gibi birkaç kabile bile olsa Emevi hakimiyetini ortadan kaldıracaklarını, oysa kendisine yüz bin kadar kişinin destek verdiğini belirterek ona Kufe'den ayrılmaması hususunda ısrar ettiler ve dönmeye ikna edinceye kadar yanından ayrılmadılar. Kufe halkından 15.000 kadar kişinin kendisini ziyaret ederek biat ettiklerini tesbit eden Zeyd b. Ali, daha sonra Kufe'ye dönerek onlarla birlikte kalmaya başladı. Bu hali gören amcazadesi Davud b. Ali, Kufe halkının sıcak görünen bu tavırlarının kendisini aldatmamasını, daha önce Ehl-i beyt'in uğradığı felaketlerden ibret almasını hatırlatarak ona gerekli uyarı ve ikazları yaptı ise de, çevresindekiler amcazadesinin kendisini kışkandığını, ortaya çıkıp hakimiyet kurmasını istemediğini ve imamete kendisinin daha layık olduğu düşüncesinde bulunduğunu belirterek Zeyd'e manevi baskı yaptılar. Amcazadesinin tavsiyelerine aldırmayarak dailerini Musul ve Sevad bölgesine göndererek propaganda faaliyetlerine başlayan Zeyd, on ay kadar bir süre Kufe'de kaldı. Daha sonra iki aylık bir süre için Basra'ya gidip tekrar Kufe'ye döndü. Ve halkı Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine, zalimlerle cihada, mazlumları korumaya, mahrumlara yardıma, ganimetleri ehil olanlar arasında müsavi bir şekilde taksime, Ehl-i beyt'in hakkını ihlal edenlere ve onlardan olmayanları hilafet makamına getirenlere karşı Ehl-i beyt'in imametini kabul için biat etmeye çağırdı³¹⁶.

Bu gayeleri gerçekleştirmek için kararlaştırılan isyan vakti yaklaşıncaya Zeyd, mensuplarına hazırlanmaları için emir verdi. Zeyd'in hareketinin yakında gerçekleşeceği haberi halk arasında duyulunca Süleyman b. Süraka el-Bariki adlı kişi, vali Yusuf b. Ömer'e giderek onu durumdan haberdar etti. Durumun ciddiyetini farkedenden vali, bir ihtiyat tedbiri olarak değişik evlerde ikamet eden Zeyd'i arattı ise de bulamadı. Bu esnada Zeyd ve sadık adamları 1 Safer 122 (6 Ocak 740) Çarşamba

³¹⁵ Fiğlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³¹⁶ Öz, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* / s.19 / İst 2000/ Gökalp, Yusuf; "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi" , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007/ Yaşaroğlu, Hasan; "Zeydiyye'nin İmamet Görüşü ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri" , *Gümüşhane Üniv. İ.F.Dergisi/ c.2/s.3/ Gümüşhane 2013*

gecesi isyan ederek Emevi idaresini yıkmak ve Kufe'ye hakim olmak için hazırlıklarını yapıyorlardı. Valinin durumdan haberdar olduğu konusunda istihbarat bilgileri alan Zeyd, hareketi önceye almak istedi ise de muvaffak olamadı. Zira vali, Kufe halkının büyük mescitte toplanmalarını emretmişti. Zeyd'in taraftarları valinin bu emri üzerine korkarak mescide geldiler. Valinin görevlendirdiği kişiler daha önce kararlaştırılan isyan tarihinden tam bir hafta önce 23 Muharrem 122 (30 Aralık 739) Çarşamba gecesi Zeyd'i bulmak için çok uğraşılsansa da onu bulamadılar. Zeyd o gece kendisine biat edenlerden ancak 2 18 kişiyi bir araya getirebildi. Diğer biat edenlerin nereye gittiğini sorduğunda, mescitte mahsur buldukları cevabını alınca, biat eden kimse için bunun bir mazeret sayılamayacağını söyleyerek, sayı itibariyle denk olmasalar da Emevi kuvvetleriyle büyük bir mücadeleye girişmek zorunda kaldılar. Savaşın başlangıcında yanında bulunan az sayıda kuvvete rağmen hasımlarına galip gelen ve mensuplarını kurtarmak için mescide kadar ulaşan Zeyd, mescittekilere seslenerek onları sözlerinde ve biatlarında durmaya, zilletten izzete çağırdı. Ancak o, bu çağrısına, hiç bir olumlu cevap alamadı. Bunun üzerine kendisi ve taraftarlarıyla muharebe etmek için gelen 2000 kişilik Şam ordusu karşısında mescidin önünden çekilmek zorunda kaldı. Emeviler'e karşı şiddetle mukavemet eden Zeyd ve beraberindekilerin, hasımlarından 70 kadarını öldürdükleri rivayet edilmektedir. Savaşın cereyan ettiği gün güneşin batmasına doğru alınının sol tarafına isabet eden bir okla yaralanan Zeyd, kısa bir süre sonra öldü³¹⁷.

Zeyd öldüğünde 42 yaşında bulunuyordu. Emeviler Zeyd'in cesedini uzun müddet Kufe çöplüğünde başkalarına bir ibret-i müessire olması bakımından asılı olarak bıraktılar. Oğlu Yahya, Zeyd'in ölümünden sonra babasının taraftarlarının bulunduğu Horasan'a kaçarak kurtuldu. Ancak o da üç yıl sonraki isyanında (125/744) babasının daha önce uğradığı akıbete maruz kaldı³¹⁸.

Zeyd'in Emeviler'e karşı kıyımı sırasında mensuplarından bir kısım ileri gelenler, Emeviler'in tahrikiyle Zeyd'e gelerek Şeyhayn yani Ebu Bekir ve Ömer hakkında ne düşündüğünü sorarak bir tartışma başlattılar. Zeyd, Ebu Bekir ve Ömer

³¹⁷ Öz, Mustafa; *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay. / İst. 2012 Ayrıca bkz. Doğan, İsa; "Zeydiyye Mezhebi", Ondokuz Mayıs Üniv. İ.F.Dergisi/ s.3/ Samsun 1989

³¹⁸ Öz, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* / s.19 / İst 2000 /

hakkında hayırdan başka bir şey söylemeyeceğini³¹⁹, Ehl-i beyt'ten hiç birinin onlarla ilişkisini kestiğini iştirmediğini, onları sevmez ise dedesi Ali'nin şefaatinde mahrum kalması temennisini belirterek, onların iyi insanlar olup Emeviler gibi zalim olmadıklarını ortaya koydu. Kendisinin mensuplarını Allah'ın kitabı ve Resulü'nün sünneti ile amel etmeye, bid'atlardan uzaklaşmaya, Emevi zalimleriyle mücadeleye çağırdığını, kabul edenlerin saadete ulaşacaklarını, reddedenlerin ise hüsrarla karşılaşacaklarını belirten Zeyd, muhataplarının Şeyhayn'den teberrî etmesi konusundaki ısrarları ve aksi halde kendisini terk edecekleri şeklindeki tehditleriyle karşı karşıya kaldı. Zeyd'in inandığı düşüncede ısrar etmesi üzerine, kendisinden uzaklaşan mensupları “terkedenler” anlamında Rafıza ismi ile anıldılar. Rivayetlere göre Zeyd onlara “rafaztümuni!” yani “beni terkettiniz” yahut “gidin, siz Rafıza'sınız” yani “terkedenlersiniz”, dediği için bu grup Rafıza adıyla anılmıştır³²⁰.

Bu olaylar, Zeydiyye'nin en önemli görüşlerinden birini oluşturan efdal ve mefdul imam anlayışının temelini oluşturmaktadır. Burada, hilafet için gerekli vasıflara sahip biri dururken daha az faziletli birisinin imam olabileceği düşüncesi yer almaktadır. Ayrıca Zeyd'in hilafet için veraset yolunu değil fazileti ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır. Ona göre Ali b. Ebi Talib, Ebu Bekir ve Ömer'den daha faziletlidir. Fakat Kuran ve sünnetle hükmedip insanlar arasında adaletli davrandıkça bu onların halifeliği için bir engel değildir³²¹. Burada daha az faziletli olanın seçilmesinde önemli olan Müslümanların maslahatıdır³²². Bu durum Zeydi düşüncenin şekillenmesinde büyük önem taşımaktadır³²³.

Bir başka önemli husus ise imametle aranan şartlarla ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklarda Zeydiyye'ye göre imam olacak kişinin bizzat kılıcını çekerek mücadeleye atılması gerektiği hususu özellikle belirtilmektedir. Zeyd'in bu tutumu kendinden sonra gelen Zeydiler üzerine önemli bir etki bırakmıştır. Çünkü daha sonra gelen Zeydiler her fırsatta isyana kalkışarak imamet mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca Zeyd bu tutumu ile takiyye ve gizli imam fikrini ortadan kaldırdığı gibi

³¹⁹ Bağdadi, Abdülkahir; *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. E.Ruhi Fırlalı), Türk Diyanet Vakfı Yay./Ankara 2011/ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.4, Çev. M. Faruk Gürtunca, *Sağlam Yay./ İst.*

³²⁰ Öz, Mustafa, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* / s.19 / İst 2000

³²¹ Bağdadi, Abdülkahir; *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. E.Ruhi Fırlalı), Türk Diyanet Vakfı Yay./Ankara 2011

³²² Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay./ İst.*2008

³²³ Atay, Hüseyin; *Ehli Sünnet ve Şia*, Ankara Üniv. Basımevi, Ank./1983

imametini belli bir aileye veya kabileye hasredilmesi fikrine de yeni bir boyut kazandırmıştır³²⁴.

Zeyd b. Ali'nin bu isyanından sonra Zeydi hareket, oğlu Yahya b. Zeyd (98-125/716- 743) tarafından Horasan bölgesine taşınmıştır. Babasının isyan hareketinde de yer alan taraftarlarının uyarısı üzerine sırasıyla Medain, Rey ve Serahs'a giderek buralarda gizlenmiştir. Velid b. Yezid b. Abdilmelik'in halife olması üzerine Belh'e giden Yahya, burada Horasan valisi Nasr b. Seyyar tarafından bir süre tutuklandıysa da Velid b. Yezid'in emri üzerine Yahya ve taraftarları serbest bırakılmıştır. Ancak faaliyetlerine son vermesi şartıyla serbest kaldıktan sonra Beyhak'a giderek faaliyetlerine burada devam eden Yahya, ilk planda Nasr b. Seyyar tarafından üzerine gönderilen orduyu bertaraf ederek buradan önce Herat'a ardından Cürcan'a gittiyse de Nasr b. Seyyar'ın gönderdiği ikinci orduya karşı koyamayarak, yapılan savaşta hayatını kaybetmiş ve taraftarları da öldürülmüştür³²⁵. Yahya b. Zeyd'in faaliyetlerine Horasan bölgesinde devam etmesi, bu bölgede en azından Ali oğullarının sevildiğini ve desteklendiğini göstermektedir.

Zeyd b. Ali'nin fikirleri doğrultusunda halifelik iddiası eden Zeyd oğulları çeşitli isyanlara devam etmişlerdir. Emeviler'in son bulmasından sonraki dönemde de yine bu tarz isyanları görmek mümkündür³²⁶.

2.5.1.3. Zeydiyye'nin Siyasi ve İtikadi Esasları

Şia'nın ana kollarından biri olan Zeydiyye'nin itikadî ya da amelî bir mezhep olmaktan öte siyasî bir mezhep olduğu açıktır. Buna pür siyasî bir mezhep demek tabîî ki doğru olamaz. Neticede Zeydiyye az da olsa kendine has itikadi ve amelî görüşleri olan müstakil bir mezheptir. Bununla birlikte Zeydiyye'nin siyasî yönü ağır basmaktadır. Zira o siyasî çekişmeler ve çarpışmalar zinciri içerisinde doğmuş ve gelişmiştir. Dolayısı ile Zeydiyye'nin siyasî ağırlıklı bir mezhep olması işin tabiatı gereğidir³²⁷.

³²⁴ Gökalf, Yusuf; "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi" , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007

³²⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.4, Çev. M. Faruk Görtünca, *Sağlam Yay./ İst./ Ts*

³²⁶ Zeydiyye'nin isyanları için bakınız; Onat, Hasan; *Emeviler Devri Şii Hareketleri*, Ank. 1993

³²⁷ Yaşaroğlu, Hasan; "Zeydiyye'nin İmamet Görüşü ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri" , *Gümüşhane Üniv. İ.F.Dergisi/ c.2/s.3/ Gümüşhane 2013*

Hemen her şii fırka gibi Zeydiyye'nin de üzerinde en çok durduğu siyasi konu başta imamettir. İmam, imamın şahsı, mensup olduğu aile, aranacak şartlar ve özellikler oldukça önemlidir. Bundan sonra gelen hususlar usulle yani itikadi konularla ilgili meselelerdir.

Zeydiyye İmamet konusunda, Ali'nin Fatıma'dan olan evlatlarından devam edeceğini kabul ederler. Ve onlar imamet şartları yani alim, cesur ve cömert olan kimsenin imametini meşru kabul eder³²⁸. Zeydiyye ashap içinde en üstün ve imamete en layık olan kişinin Ali b.Ebi Talib olduğunda ittifak etmiş, Ali'den sonra imametın Hasan ve Hüseyin'e ve onlardan sonra da şartları haiz olan nesillerine intikal edeceği düşüncesini benimsemiştir. Zeydiyye'ye göre sonrakilerin imamete hak kazanmaları verasetten dolayı değil, fazilet ve talepleri ile iş başında bulunan zalim idarecilere karşı çıkmakla sabit olur.

Şia fırkaların içinde imamet konusunda en esnek fırka olarak değerlendirilmiştir. Zeydiyye'nin düşüncesine göre efdal (üstün) varken, mefdulün yani daha az liyakatlı ve faziletli kimsenin imameti caizdir. Ayrıca imamın imam olabilmesi için ortaya çıkması (huruc) şarttır. Birbirinden uzak iki ayrı memlekette gerekli özellikleri kendinde bulunduran Zeydiyye, halk için bunlardan birine itaatın yeterli olduğu görüşündedir. Onlara göre imamda şu özellikler bulunmalıdır³²⁹:

- İmamın herhangi bir fark gözetilmeksizin Hasan ve Hüseyin neslinden, dolayısıyla Ehl-i Beyt'ten olması. Genel kaide bu olmakla birlikte imam, nesep itibarıyla şartları haiz olsa da, kendisinde gerekli diğer özellikler bulunmadan bir başka imama varis olamaz.
- İmam bizzat savaşmak için ortaya çıkma konusunda güçlü ve muktedir olması gereklidir. Bu sebeple çocuk ve gaip imam veya beklenen mehdi gibi gerçekte değil hükmen var sayılanlar, imamet görevini üstlenemezler.
- İmametın gerektirdiği ölçüde ilim sahibi olmak icap eder. Bu ilim, ilham, keşf yahut başka bir yolla elde edilmiş vehbi olmayıp, kesbi bilgi olması gereklidir.

³²⁸ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay.*/ İst.2008

³²⁹ Öz, Mustafa; *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, *Ensar Yay.* / İst. 2012

- İmamın zühd ve takva sahibi olması gereklidir. İmamın zühd ve takva sahibi olması da kendi iradesini kullanarak kötülüklerden kaçınması ve iyiliklere yönelmesi şeklinde düşünülmektedir. Bu durum diğer şii fırkalarda görüldüğü gibi masum ve günahsızlığa dayandırılmamaktadır.

Zeydiyye, aynı zaman içinde birbirine muarız birden çok imamın bulunmasını caiz sayar. İmamet şartlarının hepsinin bir kimsede bulunmaması halinde, onun imametinin kabul edilmeyeceği sonucu ortaya çıkacağından dolayı, mezhep bünyesinde imamlar bir derecelendirilmeye tabi tutulmuştur. Buna göre bazıları harp imamı, bir kısmı da ilimde imam şeklinde anılmışlardır. Güçleri Zeydi davetinin canlılığını korumaya yetmeyen daha aşağı derecedeki kimseler için ise, dai, muhtesip ve muktasid gibi isimler kullanılmıştır.

Zeydiyye tevhid konusunda; Allah'ın bir olduğunu, eşi ve şeriki bulunmadığını ortaya koyan tevhid prensibini savunur. Adl konusunda da şöyle düşünmektedir; insanların fiillerinin kendileri tarafından meydana getirilip getirilmediği yahut iradelerinde ve fiillerini ortaya koyma konusunda hürriyetlerinin bulunup bulunmadığı hususunda; Eğer insanların işledikleri fiiller, kendi iradeleri ve meydana getirmeleri sonucu ortaya çıkıyorsa, insanlar bundan dolayı sorumludur. Böyle olmayıp fiilleri kendi iradelerinin ve meydana getirişlerinin neticesi değilse, ortaya çıkan fiilden sorumlu olmamaları gerekir. Bütün dinlerde insanların işledikleri fiiller sebebiyle ceza ve mükafat görecekleri belirtildiğine göre, fiillerini yapmak veya yapmamayı istemekte ve işleyip işlememe konusunda serbest olmaları gerekmektedir.

Böyle olmayıp insanların irade ve fiili meydana getirme gücü bulunmasaydı ve daha sonra mes'ul tutulsalardı, bu zulüm olur, ilahi adaletten behsedilemezdi.

Zeydi fikhı, füru konularında bazı meselelerde Şafiiyye'ye uyma dışında birçok konularda Hanefi fikhı ile büyük bir yakınlık içindedir. Bazı konularda diğer Şii fırkalarla paralellik içinde olan Zeydiyye, humus konusunda İmamiyye'ye oldukça yakındır. Bunun yanında İmamiyye'nin meşru kabul ettiği müt'a nikahı yahut belirli bir zaman için akdedilmiş muvakkar nikah, Zeydi fikhında İslam'ın ilk devrinde mübah iken daha sonra neshedilmiş ve haram bir nikah türü olarak görülmektedir. Zeydiyye, ezana diğer Şii'ler gibi "Hayye ala hayri'l-amel" ibaresini ilave etmekte, abdestte mestler üzerine meshetmeyi caiz görmemekte, cenaze namazını ise beş tekbir ile kılmaktadırlar.

Bayram namazlarını cemaatle yahut ferden kılmanın farz-ı ayn olduğunu kabul eden Zeydiyye'ye göre teravîh namazını cemaatle kılmak bid'attir. Ayrıca facir ve günahkar bir imamın arkasında namaz kılınayı reddetmektedirler. Mümtehine suresinin 10. (60/10) ayetine dayanarak ehli kitaptan olan kadınlarla evlenmenin haram olduğunu düşünen Zeydiyye'ye göre, gayri müslim bir kimsenin kestiği hayvanın etini yemek de haramdır. Fıkıh konusunda Zeydiyye'nin en önemli kaynağı olma özelliğini taşıyan Zeyd'in el-Mecmu' adlı eseri ile bunun Şerefüddin Hüseyin b. Ahmed tarafından yapılan er-Ravdu'-n-Nadir adlı geniş hacimli şerhi ve Ahmed b. Yahya b. el-Murtaza tarafından yazılan Kitabü'l-Bahri'z-zehhar el-cami li mezahibi ulemai'l-emsar, Zeydiyye fikhının önemli kaynaklarından³³⁰.

2.5.1.4.Zeydiyye'nin Tali Fırkaları

Her fırkada görüldüğü gibi, bir kısım ihtilaflar sebebiyle Zeydiyye bünyesinde de bazı tali bölünmeler ortaya çıkmış bulunmaktadır. Zeydiyye de kendi içinde altı fırkaya ayrılmıştır bunlar şöyledir³³¹:

1) Carudiyye; Ebu'l-Carud'un müntesiplerinin oluşturduğu Carudiyedir. Bunlar, Ebu'l-Carud'un görüşünü benimsedikleri için Carudiyye olarak isimlendirilmişlerdir. Bunlar, Peygamberin (s.a.v) Ali b. Ebi Talib'i ismen değil vasfen nass ile tayin ettiğini iddia ederler. Ali b. Ebi Talib, Peygamber'den sonraki imamdı. İnsanlar, Peygamber'den (s.a.v) sonra ona uymayı terkettikleri için sapıttılar ve küfre düştüler. Ali'den sonra Hasan imamdır. Hasan'dan sonra da Hüseyin imamdır. Bu fırka yine kendi içinde bir takım kollara ayrılmıştır.

2) Süleymaniyye; Zeydiyye'den ikinci fırka, Süleyman b. Cerir ez-Zeydi'nin taraftarları Süleymaniyye'dir. Bunlar imametın şura ile olduğunu, Müslümanların seçkinlerinden iki adamın akdiyle imametın gerçekleşeceğini her bakımdan daha üstün fadıl olan biri varken, mefdulün (daha faziletli) imametının geçerli olduğunu iddia ederler. Bunlar Ebu Bekir'in ve Ömer'in imametini kabul ederler. Zurkan'ın, Süleyman b. Cerir'den naklettiğine göre o, Ebu Bekir ve Ömer'e biat edilmesinin hata olduğunu bu ikisinin tevil yönünden fisk ismini hak etmediklerini; ümmetin o ikisine biat etmekle daha iyi olanı terk ettiklerini iddia ediyordu.

³³⁰ Öz, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi* s.19 / İst 2000

³³¹ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l Musallin; İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç / Ömer Aydın), *Kabalcı Yay.* / İst.2005

3) Betriyye (Butriyye); Hasan b. Salih b. Hayy'ın ve Kesiru'n-Nevva'nın taraftarları olan Betriyye (Butriyye) dir. Kesir'in lakabı Ebter olduğu için bunlara Betriyye denilmiştir. Bunlar, Ali'nin Resulullah'tan (s.a.s) sonra insanların en üstünü ve imamete en layık kişi olduğunu iddia ederler. Ancak Ebu Bekir ve Ömer'e biat hata değildir, çünkü Ali, bunu o ikisine bırakmıştır.

Betriyye mensupları Osman ve onun katilleri hakkında susarlar. Onu tekfir etmezler. Ölülerin Dünya'ya tekrar döneceğini (Ric'at) kabul etmezler. Ali'nin imametini kendisine biat edildiği zaman geçerli görürler.

4) Nu'aymiyye; Nu'aym b. el-Yeman'ın taraftarları olan Nu'aymiyye'dir. Bunlar Ali'nin imamete hak sahibi olduğunu, onun Peygamber'den (s.a.v) sonra insanların en üstünü olduğunu iddia ederler. Ümmetin, Ebu Bekir ve Ömer'e (r.a) iş başına getirmesi ism (günah) hatası değildir. Fakat onlar daha üstün olanı terk etmekle apaçık bir hata işlemişlerdir. Osman'dan ve Ali ile savaşımlardan uzak dururlar ve Onun kafir olduğunu söylerler.

5) Beşinci Fırka; Ebu Bekir ve Ömer'den uzak durur ve kıyametten önce ölülerin dünyaya dönmesini kabul etmez.

6)Yakubiyye; Ebu Bekir ve Ömer'i dost kabul eder ve onlardan yüz çeviren kimselerden yüz çevirir. Ölülerin dünyaya dönmesini kabul etmez ve buna inananlara karşıdır. Bunlar Yakub denen bir adamın taraftarlarıdır.

2.5.1.5. Zeydiyye'nin Ayrılık Noktaları³³²;

1. Allah'a Şey Denilmesi; Zeydiyye, Allah'a şey denilip denilmeyeceği hususunda ikiye ayrılmıştır. Birinci fırka Zeydiyye'nin cumhurudur. Bunlar, Allah'ın şey olduğunu ancak eşya gibi olmadığını ve eşyaya benzemediğini iddia ederler. İkinci fırka, Allah'a şey demez.

2. İsimler ve Sıfatlar; Zeydiyye isimler ve sıfatlar hususundada iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci fırka, Süleyman b. Cerir ez-Zeydi'nin taraftarlarıdır. Bunlar, Allah'ın ilim ve alim olduğunu, ilmin ne Allah ne de O'ndan başka olduğunu O'nun ilminin şey olduğunu, Allah'ın kudret ile kadir olduğunu iddia ederler. Hayat, sem, basar vb. sıfatlar hakkında da aynı görüştedirler. Bunlar, "sıfatlar şeylerdir" demiyorlar;

³³² A.g.e

Allah'ın veçhi (yüzü), Allah'tır derler. Bunlar, Allah'ın ezelde mürit olmadığını ve ezelde günahları çirkin görücü (karih) olmadığını iddia ederler. Bir şeyi irade onun zıddını istememedir. İkinci fırka, Allah'ın, ilim, hayat, kudret, sem ve basar olmadan alim, kadir, semi ve basir olduğunu iddia eder. Diğer zati sıfatlar hakkında da aynı görüştedirler. Bunlar, “Allah, ezelde mürit, karih, razi, ve şahit” demeyi kabul etmezler.

3. Allah'ın Zulme ve Yalana Kudretle Vasıflanması; Zeydiyye, Allah'ın zulüm etmeye ve yalan söylemeye güç yetirmekle vasıflanıp vasıflanamayacağı hususunda iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci fırka Süleyman b. Cerir ez-Zeydi'nin taraftarlarıdır. Bunlar Allah'ın zulmetmeye gücü yetmekle vasıflanamayacağını iddia ederler. “O, zulmetmesi ve yalan söylemesi imkansız olduğu için kadir değildir” denilemez. Bunlar “Allah zulmetmeye ve yalan söylemeye kadirdir” diyen kimsenin sözünü ve bunu sormayı mümkün kabul etmemişlerdir. Süleyman b. Cerir, “Allah, yapmayacağını bildiği şeye kadir midir?” şeklinde sorana şöyle cevap veriyordu: “ Bu sözün iki yönü vardır. Eğer soran, O'nun yapmayacağını bildiği şeyden maksat, yapmayacağı haberle gelen şeylerden biri ise, Allah'ın ona kadir olduğu veya olmadığı söylenemez. Böyle bir şeyi sormak mümkün değildir. Eğer haber yoluyla gelmemişse, akıllarda onu defedecek bir şey varsa da, Allah bununla vasıflanamaz. O'nu bununla niteleyen kimse imkansız bir şeye girişmiş olur. Bu konudaki cevap, olmayacağı hakkında haber bulunan şeyin cevabı gibidir. Eğer hakkında haber bulunmayan bir şey var ise ve akıllarda onu defedecek bir şey yoksa Allah'ın buna kadir olduğu söylenebilir. Bu konuda gaybı bilmediğimizi söyleyebiliriz; çünkü aklımızda onu defedecek bir şey yoktur. Zira biz onun benzerini yaratılmış olarak görüyoruz.

İkinci fırka; Allah'ın zulmetmeye, yalan söylemeye, zulmetmemeye ve yalan söylememeye kudretle vasıflanabileceğini iddia eder. O, yapmayacağı ve yapacağı bilinen ve haber verilen şeylere kadirdir.

4. Amellerin Yaratılması; Zeydiyye, amellerin yaratılması hususunda iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci Fırka, kulların amellerinin Allah'ın yarattığı olduğunu iddia eder. Allah, mahlukatı yek iken halk, ibda ve ihtira ile yaratmıştır. Onlar, sonradan yaratılmış oldukları için bir yaratıcısı vardır. İkinci fırka, varlıkların Allah'ın yarattığı ve sonradan meydana getirilmediği (muhtes), bir yaratıcısının da bulunmadığını iddia

eder. Bunlar kulların kazanımlarıdır. Onları, kullar ihdas etmiş, yaratmış, icat etmiş ve yapmışlardır.

5. İstitaat; Zeydiyye İstitaat (güç yetirme) hususunda üç fırkaya ayrılmışlardır. Birinci fırka, istitaatın fiilden önce bulunduğunu, emrin fiilden önce olduğunu, iman meydana getirilen şey (istitaat), küfür meydana getirilen şeyin aynısıdır. Bu bir kısım Zeydiyye'nin görüşüdür. İkinci Fırka, istitaatın fiilden önce olduğunu, onun fiil ile birlikte bulunduğunu ve fiil halinde fiil ile meşgul olduğunu iddia eder. İnsan fiil işlediği zaman fiile müsteti (güç yetirici) olur. Üçüncü fırka; istitaatın fiilden önce bulunduğunu, emrin fiilden önce olduğunu, insanın oluş halindeki bir şeye müsteti ve kadir olarak vasıflanamayacağını iddia eder.

6. İman ve Küfür; Zeydiyye, iman ve küfür hususunda iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci fırka, imanın marifet (bilgi), ikrar ve hakkında vaid bulunan şeyleri işlemekten kaçınmak olduğunu iddia eder. Hakkında vaid bulunan şeyleri işlemeyi, şirk ve inkar (cuhüd) değil, küfür sayarlar; bu, bir nimet küfrüdür. Tevilciler hakkında aynı görüştedirler; onlar bir söz söyledikleri zaman bu isyan ve fiskdır. İkinci fırka; bütün taatlerin iman olduğunu ve hakkında vaid bulunan şeyleri yapmanın küfür olmadığını iddia eder. Bu, onların sonrakilerinin görüşüdür. Zira Zeydiyye'nin cumhuru ve ilkleri birinci görüştedirler. Zeydiyye büyük günah sahiplerinin cehennemde azap görecekleri, orada ebedi kalacakları ve oradan çıkarılmayacağı hususunda birleşmişlerdir. Hepsisi, Ali b. Ebi Talib'in savaşında haklı olduğu, ona muhalefet edenlerin hatalı olduğu hususunda ittifak etmiştir.

7. Rey İctihadı; Zeydiyye rey içtihadı hususunda iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci Fırka, rey içtihadının hükümlerde mümkün olduğunu iddia eder. İkinci fırka, bunu kabul etmez ve hükümlerde içtihadı inkar eder. Zeydiyye, Ali'nin iki hakemin hakemliğini kabul etmesinin doğru olduğunda fikir birliği etmiştir. O, ordusunda fesat çıkmasından korktuğu için hakeme başvurmuştur. Yoksa imametin onun hakkı olduğu apaçık ortadaydı. Müslümanları bir araya getirmeyi düşündü; iki hakeme Allah'ın Kitab'ına göre hüküm vermelerini emretti. İki hakem ona muhalefet etti ve bu ikisi hata etti, Ali ise isabet etti. Zeydiyye'nin tamamı, zalim imamlara karşı kılıç kullanılıp başkaldırabileceğini kabul eder. Facirin (günahkar) arkasında namaz kılmayı caiz

görmezler; bunun ancak fasık olmayan bir kimsenin arkasında caiz olduğunu kabul ederler.

2.5.2. İsmailiyye

Şia'nın altıncı imamı Cafer es-Sadık'ın 148/765 yılında ölümünü takiben, daha önce imam olacağını belirttiği ve fakat kendisinden önce vefat eden büyük oğlu İsmail'in imametini benimseyenlerin oluşturduğu şii fırka İsmail b. Cafer'e nispetle İsmailiyye diye anılır. İsmail'in babasından önce vefat etmiş olmasını mani bir sebep olarak kabul etmeyenler, onun ölmediğini ve gerçek imam olduğunu savunurken, önemli bir çoğunluk İsmail'in öldüğünü, ölen bir kimsenin imam olamayacağını, bu sebeple imamet hakkının ondan oğlu Muhammed b. İsmail'e intikal ettiğini kabul etmişlerdir³³³. Birinci grup fazla uzun ömürlü olmamış ise de, islam tarihinde başta İsmailiyye olmak üzere, değişik isimlerle anılan ikinci grup, bir kısım bölünmelerle günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Cafer es-Sadık'ın İsmail, Abdullah, Musa ve Muhammed isimli oğulları arasında, kendisine imamet intikal etmesi gereken en büyük oğlu İsmail idi. Babası bu konuyu muhtelif defalar ortaya koymuş ve gelecekteki imamı belirlemişti. Fakat bir süre sonra İsmail'in imameti konusunda menfi tavır takındığı bilinmektedir.

Bazı rivayetlerde, bunun sebebinin İsmail'in içki ve kadınlara düşkün olması ve babası Cafer'in ilahlığını, kendisinin de onun peygamberi olduğunu iddia eden Ebü'l-Hattab el-Esedi gibi bir aşırı kimselerle dostluk kurması olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple babası Cafer'in imamet görevini onun yerine küçük kardeşi Musa Kazım (183/799)'a vermiştir³³⁴. Diğer bir rivayete göre de İsmail babasından üç yıl önce (145/762) vefat etmiştir. Ancak İsmail'in aşırı taraftarlarının bir kısmı onun öldüğüne inanmayıp onun öldürülmeye kastedilmemesi için kendisini takıyye gereği ölmüş gösterdiğini ileri sürdüler³³⁵. Ancak bu fikir fazla uzun sürmedi. Nitekim İsmail'in ölümünden sonra babası Cafer'in onun cenazesini Medine'ye getirmiş ve cesedi Medine ileri gelenlerinin

³³³ Bağdadi, Abdülkahir; *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. E.Ruhi Fığlalı), *Türk Diyanet Vakfı Yay./ Ankara 2011/ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l Musallin; İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç / Ömer Aydın), Kabalcı Yay. / İst.2005/ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012 / Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³³⁴ Öz, Mustafa, "İsmailiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 13-15 Şubat 1993/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayın Dizisi/ İst. 1993*

³³⁵ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay./ İst.2008*

huzurunda açılmış ve öldüğü konusunda zabıt tutularak hazır bulunanlara imzalatılmış ve daha sonra Baki mezarlığına defnedildiği de rivayetler arasındadır³³⁶.

Bu olaylar sonrasında yine imamet konusunda ihtilaflar olmuş ve İsmailiyye ortaya çıkmıştır. İmamiyye şiası yedinci imam olarak Musa el-Kazım'ı tanırken; İsmail babasından önce öldüğünden kendisi için sabit olan imamet görevinin onun çocuklarına intikal ettiğini söyleyen İsmail' in kölesi Mübarek'e nispetle Mübarekiyye adını alan ve İsmail b. Cafer adına İsmailiyye' yi kurduklarını söyleyen ve çoğunluğu teşkil eden bu zümre, oğlu Muhammed b. İsmail el-Mektum'un etrafında toplandılar. Bunlar yedi imam kabul ettikleri için "Seb'iyye", Kur'an-ı Kerim'in asıl anlamının batında gizli olduğunu ileri sürdükleri için "Batniyye" de denir.³³⁷

Bunlar imameti İsmail kanalıyla oğlu Muhammed el-Mektum'a geçtiğini iddia ettikten sonra da Muhammed'i, "mektum" veya "mestur" da denen saklı imamların ilki saydılar. Çünkü bunlar imamların gizli saklı olabileceğine ve ona itaat etmenin yine vacip olduğuna inanırlar³³⁸.

Sonuç olarak bu fırka; Cafer es-Sadık'ın 148/765 yılındaki ölümünden sonra, imametın nass ve tayinle Cafer'in en büyük oğlu İsmail ve onun oğlu Muhammed b. İsmail ve soyundan gelen imamların hakkı olduğunu iddia eden Şii grubu olarak ortaya çıktı ve İsmailiyye/İsmaililer olarak da tarihteki yerini aldı.

Medine'de babasının ölümünden sonra dedesi tarafından eğitilmesi için tayin edilen Meymun el-Kaddah ve oğlu Abdullah b. Meymun'un nezaretinde bulunan Muhammed b. İsmail, dedesinin ölümünden sonra da mürebbi ve hocalarıyla yakınlığını sürdürdü. Fakat daha sonraları Abbasi idaresinin takibi ve özellikle amcası Musa el-Kazım'ın mensuplarından duyduğu rahatsızlık dolayısıyla Medine'den ayrılarak İran'ın güneybatısındaki Huzistan bölgesinde yerleşen Muhammed b. İsmail 179/ 795-796 yıllarında vefat etmiştir. Muhammed b. İsmail'den sonraki İsmailiyye imamları, Ubeydullah el-Mehdi'nin Fatımi Devleti'ni kurduğu 296/908 yılına kadar setr devrini

³³⁶ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012

³³⁷ Fıçlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³³⁸ Muhammed Ebu Zehra; *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay./ İstanbul/ trz.*

yani gizlenme dönemini devam ettirdiler. Bir buçuk asır boyu devam eden setr devri dolayısı ile İsmailiyye'nin tarihi pek çok meçhullerle doludur³³⁹.

Muhammed Mektum'dan sonra imametın oğlu Cafer el-Musaddık'a, ondan sonra oğlu Muhammed el-Habib'e ve ondan sonra da Kuzey Afrika da çıkıp Mağrib'e hukmeden Muhammed el-Mehdi ye geçer. Daha sonra da Mısır'da Fatımi Devleti'nin kurucusu olan kişinin imam olduğunu kabul ederler³⁴⁰. Ancak Muhammed b. İsmail'den sonra imam olan kimselerin, gerçek tarihi şahsiyetler mi, yoksa hareketin kurucuları, tarafından yaratılmış hayili şahıslar mı oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Fırka bu devrede daha çok dailer tarafından ynetilmiřtir³⁴¹. Bu gizlilik devrinde kurulan ve mezhebi de idare eden gizli ihtilal teşkilatının asli unsurları olan propagandacılar (dai) mezhebin yayılmasında da en önemli rolü oynamışlardır. Kufe, Basra, İnan, Yemen, Bahreyn, Kuzey Afrika'ya gönderilen dailer mezhebin görüşlerini yaymaya çalıştılar. Hatta Bahreyn daileri bir ara Bahreyn deki iktidarı ele geçirerek Karmati devletini kurmaya da muvaffak oldular³⁴².

Bu grup da, diğer şii grupları gibi Irak'ta ortaya çıkmış ve diğer şii gruplarının karşılaştığı baskılarla bu grup da karşılaşmıştır. Gördükleri baskı sebebiyle bu grubun mensupları İnan, Horasan ve Türkistan'a kaçmışlardır. Orada mezheplerine, eski İnan inanışından ve Hint düşüncelerinden bazı görüşler karışmıştır. Bunun etkisi ile birçokları yoldan çıkmış, kendi heva ve heveslerine uyanlar, bir hayli olmuştur. Bundan dolayı, İsmailiyye adını taşıyan pek çok grup vardır. Bunların bazısı islam dairesinin dışına ıkmamışken, bazısı da islamın değişmez hükümlerine ters düşen bazı görüşlere kapıldıkları için sapıtmışlardır. Bunlar o bölgelerde Hint brahmaları, İşraki Filozofları, Budistler, Keldan ve Eski İnan'dan arta kalan Ruhaniyat, yıldızlar, gezegenler vb. hakkında bazı düşüncelerle temas kurup kaynaşmışlardır. Kimisi, bütün o hurafeleri alıp benimsemiş ve benimsediği oranda İslamdan uzaklaşmıştır. Kimisi de bir ölçüde hurafeleri almış ve İslami gerçeklere tümüyle sırt evirmemiştir. Bu mezhep

³³⁹ z, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012

³⁴⁰ Muhammed Ebu Zehra; *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (ev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay./ İstanbul/ trz.*

³⁴¹ z, Mustafa, "İsmailiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde şiilik Sempozyumu*, 13-15 şubat 1993/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayın Dizisi/ İst. 1993*

³⁴² Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, *İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008*

mensuplarının, kendileri için gerek gördükleri “gizlilik prensibi” ümmetin çoğunluğundan kopmalarına neden olmuştur³⁴³.

Bu gizlilik sayesinde, Sünnilerle kaynaşmamışlar, gizlilik arttıkça beraberinde uzaklaşma da artmıştır³⁴⁴. Hatta gizlilik prensibinde öyle ileriye gitmişlerdir ki yazdıkları kitap ve risalelerin yazar adlarını ilan etmemişlerdir. Örnek olarak, birçok ilim dalını ve derin felsefi görüşleri içeren “İhvan-ı Safa Risaleleri’ni” yazan bunlardır. Ancak risaleleri yazanların ismine değinilmemiştir³⁴⁵.

Ortaya attıkları, zulüm ve istibdatla dolmuş bulunan dünyayı adalet ve doğrulukla dolduracak bir mehdinin geleceği düşüncesi özellikle idareden memnun olmayan ve iktisadi buhrandan en fazla müteessir olan işçi sınıfından sayıları gittikçe artan muhalif zümreleri kendine çekerek ismaililiği mevcut nizama karşı dini ve içtimai tehlikeye soktu. O kadar ki, Kuzey Afrika’ya Yemen’den gönderilen dailer fırkayı orada öylesine başarılı bir şekilde yaydılar ki, gizli imam olarak kabul edilen Ubeydullah Kuzey Afrika’da zuhur ederek (296/908) kendini “el-Mehdi” ünvanı ile halife ilan etti. Böylece İsmaililer (297/909) yılında Fatımiler adıyla anılacak bir devlet kurmuş oldular³⁴⁶.

Kahire’yi merkez yaparak meşhur “el-Ezher Medresesi” ni kuran Fatımiler, Kuzey Afrika, Sicilya, Mısır, Suriye, Hicaz ve Yemen’e hakim oldularsa da devletleri 567/1171 yılında Selahaddin Eyyubi’nin zaferi ile sükut etti. İsmailiyye, el-Mustansır-billah’ın uzun hilaafeti sırasında (427-487/1036-1094) Nizari ve Musta’li kolu şeklinde ikiye ayrıldı. İsmaililerin Müsta’li kolu esasta batını inancını ve dailik sistemini benimsemiş olmakla birlikte, Nizarilere göre daha mutedil bir görüşe meyletmişlerdir³⁴⁷.

2.5.2.1. İsmailiyye’nin Görüşleri

Bir bütün olarak İsmailiyye’nin görüşleri, Batıniyye’ye istinat etmektedir. İlk dönem Batıniyye mensupları, kendi düşüncelerini felsefecilerin düşünceleri ile

³⁴³ Muhammed Ebu Zehra; *İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay./ İstanbul/ trz.*

³⁴⁴ Şehristani, *El-Milel Ve’n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay./ İst.2008*

³⁴⁵ Muhammed Ebu Zehra; *İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay./ İstanbul/ trz.*

³⁴⁶ Büyükkara, Mehmet Ali; “*İsmaili Dai ve Fatimi Da’vet*”, *İlam Araştırma Dergisi*, s.3/ 1998 yz

³⁴⁷ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, *İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008*

karıştırıp, telif ettikleri eserleri, bu metoda uygun olarak yazdılar. Allah hakkında var veya yok olduğunu, alim, cahil, kadir veya aciz olduğunu söyleyemeyiz” diyerek bütün sıfatlarda aynı yolu takip ettiler. Onlara göre bu sıfatlardaki gerçek ispat, Allah ile diğer mevcutlar arasında belirtilen cihette bir müşterekliği gerektirir, bu ise teşbihtir. Hüküm mutlak olarak ispat veya nefyetme şeklinde olmamalıdır. Çünkü O, birbirine karşıt, düşman ve zıt olan şeylerin yaratıcısıdır, dediler. Bu konuda Muhammed el-Bakır’dan, “Alimlere ilim verildiği zaman, o alimdir denildi, kadirlere kudret verdiğinde O’nun kadir olduğu söylendi. O ilmin ve kudretin kendisiyle kaim bulunduğu veya ilim ve kudretle tavsif edildiği manasında değil, ilmi ve kudreti veren anlamında alim ve kadirdir şeklinde bir ifade naklettiler³⁴⁸.

Özetleyecek olursak, İsmaililer bir çok görüşlerini gizlemişler ve şartların açıklamaya uygun olması dışında, görüşlerini ilan etmemişlerdir. Hatta doğuda ve batıda hakim ve nüfuzlu oldukları zamanlarda bile tüm inançlarını dile getirmemişlerdir. Allah’ın varlığı ve iman konusunda da yukarıda bahsettiğimiz gibi felsefi izahları tercih etmişlerdir.

İlimleri zahiri ve batını olarak ayıran İsmaililerin ılımlı olanlarının görüşleri üç temel üzerinde kurulmuştur. Bu görüşlerin çoğuna isnaaşeriler de katılmışlardır³⁴⁹.

1-İlahi feyiz, Allah’ın imamlara lütfettiği marifetin bir parçasıdır. Onları imamlıklarının gereği olarak ilim ve değer açısından bütün insanlığın üstüne çıkarır. Onların başka hiç kimsede bulunmayan özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bir de onlara insanların, idraklerinin üstünde bir şeriat ilmi verilmiştir.

2-İmamın açık ve bilinen bir kişi olması gerekmez. Gizli ve örtülü bir kişi de olabilir. Bununla beraber, ona itaat etmek vaciptir. O, insanları doğru yola ileten Mehdi’dir. Geçmiş nesillerden birinde ortaya çıkmamış ise de mutlaka çıkacaktır. Mehdi çıkıp, kötülük ve zulüm kol gezdiği yeryüzünü adaletle doldurmadıkça kıyamet kopmayacaktır.

3-İmam, hiçbir insana karşı sorumlu değildir. Hiçbir insanında imamı yaptığı işlerde hatalı bulma yetkisi yoktur. Aksine, insanların imamın işlediği her fiilde bir

³⁴⁸ Şehristani, *El-Milel Ve’n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ Litera yay./ İst.2008

³⁴⁹ Muhammed Ebu Zehra; *İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay.*/ İstanbul/ trz / İsmailiye için ayrıca bkz. Farhad Daftary, *İsmaililer (Tarihleri ve Öğretileri)*/ (çev. Erdal Toprak), Doruk Yay./ Ank.2002

“hayır” olduğunu “şer” taşımadığını tasdik etmeleri vaciptir. Çünkü imam hiç kimsenin marifetine erişemeyeceği bir bilgiye sahiptir. Bundan hareketle, imamların masum olduğunu da ileri sürmüşlerdir. Ancak buradaki masumiyet, onlar bizim işlediğimiz türden hataları işlemezler değildir. Bu masumiyet şu anlama gelmektedir. Sahip oldukları ilim, bizim hata adını verdiğimiz bazı fiiller hakkında aydınlatılmış olabilir ve onu işlemelerine imkan tanımış olabilir. Ancak diğer insanların bu fiilleri işlemesine imkan yoktur.

2.5.3 İmamiyye – İснаaşeriyye

İmamiyye, Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ile torunlarını Allah’ın emri, Peygamber’in tayini ve vasiyeti ile meşru imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dahil bir rükün olarak görenlerin mezhebidir. Bugün şia denince umumiyetle bu fırka anlaşılır.

Bunlara Hz. Peygamber’den sonra halife-imam olarak on iki imam kabul ettiklerinden dolayı İсна’aşeriyye (on iki imamcılar) denir. İmamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak gördüklerinden İmamiyye; hem itikat hem de ibadet ve muamelatta İmam Cafer es-Sadık’ın görüşlerine dayandıklarından dolayı Caferiyye; on ikinci imamın gelişini beklemeleri sebebiyle Ashabu’l-İntizar ve on ikinci imam için çokça kullanılan kaim (hayatta-var olan) ünvanına nisbetle Kimiyye de denmiştir³⁵⁰. İslam mezhepleri tarihi kaynaklarından bir kısmında rafıza ve revafız³⁵¹ şeklinde belirtilen İmamiyye, daha sonraları ve özellikle günümüzde çoğu zaman İснаaşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılmakta, bazan da her iki isim birleştirilerek el-İmametü’l-İснаaşeriyye şeklinde ifade edilmektedir.

İmamiyye adı altında ifade edilen bütün bu grupların ortak noktası, Zeyd b. Ali (r.a)’in de dediği gibi, İmamların özellik olarak bizzat belirtilmiş olduğuna inanmalarıdır. Bunlara göre, İmam Ali (r.a) Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiştir. Hz. Ali de, Hz. Peygamber’den aldığı vasiyet ile kendisinden sonra birini tayin etmiştir. Bu nedenle bu imamlara Evsiya=Vasiy’ler adını verirler. İmamiyye fırkası Hz. Ali’nin imametinin Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından gelen açık ve kesin bir nass ile özellik

³⁵⁰ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³⁵¹ Eş’ari, *Makalat* / Bağdadi, *el-Fark*

olarak değil, zat olarak tesbit edildiği hakkında ittifak etmiştir³⁵². Bu konuda şöyle derler³⁵³; “Dinde, imamı tayin etmekten daha önemli bir iş yoktur ki, Hz. Peygamber (s.a.s) ümmetin bu işini ihmal ederek dünyadan ayrılınsın. Hz. Peygamber, ihtilafı kaldırmak ve birliği sağlamak üzere gönderildiği için, insanları bu konuda ihmal ederek ayrılması caiz olmaz. Bu sebeple, insanların her biri bir yol tutacak ve kimse diğerine katılmayacaktır. Dolayısıyla Peygamber’in, kendisine başvurulacak birini tayin etmesi, güvenilir birisini bu işte kesinleştirmesi vaciptir.” Bu sebeple şiiiler Hz. Ali’nin Peygamber nassı ile tayin edilen kişi olduğunu söylerler. Bu sözlerine de delil olarak Hz. Peygamber (s.a.s)’den gelen, doğruluğuna ve senedinin sağlamlığına inandıkları hadisleri delil gösterirler. Hatta şiiiler bununlada yetinmeyip daha ileri giderek on iki imamın Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali’ye bildirildiği iddiasında da bulunmuşlardır. Bu konuyla ilgili hadisleri ikinci bölümün başında verdiğimiz için burada tekrardan değinmiyoruz.

İmamiyye bir fırka olarak tam teessüsüne, on ikinci imamın kaybı ile başlayan Gaybet-i Suğra (küçük gizlilik) döneminden sonra kavuşmuştur. Çünkü ancak bu devirden itibaren ki Şii-İmamiyye düşüncesinin omurgası demek olan nass-tayin, İmamet-vesayet, ilim-ismet gibi hayati görüşleri bütünüyle ortaya çıkmış, imamlar ve onlardan sonra takip edilecek durum hakkındaki mezhep esasları kesinlik kazanmıştır³⁵⁴.

İmamiyye’nin imam olarak kabul ettiği on iki imam da şöyledir³⁵⁵;

1) Ali b. Ebi Talip; Künyesi Ebu’l Hasan’dır. “Ebu Turab el-Murtaza; Haydar, Esedullah” gibi lakabları vardır. Fil yılının otuzuncu senesi Receb’in 13. Günü doğmuştur. (29 Temmuz 599) Hz. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in oğlu ve aynı zamanda Resulullah’ın damadıdır. Hicretin 40. Yılı Ramazn ayının 21 inde (28 Ocak 661) vefat etmiştir. İmamiyye, Emir’ül Mü’minin ünvanını ancak Ali b. Ebi Talip hakkında kullanır.

³⁵² Muhammed Ebu Zehra; *İslam’da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (çev. Sıbgatullah Kaya), *Yenişafak Gazetesi Yay./ İstanbul/ trz*

³⁵³ Şehristani, *El-Milel Ve’n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay./ İst.2008*

³⁵⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, *İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008*

³⁵⁵ A.g.e / On iki imam için ayrıca bkz. Fığlalı, E.Ruhi; *İmamiyye Şiastı*, Ağaç Kitabevi Yay. /İst.2008
Gölpınarlı, Abdalbaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik*, *Der yay./ İst.2003/ ÖZ, Mustafa;*
Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, Ensar Yay./ İst.2012/ Şehristani, *El-Milel Ve’n Nihal*, (çev. Mustafa Öz)/ *Litera yay./ İst.2008/ DİA ilgili başlıklar*

2) **Hasan b. Ali;** Künyesi Ebu Muhammed'dir. Lakabı "Mücteba" ve "Zeki" dir. Hicretin üçüncü yılında (624) doğmuş 29 Safer 50/ 28 Mart 670 tarihinde zehirlenerek şehit edilmiştir. Medine Baki mezarlığına gömülüdür.

3) **Hüseyin b. Ali;** Künyesi Ebu Abdillah'dır. Lakabı "Sıbt" (torun) ve "Şehit" dir. Hicretin 4. Yılında doğmuş (625); 10 Muharrem 61/ 15 Ekim 680 tarihinde Yezid'in ordusu tarafından Kerbela'da hunharca şehit edilmiştir. Gerek Hz. Hasan, gerek Hz. Hüseyin, Resulullah'ın en sevdiği torunlarıdır.

4) **Ali b. Hüseyin;** Künyesi Ebu Muhammed ve Ebu'l Hasan'dır. Lakabı, ibadet edenlerin ziyneti ve secde edenlerin efendisi anlamlarına gelen "Zeynelabidin" ve "Seyyid'us-Sacidin" dir. Babası İmam Hüseyin, annesi son İran hükümdarı Yezdicürd'ün kızı olan Şehribanu'dur. 5 Şaban 38/ 6 ocak 659'da Medine'de doğmuş ve 22Muharrem 95/ 17 Ekim 713 tarihinde vefat etmiştir.

5) **Muhammed el-Bakır b. Ali Zeynel Abidin;** Künyesi Ebu Cafer'dir. Lakabı ilim ve hikmeti yaran, ilmin derinliğine inmiş anlamına gelen "Bakır" dır. 3 Safer 57/ 16 Aralık 676'da Medine'de doğmuş ve 7 Zilhicce 114/ 28 Ocak 733'de Medine'de vefat ederek babasının yanına defnedildi. İmamiyye fırkasının esasaları ve fikhı, İmam Muhammed ile oğlu İmam Cafer Sadık rivayetlerine dayanır.

6) **Cafer es-Sadık b. Muhammed;** Künyesi Ebu Abdillah lakabı "Sadık"tır. 17 Rebiülevvel 80/ 23 Mayıs 695 tarihinde Medine'de doğmuş ve 25 Şevval 148/ 15 Aralık 765 tarihinde aynı yerde vefat etmiştir. Gerçekten alim ve fazıl olup pek çok alim kendisinden istifade etmiştir.

7) **Musa el-Kazım b. Cafer;** Künyesi Ebu'l Hasan, lakabı "Kazım" dır. 7 safer 128/ 8 Kasım 745 tarihinde Mekke ile Medine arasındaki el-Ebva'da doğmuş ve Harun er-Reşit tarafından Bağdat'a getirilerek, isyan eder korkusuyla hapsedilmiştir. 25 Recep 183/ 1 Eylül 799 tarihinde Bağdat da vefat etmiştir. Kazımeyn de medfundur.

8) **Ali er-Rıza b. Musa;** Künyesi Ebu'l Hasan Lakabı "Rıza" dır. 11 Zilkade 148/ 29 Aralık 765 tarihinde Medine'de doğmuştur. Abbasi halifelerinden Me'mun tarafından Irak'a getirilmiş ve kendisine veliaht tayin edilmişse de, bilahare 17 Safer 203/ 24 Ağustos 818 tarihinde zehirlenerek öldürülmüştür. Şimdiki adıyla Meşhed şehrinde medfundur.

9) **Muhammed et-Taki b. Ali;** Künyesi Ebu Cafer, lakabı “Taki” dir. Bazen “Cevad” ve “İbn’ur Rıza” da denir. 15 Ramazan 195/ 11 Nisan 811 tarihinde Medine de doğmuş ve Zilkade 220/ 25 Kasım 835’de Bağdat’ta eceli ile vefat etmiş ve Kazımeyn’e defnedilmiştir.

10) **Ali en- Naki b. Muhammed;** Künyesi Ebu’l Hasan, lakabı “Naki” ve “Hadî” dir. 2 recep 212/ 27 Ekim 827’de Medine civarında doğmuş ve 3 Recep 254 / 28 Haziran 868 tarihinde vefat etmiştir. Samarra’da medfundur.

11) **Hasan el-Askeri b. Ali en- Naki;** Künyesi Ebu Muhammed, lakabı “Askeri” ve “Zeki” dir. 8 Rebiülahir 232/ 2 Aralık 846 tarihinde Medine’de doğmuş ve 8 Rebiülevvel 260/ 2 Ocak 873 de vefat etmiştir. Samarra’da gömülüdür.

12) **Muhammed el-Mehdi b. Hasan el-Askeri;** Künyesi Ebu’l Kasım, lakabı “Muntazar, Hüccet, Sahibu’z Zaman, Mehdi”dir. 15 Şaban 255/ 30 Temmuz 869 tarihinde doğmuştur.

Şiilere göre; Muhammed b. Hasan (el-Mehdi), babası Hasan el-Askeri’nin vefatından sonra gizlenmiştir. Onun imameti gaybet halinde devam etmektedir. Halen sağdır ve kıyametten önce zuhur ederek zulümle dolmuş olan dünyayı adaletle dolduracaktır. Bu bir inanç esasıdır. Ayrıca İmamiyye, onikinci imamın adını söylemez, lakabı ile anıldıktan sonra “Accelallahu Ferecehu” (Allah onun zuhurunu çabuklaştırsın) demektedirler³⁵⁶.

Halen sağ olduğuna inanılan on ikinci imamın kaybından yani 260/873 yılından 15 Şaban 328/27 Mayıs 940 tarihine kadarki devreye Gaybet-i Suğra (Küçük Gizlilik) denir³⁵⁷. Bu dönem son sefir Ali b. Muhammed es-Semiri’nin 15 Şaban 329/ 15 Mayıs 941 tarihinde ölümü ile nihayete ermiştir. Bu tarihten sonra başlayan uzun süreli gaybete uzun süreli gaybet yahut el-Gaybetü’l-Kübra halen devam etmektedir³⁵⁸. İmamiyye’ye göre İmâmın içinde bulunduğu bu gizlilik durumu, hayatının tehlikede olması sebebiyle Allah tarafından ihtiyar edilmiş bir husustur ve bu durum O gerekli

³⁵⁶ Fiğlalı, Ethem Ruhi; **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³⁵⁷ A.g.e / Gaybet için bkz, Bulut, Halil İbrahim; “İlk Dönem İmami Kaynaklarda Gaybet Anlayışı”, Cumhuriyet Üniv. İ.F.Dergisi, c.8/s.2 Sivas 2004

³⁵⁸ Öz, Mustafa, **Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi**, Ensar Yay./ İst.2012/ Kohlberg, Etan, “İmamiyye’den İsnâşeriyye’ye”, (çev. Cemil Hakyemez), Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.5/ s.3 / 2005 yrz.

gördüğü sürece devam edecektir. Onlara göre, Allah'ın dilediği bir vakitte imâm gaybetten çıkacak ve dünyayı adaletle yönetecektir.

Gaybet-i Suğra denilen kısa süreli gaybet döneminde sefir diye adlandırılan görevliler, imamla toplum arasında irtibat kurmuşlar, ortaya çıkan problemleri imama arz ederek onun emir yahut yasaklarını topluma ulaştırmışlardır, İmama gelen humus ve diğer gelirleri imam adına toplayıp muhafaza etmişlerdir. Yaklaşık yetmiş yıl süren bu dönemde sefirlik iddiasıyla ortaya çıkan kimseler de olmuştur. Şia toplumu Ebu Amr Osman b. Said, Ebu Ca'fer Muhammed b. Osman b. Said, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti ve Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Semirri'yi gerçek sefirler olarak benimsemiştir. Bu sefirlerin imamdan getirdiği yazılı emir ve tavsiyeler demek olan tevkiler, Şia için bir hareket noktası olmuş, sefirler de imamın temsilcileri olarak kabul edilmiştir³⁵⁹.

4.Sefir Ali b. Muhammed on ikinci imamın emriyle Hüseyin b. Ruh tarafından kendisinden sonra, yerine sefir olarak tayin edildiği bildirilmiştir. Ölümüne yakın, Şia'nın ileri gelenlerini çağırması ve on ikinci imamdan gelen tevki'i göstermiştir. Bu tevki'i de Ali'ye hitaben, ölümünün yaklaştığı ama ölümünden sonra yerine geçecek birini bırakmaması, artık tam gaybet zamanının yaklaştığı, Allah izin vermedikçe zuhurun olmayacağı vs. bildirilmiştir. Yine aynı tevki'ide Gaybet-i Kübra (Büyük Gizlilik) denen ve dördüncü sefir Ali b. Muhammed'in 15 Şaban 328/ 27 Mayıs 940 tarihindeki ölümüyle başlayan dönemde şiilerin nasıl hareket etmelerinin gerekeceği de bildirilmiştir.

Buna göre³⁶⁰; “Yeniden yeniye ortaya çıkan olaylarda hadislerimizi rivayet edenlere başvurun; çünkü onlar sizin üzerinizde hüccetimdir benim; ben de onlara Allah'ın hüccetiyim. Gaybetim zamanında benden faydalanmak, bulut altına girdiği zaman güneşten faydalanmaya benzer. Soru kapısını kapatın; size gerekmeyen şeyleri sormayın; bilmediğiniz şeylerin üstüne düşmeyin” demiştir.

İmamiyye, bu anlayışa dayalı olarak, o zamandan bu zamana bütün mesele ve müesseselerini Ehl-i Beyt rivayetlerini esas alan ravilerin görüşlerine dayandırmış ve

³⁵⁹ A.g.e

³⁶⁰ Gölpınarlı, Abdülbaki; *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay./ İst.2003

özellikle İmam Muhammed el- Bakır ile Cafer es-Sadık'tan geldiği rivayet edilen görüşleri benimsemiştir³⁶¹.

İmamiyye şiası; Gaybet-i Kübra'nın başladığı 10. Asırdan, İran'ın resmi mezhebi olduğu 16. Asra kadar İslam dünyasında büyük gelişme kaydetmiştir, denemez. Mamafih bu dönemler zarfında Zeydiyye ve İsmailiyye gibi diğer Şii fırkaları kendilerine göre Devletler kurabilmişlerdir. Bu dönemde İmamiyye'ye başta Büveyhiler olmak üzere, İranlılar, Safeviler, Afşarlar ve Kaçarlar gibi hanedanlardan yardım görmüş veya en azından bazı hanedanlar mezhebin gelişmesine mani olmamışlardır³⁶². İmamiyye de Safeviler³⁶³ sayesinde, İran'da 907/1501 yılından 1148/1736 yılına kadar süren bir Devlete de sahip olmuştur.

2.5.3.1. İmamiyye'nin İtikadi Görüşleri;

İmamiyye'ye göre din, Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi iki ana bölümde ele alınır; Usulü'-din, Furuu'd-din. Bilindiği gibi usulü'd-din inanç ve itikatla ilgili konular, Furuu'd-din ise dinin tatbikat ve uygulamalar bölümü olup, daha çok ibadetler ve insanlar arasındaki muameleleri ihtiva eder.

a. Usulü'd-Din;

İmamiyye'ye göre usulü'd-din, yani dinin asılları kökleri beştir. Bunlar Tevhid, nübüvvet, imamet, adl ve mead'dır.

1-Tevhid; Bil ki bizim tevhid hakkındaki görüşümüz şudur: Yüce Allah Bir'dir (vâhid), Tek'dir (ahad), O'nun bir benzeri yoktur, Kadim'dir; O, dâimâ Semi, Basir, Alim, Hakîm, Hayy, Kayyüm, Aziz, Kuddüs, Alim, Kadir, Ğaniyy'dir ve öyle olacaktır³⁶⁴. İmamiyye Tevhid'i kendi içinde dört esasa ayırır bunlar³⁶⁵;

a) **Tevhid-i Zat;** Allah'ın zatı itibariyle birlenmesidir. O'nun zatı her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Eşi, benzeri, mahlukatinkine benzer bir vasfı yoktur.

³⁶¹ Fıĸlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008*

³⁶² Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, Ensar Yay./ İst.2012*

³⁶³ Safevi Devleti'nin Kuruluşu hk. bkz. Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenleri'nin Rolü*, Ankara 1976 / Tahsin Yazıcı, "Safeviler", İA/ c.10

³⁶⁴ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fıĸlalı), *Ank. Üniv. Basımevi*, Ankara 1978

³⁶⁵ Yüksel, Emrullah, "İmamiyye Şiasında İnanç Esasları", *Atatürk Üniv.İ.F.Dergisi/ s.11/ Erzurum1993*
Fıĸlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008/ Öz, Mustafa, Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, Ensar Yay./ İst.2012*

Varlığı bizzat kendisindedir. Cismi şekli ve mekanı yoktur. O her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaç olandır.

b) *Tevhid-i Sıfat;* İmamiyye, Allah'ın sıfatlarını “zati ve subuti” veya “Cemal ve Kemal” ile Selbi, fiili veya Celal sıfatları olmak üzere iki bölümde ele alır. Ancak sıfatların taksimi hususunda bazı ayrılıklar vardır.

c) *Tevhid-i Fiil;* Cenab-ı Allah'ın fiilleri yönünden belirlenmesi ve O'ndan başka yaratıcı olmaması, yaratıcılığında ortağı bulunmaması demektir.

d) *Tevhid-i İbadet;* İbadet ancak O'na mahsustur. O'ndan başka bir Mabud olmadığı gibi, O'ndan başkasına ibadet de şirktir. Allah'tan başka bir meleğe, Peygambere, veliye imama ibadet edilmez.

Mamafih şefaathak olduğundan, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt hakkı için Kur'an hakkı için Allah'a dua ve kabirler ziyaret edilebilir. Kabirleri ziyaret ve taziye meclisleri Allah'a manen yaklaşmaya vesile olan şer'i işlerdendir ve bunlarla ne ibadette bir şirk söz konusudur, ne de imamlara kullukta bulunmak. Bu ziyaretler ve bu meclislerle Allah'ın ve sevdiklerinin adları anılmakta, rızaları istenmektedir.

2. *Nübüvvet;* Peygamberlik, Allah'ın seçtiği kullarını, Cebrail vasıtası ve vahiy yoluyla ilahi bir vazife ile mükellef kılmasıdır. Peygamberler Allah'ın emirlerini halka tebliğ eder ve onları doğru yola iletirler. Onlar, insanların en üstünü ve kulların en hayırlılarıdır. Emindirler, günahlardan korunmuşlardır(ma'sum) ve tebliğ vazifelerinde en küçük bir noksanlık ve hata bulunmaz. Peygamberlik ilahi bir lütuf ve ilahi bir vazifedir. Hz. Adem' den, Hz. Peygamber (s.a.s)' e kadar yüzyirmidört bin peygamber geldiği rivayet edilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s), bütün peygamberlerin en üstünü ve sonuncusudur. O'nun en büyük mucizesi, Kur'an'ı Kerim'dir.

Görülüyor ki İmamiyye, nübüvvet konusunda Ehl-i Sünnet'le aynı kanaati paylaşmaktadır. Ancak onların, nübüvvetin birer cüz'ü olarak kabul edilen Melekler'e ve kitaplara iman konusunda Melekler hakkında pek farklı şeyler söylemeselerde kitaplara iman meselesinde kısmen de olsa değişik kanaatleri vardır. Mesela onlara göre “Melekler, ruhani varlıklardır. Masumdurlar. Kendilerine emrettiği her şeyde Allah'a karşı gelmezler ve buyurulanları işlerler. Yemezler, içmezler, acı duymazlar, eksiklik, noksanlık hissetmezler, ihtiyarlamazlar ve dermansız kalmazlar. Yüce Allah onları,

dilediği gibi kudreti ile nurlar ve ruhtar şeklinde yaratmıştır ve onların arasındaki her sınıf, yaratılmışlardan bir cinsi korur...³⁶⁶

Kitaplara iman bahsinde, Kur'an-ı Kerim konusunda İmamiyye ile diğer İslami gruplar arasında olduğu gibi, İmamiyye'nin Ahbariyye ve Usulüyye olarak bilinen grupları arasında da farklı düşünceler ortaya konulmuştur.

İlk şii müelliflerinden biri ve İmamiyye'nin en büyük olarak vasıflandırdığı "Dört Kitab" (El-Kütübu'l-Erba'a)'ın ilkinin yazan Muhammed b. Yakub el-Kuleyni (329/940), her ne kadar bugünkü mushafı kabul eder görünüyorsa da, Ali evladında el-Cami denen ve Hz. Peygamber tarafından Ali'ye yazdırılmış bir sahife bulunduğunu; ayrıca Hz. Fatıma'nın yanında da bugünkünün üç misli büyüklüğünde ve içinde bugünkü mushaftan tek kelime dahi bulunmayan bir mushafın mevcut olduğunu ifade eder. Mesela yine ona göre Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.s)'e on yedi bin ayet olarak indirildiği halde, elimizde sadece 6263 vardır. Diğerleri Hz. Ali'nin cem ettiği şeklinde Ehl-i Beyt'in yanında saklıdır demiştir³⁶⁷. İbn Babaveyh el-Kummi ise; "Kur'an hakkında inancımız onun Allah tarafından kulu Muhammed'e indirildiği, iki kapağı arasında bulunan ve bu gün insanların elinde mevcut olan, bundan fazla olmayan, surelerinin sayısı 114 olan ilahi kitaptır. Bize göre Duha ve İnşirah sureleriyle Fil ve İlağ (yahut Kureyş) suresi bir suredir. Bizden Kur'an konusunda bundan fazla olduğu şeklinde iddiada bulunduğumuzu bize nispet eden olursa, bilinmelidir ki o yalancıdır..³⁶⁸" demiştir.

Mamaafih rivayetlerdeki bu farklılıklara rağmen, bugün İmamiyye'nin, mevcut Mushaf'a dayandığı ve Kitab olarak onu kabul ettiği aşıkardır. Ancak mevcut Kur'an-ı Kerim'i, İmamiyye inancı ve Hz. Ali ile evladı adına yorumlama hususunda aşırı bir gayret içinde oldukları ve tamamen farklı bir tefsir anlayışını benimsedikleri hususu da kesindir.

Bu arada Kur'an-ı Kerim'in toplanması (cem'i) hususunda da İmamiyye, Ehl-i Sünnet'e göre farklı bir kanaati benimser. Ehl-i Sünnet'e göre Kur'an, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti sırasında vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit'in başkanlığında kurulan bir heyet tarafından Resulullah (s.a.s) zamanında yazılmış metinler bir araya getirilmek suretiyle

³⁶⁶ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fiğlalı), Ank. Üniv. Basımevi, Ankara 1978

³⁶⁷ Fiğlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³⁶⁸ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fiğlalı), Ank. Üniv. Basımevi, Ankara 1978

toplanmış ve Hz. Osman'ın hilafeti sırasında da çoğaltılmıştır. İmamiyye'ye göre ise Kur'an-ı Kerim, Hz. Ali tarafından toplanmış ve onun metni esas alınmıştır.

Hz. Peygamber'in sünnet'i hususunda ise, Ehl-i Sünnet, Resulullah'ın sünnetini, hadis ilminin tespit ettiği ölçüler içinde herhangi bir ayrıma gitmeksizin ashabdan gelen rivayetlerle ortaya koyarken İmamiyye bu hususta, yalnızca kendilerince benimsenmiş sahabenin Ehl-i Beyt'in ve imamların rivayetlerine dayanır. Onlara göre İslam'ın hadise dayalı her hükmü, ancak Ehl-i Beyt ve onlara dayanan ravilerin rivayetleri esas alınarak ortaya konabilir. Onlara göre raviler, Sünnilerce güvenilir (Sika) de olsa, eğer Ehl-i Beyt'e dayanmıyorsa zayıftır ve redde mahkumdur.

3. İmamet; İman, usul-i dinden olan imamete inanmakla tamamlanabilir. İmamiyye, Nübüvvet'in nasıl Allah'tan bir lütuf olduğuna inanırsa, her asırda Peygamber'in vazifeleriyle vazifelenmiş, insanların hidayet ve irşadlarını üstlenmiş bir imamın mevcudiyetine de inanmaktadır. Onlara göre İmamet insanların kendi ihtiyarlarıyla seçebilecekleri dünyevi bir iş değildir. Bu imamlar aynı zamanda masum yani günahsızdırlar. Bu imama inanmak iman esaslarından³⁶⁹.

Bu imam, insanların din ve dünya işlerini tedvir etmek aralarında zulmü, düşmanlığı gidermek, adaleti yaymak hususunda Peygamber' in umumi velayetini haizdir ve bu bakımdan imamet nübüvvetin devamıdır. Peygamberleri göndermek nasıl bir lütuf ise, Peygamber'den sonra, onun yerine imam nasp etmek de lütufdur ve vücud-i zati ile Allahu Teala'nın nassı ile yahud o imamdan önceki imamın, onun imametini beyanı ile tahakkuk eder, insanların seçmesiyle istemesiyle olmaz, insanlar dilediklerini imam olarak tayin yahud dilediklerini azl hakkına sahip değillerdir.

Nitekim Hz. Peygamber'de, Allah'ın vahyi ile Hz. Ali'yi halife tayin etmiş ve bunu o damadı olduğu için değil, ilahi hükmün memuru ve ilahi buyruğun icracısı olduğu için yapmıştır. Zaten o, onu halife tayin etmeseydi, risalet vazifesini tamamlamış olmazdı.

Şeyh Saduk imamlar için Şöyle der; “ bizim onlar hakkındaki inancımız şudur: Onlar, Allah'ın kendilerine itâat etmeyi emrettiği Ulû'l-Emr olan kişilerdir. Onlar, insanlar üzerinde şâhidirler. Selam üzerlerine olsun onlar, Allah' ın kapılarıdır; O'na

³⁶⁹ Kummi, *Nevbahti; (Kitabu'l Makalat ve'l-Fırak Fıraku's-Şia), Şii Fırkalar*, (çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek), *Ankara Okulu Yay. / Ankara 2004*

giden yoldur; O'na işaret eden delillerdir. Selam üzerlerine olsun onlar, O'nun ilminin hazinesi, vahyinin açıklayıcıları ve Tevhidin rükünleridir. Onlar hatâ ve yanlışlardan korunmuşlar (mâsum)'dır. Onlar, Allah'ın kendilerinden kirleri giderdiği ve tertemiz temizlediği kimselerdir. Onların mûcizeleri ve delilleri vardır. Yıldızların gök halkının emniyeti oluşları gibi onlar da yeryüzü insanlarının emniyetidir. Onlar, bu ümmet içinde Nuh'un gemisine benzetilebilir. Ona binen kurtulur ve bağışlanma kapısına (Hitta) ulaşır. Onlar, Allah'ın kerim kullarıdır. Ve selâm üzerlerine olsun onlar hakkında şu inancı taşıyız; Onları sevmek imân; onlardan nefret küfürdür. Onlar ın buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehidir. Onlara itâat Allah'a itâat; onlara itâatsızlık Allah'a karşı gelme; onların dostları Allah'ın dostu (Veli) ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır. İnanıyoruz ki, yeryüzü, Allah'ın yarattıkları için hüccetinden, yani açık (zâhir) veya gizli (hafî) ve belirsiz (mağmûr) bir imamdan mahrum olamaz. Biz, Allah'ın yeryüzünde zamanımızda, kulları içindeki halifesinin el-Kaaim (Allah'ın şeriatını ayakta tutan), el-Muntazar (Beklenen) Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Mûsâ b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebi Tâlib i -selam üzerlerine olsun- olduğuna inanırız. Ve o, Allah'ın salât ve selamı üzerine olsun Nebi'nin, Güçlü ve Ulu Allah'dan alarak adını ve soyunu bildirdiği kimsedir. Ve o, zulüm ve adâletsizlikle dolmuş bulunan yeryüzünü eşitlik ve adâletle dolduracak olandır³⁷⁰.

İmamlar yeryüzünde Allah'ın insanlara hüccetleridir. Hüccetullah Allah'ın işleri sonuçlandırmak için belirlediği kimsedir. Onun bütün işleri, filleri ve sözleri Müslümanlara hüccettir³⁷¹. Sonuç olarak imama inanmak imanın şartlarından. Ancak buradaki şartın, mezhebi bir şart olduğu, bu mezhebe mensup olmayanların inanmakla küfre düşmeyecekleri de ifade edilmektedir. İmamiyye de Allah'ın emri üzerine Hz. Peygamber tarafından tayin edildiği söylenen imamların sayısı on ikidir. İnsanlar din ve dünya işlerinde onlara müracaatta mecburdur. Onların ilki Hz. Ali'dir. Ve imamet Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan olan çocuklarından devam edecektir. Bu imamların on ikincisi Mehdi Muntazar (Beklenen Mehdi) olup, halen sağdır ve kıyametin kopmasından önce

³⁷⁰ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fığlalı), Ank. Üniv. Basımevi, Ankara 1978

³⁷¹ Gölpınarlı, Abdalbaki, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İst.1969/ Demir, Ahmet İshak, "İmamiyye Şiasında İmamın Yatkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci", e-Makalat Mezhep Araştırmaları/ s.2 / 2009

zulümle dolmuş dünyayı adaletle doldurmak için gelecektir. Bu bakımdan Mehdi'nin zuhur edeceğine de iman etmek icab etmektedir³⁷².

4.Mead; Dinin dördüncü usulü, ölümden sonra ahiret hayatının hak olduğu esasıdır. Kelime anlamıyla Mead, tekrar dönülüp gelinen veya önceden bulunan yer demektir. Din terimi olarak, Allah'ın kullarını ölümlerinden sonra tekrar diriltip dünyada yaptıklarının hesabını vermeleri anlamına gelir.

İmamiyye'ye göre de ölümden kıyamete kadar berzah ve en sonra kıyamet gerçektir. Kıyamete dair Kur'an-ı Kerimde ve hadislerde geçen mizan, soru, hesap, sırat, şefaet, cennet, cehennem hepsi gerçektir. Bunların hiçbiri akılla yorumlanamaz; keyfiyetini de bilemeyiz; fakat hepsi gerçektir.

İmamiyye kabir sorusu, mizan, hesap ve benzeri kıyamet ahvali ile ilgili hususlarda, Ehl-i Sünnet'in görüşlerine göre bazı farklı yorumlarda bulunur. Mesela kabirde, onlara göre; "Rabbin Kim? Peygamber'in Kim?" diye sorulduktan sonra, "İmamın Kim?" diye de sorulacaktır. "İmamım Ali'dir" diyenler kurtulacaktır³⁷³.

Keza ba's (yeniden Diriliş) günü Kevser havuzunun suyunu Ali b. Ebi Talib dağıtacaktır. O dostlarına ikram edip düşmanlarını kovacaktır. Ayrıca ahirette ümmetlerin hesaplarını imamlar ve vasiler görecek "Nebi (s.a.s)'nin ve imamların (a.s) şiasına (tarafdarlarına) günahları sorulmayacaktır³⁷⁴.

5. Adalet; İmamiyye'ye göre dinin beşinci aslı ve dolayısıyla inanç esaslarından olan adalet, Allah'ın adil, kulun da iradesinde ve fiillerinde hür ve muhtar oluşudur. O'nun iyiye iyiliğine karşılık mükafatta kötüyü kötülüğüne karşılık mücazatta bulunması, adaletin zaruri bir icabıdır. Kul fiillerinde hür ve muhtardır. Cebr (zorlama) ve tefviz (havale) yoktur.

İmamiyye yi Ehl-i Sünnet'ten ayıran önemli hususlardan bir kaçı da doğrudan dinin usulüyle ilgili olmamakla birlikte, itikat meseleleri arasında zikredilen Ric'at, beda' ve Takıyye inanışlarıdır. Bunları kısaca açıklarsak;

Ric'at; Allah'ın, ölenlerin bir bölümünü öldükleri surette Dünya'ya getireceğine, böylece de bir bölüğün yükseltileceğine, bir bölüğün alçaltılacağına,

³⁷² Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

³⁷³ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fığlalı), Ank. Üniv. Basımevi, Ankara 1978

³⁷⁴ A.g.e

gerçeklerin haklı olduklarının, zalimlerin haksız bulduklarının meydana çıkacağına inanmaktır. Ric'at şii inancının esas unsurlarından olduğunu ve buna inanmayanın şii olmadığını söyleyenlerde vardır. Ehl-i Sünnet ric'atı kesinlikle kabul etmez.

Beda; Ortaya çıkarılmak, görünmek bir işi yapmaya niyetlenmişken bilgi yahut zan bakımından o işten vazgeçip başka bir işi yapmaya kalkışmak anlamlarına gelir. Kısaca beda zuhur demektir. Bir insanın, yapmayı düşündüğü işten vazgeçerek başka şekilde davranması mümkündür ve bu bilgisizlikten veya layıkı ile bilmemekten ileri gelir. Ancak Allah'ın bu manada fikir değiştirmesinden söz edilemez.

Takıyye; Ehl-i Sünnetle ihtilafı konulardan biridir. Gerçi Takıyye pek çok mezhebin kabul ettiği bir görüştür; çünkü korumak, sakınmak demek olan takıyye, elinde kuvvet ve iktidar bulunan kafir ve zalimlerin can, mal ve diğer varlıkları tehdidi üzerine müsaade edilmiştir³⁷⁵. Buna göre insan, can ve malını kurtarmak için, hakikatte sahip olduğu görüş ve inancını saklayabilir veya aksini izhar edebilir. Bu prensip İsnâaşeriyye Şiiliğinde çok önemli bir yer tutar. Mesela Şeyh Saduk'a göre takıyye vacibdir ve onu terk eden namazı terk edenle aynı durumdadır.

Bu prensibi İmamiyye yerli yersiz alabildiğine kullandığı için ileri sürdükleri herhangi bir görüşün aksinin ispat edilmesi karşısında, asıl kanaatin gizlendiğini ve takıyye yapıldığını söylemektedir. Böyle olunca da, İmamiyye'nin nerede gerçeği izhar edip nerede takıyye yaptıklarını tespit etmek hemen hemen imkansızlaşmaktadır.

b. Furu'ud Din³⁷⁶;

İmamiyye ye göre Furu-i Din ikiye ayrılır. 1) İbadetler 2) Muamelat

1) İbadetler; Namaz, Oruç, Hac, Zekat, Humus, Cihad, Emru bi'l Ma'ruf Nehyuani'l Munker, Tevella, Teberra'dır.

a) Namaz; Diğer İslam fırkalarında olduğu gibi İmamiyye için de namaz, dinin direğidir. Namazını terk eden fasıktır. Farz namazlar; her gün kılınan beş vakit namaz, Cuma namazı, Ramazan ve Kurban bayramlarının namazları, güneş ve ay tutulması veya zelzele ve afetler üzerine kılınan namazlar, Hacc'da tavaf namazı adak ve yemin namazı ölen birinin kaza namazlarını ölü adına ücretle kılacak kimsenin kılacağı

³⁷⁵ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012 / Takıyye hususunda bkz. Kur'an'ı Kerim; Al-i imran 3/28, Nahl 14/106, Mü'min 40/28

³⁷⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi; *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay./ İzmir 2008

namazlar ve cenaze namazı. Ayrıca hergün farz namazlar dışında kılınan namazlar nafilidir. Farz namazlar 17 rekattır. Sabah 2, öğle 8, ikindi 8, akşam 4 bunlar farzlardan önce kılınır. Yatsı farzdan sonra oturarak kılınan 2 rekattır. Ayrıca namazlarda eller göbeğin üzerinde bağlanmaz ve yanlara salınır.

b) Oruç; Ehl-i Sünnetle arasındaki tek fark seferi durumdayken tutma ile ilgilidir. Seferi iken Ehl-i Sünnet, kişinin rızasına bırakırken İmamiyye de sonraya bırakılıp kaza edilmesini söyler.

c) Hac; Ehl-i Sünnetle aynıdır. Gücü yetenin ömründe bir kere haccetmesi farzdır.

d) Zekat; Diğer İslam mezheplerinde olduğu gibi bunlarda da zekat dokuz cins şeyden verilir. Deve, sığır, koyun-keçi, buğday, arpa, üzüm, hurma, altın ve gümüş. Ticaret malıyla attan mercimek ve saire gibi yerden biten şeylerden zekat vermek ise müstehabdır.

e) Humus; İmamiyye, Humus'un Allah'ı Teala'nın "...Bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yoksulların yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır..."(8. Enfal/41) ayeti ile Hz. Peygamber ve yakınlarına zekata bedel olarak verilmek üzere farz edildiğine ve onların hakkı olduğuna inanır. Allah, mal ve beden sadakaları olan zekat ve fitreyi onlara haram etmiştir. Bunlara karşılık onlara humus ayırmıştır.

f) Cihad; İmamiyye'ye göre iki cihad vardır. Büyük cihad; kişinin içindeki kötülöklere, beşeri zaafılara, kısaca nefse, benliğe karşı yaptığı savaştır. Küçük cihad; Bu da hak, adalet ve dinin ikamesi için dıştaki düşmana karşı girişilen savaştır ve cennet kapılarından biridir.

h) Emru Bi'l Ma'ruf ve'n-Nehyu ani'l-Munker; İyiliği emretme ve kötölükten sakındırma demektir ve hem Şer'an hem de aklen en önemli içtimai farzlardandır.

I) Tevella (Tevelli); Hz. Muhammed (s.a.s) ve soyu ile onları sevenleri sevmek demektir.

i) Teberra (Teberrî); Hz. Muhammed (s.a.s) ve soyunu sevmeyenler ile sevmeyenleri sevenleri sevmemek demektir.

2) **Muamelat**; Ticaret hayatı, şahıs hukuku, cezalar, evlenme, miras ve benzeri hususlar muamelatta dahildir. Bu hususlarda İmamiyye ile Ehl-i Sünnet arasında belli başlı ayrılık nikah konusundadır. İmamiyye'ye göre iki türlü nikah vardır;

a) **Daimi Akid**; Ehl-i Sünnetin kabul ettiği mutlak olarak evlenmedir.

b) **Akd-i İnkita**; Bu da geçici olarak evlenmedir. Buna Mut'a nikahı, muvakkat nikah da denir. Ehl-i Sünnet, Mut'a nikahının Hz. Peygamber (s.a.s)'in Sünneti ve Kitab'la nesh edildiğini ileri sürer. Fakat İmamiyye bu nikaha çeşitli ayetleri göstererek kabul eder.

2.5.4 Gulat-ı Şia

Kaynaklarda Galiyye³⁷⁷, Gulat-ı Şia³⁷⁸ olarak geçen bu tabir genel manası ile sapkın fikirlere mübtela olan mezhepleri ifade etmek için kullanılır.

Arap dilinde haddi aşmak, ifrata gitmek, itidalden uzaklaşmak anlamındaki guluv kökünden gelen galiye yahut gulat isimleri, muayyen bir bir fırkanın özel ismi olmayıp, mensup olduklarını iddia ettikleri İslam'la uzlaşmayan aşırı düşünceler taşıyan, kısmen diğer islami fırkaların mensupları yanında daha çok Şia bünyesindeki aşırı gruplar için kullanılan genel bir isimdir³⁷⁹.

Galiye konusunda İbn Babaveyh el-Kummi, Galiye'nin Allah'ı inkar ettiğini belirtmiştir³⁸⁰. Şeyh Saduk (İbn Babaveyh el-Kummi)'un öğrencisi Şeyh Müfid ise bunların Müslüman görünüp Ali ve neslinden gelen imamlara ilahlık yahut peygamberlik isnad eden, onlara sahip buldukları özelliklerin üzerinde aşırı özellikler atfeden sapkın ve kafirler olduğunu ortaya koymuştur³⁸¹. Onlar imamlarda ilahi özellikler bulunduğuna hükmederler. Bazen de imamlardan birini ilaha, bazen de ilahı yaratılmışlardan birine benzetirler. Bu zümreler ifrat ve tefrit üzerindedirler. Bunların ortaya koyduğu şüpheler hulul, tenasüh, Yahudi ve Hristiyan mezheplerinden kaynaklanmaktadır. Zira Yahudiler yaratıcıyı yaratılana, Hristiyanlar ise yaratılanı

³⁷⁷ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz) / *Litera yay.* / İst.2008/ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l Musallin; İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç / Ömer Aydın), *Kabalcı Yay.* / İst.2005

³⁷⁸ Dalkıran, Sayın; *Ahmet Feyzi Çorumlu'nun El-Feyz'ür-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devletinde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkidleri*, *Osav Vakfı Yay.* / İst. 2000

³⁷⁹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, *Ensar Yay.* / İst.2012

³⁸⁰ Şeyh Saduk, *Risaletü'l-İtikadati'l-İmamiyye*, (çev. E.Ruhi Fığlalı), *Ank. Üniv. Basımevi*, Ankara 1978

³⁸¹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, *Ensar Yay.* / İst.2012

yaratıcıya benzetmişler, bunlardan kaynaklanan şüpheler Şia'nın zihinlerine sirayet etmiş, imamlarından bazılarının ilahi özellikler isnat etmişlerdir³⁸².

Gulat'ın bid'atleri şöyledir; Uluhiyet ve Hulul, teşbih, beda, rec'a ve tenasühtür.

Uluhiyet ve Hulul; İlahi ruhun önce Hz. Peygamber'e, ardından Ali ve evlatlarına intikal ettiği, Ali'nin ilah olduğu iddiası yahut ilahi bir cüzün Ali ve evlatlarına geçtiği iddiaları aşırı şii gruplar tarafından iddia edilmiştir. Bu düşüncenin İsa'nın beşer şeklinde birilah olduğunu düşünen Hristiyanlardan Müslümanlara geçtiği yaygın olarak kabul görmüştür³⁸³.

Teşbih; Allah'ın kula veya kulun Allah'a benzetilmesi şeklinde görülen teşbih, yabancı menşeli olup, Şehristani'ye göre ilki Yahudilerden, ikincisi Hristiyanlardan intikal etmiştir.

Beda; Allah bir şeyi bilmezken bir vesile ile bilir hale gelmesi, yahut bir şeyin iyi veya kötü bir netice vereceğini söylemişken, aksinin ortaya çıkması anlamındaki beda, genellikle İslam toplumunda Keysaniyye'nin düşüncesi olarak kabul edilir³⁸⁴.

Rec'a ve Tenasüh; Ruhun kişinin ölümüyle bir bedenden bir başka bedene geçerek hayatını devam ettirmesidir. Son bedendeki durumunun daha önceki bedende iken işlediği amellere bağlı bulunduğu, buna göre nimet ve azapla karşılaşacağı şeklinde anlaşılan tenasüh, kıyamet karşısı bir düşünce şekli olup büyük ihtimalle aşırı fırkalara hint dinlerinden Maniheizm aracılığıyla geçmiştir.

Bunun dışında yine Galiyye gruplarında nübüvvetin sona ermeyeceği, zaman içinde imametın nübüvmete dönüşeceği ve bu sayede imamların peygamber olacağı inancı vardır. Bunun dışında imamların gaybı bildikleri, ölmeyip gözden kayboldukları birgün mutlaka geri geleceği vb. gibi aşırı inançları vardır.

Gulat-1 Şia taraftarlarını bazı kaynaklarda onbir³⁸⁵ bazı kaynaklarda onbeş³⁸⁶ fırka olarak gösterilmiştir. Bunun dışında İmamiyye'nin içinden çıkan bazı gali fırkalarda ayrı şekilde sıralanmıştır.

³⁸² Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz) / Litera yay./ İst.2008

³⁸³ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012

³⁸⁴ A.g.e

³⁸⁵ Bağdadi, Abdulkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. E.Ruhi Fığlalı), TDV Yay., Ankara 2011/ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, (çev. Mustafa Öz) / Litera yay./ İst.2008

Eşari şöyle sıralamıştır; 1-Beyaniyye 2- Cenahiyye 3-Harbiyye4-Mağribiyye 5- Mansuriyye 6-Hattabiyye 7-Muammeriyye 8-Beziğiyye 9-Umeyriyye 10-Mufaddaliyye 11-Ruh'ul-Kuds'ün Hz. Peygamber'de bulunduğu söyleyenler 12-Hz. Ali'nin Allah Olduğunu İddia Edenler 13-Şurayyye ve Nemiriyye 14-Sebeiyye 15-Mufavvıza

Bağdadi de bu isimleri şöyle sıralar; 1-Sebeiyye 2-Beyaniyye 3-Cenahiyye 4-Hattabiyye 5-Şuray'yye 6-Nemiriyye 7-Rizamiyye 8-Mukannaiyye 9-Hulmaniyye 10-Hallaciyye 11-Azafira

İmamiyye'nin içinden çıkan Galiyye fırkaları da vardır onlar da şöyledir³⁸⁷; Muğiriyye, Mansuriyye, Hattabiyye, Azakira, Albaiyye veya Ulyaiyye, Zemmiyye veya Zemimiyye, Ayniyye, Mimiyye, Siniyye, Muhammise, Şuray'yye, Gurabiyye, Ahsaiyye veya Şeyhiyye. Yine bunlarda aşırı fikilere sahiplerdir. Bunlar Hz. Ali'nin ilah olduğu gibi akli ve mantıki izahtan yoksun fikirleri ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı da yine Cebrail'in Hz. Ali'ye vahiy götüreceken benzerlikten dolayı Hz. Muhammed'e (s.a.s) gittiğini söyleyecek kadar sapmışlardır.

³⁸⁶ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l Musallin; İlk Dönem İslam Mezhepleri*, (çev. Mehmet Dalkılıç / Ömer Aydın), *Kabalcı Yay.* / İst.2005

³⁸⁷ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yay./ İst.2012

SONUÇ

Kelime manası itibari ile taraftar, fırka, yardımcı manalarına gelen Şia'nın terim manasını ise şöyle açıklayabiliriz; Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatlarından sonra Hz. Ali'yi ashab arasında imamet ve hilafet için en layık ve en üstün (efdal) kişi olarak gören ve onun nass ve vasiyet yoluyla meşru halife olarak tayin olduğunu kabul edenleri ve yine ondan sonraki imamların da yine aynı usulle tayin olunmuş oğulları ve imamların da özel bir bilgiyle donatılmış ismet sahibi (ma'sum) olduklarına inanan toplulukları ifade eden bir tabirdir.

Şii kaynakları ise bu fikirden hareketle Hz. Ali'nin vasiliği fikrine inanmış ve bunun daha Resulullah hayatta iken var olduğunu iddia ederek daha o zamanlar Hz. Ali'nin etrafında oluşan ve Hz. Ali'nin üstünlüğünü kabul eden bir topluluğun Ali şiası olarak mevcut olduğunu iddia etmişlerdir. Yalnızca bu iddialarla kalmayıp bu hususta da çeşitli deliller üreterek sonucunda halifelik makamında nübüvvetin bir devamı niteliğinde göstererek imamet fikrini Hz. Peygamber'in hayatta olduğu döneme dayandırarak meşrulaştırmak istemişlerdir.

Ancak şii kaynakların ittifakla bu iddialarında ısrar etmelerine rağmen tarihi sürece baktığımızda Şia Hz. Peygamber'in devri bir yana, Hz. Ali'nin halifeliği döneminde dahi bir fırka özelliği taşımaktan uzaktır. Hemen şunu belirtelim ki Şia'nın; Hz. Peygamber'in zamanında Hz. Ali'nin etrafında oluştuğunu iddia ettikleri taraftarlık, ancak onun ilmi, takvası, cesareti ve nihayet Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olması, küçüklüğünden onun yanında yetişmesi, onun damadı olması söz konusu olduğu zaman bunun bir taraftarlıktan ziyade bütün Müslümanlar tarafından benimsenmiş olan manevi bir bağlılık ve samimi bir dostluktan ibaret olduğu açıkça görülmektedir.

Nitekim kaynaklardan da incelediğimiz üzere Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin meşru halife olduğu talebiyle tamamen bir siyasi hareket olarak başlaması ancak Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında ise Hz. Ali döneminde yaşanan Cemal ve Siffin vakalarıyla da hareket belirginleşmeye başlamıştır. Ancak hareketin bir fikir çerçevesi altında firkalaşma hadisesi ise en erken dönem olarak Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonrasındadır.

Bundan sonra hilafetin Ehl-i Beyt'e ait olması gerektiği düşüncesi ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak gibi hususlara dayanan ilk isyanlar gerçekleşmeye başlamıştır. Bu hareket ancak hicri birinci asrın sonlarında bir fırka özelliğini taşımaya başlamıştır. Bunun ilk örneğini Muhtar b. Ebi Ubeyd es-Sakafi'nin başlattığı isyan hareketinde görmekteyiz. Bu isyan ile İslam dünyasında siyasi bir yankı oluşmuş ve dini yönden ileri sürdüğü mehdilik, gaib imam, ric'at ve beda görüşleri Şii fırkalarının önemli birer malzeme olmuştur. Bunun öncesindeki dönemde bir fırkadan bahsetmek olanaksızdır.

Son olarak bu hususta denilebilir ki; Şii kaynakların iddia ettiğinin aksine, Hz. Peygamber vefatından sonra yerine kimin geçeceğini belirtmediği gibi, devletin başına geçecek kişinin nasıl seçileceği konusunda da bağlayıcı hükümler koymamıştır. Bu husus Beni Saide gölgeğinde yapılan tartışmalarda daha net olarak görülmüştür. Hz. Ebu Bekir halife olması sırasında şii iddialarını ispatlayacak herhangi bir vasiyet meselesi gündeme gelmediği gibi diğer üç halifenin seçimi sırasında da böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Nitekim ilk dört halifenin seçilmesinde ilk olarak Beni Saide de alınan karar doğrultusunda Hz. Ebu Bekir'in halife olması ve daha sonrasında ise Hz. Ebu Bekir'in vasiyetiyle Hz. Ömer'in halife olması şeklinde devam etmiştir. Hz. Ömer döneminde ise halife seçilme şekli değişikliğe uğramıştır. Hz. Ömer şehit edilmesine sebep olan bıçak darbesini alınca ümmetin bu konuda ona fikrini sorması üzerine halife seçilme işini altı kişilik şuraya havale ettiğini bildirmiştir. Hz. Ömer'in belirli şartlarla düzenlediği bu şuranın kararı ile de Hz. Osman halife olmasına karar verilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği ise diğerlerinden farklı olarak kargaşa ortamı içinde Hz. Osman'ı şehit eden isyankar güruhun zorlamaları neticesinde olmuştur.

Halifelere biat hususunda sahabelerin tavrına baktığımızda -istisnai kişiler hariç- sahabenin herhangi bir itirazı olmadığını ve seçilen halifeleri memnuniyetle kabul ettiklerini görmekteyiz. Hz. Ali'nin tavrına baktığımızda yine onun tarafından da halifelere biatının gerçekleştiğini ve Hz. Ali'nin devlet işleriyle ilgili her konuda halifelere fikirleriyle destek olduğunu ve ayrıca Devlet işlerinde de görev aldığını görmekteyiz. Ancak Hz. Ali'nin bu tavrı Şia tarafından takıyye olarak görülmüş ve hatta takıyye fikrine delil olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Hz. Ali'nin takıyye yaptığı

iddiası şahsi kanaatimce Hz. Ali'ye büyük haksızlıktır. Zira “Esedullah” lakabını savaşlardaki cengaverliği neticesinde alan ve İslam uğruna canını hiçe sayarak savaşan Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'den onun vasiliği hususunda herhangi bir vasiyet olmuş olsaydı bu konudaki hakkını bırakmayacağı ilmiyle ve canıyla bu konuda gerekirse savaşabilecek bir tavırda olacağını tarih bize göstermektedir. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'in herhangi bir vasiyetini sahabenin görmezden gelmesi de sahabelerin hakikat hususundaki tavırlarına bakıldığında beklenen bir tavır olamaz.

Sonuç olarak siyasi sebeplere dayalı olarak da ortaya çıkan bu hareket zamanla geliştirdiği farklı inançları nedeniyle itikadi yönden de İslam bünyesinden ayrılmaya başlamıştır. İmamların otoritesine bağlı olarak oluşan bu hareket on ikinci imam sonrasında kendi içinde de değişik görüşler benimseyenlerin başkanlığı ile küçük küçük gruplara ayrılmışlardır. Hatta bu gruplardan bazıları itikatte ifrat durumuna düştükleri sebebiyle Gulat-ı Şia olarak adlandırılmışlardır.

Şunu belirtelim ki, bu fırkaların Hz. Peygamber'den sonra belli kişilerin yani imamları saydıkları kişilerin üstün olduklarını düşünmeleri, onların ismet sahibi yani her türlü günahattan korunmuş oldukları düşüncesi ve onların başkalarında bulunmayan özel bilgilerle donatıldığı düşüncelerini kabul etmeleri, Kur'an'ın ve Sünnet-i Nebeviyye'nin özüne aykırı düşmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim de belirtildiği üzere üstünlük yalnız takva iledir. Takva hususunda da kimin önce geldiğini yalnızca Allah bilir.

Ayrıca belirtmek gerekirse bu mezhebin diğer bu tarz mezhepleşme hareketlerinde olduğu gibi İslam bünyesinden ayrılmasında, yorumlardaki zorlamaların, ayet ve hadislerin kendi fikrine ispat anlamında çarpıtılmasının, eski kültür ve geleneklerin İslamla karıştırılarak uygulanmasının, cahiliye adetlerinin bırakılmamasının da etkileri olduğunu da söylememiz gerekmektedir.

Bu konuda Kur'an'ın dediğine bakarsak; “Toptan Allah'ın ipine sarılıp, ayrılığa düşmeyin.” (3.Al-i İmran-103) Bu ayetle Allah, bize birliğin önemini ve zaruri olduğunu buyurmaktadır.

Yine Kur'an'ı Kerim'de defaatle üstünde durulan konulardan biri de düşünmek ve ibret almak üzerinedir. Buradan da anlıyoruz ki Kur'an zihnimizdeki belli bir niyetteki düşüncelerin ispatı için bir delil bulma yeri değil, Kur'an özü itibarıyla

anlamamız ve yaşamamız gereken ilahi bir kaynaktır. Onun muhkem ve müteşabih olarak ayrılan ayetleri vardır. Bu hususta Kur'an'ı Kerim de şöyle açıklanmaktadır; “Sana kitabı indiren O'dur. Onda Kitab'ın temeli olan kesin anlamlı ayetler vardır(muhkem); diğerleri de çeşitli anlamlıdır (müteşabih). Kalplerinde eğrilik olan kimseler, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onların çeşitli anlamlı olanlarına uyarlar. Oysa onların yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: “Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır” derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilirler.” (3.Al-i İmran,7)

Şia ve imamet fikrini ve bu fikrin tarihi süreç içerisinde aldığı şekli anlatmaya çalıştığımız tezimizde son olarak diyebiliriz ki Şia'nın oluşması bir fırka haline gelmesi üç ayrı dönemi ihtiva eden bir yapıya sahiptir. Bu dönemleri sıralarsak eğer şöyle diyebiliriz ki; İlk dönem; Arap Cahiliye adetlerinin etkilerinin İslamla yoğurulması, kabile asabiyeti, eski kültür ve medeniyetlerin etkileri ve fethedilen bölgedeki yabancı kültürlerin İslam içine sokulmaları şeklinde tezahür etmiş ve Şia'nın fikri yapısına büyük ölçüde sirayet etmiştir. İkinci dönem ise; Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar varan olayların öncesinde ve sonrasında başlayan dönem ve en sonunda da Hz. Hüseyin'in şehadeti ile sonuçlanan bir takım olaylarla dolu bu dönem Şia'nın gelişme dönemidir. Üçüncü dönem diyebileceğimiz son dönem ise Şia'ya firkalaşmayı kazandıran ve itikadi manada kopmaları getiren dönemidir ki bu da on iki imam inancı ve imamlar üzerindeki anlaşmazlıklar ve Emevi ve Abbasi devletlerine karşı yapılan bir takım isyanlarla devam etmiştir.

Bu son dönem sonrasında artık Şia kendi içindedeki çeşitli parçalara ayrılmış ve bu parçalanmış gruplardan bazıları gelişerek çeşitli yerlerde fikirlerini yayma imkanı bularak Devlet kurdukları dahi görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, c.1-kısım 2, haz. Mahir İz, *Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.*\ Ank. 1985
- Aktan, Ali; İslam Tarihi (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar), *Nobel Yay. / Ank.* 2010
- Allame Murtaza Askeri, Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri, c.1 (çev. Cafer – İsmail Bendiderya) , *Kevser yay./trz*
- Atalan, Mehmet; “HZ. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:2/ Elazığ (2004),
- Atay, Hüseyin; Ehli Sünnet ve Şia, *Ankara Üniv. Basımevi*, Ank./1983
- Ateş, Ali Osman; Ehl-i Sünnet ve Şia’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, *Beyan Yay./ İst.*1996
- Bağdadi, Abdulkahir; Mezhepler Arasındaki Farklar,(çev. E.Ruhi Fığlalı), *TDV Yay.*, Ankara 2011.
- Bakır, Abdulhalık, Ortaçağ Medeniyetine Dair Çeviriler 1, “Ümeyye ve Haşimoğulları Arasındaki Çekişme ve Anlaşmazlıklar”, *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2008/
- Bakır, Abdulhalık; Hz. Ali ve Dönemi, *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2004.
- Bozan, Metin; İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, Cilt: 9/yrz.
- Bozkuş, Metin, “İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler”, *C.Ü.İ.F.D*, s.1/Sivas
- Bulut, Halil İbrahim; “İlk Dönem İmami Kaynaklarda Gaybet Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniv. İ.F.Dergisi*, c.8/s.2 Sivas 2004.
- Büyükkara, Mehmet Ali; “İsmaili Dai ve Fatımi Da’vet”, *İlam Araştırma Dergisi*, s.3/ 1998 yrz

- Çağatay, Neşet; İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay.\ Ank.1957.
- Daftary, Farhad; İsmaililer (Tarihleri ve Öğretileri) / (çev.Erdal Toprak), Doruk Yay./ Ank. 2002.
- Dalkıran, Sayın; Ahmet Feyzi Çorumi'nin El-Feyz'ür-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devletinde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkidleri, *OSAV Vakfı Yay./* İst. 2000.
- Danışman, Zuhuri; Büyük İslam Tarihi (Dört Halife Devri), c.3/c.4, yrz. / trz.
- Demir, Ahmet İshak, "İmamiyye Şiasında İmamın Yatkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları/* s.2 / 2009.
- Demircan, Adnan, Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum, *Beyan Yay./* İst.1996.
- Dia "Ebu Bekir" maddesi, Mustafa Fayda, c.10, TDV Ankara 1994.
- Dia "Hz. Ömer" maddesi, Mustafa Fayda, c.34,TDV Ankara 2007.
- Dia, "İmamet" maddesi, Mustafa Öz-Avni İlhan, c.22, TDV Ankara 2000.
- Doğan, İsa; "Zeydiyye Mezhebi", *Ondokuz Mayıs Üniv. İ.F.Dergisi/* s.3/ Samsun 1989.
- Ebu Câfer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh el-Kummi "Şeyh Saduk" (381/991) Risaletü'l-itikadati'l-İmamiyye (Şii-İmâmîyye'nin İnanç Esasları) Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, *Ankara Üniv. Basımevi*, Ankara 1978.
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, Tarih-i Taberi, c.3, Çev. M. Faruk Görtunca/ *Sağlam Yay./* İst./ trz.
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir'üt Taberi, Tarih-i Taberi, c.4, Çev. M. Faruk Görtunca, *Sağlam Yay./* İst.
- Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l Musallin; İlk Dönem İslam Mezhepleri, (çev. Mehmet Dalkılıç / Ömer Aydın), *Kabalıcı Yay. /* İst.2005/
- Ecer, A. Vehbi; "Şia veDoğuşu", *Kayseri Üniv. İ.F.D/* Kayseri 1983.
- Ecer, A. Vehbi; İslam Tarihi Dersleri (Dört Halife Dönemi), *Erciyes Üniv. Yay./* Kayseri 2000.

- Evkuran, Mehmet; Ehl-i Sünnet Siyaset Düşüncesinin Yapısı ve Sorunları, Doktora tezi (Dan. Prof. Dr. Ahmet Akbulut), *Ankara Üniv.*, Ankara 2003.
- Fığlalı, E. Ruhi, Günümüz İslam Mezhepleri, *İzmir İlahiyat Vakfı Yay.*/ İzmir 2008.
- Fığlalı, E. Ruhi; “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu 13-15 Şubat 1993 İstanbul/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay.* / İst.1993.
- Fığlalı, Ethem Ruhi; “Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, c.5, s.3, İst. (C. Evvel 1402)
- Fığlalı, Ethem Ruhi; İmamiyye Şiası (Caferiyye Mezhebi), Ağaç Kitabevi Yay. /İst.2008
- Gökalp, Yusuf; “Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi” , *Çukurova Üniv. İ.F.Dergisi*, c.7/s.2/ Adana 2007
- Gölpınarlı, Abdalbaki, 100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar, İst.1969/
- Gölpınarlı, Abdalbaki, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik, *Der Yay.*/ İst.2003.
- Gümüşoğlu, Hasan, İslam Mezhepleri Tarihi, *Kayıhan Yay.*/ İST.2008.
- Hakyemez, Cemil; “Şii İmamiyye Fıkhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, *Hitit Üniv. İlahiyat. Fak. Dergisi*, 2008/1,c.7,s.13.
- Halife b. Hayyat, Tarihi Halife b. Hayyat, (çev. Abdulhalik Bakır), *Bizim Büro Basımevi*, Ankara 2001.
- Hasan, H.İbrahim; Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, c.2, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, *Kayıhan yay.*/İst.1991.
- Hasan, İbrahim Hasan, Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi, c.1, (çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş), *Kayıhan Yay.*/ İst.1996.
- Hatipoğlu, M. Sait; “Hilafetin Kureyşliliği”, *A.Ü.İ.F.Dergisi/ c.23/ Ankara/trz.*
- Hizmetli, Sabri; “İtikadi İslam Mezheplerinin Doğuşuna İçtimai Hadiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme” *A.Ü. İ. F. D.*, Ankara, 1983, c.26.
- Hizmetli, Sabri; İlk Dönem İslam Tarihi, *Ankara Okulu yay.*/ Ankara 2011.

- Hız. Ali Sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007) “Şii Usuli Gelenekte Hız. Ali ve İmamet’inin Dayanakları Şeyh Müfit Örneği” Halil İbrahim Bulut, *Dokuz Eylül İlahiyat Fak. Ve Samed Dede Külliyesi Derneği Yay./ İzmir 2009/* Editör: Prof. Dr. Rıza Savaş
- İbn Haldun; Mukaddime, c.1\çev. Süleyman Uludağ\ *Dergah yay.\İst. 2007.*
- İbn Kesir, (El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.5
- İbn Kesir, (El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.6,
- İbn Kesir, (El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.7
- İbn Kesir, (El-Bidaye Ve’n- Nihaye) Büyük İslam Tarihi, (ÇEV. Mehmet Keskin)\ Çağrı yay.\ist. 1994\ C.8
- İbn’ül Esir, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (el-Kamil F’it-Tarih),c.2,(çev. Beşir Eryarsor), *Bahar Yay./ İst.1985*
- İmamoğlu, Vehbi; “Mekke Putperestlerinin İslamla Yüzleşmesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.2/6 / 2009
- İrfan, Abdulhamit; İslam’da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları, (çev. Saim Yeprem), *Marifet Yay. 1994/*
- Julius, Wellhausen, Arap Devleti ve Sukutu, (çev. Fikret Işıltan), *A.Ü.İ.F Yay./ Ankara Üniv. Basımevi/Ankara 1963*
- Kahraman, Hüseyin; “İtikâdî Düşünce ve Mezhep Mensubiyetinin Hadislerin Değerlendirilmesine Etkisi”, U.Ü.İ.F.D, c.14/ s.2/ Bursa 2005
- Kohlberg, Etan, “İmamiyye’den İsnaaşeriyye’ye”, (çev. Cemil Hakyemez), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.5/ s.3 / 2005 yrz.*
- Korkmaz, Sıddık; Şia’nın Oluşumu (Hız. Ali’nin Vasiliği Düşüncesi),Konya 2008 /
- Köksal, İsmail, İslam’a Göre Yönetici Seçimi ve Devlet \Çağlayan Matbaası\ İzmir 2007

- Köksal, M. Asım; Peygamberler Tarihi, *Yenişafak Yay./ İst.* 2005
- Kummi, Nevbahti; (Kitabu'l Makalat ve'l-Fırak Fıraku'ş-Şia), Şii Fırkalar, (çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek), *Ankara Okulu Yay. / Ankara* 2004
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, TDV./ Haz. Hayrettin Karaman, Ankara/2005
- Kutlu, Sönmez; Mezhepler Tarihine Giriş, *Dem yay./ İst.* 2008
- Kutluay, Yaşar; Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri, *Selçuk Yay./ Ank.* 1968
- Laoust, Henry; İslam'da Ayrılıkçı Görüşler, (Çev. E. Ruhi Fığlalı- Sabri Hizmetli) *Pınar Yay./ İst.* 1999
- Muhammed b. Cerir'üt Taberi, Tarih-i Taberi, c.3, Çev. M. Faruk Gürtunca/ *Sağlam Yay./ İst./ Ts./*
- Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Razi; (544 - 606/1149 - 1209) Kelam'a Giriş(El-Muhassal) (çev. Hüseyin ATAY) , *Ank. Üniv. İ.F. Yay.*
- Muhammed Ebu Zehra, İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, *Yeni Şafak Gaz. Yay./ İst./ trz.*
- Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi”(Hicri Birinci Asır), Ankara Üniv. İ.F.Dergisi / c.36/ Ankara
- Onat, Hasan; “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi”(Hicri Birinci Asır), *Ankara Üniv. İ.F.D/ c.36/ Ankara/ trz.*
- Onat, Hasan; Emeviler Devri Şii Hareketleri, Ank. 1993/yrz.
- Onat, Hasan; Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde), *Ankara Ü.İ.F.D, 32.sayı/ 1992*
- Öz, Mustafa Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi, *Ensar Yay./ İst.* 2012
- Öz, Mustafa, “İsmailiyye Mezhebi”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, 13-15 Şubat 1993/ *İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayın Dizisi/ İst.* 1993
- Öz, Mustafa, “Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye”, *Marmara Üniv. İ.F.Dergisi s.19 / İst* 2000

- Öz, Mustafa, Başlangıçtan Günümüze Şiiilik ve Kolları, *Ensar Neşriyat / İst.* 2011
- Özarslan, Selim; “Şia’nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, *Kelam Araştırmaları* 3/1, *Fırat Ü.İ.F/ ELAZIĞ* (2005)
- Sarıçam, İbrahim; Emevi-Haşimi İlişkileri, Ankara 1997, yrz.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet; İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler, Rağbet yay./ İst.2009/
- Şehristani, El-Milel ve Ve’n-Nihal (Dinler Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi), (Çev. Mustafa Öz), İslam Düşüncesi Klasikleri, *Litera Yay./ İst.*2008
- Şeyh Saduk, Risaletü’l-itikadati’l-İmamiyye, (çev. E.Ruhi Fığlalı), *Ank. Üniv. Basımevi*, Ankara 1978
- Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, C.3, çev. Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, *Maarif Basımevi*, Ankara 1955
- Ünal, A. Bülent; “İslam ve Siyaset Üzerine Düşünceler”, *D.E.Ü.İ.F.D*, s.13, İzmir 2001
- Ünver, Günay; Din Sosyolojisi, *İnsan Yay./ İst.* 2002
- Watt, Montgomery, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, (çev. E. Ruhi Fığlalı) *Umran Yay./ Ankara* 1981
- Yaşaroğlu, Hasan; “Zeydiyye’nin İmamet Görüşü ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri”, *Gümüşhane Üniv. İ.F.Dergisi/ c.2/s.3/ Gümüşhane* 2013
- Yıldız, Hakkı Dursun, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi; c.2, *Çağ yay./ İst.*1989/
- Yüksel, Emrullah, “İmamiyye Şiasında İnanç Esasları”, *Atatürk Üniv. İ.F.Dergisi/ s.11/ Erzurum*1993

ÖZGEÇMİŞ

1987'de Elazığ'da doğdum. 2007 yılında Fırat Üniversitesi Tarih Bölümünü kazandım. 2011 yılında mezun olduktan sonra Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde başladığım yüksek lisans programını 2014 te tamamladım. Yabancı dilim ise İngilizcedir.